

A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI

V. ÉVF. / 1973. SZEPTEMBER—DECEMBER

16-17

E szám munkatársai: Bányai János, Bori Imre, Bosnyák István, Csáky S. Piroska, Dávid András, Bela Duranci, Paszkal Gileuszi, Gerold László, Herceg János, Korom Tibor, Božidar Kovaček, Mikes Melánia, Péter László, Milan Pražic, Đorđe Radišić, Schneider Júlia, B. Szabó György, Szeli István, Tóth Ferenc, Utasi Csaba, Veseltnović-Šulc Magdalena

A
HUNGAROLÓGIAI
INTÉZET
TUDOMÁNYOS
KÖZLEMÉNYEI

16—17. SZÁM

V. évfolyam
1973. szeptember—december

MHD. Eg. 11743

SZERKESZTIK:

BOSNYÁK ISTVÁN

SZELI ISTVÁN

(fő- és felelős szerkesztő)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

KOVÁCS KÁLMÁN

MIKES MELÁNIA

PASTYIK LÁSZLÓ

PENAVIN OLGA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ ÉS

FEDŐLAP-TERV

ČERVENJAK JOSIP

SZERKESZTŐSÉG:

21 000 NOVI SAD — ÚJVIDÉK

Bulevar Maršala Tita 16/IV

Kiadja a Hungarológiai Intézet a Tartományi Tudományügyi Közösség támogatásával.

Készült az újvidéki Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat nyomdájában, 1973.

PETŐFI-SZIMPOZION

Petőfi Sándor születésének 150. évfordulója alkalmából a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszéke s a Hungarológiai Intézet 1973. március 16-án irodalomtörténeti értekezletet tartott, melyen az alábbi előadások hangzottak el:

1. Bori Imre: A XIX. századi magyar és szerb népiesség problémáiról
2. Milan Pražić: Petőfi Sándor költészetéről és forradalmiságáról
3. Szeli István: A Napló Petőfi-képe
4. Djordje Radišić: Petőfi Sándor életműve és alakja a jugoszláv népfelszabadító háborúban
5. Dávid András: Petőfi költői művének délszláv vonatkozásairól
6. Paszkal Gilevszki: Petőfi Sándor a mai macedón költők műveiben
7. Bosnyák István: Sinkó Ervin Petőfi-képe
8. Božidar Kovaček: Egy Petőfi-kötet Zmaj könyvtárából
9. Magdalena Veselinović-Andjelić: Pesszimizmus és rezignáció Petőfi Sándor és Djura Jakšić költészetében
10. Penavin Olga: Petőfi a jugoszláviai magyar népi emlékezetben
11. Bányai János: A Petőfi-olvasás kérdéséhez
12. Gerold László: Petőfi művei a vajdasági színpadon

Előző számunkban már részletesen beszámoltunk a szimpoziumról (Szeli István: Petőfi-ülésszak. HITK. 15. sz. 175—177. l.). Jelen számunkban az értekezlet kilenc beszámolóját közöljük; a másik három teljesebb változata a Magyar Tanszék Tanulmányok c. évkönyvének 4. füzetében jelent meg (Bosnyák István: Sinkó Ervin Petőfi-képe, 21—51. l.; Penavin Olga: Petőfi a jugoszláviai magyarok emlékezetében, 119—139. l.; Szeli István: Legenda és valóság. A Napló Petőfi-képe, 141—155. l.).

Bori Imre

A XIX. SZÁZADI MAGYAR ÉS SZERB NÉPIESSÉG PROBLÉMÁIRÓL

Sajátos, sokat vizsgált, ám jelentős konzekvenciái ellenére is homályos kérdés a magyar és a szerb irodalmi népiesség kapcsolatáé. S nem pusztán terminológiai okok miatt, minthogy a magyar irodalom történetében a népiesség közkeletű, gazdag szakirodalommal rendelkező fogalom, mely több magyar irodalmi korszakkal kapcsolatban is felbukkan, a szerb irodalomtörténetírás ellenben gyakorlatilag nem ismeri s nem használja, megelégedve a romantika általánosabb jellegű minősítésével, mégha lényegében ugyanarról az egy kérdéstről beszél is mind a két népnek az irodalomtörténete: a népköltészet formáinak, illetve „tónusának”, s mondjuk így is, tisztelegve Toldy Ferenc és Horváth János előtt, „mannerjának” műköltői reprodukciójáról, követéséről, „utánzásáról”, képi, nyelvi állaga felhasználásáról — ösztönösen, szerencsés leleményként, illetve tudatosan, irodalmi, politikai programként a nemzetté váló nép történelmi igényeinek kifejeződéseként. De közrejátszhatnak nemcsak fázis-eltolódások, hanem történeti eredetű különbözőségek is: jelzetként egyelőre csak annyit, hogy a magyar irodalom előtérben a műköltői gyakorlat, a szerbben a népszerűvel problematika áll — Vuk Karadžić tevékenységének valóban alakulástörténetet megszabó jelenléte következtében, melyben azonban nemcsak a pozitív akcentusokra kell gondolnunk, hanem a negatívokra is. A szerb irodalom bizonyos „hiányai” is perdöntők lehetnek éppen a népiesség kérdésének vonatkozás-rendszerében.

Fölöttébb problematikusnak tetszhet tehát a két irodalom „népiességének” szinoptikus szemlélete, különösképpen, ha áttekintésünket nem a hasonlóságokkal kezdhetjük, hanem a különbözőségekkel, s azzal a ténnyel, hogy a magyar irodalom a népiesség fogalmát ismeri, alkalmazza, a XIX. századi irodalom történetének tengelyében tudja, míg a szerb nem ismeri, s ha manapság ezt a fogalmat emlegetjük, hamarabb gondol az orosz irodalomban ismert narodnyíkságra, mint pl. Petőfi verseinek egy részében megmutatkozó műköltői gyakorlatra. Némileg enyhítheti feltett kérdésünk bonyolultságát az a felismerés, hogy éppen a két irodalom e vonatkozásában alkalmazott szinoptikus szemlélet szép példáját szolgáltatja annak, hogy ugyanaz a jelenség két irodalomban nem ugyanazokat a problémákat szüli és nem ugyanaz a hatása sem. Beszámolónk tehát nem új tényeket akar bemutatni az irodalmi népiesség történeté-

ből, hanem a feltártak értelmezéséhez szeretne hozzájárulni, esetleg elmélyíteni már ismert vagy legalább jelzetekben köztudott problémákat.

Ismert és jól megrajzolt a magyar népiesség és az ún. szerbus manier kérdése: a magyar irodalom, különösen az 1820-as években, rendre kipróbálja a világirodalom felkínálta lehetőségeket: egy Vörösmarty például mind az eklogai népiességet, mind a szerbus maniert, mind pedig a magyar parasztdal tónusát kikeveri, s megkezdődik a népiesség elméleti alapvetése is Kölcsey és Toldy Ferenc munkásságában, míg a kor követelményét, éppen a népies költészettel kapcsolatban, Bajza József fogalmazza meg: „Azt kívánnám a népdalköltő művésztől, hogy ne ő ereszkedjék le a néphez, hanem egy magasabb pontot találjon, s oda emelje a népet magához. Vagy hogy világosabban szóljak, ne a költő vetkezze le a maga művészségét, hogy a néphez hasonló legyen, hanem a nép szájában támadt dalt öltöztesse művészi alakba, nemesítse meg művészi gonddal...” Az irány egyértelmű, a cél is világos, s tulajdonképpen nem is történik majd más, mint a Bajza megfogalmazta gondolatnak valóraváltása a magyar irodalomban — még Petőfi költői gyakorlatában is, pedig az ő ideológiai nézetei többek voltak kortársainél: ő a politikai népuralom szükségét is komolyan gondolta, míg a többiek, polgári talajon állva, végeredményben a népet csak addig vállalták, amíg polgári célkitűzéseik (a magyar történelemben fölöttébb ellentmondásos módon) hasznát látták. A nemzetté válás nagyarányú folyamatainak része tehát a népdal tónusának keresése, megnemesítési kísérlete, s ebből következően jellege is erősen historiai, következésképpen, Wéber Antal szavaival, epikus színezetű a vers-eszmény is, melyben „a közösségi-nemzeti téma s a lírai érzés objektivizálódása” áll első helyen. A „szerbus manier” problémája is itt kapcsolódik a magyar népiességébe. Amit nem talált a „nemzeti hagyományokban” a magyar író, felfedezte a délszláv hősköltészetben, de az ún. női dalokban is — erősen a magyar történelem alakjai felé tendáló módon. Felmerülhet tehát a kérdés: nem szorul-e revízióra a közkeletű nézet, hogy a szerbus manier a magyar népiességgel szoros kapcsolatban áll? Azt lehet felelni, hogy sokkal árnyaltabban kell szemlélnünk ezt a problémát, mint tettük, állítva, hogy a „szerbus manier” mögött tudott délszláv népköltészeti hagyomány a magyar romantika népiesség-szemléletének eszmei alapjaiban játszott jelentős szerepet, míg maga a „szerbus manier”, ahogy a magyar költészet értelmezte, magyarrá válva igen messze került mindattól, amit népnek nevezhetünk: egy soha nem volt történeti patinát kapott versdallam és egy „tündéri”, romantikusan mitológikus visszfény csillanása született Vörösmartynál (Hedvig, Csák, Földi menny), de az egészen fiatal, 16 esztendőös Petőfinél is. Az ő versével bizonyítsunk:

*Szép a rózsza hajnal-ébredése,
A leányka arculatja szebb volt.
Messze bércek kékellő homályán
Bájjal ég az arany esti csillag;
A leányka nefelejts-szemében
Tündérfénnyel szebb csillagzat égett...*

Az Első szerelem című korai Petőfi-vers, melyet ma már egyértelműen a költőnek kell tulajdonítanunk, egyúttal arra is kísérlet, hogy e forma felé az epikai jellegtől megszabadulva a líra tisztább lehetőségei előtt nyiljanak meg utak. A „tündérálm” kísértett fel például „az ajkai paradicsomkertje” képből is. Ne féljünk azonban kimondani, hogy a magyar lírában a „szerbus manier” jelentős, de folytatás nélküli kezdemény maradt — egy lehetőség, amely tendenciáiban mindmáig jelen van, anélkül, hogy ki is teljesedett volna.

A paradoxon, amire összevetésünk figyelmeztetni akar, az az, hogy a szerb irodalomban a hősdal versora, a tízes effektusa hasonló volt a magyar irodalomban érzékelt benyomásához és hangulati velejárójához — legalábbis az akkori magyarországi szerb költészetben: a szerb műköltői „szerbus manier” éppen ezért járhatatlan útnak bizonyult a népiességet ugyancsak áhítozó szerb irodalomban a negyvenes-ötvenes években: sem a Hegyek koszorúja, sem Mažuranić nagy költeménye nem kelti a népiesnek a benyomását, s ha asszociálunk, elsősorban a Zalán futása típusú versekre gondolunk. A szerb költészet patriarchális-hősi romantikája (mint a magyaré sem) nem válhatott tehát a népies irodalom alapjaivá, de nem is követte, mint a magyarban, az ott kitermelt igény olyan epikai realizálása, mint amilyen előbb a János vitéz, pár esztendő múltán a Toldi volt. Ezek a Bajza megfogalmazta elvet is maradéktalanul kielégítették, anélkül, hogy valamilyen népköltészeti formának követését is felfedezhetnénk bennük. Hiányzott tehát a formateremtésnek az a lehetősége, amelyet Petőfi majd Arany aknázott ki, s az elméleti alapvetés is, amelyet Bajzánál, s Petőfinél szemlélhetünk („Ha a nép uralkodni fog a költészetben, eljő az idő, hogy a politikában is uralkodjék!”). Vuké lett volna e szerep, ha vállalni tudja — de őt a nyelvi harc kérdései annyira lefoglalták, hogy még egy Branko Radičevićben sem vette észre természetes szövegszerűségét.

Következik tehát, hogy a szerb irodalom a maga öntörvényei körében, a patriarchális-hősi és a polgári romantika között a váltást elvégezni nem tudta, s ezért az epikának azt az igényét sem tudta kielégíteni, amely a romantikában szüntelenül jelen volt mind nagyobb alakzataiban (eposz és regény), mind kisebb formáiban (ballada, elbeszélés, románc, sőt népdal), s drámai síkon: a népszínműben. Ezzel magyarázhatjuk aztán, hogy a szerb irodalomban a romantika sokkal tartósabban élt, s valójában a múlt század második felében tetőzött, de azt is, hogy a Petőfi és Arany teremtette, népies epikai szintézis olyan szerepet kapott, amelyet a többi irodalomtól kölcsönzött megoldási módok nem játszottak és nem játszhattak. Amikor Zmaj megszólaltatja szerb nyelven a János vitézt és a Toldit, majd e magyarosnak tudott versformákat magáévá teszi, költészetébe olvasztja — egy kellőképpen nem értékelt és homályban hagyott jelenséggel gyarapította a szerb irodalom történetét — éppen a magyar népies epika és a szerb irodalom relációja terén, jelezve többek között, hogy a nagyobb, népies jellegű epikának olyan formavilága volt időszerű a szerb irodalomban, amelynek már semmi köze sincs a patriarchális-hősihez, de kifejezi a polgárián értelmezett népiest képben, nyelvben, látásmódban is. Sajátosságaként azt kell még megemlítenünk, hogy az elméleti általánosítás fokára ez az igény Zmaj-

nál sem emelkedett: a fordítás szerbesztő tendenciával a kérdést lényegében megoldottnak tekintette.

És éppen itt kell szólnunk arról a fölöttébb jelentős mozzanatról, amit Zmaj költői gyakorlata hozott a magyar népies epika s általában a népies költészet fordítása terén, majd a maga költészetében való beépítése vonatkozásában. Feltűnő, hogy Zmaj csupán a magyar költészet megszólaltatásában „formahű”, s ügyel a János vitéz és a Toldi versalakjának átmentésére, míg más költészetekből szabadon és egészen önkényesen fordít. Zmaj tehát megteremti a „magyaros manirú” tizenkettest, cezúrával a hatodik szótag után, melyet több versében is felhasznál, ahogy azt Miodrag Popović is jelzi. Ám, hogy miért lehetséges ez a fentebb említett elkülönítés, arra a szerb romantika tudós kutatója nem válaszol, bár megállapítja, hogy a magyar népiesség kétségtelenül példája volt Zmajnak, ha a népiességre gondolunk, amikor az egyszerűbb költői nyelv és folklorisztikus költői képek problémájáról olvasunk.

Zmaj és az ötvenes évekbeli szerb romantika feladata tehát lényegében ugyanaz volt, mint amit Petőfi és Arany a magyar romantika sajátos, népiességben kikristályosodott megvalósulási formájában megteremtett: a népies szellemű epikus költészet létrehozása, s túl ezen, annak a programnak a képviselője, amelyet Petőfi hirdetett meg A XIX. század költőjéhez című versében. Tünet-értékű tehát, ahogy Zmaj „lefordítja”, áthasonlítja ezt a magyar népies költői-politikai célkitűzésekből merített elv-rendszert, de az is, ahogy a fordítás tényével megelégszik — feladatát ezzel megoldottnak tekintette. Nyilvánvalóan ebben a fáziskülönbségek is szerepet játszottak: a magyar irodalomban a negyvenes évek hordták ki ezt a programot, a szerb az ötvenes években észlelte a sürgetést — immár egy ellentmondásos forradalmi szereplés lezajlása után, s közeledőben a kiegyezés korának egészen új, s merőben más társadalmi igényeihez és feladataihoz. A polgári romantikus Zmaj csak fordításokkal tudta szolgálni, mit valójában eredeti alkotások olyan szín-Jakšić is fellép, a népies tendenciákat áthasonlítottan emelni egy magasabb szférába, az eredeti alkotások síkjára, már nem lehetett. A magyarban is, ami jelentős ezen a téren, a negyvenes évek szüleménye volt — egy népforradalomként indult, majd eredeti jellegétől eltérített, végül vesztes forradalom utáni időszak talaja már nem lehetett azoknak a törekvéseknek, amelyek abból a harmóniából szívták tápláló nedveiket, amely a polgárság és a nép, a nemzetté válás friss nászában volt ígértként meg, különösen, ha ezt a harmóniát amúgy is zavarta a nemesség disszonáns szereplésének a ténye.

Szinoptikus szemlélődésünknek végeredményeként ezért tudunk csak a népiességnek egy olyan körére mutatni, amelynek középpontjában Petőfi áll, s mellette Arany János. Eredményként tehát a legkézzelfoghatóbb: a szerbhorvát eredetű, magyarrá lett, ám nem népies tónusú tízes, és a magyar eredetű, Petőfi és Arany művéből átvett, szerbbé vált tizenkettes — a két rokon jellegű, s mégis a maga sajátos rendszerében létező irodalom kapcsolatainak szép bizonyságaként.

REZIME

O PROBLEMIMA NARODSKOG U MAĐJARSKOM I SRPSKOM PESNIŠTVU XIX VEKA

Iako mnogo ispitivano, pitanje veza mađarskog i srpskog književno-narodskog do sada još nije u dovoljnoj meri određeno. Ni ovo predavanje nema za cilj da reši to značajno književnoistorijsko pitanje; naša je želja da samo doprinesemo sinoptičkom procenjivanju problematike narodskog u mađarskoj i srpskoj književnosti, o čemu smo naša zapažanja već izneli u priručniku uzajamnih veza, rekavši da to što je mađarska književnost u prvoj polovini XIX veka „pozajmila” od srpske narodne poezije, „vratila” je Petefijevim Vitezom Jovanom i Aranjevim Toldijem u drugoj polovini XIX veka, pružajući književne vrste koja srpska romantičarska književnost nije mogla da stvori. Uloga srpskog manira u mađarskoj književnosti je manje-više raščišćena, ali je u isto vreme u potpunosti ostala nedirnuta uloga mađarskog narodskog u srpskoj književnosti. Čak je i najtemeljitija i najpodrobnija istorija srpske književnosti Miodraga Popovića ostala samo pri već utvrđenim činjenicama, ne donoseći određene zaključke.

U ovom radu želimo, između ostalog, da ukažemo na to da je mađarsko narodsko (u čije je temelje ugrađena i srpska narodna poezija) imalo znatnu ulogu u razdoblju dvovrsnog srpskog romantizma. Ono predstavlja vezu između patrijarhalno-junačkog romantizma i građanskog romantizma, kojeg sada već slobodno možemo da nazovemo narodnim-narodskim romantizmom, u duhu epohe građanskog preobražaja društva. S druge strane želimo da naglasimo da se uticaj mađarskog narodskog može meriti u prvom redu sa epikom, podrazumevajući ovde i pozorišne predstave, dok na području lirike jedva ima traga: tu se dodiruje romantična lirika sa „romantičnijim” varijacijama.

Treću okolnost nalazimo u Petefijevom uticaju, delom narodskog, delom romantično-pesničkog shvatanja, čiji se odsjaj javlja kod Jakšića, Zmaja i Laze Kostića.

Dorđe Radišić

**PETŐFI SÁNDOR ALAKJA
ÉS MUNKÁSSÁGA
A JUGOSZLÁV NÉPEK
FELSZABADÍTÓ HARCÁBAN
(1941—1945)**

1.

Vannak korok és időszakok az emberiség történetében, amikor a költészet — a szerelemnek ama kivételes ajándéka, amelyre teljességgel vonatkoztatható Antigone önvallomása: „Gyűlölni nem, szeretni csak születtem én” — erős és nem mindennapi fegyverré válik. Ez a fegyver csupa remegő érzés, mégis halálos. Az élet méltóságát és tüzét adja vissza a szenvedésnek és a fájdalomnak; a halálküzdőlemben elfáradt és a fájdalomtól eltorzult emberbe visszaülteti a méltóság pótolhatatlan gerincét, a háború ólomszürke egére pedig a jövővilágosság csillagait helyezi.

A költészet egyetlen nagy és sorsdöntő korszakban sem maradhatott meg kimondatlan szónak, nem rejtőzhetett el az események alatt húzódo búvópatakokba. Fel kellett, hogy törjön mint az ember reményének újjongó és tarka forrása, melyben a fájó lelkek véres kezei és égő szemei is megtisztulnak. A költészet tehát remény, a Holnap ismeretlen partjai felé ívelő híd.

De a költészet kard is tud lenni, mely elsőként vág, amikor a kor csomóit kell megoldani, amikor a végzet ködös útkereszteződéseinél a napsütötte erdei tisztások felé vezető utat kell megjelölni. A költészet harangjai felébresztik az emberben az Embert, felszabadítják benne a szabadság utáni csillapíthatatlan szomjat.

Petőfi Sándornak, a költészet apostolának, a szabadság szerelmesének alakja és munkássága a dicső példa, mely igazolja a költészet és a harc, az élet és az álmok, a szerelem és a szabadság nemes egységét. És nemcsak Petőfi korában. Később is, egy egészen más égalj alatt, közel egy évszázaddal a költő halála után.

2.

Forradalmáraink, elhatározván, hogy változtatnak a világon, „egeket ostromló rohamra” indulnak el, s már a forradalmi harc kezdetén Petőfi Sándor soraihoz fordulnak, Petőfi ritmusai és rímei nemes zengéssel buzdították, hívták, ébresztették őket. Ebben az időben, közvetlenül az első világháború után, melynek vége számtalan kérdést hagyott válaszolat-

elcsején megjelent első száma az első oldalon hozta Petőfinek „Az ítélet” című, Zmaj által fordított versét.¹

Ugyanez a vers, ugyanebben a fordításban, de Šandor Petefi-Petrović aláírással, megjelent 1944 februárjában, Likában, a felszabadított területen, a „Zbornik građe za kulturno-umjetničku propagandu”² című kiadványban, melyet a „Bilećanka” című ismert forradalmi dal szerzője, Milan Apih szerkesztett. Itt Anton Aškerc, Mirko Bogović, Mihovil Pavlek Miškina, Vladimir Nazor, Skender Kulenović és más jugoszláv költők versei mellett tehát megjelentek Petőfi sorai is.

Petőfi „Az ítélet” című versét 1847 áprilisában írta. Pándi Pál A magyar irodalom történetében a költeményről szólva Francois Mignet, Lamartin és Jules Michelet francia liberális történészeknek a magyar irodalomra gyakorolt erős hatására mutat rá, akik „az osztályok harcában látták a történelmi mozgás lényegét”³. Ellenben ha a versnek csupán két sorát olvassuk el Zmaj fordításában:

„Ustaj rode,

na krvavi, na poslednji na odsudni boj!”* — lehetetlen nem gondolnunk egy francia íróra, Eugene Poitier munkásköltőre és az Internacionáléra, pontosabban a refrén első sorára:

„C’ est la toute finale...”⁴

Közismert, hogy Poitier néhány héttel a párizsi kommün bukása után írta a verset, tehát 24 évvel Petőfi „Az ítélet” c. versének születése után. Azonban ha figyelembe vesszük Petőfi versének Zmaj fordításában idézett két sorát, és azt is, hogy az Internacionálé megfelelő részét nálunk (ti. a szerbhorvát nyelvterületen — a ford. megj.) ebben a fordításban énekelték: „To će biti poslednji i odlučni teški boj...” — akkor érthetővé válik az is, hogy a háború előtti proletariátusnak és a partizánoknak is rendkívüli módon megfelelt ez a Petőfi-vers, mely két, az egyesült proletariátus nemzetközi himnuszával szinte azonos sort tartalmazott.

„Az ítélet” harcos tartalma mellett tehát valószínűleg ez a körülmény is közrejátszott abban, hogy Petőfinek ezt a versét nagyon gyakran szavalták a háború előtti munkás-rendezvényeken és a háború idején a partizán-összejöveteleken.

3.

A költő haláláról, a Segesvári véres és forró nyári napról több legenda is született a nép ajkán. És a legendák, ahogy Andrić mondja a „Priče o vezirovom slonu” című művében: „igazabbak tudnak lenni minden igazságnál”.

Igaz volt az is, noha voltaképpen legendára hasonlít, ami a segesvári csata utáni kilencvennegyedik forró nyáron történt, 1943. augusztus 15-én.

* „Az ítélet” című Petőfi-vers és az Internacionálé egybevetése csak a Zmaj-fordítás által lehetséges. Petőfi ugyanis azt írja:

„Győzni fog itt a jó. De legelső nagy diadalma
Vértengerbe kerül...”

(A fordító megjegyzése)

A kis szlavóniai faluban, Slutskai Drenovacon ötven harcos, magyar nemzetiségű partizán fölött ott lebegett Petőfi Sándor alakja. France Prešern, Ivan Cankar, Mihovil Pavlek Miškina, Šimon Gregorčič, Marko Miljanov, Ognjen Prica és a többi jugoszláv író mellett, akikről partizán zászlóaljkat és brigádokat neveztek el, ott állt Petőfi is, vagyis a Petőfi-zászlóalj, mely később a Jugoszláv Népfelszabadító hadsereg brigádjává fejlődött.

A második (később hatodik) szlavóniai hadtest törzskara 1943. augusztus 7-én az összes egységének parancsot adott, hogy utasítsanak minden magyar nemzetiségű elvtársat és elvtársnőt a Zvečevo relé-állomásra.⁶ „Hangsúlyozzuk — szól a rendelet —, hogy minden magyar nemzetiségű elvtársat és elvtársnőt utasítsanak ide, tekintet nélkül az egységekben és az intézményekben elfoglalt helyükre, mivel a fent említett egység létrehozásának nagy politikai jelentősége van.”⁶

1943. VIII. 15-én az említett törzskar rendeletére a drávamenti partizánosztagnak keretében létrejött a Népfelszabadító Hadsereg Petőfi Sándorról elnevezett magyar zászlóalja.⁷ A rendeletben többek között ez áll: „A NFH magyar zászlóaljában a vezénylés nyelve magyar. Az említett zászlóalj harcosainak a partizánsapkán az ötágú csillag mellett joguk van a magyar nemzeti zászló viselésére is.”⁸

Haraszi falu lakosságának ajándékként a zászlóalj nemzeti színű zászlót kapott, melyre egy falubeli lány ötágú csillagot hímzett és ezt a feliratot: „Petőfi Sándor zászlóalja, Haraszi falu adománya”.⁹

Petőfi Sándor ily módon folytatta a szabadságáért vívott harcot. Egy más korban, s más égtájakon, de ugyanazon eszmével, azonos felismerésekkel, azokkal, melyeket a „Nemzeti dal” hirdetett:

*„A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!”*

A Petőfi Sándorról elnevezett zászlóalj valamennyi harcosának a neve említésre méltó. Első parancsnoka (a későbbi Petőfi-brigád parancsnoka), Kis Ferenc a Majska Međa faluért folytatott harcban kapott sebében halt meg.¹⁰ A zászlóalj politikai biztosa, Géri Károly 1944 egyik csatájában esett el, helyettesét, Virág Róbertet viszont a zászlóalj létrejötte után két hónappal érte utol a halál.¹¹ A Petőfi Sándor zászlóalj Szlavóniában harcol, és többek között felszabadítja a Daruvár melletti Blagorodovac nevű falut.¹²

1944. novemberének végén a népfelszabadító haderők és partizán osztagok törzskara két elvtársnak engedélyt ad magyar nemzetiségű önkéntesek toborzására Vajdaság egész területén. Topolyán volt a gyülekező.¹³ Valamivel később, 1944. december 19-én a jugoszláv népfelszabadító haderők és partizánosztagnak központi vezérkara elrendeli Horvátország törzskarának, hogy a Petőfi Sándor zászlóaljat azonnal helyezze át Szlavóniából Baranyába.¹⁴ Ebből és a vajdasági magyar önkéntesekből alakult meg 1944. utolsó napján Kiscsányon, Magyarországon a Petőfi

lásukor 1500 harcost számlált.¹⁶

1945. januárjának derekán a Brigád átkel a Dráván Szlavóniába, a Feričanci—Zdenci frontszakaszra.¹⁷ Január 18-án a Crnei nevű falunál a Petőfi-brigád átesik a tűzkeresztségen¹⁸, március 6-án pedig a bolmáni csatában vesz részt.¹⁹

Petőfi Sándor neve köré így egy újabb legenda szövődött a magyar harcosok élete árán.

4.

Petőfi Sándor életműve kivételes és sajátos módon kötődik néhány harcos-költőnk verséhez. Ezek a kapcsolatok nem egészen esetlegesek, de bennük nem Petőfi közvetlen hatását kell keresnünk, hanem valami mást: annak a kornak a szellemét, amely Petőfiéhez volt hasonló és amelyben Oton Župančič, Ivan Goran Kovačić, Jovan Popović, Karel Destovnik Kajuh alkotott...

1846. végén a huszonhárom éves Petőfit arról tudósítják, hogy nagy szerelme, Szendrey Júlia szakítani akar vele. Néhány nappal később írja az „Egy gondolat bánt engemet...” című versét.²⁰ A vers csodálatos, halhatatlan, jóslatait majd a jövő igazolja:

*„Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!”*

A költő nem szeretne „lassan hervadni el, mint a virág”, vagy „elfogyni lassan, mint a gyertyaszál”. Mélységes szerelmi csalódásában méltóbb halált keres:

*„Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül:
Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
Eget-földet rázó mennydörgés dönt le...”*

A huszonnegy esztendőös Ivan Goran Kovačić Ivana Car iránti szerelmének keresztjét hordozva 1937-ben²¹ verset ír „Az én sírom” címmel:

*„Éjkomor hegy orma lesz sírom helye,
Ordasüvöltés s lombzúgás lengje be,
Nyáron örök vihar, vastag hólepel,
Télen, hogy a csöndben hang ne verje fel.”*

(Dudás Kálmán műfordítása)

A két egyidős fiatal költőben a vigasztalan szerelem sebéből a halál és a sír előérzetének szinte azonosan komor virága fakad. Holott mindkettőjüket még csak várja a harc és mindketten még csak ezután írják remekműveiket — Petőfi „Az ítélet”, „Nemzeti dal”, „Akasszatok föl a királyokat”, „Márciusi fiatalok”, „Az apostol” című verseit, Goran pedig főművét, a Tömegsír c. poémáját.

A közelgő viharfellegetek még nem is látva, Petőfi arról beszél barátainak, hogy érzi a forradalom érkezését: „Érzem előre mint kutya a földrengést.”²²

1941. márciusában a földrengés hasonló előérzetével írja Jovan Popović „Indulás előtti üzenet”-ét (Poruka pred odalazak):

„Bojište,
bojište nas očekuje,
drugovi,
bojište podmuklo,
metežno,
nedogledno . . .”²³

Két ilyen hasonló üzenetet, barátoknak, illetve elvtársaknak szóló vallomást csupán olyan költői szív tudott kidobbantani magából, amely mindig éberén figyeli a kor történéseit, s amely mindig kész elsőként megérezni a jövőt.

A végzetes Negyvennyolc előtt egy évvel²⁴ Petőfi a XIX. század költőihez szól. Azokhoz fordul, akiknek a kezében lant van, és akik nem foghatnak „könnyelműen a húrok pengetéséhez”. A vers felszólítja a költőket a nép és önmaguk iránti adósságuk lerovására:

„Előre hát mind, aki költő,
A néppel tűzön-vizen át!
Átok reá, ki elhajítja
Kezéből a nép zászlaját.”

Közel egy évszázad múlva, 1941 szeptemberében, a megszállt, de ellenálló Ljubljánában Oton Župančič szlovén költő számonkéri a költőktől: „Veš, poet, svoj dolg?”²⁵ (Költő, tudod-e mi dolgod?) Ezzel a versével elvtársaihoz szól a nagy háború kezdetén:

„Tudod-e, mi dolgod,
költő? s nincs szavad?
Miért, s mi mély bú rontott?
Zengj ma dalt! Ragadd
világgá, szívekbe bontva —
zúgja néped milliója!”

(Dudás Kálmán műfordítása)

Ezek a kérdések és felkiáltások a viharos időkkel érintkező lelkiismeret önmagának és másoknak szóló felhívásai és kérdései voltak.

Petőfi Nagykárolyban a megyei bálon találkozott szíve választottjával.²⁶ Hozzá, Szendrey Júliához számtalan költeményt írt. Ezek közül néhány versben a szerelem érzése a hazaszeretettel párosul.

Karel Destovnik Kajuh három évvel fiatalabb volt Petőfinél, amikor az 1941–42. háborús év fordulóján mint ljubljánai illegális kommu-

* A költeménynek nincsen megbízható magyar műfordítása. Az idézett rész nyersfordítása a következő: Elvtársaim, vár bennünket a harc tér, a zavaros, az alattomos, a beláthatatlan harc tér . . . (A fordító megjegyzése)

nista találkozott Silva Pontkvarral, az Osvobodilna fronta aktivistájával.²⁷ Az ifjú költő háborús szerelmét énekl meg a „Ljubezensko” (Szerelmes versek) című, 8 költeményből álló versfüzérében.

Petőfi 1848 őszén csapatával Debrecenben tartózkodik. Ott írja Júliához a „Szeretlek, kedvesem!” című forró, lobogó versét:

*„Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
Szeretem azt a kis
Könnyű termetedet, . . .”*

Kajuh a háború zivatarában akkor önti ki szívéből szerelmes sorait, amikor kedvese, Silva a fogház sötétjébe kerül. A költő az álmában látott piros rózsát küldi el neki; világkörüli útra hívja: mezítláb végigjárják majd a szenvedő világot, és a túsok sírjára virággal borított cseresznyeágot helyeznek; arra kéri őt, hogy törjön le neki egy virágot, egy illatos fehér cseresznyevirágot, melyet az embereknek ad, bátorításul. Kajuh kis céduláscskára írja dalait, és lopva elküldi őket Silvának a börtönbe, bátorító üzenetként:

*„A kada bude drugačiji svet,
vratičeš se
sasvim, sasvim moja,
pa ako tada
mene više ne bude,
podigni
kao ja sada glavu . . .”**

Szabadság és szerelem egy csokorba kötve. A haza és az édesanya szintén a szív egyazon zugában foglal helyet, úgyhogy gyakran keverednek is. Vagy eggyé válnak.

1845 októberében Petőfi „A csárda romjai” című versében a pusztát szólítja meg²⁸:

*„Pusztá, pusztá, te vagy a szabadság képe!
És, szabadság, te vagy lelkem istensége!
Szabadság, istenem, még csak azért, élek,
Csak azért, hogy egykor érted haljak én meg.”*

Az „Elesett partzán anyjához” írott versében Kajuh megegyező érzésekről vall, és anyjához beszél (aki ugyanaz, mint a haza):

*„Szép az, élni, mama, szép, mit is mondhatnék,
De amiért meghaltam, még egyszer meghalnék!”*

(Fehér Ferenc műfordítása)

* Ha majd más világ lesz, visszajössz és egészen az enyém leszel, és ha akkor már nem leszek, emeld fel, mint én most a fejemet.

Petőfi, aki 1849 júliusának utolsó napján tűnt el a segesvári csata ködében, és akit az „Egy gondolat bánt engemet” sóvárgásának megfelelően ért utól a halál:

*„A hősokeket egy közös sírnak adják,
kik érted haltak, szent Világszabadság!”*

ez a Petőfi felbukkant egy másik forradalomban is, a jugoszláv népi forradalomban, amelyben szintén beteljesedik egy jóslat, Kovačićnak „Az én sírom” c. versében megírt jóslata:

*„Ne keresse más fel, csak a jó barát
S elsimítsa az is a lába nyomát.”*

(Dudás Kálmán műfordítása)

Goran Segesvára — a Sutjeska volt. A sutjeskai csata után eltűnt. És mint Petőfi Sándor, ő is sírhely nélkül maradt, melyet az utókor a dicsőség és a hála koszorúival ékesített volna.

De alig tíz év múlva Goran műve felbukkan egy másik forradalomban, a vietnami nép harcában. A vietnami harcosok a Tömegsír sonnet lefordították a saját nyelvükre, és bambusznádból készült papíron ki is nyomtatták.²⁰

* * *

Noha az időbeli távolság majd egy évszázad, Petőfi korának szelleme és a jugoszláv partizánköltők korának levegője hasonló volt, mindenekelőtt abban, hogy megsejtették a szabadság eljövételét, és hogy töretlenül hittek az emberibb, másabb világban.

Csupán ezzel magyarázható az a tény, hogy e más-más korokban élő költők sorai nemcsak hasonlóak, hanem némely esetben csaknem azonosak is.

A jugoszláv népek felszabadító harcában költészet és forradalom a kezdettől fogva egységben élt, az emberből indult ki, és ugyanoda tért vissza.

Ebben az emberi univerzumban Petőfi Sándor is megtalálhatta az igazi helyét, hogy szívet buzdító pennájával és a rabság láncait szétvető szablyájával folytassa a harcot.

Mindez arról tanúskodik, hogy a forradalom, akár a költészet is (mint ahogy a költő mondja), a világ szakadatlan megújítója.

Mindaddig, amíg a központjában az ember áll. És amíg az emberben — szív dobog.

(Ford. Molnár Csikós László)

- ¹ RADNIČKA STRAŽA, socialista hírlap, I. évf., I. sz., 1. oldal, Vukovar, 1919. V. 1. (A vukovari Városi Múzeum Levéltára)
- ² BIBLIOGRAFIJA IZDANJA U NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU 1941—1945, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964., 592. oldal
- ³ A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE 1772—1940, szerk. Pándi Pál, Budapest, 1965, 771. oldal
- ⁴ Enciklopedija leksikografskog zavoda, III. kötet, 177. oldal
- ⁵ ZBORNIK DOKUMENATA I PODATAKA O NARODNOOSLOBODILAČKOM RATU JUGOSLOVENSКИH NARODA (a továbbiakban ZBORNIK), V. kötet, 18. füzet, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1957, 75. oldal
- ⁶ Ibidem
- ⁷ ZBORNIK, V. kötet, 18. füzet, 169. oldal
- ⁸ Ibidem
- ⁹ Dávid András: Petőfi szellemi égisze alatt, Magyar Képes Újság, XXII. évf., 1. sz., Záhreb, 1973. I. 1.
- ¹⁰ ZBORNIK, V. kötet, 18. füzet, 169. oldal
- ¹¹ Ibidem
- ¹² HRONOLOGIJA OSLOBODILAČKE BORBE NARODA JUGOSLAVIJE 1941—1945, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1964. (a továbbiakban HRONOLOGIJA), 854. oldal
- ¹³ ZBORNIK, V. kötet, 10. füzet, 217. oldal
- ¹⁴ HRONOLOGIJA, 1022. oldal
- ¹⁵ Ibidem, 1048. oldal
- ¹⁶ ZBORNIK, IX. kötet, 8. füzet, 27—28. oldal
- ¹⁷ ZBORNIK, V. kötet, 37. füzet, 259. oldal
- ¹⁸ Periša Grujić: Sesnaesta vojvodjanska divizija, Vojno delo, Beograd, 1959., 318. oldal
- ¹⁹ Ibidem
- ²⁰ Illyés Gyula: Petőfi, 4. kiadás, Nyugat Kiadó és Irodalmi R. T., 1945., 166. oldal
- ²¹ Gojko Banović: Ivan Goran Kovačić, Nolit, Beograd, 1963., 84—85. oldal
- ²² Illyés Gy., 213. oldal
- ²³ Jovan Popović: Pesme, Kultura, Beograd, 1951., 62. oldal
- ²⁴ Illyés Gy., 176. oldal
- ²⁵ Anton Slodnjak: Slovensko slovstvo, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1968., 396. oldal
- ²⁶ Illyés Gy., 151. oldal
- ²⁷ Karel Destovnik Kajuh: Zbrano delo, sajtó alá rendezte Emil Cesar, Zavod Borec, Ljubljana, 1966., 98. oldal
- ²⁸ Illyés Gy., 129. oldal
- ²⁹ Branko Bogunović: Goranova „Jama” na hartiji od bambusa, Politika, LV. évfolyam, 16 154. szám, Beograd, 1958. május 1., 2., 3., 4.; 24. oldal

REZIME

DELO I LIK ŠANDORA PETEFIJA U OSLOBODILAČKOJ BORBI NARODA JUGOSLAVIJE 1941—1945.

Za stihovima Šandora Petefija posezao je naš čovek koji je krenuo da menja svet još u samom početku svoje revolucionarne borbe. Tako se, na primer, Petefijeva pesma „Strašni sud” pojavljuje u listu vukovarskog proletarijata „Radnička straža” još 1. maja 1919. I kasnije, u toku narodnooslobodilačke borbe, „Strašni sud” će se naći u partizanskom zborniku pesama uz stihove jugoslovenskih pesnika.

Neki bataljoni i brigade Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije nose imena poznatih pisaca i pesnika (Ivana Cankara, Marka Miljanova, Simona Gregorčiča, Franceta Prešerna i drugih). Uz njih će se naći i ime Šandora Petefija koje nosi najpre bataljon, a potom i partizanska brigada sastavljena od boraca mađarske narodnosti.

Više jugoslovenskih pisaca i pesnika u vremenu neposredno pred rat i u samoj borbi kao da se naslanjaju na delo i tradiciju Petefija, kao da se nastavljaju na njegovo stvaralaštvo od pre gotovo jednog veka. Tako, na primer, Ivan Goran Kovačić pred rat piše pesmu „Moj grob” čiji je osnovni smisao identičan sa onim iz Petefijeve pesme „Jedna mis'o mir mi oduzima...” Slovenački pesnik Oton Župančič na samom početku borbe piše svoje stihove „Pesniče, znaš li svoj dug?” koji po svojoj poruci podsećaju na Petefijevu

pesmu „Pevnici devetnaestog veka“. Mlad, kao što je u naponu svoje pesničke snage bio Petefi, slovenački partizanski pesnik Karel Destovnik Kajuh, isto kao i on, usred ratnog vihora vrea iz svoje duše nisku ljubavnih stihova, ali i pesama sa snažnim rodoljubnim osećanjima koje se u „Majci palog partizana“ gotovo potpuno približuju onome što je Petefi ispevao u svojoj „Ravnici“.

Teško da bi se moglo govoriti o određenom i direktnom uticaju Šandora Petefija na ove jugoslovenske pesnike — borce. Pre je reč o identičnosti ciljeva, o jednom stanju duha u kojem je srce pesnika, iako u različitom vremenu i pod drugim podnebljem, progovorilo na isti način.

Bányai János

A PETŐFI-OLVASÁS KÉRDÉSÉHEZ

Petőfi költészete egy szerbhorvát
bibliográfia tükrében

Petőfiről és Petőfi költészetének utóéletéről a magyar irodalom és a magyar irodalomtörténet aránylag sokat tud, hiszen Petőfi költészetének minden újabb megközelítése kötelezően szembenéz az őt megelőző nézetekkel és szempontokkal. Viszont arról, hogy Petőfi alakja és Petőfi költészete hogyan él egy idegen nyelvű irodalom tudatvilágában, már jóval kevesebbet tudunk. Részlettanulmányok számolnak be Petőfi hatásáról a környező népek irodalmára és egyes alkotóira, a napi kritika rendszerint nagy meglepéssel jegyzi az idegennyelvű Petőfi-kötetek megjelenését, vizsgálták már a Petőfi-fordítás problémáit is, de arról alig esett szó, hogy Petőfi alakja és költészete hogyan épült be — ha beépült — egy másnyelvű nemzeti irodalom hagyománykörébe. A Petőfi és Zmaj kapcsolat nyilván egy összetett komparativisztikai képlet kifejtésére ad alkalmat, de felmerül a kérdés, hogy ezen a képleten túlmenően — nyilván Zmaj tevékenységével és írói-költői hatásával együtt — milyen a helye Petőfi költészetének a szerb romantika irodalmában, és hogy milyen képet őriz egy irodalmi korszak egy hozzá közel álló, vagy még pontosabban: hozzá közel hozott költői múról? Kivételesen összetett és éppen ezért vonzó irodalomtörténeti és komparativisztikai feladat tűnik elő ebből a kérdésfeltevésekből, melynek megválaszolására, sajnos, se erőnk se időnk nincs. Csak a kérdés realitására és tartalmosságára figyelmeztetünk.

Póth István gazdag filológiai anyaggal dokumentált *Jovan Jovanović Zmaj és a magyar irodalom* című tanulmánya a szerb romantikában megmutatkozó „Petőfi-kultuszról” beszél és tételének igazolására Veljko Petrović szavait idézi, aki szerint Petőfit „... talán sehol se fogadták úgy, tették magukévá, egyszerűen szólva örökbe fogadták, mint különösen nálunk, szerbeknél.” Híre pedig, ismét Veljko Petrović szerint „távoli településeinkig is eljutott”, versei a legszélesebb rétegekig törtek utat maguknak. (Idézi Póth István, 388. old. in: *Szomszédság és közösség*) Ez a néhány szó is jelzi azt az általános irodalomtudományi kérdést, hogy mit jelent és milyen szerepet tölthet be egy idegennyelvű költői mű egy nemzeti irodalomban, különösképpen akkor, ha — mint Petőfi esetében — világirodalmi jelenségről van szó?

A szerb irodalom Petőfi-képének kialakításában egy sor igen fontos irodalmi tény vett részt. A történelem és a társadalmi fejlődés sok közös

vonása adja meg ennek a képmek az alapjait. A közös témák, a vándor motívumok, a költészet érdeklődési köre és mindezzel párhuzamosan a költészet társadalmi funkciójának az értelmezése épül elsősorban ezekre az alapokra. A kapcsolatok itt a legkonkrétabb formában mutatkoznak meg, itt tapinthatjuk ki leginkább az érintkezések, a találkozások érve-rését. De ide tartozik a Petőfi-kritika: az értékelések, a tanulmányok, a hivatkozások sora is, hiszen a kritikának a költői értékek tudatosításában, bármilyen az irányultsága, fontos szerepe van.

További fontos, ha nem éppen a legfontosabb irodalmi tényezője e kép kialakulásának a *fordítás*. A fordítás útján kerülnek be az idegen-nyelvű alkotások egy nemzeti irodalom belső forgalmába, a fordítás közvetíti a követhető vagy sokszor példamutató költői műveket a másnyelvű irodalmak felé. A fordítás nem pusztán idegennyelvű tükre egy költői munkának, hanem egy más nyelvi közegben, egy más nyelvi rendszerben láttatott műalkotás, mely megőrzi ugyan az eredeti alapvonásait, de a nyelvi — lexikai, szintaktikai, szemantikai és fonetikai — eltérések következtében meg is változtatja azt. A változások és eltérések a fordításban elkerülhetetlenek és ezért mindenképpen számbaveendő irodalmi körülmények. Téves a fordításnak olyan értelmezése, mely szerint a fordítónak az eltérések és változások kiküszöbölésére kell törekednie, hogy a fordítás minél nagyobb mértékben hasonlítson az eredetihez. Azért téves ez az értelmezés, mert a műalkotást nem tekinti elsődlegesen nyelvi közlésnek, s így átlépheti a természetesen adódó nyelvi eltéréseket. A helyes értelmezés talán az lehetne, hogy a fordítás figyelembe véve az eredeti nyelvi rendszerét — egy új/más nyelvi rendszerben alkotja meg az eredetire utaló, de azzal azonosságot sohasem mutató műalkotást. Kivételesen nehéz feladat s még a fordításban igazán gazdag magyar irodalom sem oldotta meg mindig kellő sikerrel.

Azért kellett a fordításnak ezt a néhány elvi kérdését külön is kiemelni, mert: *egyrésztől* a fordítást tekintjük a más nyelvi közegben kialakult költő kép alapvető tényezőjének, *másrészről* éppen a fordítás természetének, az eltérés és változás szerepének a megértése vezet közel bennünket alapvető kérdésünkhöz.

Petőfi a szerb és horvát irodalmakban a sokat és a szinte rendszeresen fordított idegen költők sorába tartozik. Zmajtól napjainkig nem egy neves szerb és horvát költő fordította Petőfi verseit. Említsük csak meg a legjelentősebbeket. A felsorolást Zmajjal kell kezdeni, aki Jovan Skerlić szerint „nemcsak kisebb verseit fordítja igen szépen, de a *János vitéz* nagy költeményét is...” (idézi Póth, uo.: 389. old.) Említsük meg korábbi fordítói közül Mileta Jakšić és Mita Popović nevét, az újabbak közül Veljko Petrovićot, Jovan Popovićot, Bogdan Čiplićet, Dobriša Cesarićot, Josip Velebitet, Enver Čolakovićot, Mladen Leskovacot, majd végül Ivan Ivanji, Danilo Kiš és Ivan V. Lalić nevét. De nem feledkezhetünk meg a Petőfiből talán legtöbbet fordító Blagoje Brančić nevééről sem. A névsor közel sem teljes, de jól illusztrálja, alá is támasztja azt az állítást, hogy Petőfit a szerb és a horvát irodalmakban valóban sokan és sokszor fordították.

Az új szerbnyelvű Petőfi kötet, melyet a belgrádi Nolit és az újvidéki Matica Srpska Könyvkiadó adott ki a költő születésének 150. évfordu-

lójára, Petőfi verseinek régebbi és új fordításait, a költő életművét vizsgáló tanulmány és egy életrajzi jegyzet mellett közli Petőfi költeményei szerb és horvát fordításainak mindezekig legteljesebb bibliográfiáját is. Desanka Bogdanović a bibliográfia készítésekor nagyszámú szerb és horvát újságot, folyóiratot nézett át, és így nemcsak Petőfi verseinek első fordításairól vagy első közléséről számolhatott be, hanem minden későbbi fordításról és minden további újraközlésről is. Tehát nemcsak arról nyújt információt, hogy mikor mit fordítottak Petőfőtől, hanem arról is, hogy mikor mit és hol közöltek újra, vagyis a bibliográfiából kiolvasható, hogy mely Petőfi versek mikor, milyen alkalmakkor és milyen körülmények között voltak a szerb és a horvát irodalmi életben aktuálisak. A bibliográfus szerint a munka így sem teljes, mert nem nézett át még minden napi- és politikai kiadványt, de nem jegyzi a bibliográfia a tankönyvek és a naptárak közléseit sem. Tehát nem tekinthető teljesnek ez a bibliográfia, viszont aligha lehet valószínűnek tartani, hogy az újabb adatok nagy mértékben változtatnának azokon az ismereteken, amiket a bibliográfia mostani adatainak olvasásából leszűrhetünk.

A bibliográfiának csak néhány, témánkat közelebbről megvilágító adatára szeretném felhívni a figyelmet. Az első Petőfi vers, *A csárda romjai*, 1855-ben jelent meg szerb nyelven Zmaj fordításában. És ettől az évtől kezdve közel 250 Petőfi verset ültettek át szerbhorvát nyelvre. A verseknek fele gynél több alkalommal jelent meg különféle lapokban, folyóiratokban, antológiákban és Petőfi szerbhorvát kötetekben. Legtöbbször Zmaj fordításait nyomtatták újra. Így, többek között, *A csárda romjainak* tíz közlése van, ebből nyolc Zmaj fordítása; *Az ítélet* című versnek 16 közlése közül 15 esetben Zmaj fordítását nyomtatják ki; *Az őrült* 13-szor jelenik meg, ebből tízszer Zmaj fordítása; *A téli esték* 11 közlése közül 8 a Zmajé; *A XIX. század költőit* hatszor fordították le és 16-szor közölték, ebből 9-szer Zmaj fordításában; *A rab oroszlán* 15-ször jelent meg és ebből 13-szor Zmaj fordítása. Zmaj 28 versfordítása közül alig van néhány, amely tíz alkalomnál kevesebbszer jelent volna meg. *A János vitézt* is többször adták ki. 1858-ban részletét közli a *Sedmica* nevű folyóirat, majd 1860-ban könyvalakban jelenik meg A. Hadžić előszavával és a szerző képével. Jegyezzük meg, hogy ez Petőfi első szerb nyelvű könyve. És ezután még hatszor jelenik meg Zmaj fordítása, a költő válogatott vagy összegyűjtött műveinek különféle kiadásaiban. Utoljára 1969-ben. Petőfi másik elbeszélő költeménye, *Az apostol* talán még jellemzőbb példa, bár Zmaj nem fordította. Először 1886-ban jelenik meg folytatásokban, Blagoje Brančić fordításában az újvidéki *Stražilovo* hársábjain. Majd 1888-ban az újvidéki *Javor* közöl részleteket *Az apostolból* Brane S. Šajkaški új fordításában. Könyvalakban 1892-ben adják ki az elbeszélő költeményt, mégpedig Mostarban, megint új fordításban, Aleksandar Marić „átköltésében”. Ezután több mint fél évszázadig nem jelenik meg *Az apostol*, de Petőfi verseinek 1946-ban közzétett újvidéki kiadása Mladen Leskovac új fordításában közli a teljes szöveget és ebből vesz át részleteket 1948-ban a szarajevói *Zora* nevű folyóirat. Hamarosan ezután 1952-ben részletek jelennek meg belőle S. A. ismét új fordításában a karlovaci *Stvaranje* nevű folyóiratban.

Legtöbbször azonban Petőfi egyik legismertebb és szerelmi lírájának legrszebb darabját, a *Szeptember végéig* fordították, összesen kilencszer. Jegyezzük meg, hogy ezt a verset Zmaj nem fordította. A vers első fordítása, Ivan M. Popović munkája, 1895-ben jelent meg, ezt követi Blagoje Brančićnek 1906-ban a *Letopisban* megjelent fordítása, melyet még ugyanabban az évben újra kinyomtat a Konstantinápolyban megjelenő *Cari-gradski glasnik*. A *Brankovo koloban* a következő évben a versnek új fordításai jelenik meg Dj. jelzéssel, a szabadkai *Naše novine* pedig 1916-ban közli a verset Horvát Béla fordításában. Ezután majd csak 1956-ban fordítják le újra a *Szeptember végéig*. S a vers igazi népszerűsége ekkor kezdődik. A szabadkai *Rukovetben* Lazar Merković ülteti át szerbhorvát nyelvre. 1960-ban a kiváló horvát költő, Dobriša Cesarić fordítja le a verset és közli a belgrádi *Književne novineban*. Ezt a fordítást veszi át az 1956-ban Slavko Ježić szerkesztésében megjelenő antológia, mely a világ költészetéből nyújt válogatást. 1966-ban Savo Babić újra lefordítja és közli, szintén a *Rukovetben*. Az 1970-ben megjelenő válogatás a világ szerelmi lírájából új fordítást közöl, mégpedig az 1968-ban készült, Josip Velebit munkáját. Időközben, az 1969-ben Ivan Ivanji szerkesztésében megjelenő Petőfi-kötet számára Danilo Kiš is lefordítja a verset és ezt a fordítást veszi át most a legújabb, jubiláris Petőfi-kötet. De nemcsak a *Szeptember végéig* fordították le ily sokszor. A *Temetésre szól az ének*...-et például nyolc ízben ültették át, az *Egy gondolat bánt engemet*... öt fordításban, A XIX. század költői pedig hat fordításban jelent meg.

Külön kell említést tenni Petőfi verseinek három szerbhorvát nyelven megjelent kötetéről. Az elsőt 1946-ban adták ki Újvidéken *Izabrane pesme* címen. A kötet válogatást közöl Zmaj és Blagoje Brančić fordításaiból, de Jovan Popović, Bogdan Čiplić és Mladen Leskovac új fordításait is tartalmazza. A kötet sajátossága, hogy elsősorban Petőfi közéleti líráját, a költő forradalmiságát, hazaszeretétét, szabadelvűségét mutatja be. Ugyanezért közli a kötet *Az apostolt* is teljes egészében. Petőfinak nem közéleti lírájából csak néhány zsánerkép kapott helyet a kötetben, de egyetlen vers sem Petőfi szerelmi vagy gondolati lírájából. A kötet anyaga a történelmi pillanathoz igazodik; a kötet megjelenésének ideje követelte meg az ilyen válogatást. A következő kötet, mely *Sloboda i ljubav* címen jelent meg Ivan Ivanji válogatásában és utószavával, már teljesebb képet nyújt Petőfi költészetéről, olyképpen, hogy három ciklusba, a *Szülőföld*, a *Szerelmem* és a *Szabadság* címszavak köré rendezi el a verseket. A válogatás a teljesség igényével készült, arra törekedett, hogy Petőfi lírájának egy elfogadható keresztmetszetét adja. Elsősorban a válogatás és a fordítás nehézségeit mutatja az a tény, hogy ez nem sikerülhetett teljes mértékben. A kötet sok új fordítást is közöl. Petőfi harmadik szerb nyelvű kötete 1973. január elsejére, tehát a költő születésének évfordulójára jelent meg, és az ünneplés szándéka meg is határozza e kötet természetét. Összesen 41 verset közöl, rendkívül szigorú válogatásban, elsősorban a lírai versek közül. A régi fordítások közül csak néhányat használ fel, hogy minél teljesebb mértékben mutathassa meg Petőfi költészetének korszerűségét. Ugyanakkor ez a 41 vers aránylag megnyugtató betekintést nyújt Petőfi költészetének gazdagságába, kezdve az 1842-ben készült

A *Dundn* című verstől az 1840-ben írt *Egy goromba tábornokhoz* címűig. Jellemző azonban, hogy az 1940-ban megjelent Petőfi-kötettel szemben az új válogatás nem a közéleti, hanem a lírai költőt emeli ki, minden korábbi kiadványnál nagyobb teret adva Petőfi szerelmi és intimisztikus lírájának.

Mindazok az adatok, amelyek a bibliográfiából és Petőfi szerb nyelvű kötetéből olvashatók ki, arra mutatnak, hogy Petőfi és Petőfi költészete kivételesen nagy mértékben van jelen a szerb irodalomban. Jelenlétének két szakaszát különböztethetjük meg, az 1855-től, tehát Zmaj első fordításának megjelenésétől a századvégig terjedő szakaszt és az 1946-tól, vagyis Petőfi első szerb nyelvű válogatott verseinek megjelenésétől napjainkig húzódó szakaszt. Jellemző, hogy e két időszak között csak elvétve jelennek meg Petőfi verseinek fordításai, és ezek a fordítások aligha mérhetőek a korábbiakhoz vagy a későbbiekhez. Petőfi jelenlétének két szakasza a szerb irodalomban is két szakaszt fed, az elsőt, amit a romantika utáni írói, irodalmi törekvések jeleznek, és ezzel egyidőben a huzaszeretet és a szabadelvűség domináns eszmeisége, melyhez természetesen kötődnek a Petőfi-fordítások is, mégpedig oly módon, hogy alátámasztják azokat a tendenciákat, amelyek ebben az időszakban a szerb irodalomban élnek. Jóértelemben tendenciózus tehát az a fordításirodalom, mely a 19. század második felében Petőfit a szerb olvasó felé közelelti. Ez a tendencia jelentős mértékben járul hozzá ahhoz, hogy a szerb irodalom egy sajátos Petőfi-képet alkosson meg, egy olyan képet, mely bizonyos vonásaiban eltérést mutat a magyar irodalomban élő Petőfi-képtől. Kétségtelen, hogy ezeket az eltéréseket és változásokat a fordítás nehézségei okozták, vagyis a fordításnak egy olyan értelmezése, amelyet itt helyesnek tüntettünk fel, de maga a fordítás az irodalmi és társadalmi tendenciákkal való összhang nélkül nem alakíthatta volna ki azt a sajátos Petőfi-képet, amit — Veljko Petrović idézett nézetére hívtakozva, mely szerint a szerb irodalom „örökbe fogadta” Petőfit — Petőfi költészete szerb „variánsának” tekinthetünk.

Azt, hogy ilyen nagy mértékben volt Petőfi költészete otthon a szerb irodalomban, méginkább kiemeli az 1946-ban megjelent kötet, mely ebben az évben és ebben az időszakban, Petőfi közéleti költészetére koncentrálna, a társadalmi harc, a forradalom folytatásának az eszköze volt. Megváltoztak az akcentusok, s a 19. század második felében kialakult Petőfi-kép 1946-ban átalakult, egy a korábbihoz képest új Petőfi került a szerb irodalom jelenébe, de ekkor már szoros kapcsolatban a korábbi, hagyománynak tekinthető Petőfi-képpel. Éppen a 19. század második felében betöltött szerepe miatt lehetett ez az új Petőfi olyan nagy mértékben ismét otthon a szerb irodalomban.

A későbbi fordítások és a későbbi kiadványok tehát már egy állandósult és állandóan jelenlevő Petőfi-képet árnyalhattak tovább, hozzáadva azokat a minőségeket is, amelyek korábban az irányzatosság miatt rejtettek voltak. Erre mutathat rá az is, hogy már a 69-es Petőfi-kötet, de különösen ez a legújabb, az érdeklődés előterébe a lírikus Petőfit állítja, az orfikus költőt, de jelentős módon illusztrálja ezt az a tény is, hogy a *Szeptember végén* éppen a hatvanas években vált oly népszerűvé, míg a 19. század második felében *Az apostol* jelent meg külön kötetben

és 1946-ban, Petőfi felszabardulás utáni első szerbhorvát kötetében ismét *Az apostol* dominál.

Kétségtelen, hogy Petőfi sokat adott a szerb irodalomnak, de méginkább fontos az a tény, hogy Petőfi költészete sokat *kapott* e fordítások, e sajátos és kivételes jelenvalóság tényeivel. Sokat kapott, mert részben hagyományává vált egy másnyelvű irodalomnak, mely költészetéről és alakjáról egy, a magyar irodalmi tudattól, eltérő képet is kialakított magának.

REZIME

PRILOG PROBLEMU ČITANJA POEZIJE ŠANDORA PETEFIJA

Poseban je i složen problem čitanja Petefijeve poezije, pitanje o tome kakva je slika izgrađena o njegovoj poeziji na stranom jeziku. U izgradnji ove slike učestvuje izuzetno veliki broj činilaca. Ovom prilikom želimo istaći i posebno ispitati samo jedan od ovih. Čini mi se da je ovaj činilac najvažniji strukturalni element Petefijeve slike u stranoj čitalačkoj svesti.

Nova knjiga Petefijeve poezije, objavljena povodom jubileja njegovog rođenja, donosi do sada najkompletniju bibliografiju njegovih radova na srpsko-hrvatskom jezičkom području. (Sastavila ju je Desanka Bogdanović).

Podaci bibliografije ukazuju na istorijski tok izgradnje lika Petefija na srpskohrvatskom jeziku, a ukazuju i na to, u kojoj se meri ovaj lik, kako u svojim osnovnim crtama, tako i u nijansama, razlikuje od lika Petefija u mađarskoj literaturi. Osnovno je pitanje ovoga rada: koji su istorijski, društveni i prevodilački problemi usloveli ovu razliku?

Na ovo pitanje se daje odgovor analizom bibliografije, a u međuvremenu se zacrtava jedan opštiji, književno-teoretski problem. Pretpostavlja se da je pojava (autori i dela) svetske književnosti u različitim nacionalnim i jezičkim zajednicama reflektuju uvek različito, i usled toga se uvek izgrađuje jedna drugačija slika o istoj pojavi; tako se može utvrditi da postoji „varijanta“ Petefijeve poezije, recimo, na srpskohrvatskom jeziku.

Milan Pražić

A FORRADALOMNAK NINCS VÉGE

**(Petőfi Sándor költészetéről
és forradalmárságáról)**

„A fiatal temperamentumokat nem az ifjúsági regények érzelmei hevítik, hanem az emberiség legnagyobb ügyei, az, hogy vajon érdemes-e leélni ezt a rövid életet. Ők tudják a titkot, hogy miképp lehet olyan elvont fogalmakért meghalni, mint szabadság, jövőendő és becsület.”

Illyés Gyula'

Miroslav Krleža a „magyar irodalom két lobogójáról”, Petőfiről és Adyról szóló ismert tanulmányában egyebek között azt írja, hogy Petőfi Sándor neve „nagy téma”². A nagy horvát és jugoszláv író mindenképpen Petőfi Sándor nevének és művének bonyolult jelentésére gondolt. Ís ez a név, ez az életmű erőteljesen jelöl meg egy korszakot az európai költészet történetében és ugyanakkor a forradalmak történetében is.

1. HOZZÁÁLLÁS

Az irodalomtörténészek, kritikusok és teoretikusok sokszor mondtak véleményt Petőfi Sándor költői művének természetéről és értékéről. Mivel ez az opusz jelentőségét és jellegét tekintve, lényegbeli jelentésénél fogva, túlnő nyelvének és keletkezési idejének határain, az irodalomtörténeti kutatások nincsenek és nem is lehetnek lezárva. Petőfi Sándor tevékenysége sokkal szélesebb körű, nem merül ki a költői szó művészetében. Ezért is vannak folyamatban a magyar és az egyetemes kultúra és forradalom ezen óriásának szociológiai, történelmi, politikológiai, filozófiai-etikai szempontú vizsgálatai. Az újonnan föltárt tények és adatok hozzákapcsolódnak az eddigi ismeretekhez, s a forradalmak nemzeti és egyetemes története, valamint a kultúrában beállt változások jegyében a költő politikai tevékenységének és egész poezisének újraértékelése is folyamatban van. Ez természetes folyamata a mindenkori jelen emberi megismerésére irányuló dialektikus mozgásnak. Minden új fölismerés azonban csak megerősíti a Petőfi kulturális és forradalmi jelentőségéről vallott nézeteket. Petőfi továbbra is „nagy téma” marad, elsősorban a

költészetben, tehát a kultúrában, és a forradalomban, tehát a társadalom megváltoztatásában, jóllehet gazdag életművének többi kutatójára sem vár kevesebb munka és föladat.

Bármilyen nagy eredményt érnek is el azonban az egyes tudományág kutatói Petőfi életművének föltárásában, hangsúlyozni kell, hogy elvileg senki sem foghatja át ennek az egészen sajátos egységet alkotó műnek a teljes és egyetemes jelentőségét és jelentését. Ebből az következik, hogy Petőfi minden egyedi megközelítését a részleges szemlélet korlátozottsága jellemzi.

Az a tudat, hogy Petőfi művének integrális valósága semmiféle speciális hozzáállással sem fogható át, természetesen nem azt jelenti, hogy ilyen elemzésekre nincs szükség. Hiszen már a fontos, egyéni és társadalmi jelenség különféle tudományszakok általi kutatása, s e diszciplínák további szakosodása is az illető jelenség gazdagságáról és összetettségéről tanúskodik. Mi tehát a speciális megvilágításokért szállunk síkra, azzal a föltétellel, hogy az elemzők egy pillanatra se feledkezzenek meg arról, hogy ez a bonyolult egység fölbonthatatlan.

Az 1973-as év, mint az előbbi is, 1823 január 1-ének, a költő születésnapjának megünneplése jegyében folyik. Ez fontos évforduló és jó alkalom arra, hogy a költő életére és művére e pillanatban mint szerves egységre, teljes elkötelezettségre tekintsünk. Erre nem csak és nem kizárólag módszertani okaink vannak. A módszernél fontosabbnak tartjuk Petőfi Sándor egyéniségének, művének, életének és tettének egységét, és azt is, hogy minden autentikus jubileumnál mindenekelőtt az ünnepelt mű teljességét és egységét kell szem előtt tartani.

2. AZ ÉLET MINT FORRADALOM

Petőfi Sándor 1823 január 1-én született, és 1848 július 31-én halt meg mint a magyar nemzeti forradalom katonája. Huszonhat évet és három hónapot élt. Anélkül, hogy életrajzi és pszichológizáló fejtegetésekbe bocsátkoznánk, megállapíthatjuk, hogy a költő életéről mint csecsemőkorról, gyermekkorról és ifjúkorról beszélhetünk. Ez nem teljes életciklus, közepén megtörik. De ha a biológiai életkór nem is teljes, Petőfi Sándor műve mégis kivételesen teljes és befejezett. Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy ha a költő tovább élt volna, nem gazdagította volna még népének és az egész emberiségnek kultúráját, s hogy esetleg csökkent volna forradalmi radikalizmusa. Mi azonban tényekkel, s nem pedig találgatásokkal foglalkozunk.

Ha Petőfi Sándor nem hagyott volna maga mögött teljes forradalmi és költői művet, ma nem ünnepelehetnénk a költészet és forradalmiság nagy jubileumát. Ez a — humanisztikus jelentését és értékét tekintve — integrális művet az átlagos emberi élettartam fele alatt valósította meg. Ha tehát azt állítjuk, hogy már e nagy költőnek az élete is egyetemes, humanisztikus szimbólum, ez nem saját pszichologizmusunk, hanem a sérthetetlen tények logikájának a követése.

Emberi életének egységességéről való tudatát Petőfi Sándor egyaránt kifejezte minden tétében, szerelmében, politikai elkötelezettségé-

ben, verselben és leveleiben. „Itt benn vagyok a forrlikor nyarában . . .” mondja 1848-ban az azonos című versének első sorában mint olyan ember, aki a forradalmi elkötelezettségből származó tettet nem akarja a jövőre halasztani. Petőfi nem misztikus, hanem forradalmár, aki tudja, hogy a jelen a jövőt is meghatározza:

Látom fátyolodat, te sötét, mély titkú jövendő,

(Az itélet)

Azt a meggyőződését, hogy az ember életét nem annak lefolyása, hanem műve alapján kell megítélni, Petőfi *Az apostol* című költeményében fejezi ki:

*Nem ismerek nálam kisebbet
S nem ismerek nálam nagyobbat.*

Az élet ereje a tettben, az alkotásban van, nem magában az életben. A lét értelmének ez az ismereti elve egyéniségfölötti tudatot, a közösségi tudatot föltételezi, s ezt ugyancsak *Az apostolban* jegyzi le:

*Te nem magadnak születted,
De a hazának, a világnak.*

Verseivel, naplójegyzeteivel, leveleivel és, végül, elestével Petőfi eloszlatja a halálfélelem gondolatát. „Én csak arra vagyok hivatva, hogy az első lökést tegyem . . .” — írja naplójában.³ Petőfi természetesen a költészetben is és a forradalomban is ennél sokkal többet ért el, de a naplójegyzet értékes bizonyítéka annak a tudatnak, hogy az élet értelme a forradalmi tettben van, sőt — e fölfogás erkölcsi ereje sérthetlenségének tanúságaként — magában a tette serkentésben.

A költő alapvető életelve etikai elv, a nép szabadságáért, az emberiség szabadságáért, a kizsákmányolás megszüntetéséért vívott harc erkölce. „Az emberiség nagy szent nevében” énekel (*A nép nevében*), s Krleža okkal jegyzi meg, hogy Petőfi forradalmi költeményeiben „él az a tanulságos törekvés, hogy minden nemzet és faj és nyelv eggyé olvadjon, szintetikusán összefolyjon”. Illyés Gyula írja: „Új, nagy élmény, élete legnagyobb élménye közeledik felé: a magyarsághoz való viszonyának átérzése, amelyet ő azonnal közösségérvessé . . . tágit.”⁵ A költő hisz abban, hogy „fokként fejlődik a világszellem”, de csak annyiban látók, amennyiben forradalmár: „látom, miképp fejlődik, látom az utat, amelyen megy”. (Napló, 1848. április 15.)

Ahogy Lukács Adyról, úgy mondja Danilo Kiš Petőfiről, hogy a költő „saját sorsát a forradalom sorsával azonosította”⁶. Mivel az életet nem a halállal mérte, hanem a forradalmi tettel, Petőfi félt a kisszerű haláltól:

*Elfogyini lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott üres szobában áll.
Ne ily halált adj, istenem,
Ne ily halált adj énnekem!*

(Egy gondolat bánt engemet . . .)

szigorú tudat töltötte ki, hogy az egyéni életnek csak akkor van értéke, ha a nemzeti és világhorradalomnak szentelik, számára a halál csak anynyiban probléma, hogy a forradalomban éri-e utól. Így az a jelképes paradoxon, hogy a fél élet egész életet is jelenthet, Petőfi esetében nem érthetetlen, hanem az egyetlen lehetséges és következetes eredmény.

3. A SZERELEM MINT SZABADSÁG

Mivel az egyszerűség „az első és legfontosabb szabály”⁷, Petőfi Sándor a nő iránti viszonyt úgy határozza meg, mint a szabadság és a szerelem közötti viszonyt. A természet démoni ereje — márpedig a természet iránt a költő antaioszi érzülettel viseltetik — nem más, mint alkotóerő, a tevékenység heve.

*A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet;*

mondja Petőfi az első sorral azonos című versében. A verset 1843-ban írta, húszéves korában. Az egyszerűség elvét követve a költő megállapítja:

*Kikelet a lány, virág a szerelem,
Kikeletre virítani kénytelen.*

A szerelem titka tehát az igazi találkozás titka. Amikor megtörténik az igazi találkozás, megszületik a szerelem, a szerelem hatása pedig a tavaszi természet teremő őszerejeként nyilvánul meg. „Nyiljatok, nyiljatok, tavasz szép leányi” — hívja a költő a szerelmet. A *Szél* című versében. S mint ahogy az életben is a jelen idő elvét követi, mert csak a jelenben lehetséges a cselekvés, Petőfi a szerelmesnek nevezett verseiben is megszünteti a múltat és jövőt. „Ülj, hitvesem, ülj az ölembe ide!” — mondja a *Szeptember végén* című versében; s itt nem csak a költő frivolitásáról van szó, ami egyébként az egészséges fiatalság természetes velejárója, hanem arról a fölfogásról, amely szerint a szerelem akkor igazi, ha nem múltbeli emlék vagy a jövő felé forduló csalóka remény.

Bármennyire tisztában volt is azzal, hogy az élet értéke a jelenben való lét és hév intenzitásától függ (természetesen a költő jelenében), Petőfi a költészetben a szerelem érzését mint a természetes realitás érzését ápolta. A holt Etelke és az élő Júlia iránti szerelem ezért mentes az alakoskodástól, érzelgősségtől és hamis elragadtatástól, a szokványos romantikus költészet patetikájára annyira jellemző sajátosságoktól. Petőfi egyszerű és elemi erejű érzéssel szeret, idegen tőle a költői erosz misztifikálása. „Te vagy érzeményem / mind alva, mind ébren,” — írja a *Szeretlek, kedvesem!* című versében, s az olvasó fönn tartás nélkül hisz a költő őszinteségében. A szerb romantika nagy költője, Laza Kostić „a valóság és az álom” térségében kereste a költészetet, míg Petőfi úgy találja, hogy a költészet térségei, mint ahogy a szereleméi is, az álom

és a valóság összekapcsolódásában vannak. Ugyanebben a versben a túlzóan dicsőítő metaforák, jelképek után, amelyek azzal a veszéllyel kísértenek, hogy isteni lényé misztifikálják a kedvest, a költő egészséges érzéki ösztöne, a közvetlenség elvétől vezettetve, ezeket az egyszerű sorokat írta:

*Szeretlek, kedvesem,
Szeretlek tégedet,
A mint embernek csak
Szeretni lehet.*

Ez tehát Petőfi szerelme, a szabad emberé, aki nem rabja neki, hanem uralkodik fölötte. Mert miért volna a szerelem rabság, amikor magában véve is elég magasztos érzés ahhoz, hogy az embert büszkeséggel töltsen el! Petőfi szabad emberként szeret, s nem úgy, mint a szerelem istenének elbódult alattvalója, és ezért szenvedélyét emberi eksztázisként, nem pedig isteni elragadtatottságként vallhatja meg:

*Szeretlek ábrándos
Őrült szerelemmel! . . .*

De a szerelem költői felfogása nemcsak az érzéki fiatalság természetes és egyszerű erejétől való elragadtatottság. Petőfi szerint a szerelem a női szépség szinonim jele, és éppen ebben a szépségben lehetséges az érzékiség átszellemülése. Szépség nélkül a természetes érzékiség az elemi erejű érzések korlátai között maradna, s ezzel semmiképp sem lenne elég emberi, nem lenne szerelem. Aranyinak írt leveléből tudjuk, hogy a szépséget igazságnak tartotta, s a kettőt együttvéve a jóval egyenlítette ki. Szerinte tehát a szépség a lelkeség jele, sőt ennél is több: az erkölcsi erényé. Így a szerelemnek mint életértéknek és önmagában való értelemnek még a halál sem árthat. A szerelmet mint a természetes érzékiség és az átszellemült szépség gyönyörű szintézisét, a szerelmet, amelyet nem veszélyeztethet a félelem, Petőfi ebben a — véleményünk szerint legszebb — szerelmes versében fejezi ki:

*Ha életében nem szerettem volna
A szőke fürtök kedves gyermekét:
Övé leendett életem, szerelmem,
Midőn halotti ágyon fekvők,*

*Mi szép, mi szép volt a halotti ágyon!
Mint hajnalban ha fényes hattyú száll,
Mint tiszta hó a téli rózsaszálon:
Lengett fölötte a fehér halál.*

(*Ha életében . . .*)

Amint nem árthat az életnek, ha bármilyen rövid is, de cselekvéssel van kitöltve, a halál nem árthat a kettértört ifjúságnak sem, ha az szerelemmel és szépséggel van tele.

4. A SZABADSÁG MINT SZERELEM

Az az ember, aki szabadon tudott szeretni, szenvedélyesen tudott gyűlölni is. Petőfi hevesen gyűlölte a nemességet, az ingadozó kormányt, a nyárspolgárokat, a „felső” osztályt (a cifra népet, amely „a társaság szemenszedett paréja” — *A költészet*), a meghunyászkodó pulit, a gyávát, aki szerinte „Sehonnai bitang ember, / Ki most, ha kell, halni nem mer”. (*Nemzeti dal*). Ha a szerelem érzése az ember természetes tartozéka, hol vannak a gyűlölet gyökerei? Petőfinek vannak olyan versei, amelyek balsejtelemről, néha szkepticizmusról, sőt kétségbeesésről tanúskodnak. Ki kell azonban fejelnünk meggyőződésünket, hogy ezek a versek nem a költő igazi természetét mutatják. Petőfi hitt az emberben, a népben, az emberiségben; hitt a jóban. Így tűnődött:

*S hova lesz az ész,
Midőn már nem gondolkodik?
S a szeretet,
S a gyűlölet,
Ha a szívből kiköltözik?*

Mivel a természettől fogva tiszta, rousseau-i emberben nem talált gyűlöletet, Petőfi joggal állapítja meg, hogy a gyűlölet gyökerei a társadalomban, az osztályviszonyokban vannak, tehát ott, ahol nincs szabadság. Ha a szellem szabad állapota a választás eredménye és állásfoglalást jelent, akkor a rabság kényszerű viszony, amely nem felel meg az emberiség őstermészetének.

Hogyan kell tehát küzdeni a szabadságtiprás ellen? Szerellemmel, a szépség iránti hűséggel; de ez nem elég. A szépség iránti szeretettel legfeljebb a személyes szabadságot lehet elérni. De a költő, mint láttuk, saját küldetését a nemzetéhez és az emberiséghez való viszonyában fogja föl; ő maga csak része ennek az egésznek, amelynek forradalmi céljaiért küzd. Az *Élet, halál* című versében kijelenti:

*Boldog kinek fejére
Az ég oly sorsot mért,
Hogy bor- s leányért éljen
És haljon a honért.*

Hogy az individualizmust nem szabad a társadalmi célok fölé rendelni, azt *A XIX. század költői* című versében mondja ki:

*Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalmad s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félre tedd.*

Az osztályellenesség elleni lángoló gyűlöletét Petőfi az *Akasszátok föl a királyokat* című versének szenvedélyes soraiba öntötte. „A hőhőséget majd én folytatom, / Ha kívülem rá ember nem akad” — kiáltja

haragosan. De a szabadság költője tudja, hogy a világot nem a gyűlölet váltja meg, hanem a szeretet, amely nem más, mint a jóság etikájának más elnevezése. Egy nagy fontosságú jegyzetében ez áll: „Lehetnek éke- sebb, nagyobbszerű lantok és tollak, mint az enyém, de szeplőtlenebbek nincsenek, mert soha lantomnak egy hangját, tollamanak egy vonását sem adtam bérbe senkinek... Az utókor mondhatja rólam, hogy rossz poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigorú erkölcsű ember va- lék, ami egyszóval annyi, mint republicanus, mert a republicának nem az a fő jelszava, hogy ‚le a királlyal‘, hanem a ‚tisztá erkölcs!‘ Nem a ketté tört korona, hanem a megvesztegethetetlen jellem, szilárd becsü- letesség a respublica alapja.”⁸

Ha a szerelem csak akkor teljes, ha az egyén szabadságának kife- jezése, az ember az osztálytársadalomban csak akkor lehet szabad, ha a tiszta erkölcs alapján a forradalom mellé áll. Illyés Gyula joggal jegyzi meg: „Társadalmi forradalmár, aki a nép, s nem az érzékei szabadságáért harcol. Eszményi forradalmár, aki azt hiszi, vannak örök erkölcsi tör- vények”.⁹

5. A NAIV, A NAGY, A JÓ GYERMEK

Danilo Kiš megállapítja, hogy Petőfinek „gyermeki bátorsága és kép- zelőereje” révén sikerült verseivel forradalmat kirobbantania.¹⁰ Miután megállapította, hogy Petőfi „költötte a magyar forradalom Marseillaise- t”, hogy „népi tribun volt”, Miroslav Krleža azt a meglepő gondolatot veti föl, hogy a költő „naiv, nagy, jó gyermek”¹¹ volt. Nem paradoxon ez? Népi tribun, a forradalmi himnusz költője, tehát ideológus a szó leg- komolyabb értelmében, és képzelőereje, naivsága és erkölcse mégis gyer- meki?

Adjunk ehhez a paradoxonhoz még egyet. Ha a költői és forradalmi szabadság tekintetében Petőfi egy haladó korszak haladó szellemű egyé- nisége, mondhatjuk-e róla mégis, hogy általában patriarkális fölfogású és főleg patriarkális erkölcsű?

Térjünk vissza a költő kinyilatkoztatásához, magához a költészetéhez. 1848-ban a *Szülőföldemen* című versében ezt írja:

*Hol vagytok, ti régi játszótársak?
Közületek csak egyet is lássak!
Foglaljatok helyet itt mellettem,
Hadd felejtsem el, hogy férfi lettem,
Hogy vállamon huszonöt év van már...*

Ebben a versében határozottan azt állítja magáról, hogy gyermek; tu- lajdonképpen a gyermekkori lelkület visszatéréséről van szó.

Miért van az, hogy a költő nemcsak visszatér gyermekkorához, ha- nem gyermeknek is nyilvánítja magát? Az ugyancsak 1848-ból való, *A téli esték* című versének így szól az egyik versszaka:

*Amott hátul pedlg a kemence körül
 Az apró-cseprőség zúgva zszibongva ül
 Egy egész kis halom kisebb-nagyobb gyermek
 Kártyából tornyokat csinál . . . épít, rombol . . .
 Űzi pillangóit a boldog jelennek,
 Tennapot felejtett, hónapra nem gondol. —
 Lám, ki hinné, mennyi fér el egy kis helyen:
 Itt van egy szobában, múlt, jövő és jelen!*

Figyeljük meg az utolsó négy sort: a költő rendkívüli fölfedezéséről van szó — a jelen idő teljesen a gyermekkor ideje. Az aktuális idő mint a gyermekkor egyetlen ideje a modern gyermekköltészet fölfedezése, azoké a gyermekverseké, amelyeket korunk költői írnak a film- és televíziós korszak gyermekeinek. De Petőfi, a nagy költő egy évszázaddal korábban fölfedezi a gyermekkor időelvét mint annak lényeges ontológiai tulajdonságát. Láttuk, mekkora jelentősége van a költő életében a saját jelenéhez való fordulásnak; csakis ebben az időben van rövid életének lehetősége arra, hogy értelemmel telítődjék. Úgy tetszik azért, hogy gyermekkorához való viszonyát a költő nem saját emlékeinek nosztalgijára és egzaltációjára építi. Mint ahogyan a szerelmes verseiben, a gyermekkoráról szóló verseiben sem idealizál és misztifikál. Amint a gyermek „űzi pillangóit a boldog jelennek”, úgy gyűjti a költő is keserű és édes gyümölcsét a jelennek — amelyben lázadó élete egyáltalán lehetséges.

Ahhoz, hogy megvizsgáljuk a költő természetének és a gyermekkor jelenségének közeli rokonságát, az időelv mellett rendkívül fontos az etikai egybevághóság kérdése is. Hisz milyen ennek a kis világnak, a gyermekkor világának erkölcsi jellege? Vannak bölcselek, pedagógusok, általában gondolkozók, akik a gyermeki világot etikailag semlegesnek nyilvánítják; a pszichoanalízisből és az újabb angol—amerikai irodalomból azonban mindinkább terjed az a fölfogás, hogy a gyermekkor is a démoni rossz világa, nem kevésbé, mint a felnőttek, egyébként tragikus világa. Petőfi etikailag megalapozott optimizmusa távol áll ettől a fölfogástól. Petőfi szilárdan a népköltészet talaján áll, a gyermekkort a mesék alapján fogja föl, hisz abban, hogy a gyermekkor maga is — szép és minden rossztól mentes mese.

A költő nem idealizálja a gyermekkort, mert az ellenkezne forradalmi törekvéseivel, amelyek a „férfikor” erejét és a jelenbe vetett hitet követelik. De e kicsiny, gyermeki világ etikája a költő erkölcsi fölfogásának modellje. Már magában a gyermekkor jelenségében csírájában jelen van az emberi társadalom erkölcsé. Amint Vojislav Ilić *Téli idill*¹² vagy Aleksa Šantić *Űnnepestjén* című versében, Petőfi is úgy gondol a (patriarkális) világra, mint kedves mesék honára. Ennek az idillikuságnak az alapja az együttélés melegségének etikája.

Ha gyermekkoráról írt verseiről beszélünk, Petőfi patriarkálisságát tehát úgy foghatjuk föl, mint olyan közösségnek az erkölcsét, amelynek archetípusát már ismerték és definiálták a népi alkotások, elsősorban a mesék és regék, amelyek a legtágabb patriarkális családi közösség körében, a meleg házi tűzhely hangulatában jöttek létre. Petőfi nem a pat-

elarkálts életformákhoz való visszatérést hirdeti, ő a hagyományos és forradalmi erkölcsnek mint közösségi erkölcsnek kontinuitását keresi. Ebben a kontinuitásban a gyermekkor az érintkezési pont, s a gyermekkorhoz való visszatérés a költő számára minden emberi közösség tartós erkölcsének etikai forrásához való visszatérést jelent. Ezt a gondolatot szimbolikusan *A téli esték* következő sorai fejezik ki:

*S e különféle zaj ott benn a szobába'
Összefoly egy csendes lágy harmóniába.*

Miroslav Krleža megállapítása, amely szerint Petőfi „naiv, nagy, jó gyermek”, rendkívül mélyre látó és pontos; rögzíti a költő gyermekkorához való reális viszonyát és a közösség forradalmi és gyermeki erkölce költői találkozásának etikai alapját.

6. PETŐFI AZ IDŐ FOLYAMATÁBAN

Történelmi távlatból szemlélve — Danilo Kiš szavai szerint — Petőfi „az egyetlen, akinek sikerült megvalósítania a költők örökös álmát, egyedül neki sikerült forradalmat kelteni”; a költőnek azon célja, hogy „a nép élére álljon”, szinte „eszményien megvalósult”.¹³ A felismerést, hogy személyében és művében ideális módon találkozott a költészet és a forradalom, Petőfi egyértelműen kifejezte *Elértem, a mit ember érhet el...* című, 1847-ben írt versében. „A nem- továbbat már elértem én” — jegyzi le a költő szerelmi és lázadó álmának megvalósított harmóniáját.

Bármennyire védekezett is a látnokság ellen, korának szívében élve és tevékenykedve, Petőfi — Illyés Gyula véleménye szerint — megelőzte korát mintegy fél évszázaddal. De — mondja tovább Illyés — „ha egy költőről azt olvassuk, hogy ötven évvel megelőzte korát, azt mindig úgy kell értelmeznünk, hogy a kor maradt el ötven évvel”.¹⁴ Illyés Gyula, Petőfi kiváló ismerője ebben a szellemes fordulatban nemcsak azzal a korról gúnyolódik, amelynek a költő életét szentelte s amely nem értette meg kellőképpen. Az időben való mindenkori jelenlétet a költő csak úgy érheti el, ha létezésének és cselekvésének intenzitását korának magyarában valósítja meg; vagyis az időtlenségbe vezető út a mindenkori jelen mélységén át halad, nem pedig a peremén.

Petőfi életének és művének definíciója Miroslav Krležánál két mondatba van sűrítve: „Tüdőbaj, nyomor, szenvedés, aztán úgyszólván huszonnégy óra alatt az egész magyar irodalom ura. A márciusi forradalom jakobinusa, trubadúr és hősszerelmes; a kozák lovak patái gázolják halálra, hagyatéka több ezer vers, beszéd, cikk, ötlet és eszme”.¹⁵ Petőfi tehát olyan jelenség, amelyet nem lehet csak költői vagy társadalmi forradalommal magyarázni; Krleža közmondásos ítéletmondói skrupulozitása nem használta volna egykönnyen az „ezer... ötlet és eszme” fordulatot. Petőfi műve, a legtágabb és egyúttal legszigorúbb erkölcsi értelemben, csakúgy, mint egész élete, sugárszerűen kiterjed korunkig, áthatva minden időszakot napjaink és az ő napjai között. Petőfi mindenek-

előtt a forradalmár egyedülálló és következetes etlikájával azonos. Ilyen alapon pedig több forradalmat is meg lehet valósítani és el lehet érni az idő folytonosságának többjelentésű formáját.

JEGYZETEK

- ¹ Illyés Gyula: *Petőfi*, Budapest, 1958, 145. l.
² Miroslav Krleža: *Petőfi i Ady, dva barjaka madarske knjige*. Nova Evropa, 1922. IV. könyv, 11. szám, 347. l.
³ Illyés, i. m. 253. l.
⁴ Krleža, i. m. 346. l.
⁵ Illyés, i. m. 107. l.
⁶ Danilo Kiš: *Šandor Petefi* című tanulmánya a *Petefi* című könyvben, Novi Sad—Beograd, 1973, 14. l.
⁷ Kiš, i. m. 22. l.
⁸ Illyés, i. m. 265. l.
⁹ Illyés, i. m. 175. l. Meg kell említeni, hogy az erkölcsi érzés költői lényének fontos alkotóeleme. „Olyan fekete a világ, / Mint a kibérlett lelkiismeret” — írja Az apostolban.
¹⁰ Kiš, i. m. 17. l.
¹¹ Krleža, i. m. 347. l.
¹² Meglepő az alag gondolatban, hangulatban és általában az esztétikai hatásban mutatkozó hasonlóság Petőfi *A puszta télen* című verse és Vojislav Ilić *Téli idill* című verse között. Az irodalomtörténészek és a komparativisták megvizsgálhatnák, hogy a magyar költő közvetlen vagy közvetett hatásáról van-e szó vagy a motívumok autochton hasonlóságáról. Petőfi költeményének ötödik versszaka:

Leveles dohányát a béres leveszi
A gerendáról, és a küszöbre teszi,
Még vágja nagyjából,
S a csizmaszárából
Pipát húz ki, rá tölt, és lomhán szipákol,
S oda-oda néz: nem üres-e a jászol?

A *Téli idill* [Zimska idila] harmadik versszaka:

Deda uzeo lulu i s pažnjom o dlan je bije.
Pa ispod pojasa vađi listove duvana suva,
I kad ih izgnjavu dobro, on onda napuni lulu,
I mirno pušeć sluša vetrinu što poljem duva.

A két költői képből nemcsak az alapelemek felelnek meg egymásnak, hanem a részletek is; s nemcsak a két versszakban és e két versben. *A puszta télen* utolsó előtti versszaka és Vojislav Ilić *Késő ősszel* [U poznu jesen] című verse szintén alkalmasak összehasonlító elemzésre.

- ¹³ Kiš, i. m. 13—14. l.
¹⁴ Illyés, i. m. 199. l.
¹⁵ Krleža, i. m. 347. l.

REZIME

REVOLUCIJI NIJE KRAJ

Autor se zalaže za princip integralnog odnosa prema celovitom i jedinstvenom delu Šandora Petefija, bez obzira na činjenicu što to delo možemo analizirati sa brojnih posebnih aspekata. Tako ćemo izbeći partikularizam koji nužno prati svaki posebni metodološki pristup.

Shvatajući život i delo Šandora Petefija kao neraskidivo jedinstvo i etičku doslednost, autor nastoji da to obrazloži u osvrtu na životno ponašanje pesnika (*Život kao revolucija*), njegovu ljubavnu poeziju (*Ljubav kao sloboda*), i socijalnu liriku (*Sloboda kao ljubav*). Posebno se izdvaja poglavlje o Petefijevom poetskom shvatanju fenomenologije detinjstva (*Veliko naivno i dobro dete*).

U završnom stavu (*Petefi u vremenu trajnom*) autor zaključuje da besmrtnost velikog pesnika proizilazi iz pesnikovog izuzetno angažovanog odnosa prema revolucionarnom vremenu i njegovim klasnim ciljevima.

Dávid András

**PETŐFI KÖLTŐI
MŰVÉNEK DÉLSZLÁV
VONATKOZÁSAIRÓL**

Dolgozatunkban kísértetet teszünk arra, hogy Petőfi költői opusából (a versesből és prózaiból egyaránt) kiszűrjük a délszláv vonatkozásokat, és kimutassuk azok jellegét. Petőfi költői művének számos délszláv vonatkozása képezheti ugyanis a kutatás és tudományos értelmezés tárgyát, ami azonban nem jelenti azt, hogy ez alkalommal valahány ilyen réteget érinteni is tudunk. Sőt, előre kell bocsájtanunk, hogy a dolgozatunk világosan megszabott tárgyán kívül eső délszláv vonatkozásokat ez alkalommal nem öleljük fel. Ennek az itt bemutatásra kerülő és határozottan megszabott terjedelmű dolgozatnak a keretében Petőfi azon versesével foglalkozunk elsősorban, amelyeket a mai Jugoszlávia területén eltöltött katonáskodása idején vetett papírra; illetve azokkal, amelyek később és másutt keletkeztek ugyan, de ennek a korszaknak és a közvetlenül vagy közvetve ehhez a területhez fűződő élménykörnek a megidézésére utalnak.

Foglalkozunk továbbá azokkal a költeményeivel, majd prózájának azon részeivel, amelyekben a mai Jugoszlávia területeire, illetve a délszláv népek vagy nyelvek valamelyikére, avagy délszláv személyekre utal. És érintjük végül az ún. „szerbus manier” beszűrődését Petőfi versépítésébe.

Ilyen célkitűzései miatt dolgozatunk, a rendelkezésre álló közlési keretnek megfelelően, alapvetően és szükségszerűen a téma vázlatos ismertetésének a jegyeit fogja magán viselni.

1.

A selmeci lícium VI. osztályában a diákifjú Petőfiben vagyis Petrovics Sándorban a költői és színészi affinitás szenvedélyes erővel bontakozik ki, háttérbe szorítva a rendszeres tanulással kapcsolatos teendőket. A félévben következményképpen rossz bizonyítvány jelzi majd Petőfi e korszakának szerteágazó érdeklődését és érzelmi orientációjának többsíkúságát. A vagyonilag időközben tönkrement apa, Petrovics István azonban mindehhez jóval egyértelműbben viszonyul, ti. kitagadja fiát, és nem hajlandó biztosítani iskoláztatása költségeit. Ezzel pedig kezdetét veszi Petőfi legziláltabb, legtarkább életszakasza, amikor is a színészet

szentélyének ajtaján kopogtat Pesten, majd reményvesztetten és kecséri elszántsággal 1839. szeptember 6-án Sopronban katonának áll be a Gollner-gyalogezredbe, s egységével Ausztriában, valamint a mai Horvátország és Szlovénia területén is megfordul. Gyöngé és fölötte érzékeny szervezete képtelen elviselni a katonáskodás mostoha körülményeit, amiért 1841 februárjában egy orvos jóindulatú támogatása mellett obsittal elbocsátják. Összesen tehát másfél évig katonáskodik, s ez idő alatt megismerkedik az egykorú katonaélet infernójával, amely egyúttal közvetlenül is kényszeríti, hogy a megnyugvás, az önmagára találás oázisát keresse a sivár napok gyéren surranó szabad perceiben. S ez az oázis a költészet enyhet adó, egy más univerzum távlataival kecsegtető régiója.

E kisebb-nagyobb, de csőstől zuhogó megaláztatásokkal teli hónapokban a tengődés helyett az élet biztató szikráit Petőfi számára az olvasás balzsama és az írás melengető föloldódása jelentette. A katonáskodás mindemellett egy reménysugárral mégis biztatja, azzal ti., hogy bejárja majd a közelebbi és távolabbi országokat, s egy izgalmasan új világ fog föltárujni ismeretekre szomjúhozó lelke előtt. Reményei azonban csak jelentéktelen töredékükben valósulnak meg hamarosan beköszöntő betegségre s ilyenképpen a katonaság rövid időtartama miatt. Ami tehát az új tájakkal való ismerkedést jelenti, az csupán az egykorú Ausztriára és Horvátországra vonatkozik ebben az időszakban.

A mai Jugoszlávia területeihez fűződő kontaktusainak első jelét az 1840. április 30-án Grazban kelt, és egykori barátjához, Nagy Imréhez intézett levelében követhetjük nyomon. A levél azonban nemcsak a horvátországi tartózkodásnak, hanem egyúttal ekkori életkörülményeinek: a katonáskodás nyomorának is beszédes dokumentuma. Érdeemes épp ezért teljes szövegében idézni:

TISZTELT BARÁTOM!

A messze Tyrol hó környezte bércei megül véli jönni leveletem? csalatkozik, valamint engem csalának meg reményeim, azon szép honnal megismerkedhetni. A sors nekem nem akar kedvezni, minden léptemet, tettemet gáncsolja; minden feltételeimet dugába dönti, szóval, ő legnagyobb ellenségem. Tyrolból talán örkre — kitiltott. Graecig jövénk — mely mintegy 20—22 mérföld Sopronytól — (márc. hó 30-án érénk be) s itt vettük azon hírt, hogy az ezred Tyrolt elhagyván, Horvátország, Zágráb és Karlstadt városaiba menend. Koholmányak hívém ezen hírt, s reménylék. De végre megtudám, hogy bizonyos, s változhatlan rendelet. Holnap, t. i. május elsején hagyja el az ezred Bregencet. Nekünk azon parancsokat van hagyva, hogy két kéttel előbb, mintsem az ezred, érjünk Zágrábba. E szerint még mintegy Június elejéig Graecban maradunk.

Az 1-ső, 2-ik és 3-ik compánia menend Kalrstadtba, s így én i (az 1-ső compániával). Horvátországban legfőlebb 1 s 1/2 évig marandandunk, s onnan hihetőleg Olaszországba viend utunk. Ha ez megtörténik, némiképp feledem Tyrolt. Azonban még bizonytalan. — Ezek körülményeim. Mit mondjak önmagamról? Most érzem, mi mélyen

álljedtem, lezállva a tudományok pályájáról, neveletlen, érzéketlen emberek körébe, s egy durva zsarnok körmei közé.

Csak néha emel ki e pokolból a költészet a mennyei, a malasztos. Oh, ha ezt keblemben nem hordanám: a kétségbeesés ölne meg! Egy hónapja már, hogy itt vagyok, s még igen keveset írtam; de hogyan is írjak? a káplár, mihelyest tollat lát kezemben, lármáz, szitkozódik reám, s dolgot ad. Igy vagyok, azonban nem csüggedek. Non, si male nunc, et olim sic erit. Mihelyt írhat tisztelt barátom, írjon, hogy még Graecben találjon levele. Legyen boldog és ne felejtse igaz barátját

Petrovichot, s. k.

Graec, ápr. 30-dikán 1840¹

Petőfi tehát csaknem újoncként, tizenhét éves fővel kerül 1840 július elején Horvátországba, Zágrábba, s egészen ez év szeptember végéig (t. szept. 26-ig) ismerkedik a katonai élet komisz ízeivel a mai Petrinje utcai laktanyában. 1840 szeptemberétől hadgyakorlatokon vesz részt Karlstadt vagyis Karlovac környékén, de innen már betegen utalják vissza Zágrábba, a kórházba. A következő esztendő elején, 1841. február 10—12-e körül, hogyja el a mai Jugoszlávia területét, miután gyöngé egészségére való tekintettel elbocsátják a katonaságtól. Két hét múlva, február 28-án pedig Sopronban már végérvényesen megkapja az obsitot.

Ez lenne a krónika hűvös, tényközlő szava. Bennünket azonban ebben a néhány tárgyi adattal körülhatárolt keretben a katonazubonyban is érző ember, a mutatkozó költő érdekel; vagyis itt és ekkor alkotott, pontosabban: térben és időben erre az életszakaszra vonatkozó költői termése.

Az ide tartozó szövegek tüzetesebb elemzése után megállapítható, hogy a maga külön világába, a versbe menekülő, sértett, kiábrándult és makacsul zárkózott 17 esztendő fiatal strófái három irányban rendeződnek. Az elsőt a katonaelet sivár és szürke mivoltának a megjelenítése képezi, a másodikat a szülőföldhöz kapcsolódó, nosztalgikus hangulatú honvágyversek csokra; a harmadik pedig a (zágrábi) kórházban fekvő beteg lázálmainak, vergődéseinek kicsendülését tükrözi.

Az első rétegben egy kivételesen jellemző rekvizítum, az órágy, prizmáján keresztül valósítja meg költőnk a katonaelet mindennapiságának megjelenítését. A Petőfi-kutatás eddigi állása szerint a szóban forgó, *Az órágyhoz* c. versről kétségtelen, hogy katonáskodása idején keletkezett, létrejöttének pontos helye ismeretlen, megírásának időpontjaként pedig kérdőjelesen ugyan, de az 1840-es év szerepel. Ha tekintetbe vesszük, hogy az összesen 18 hónapi katonaeletének Petőfi mintegy a felét tölti a mai Jugoszlávia területén, akkor nem kevés valószínűséggel tarthatjuk számon témánk kapcsán ezt az 1840-ből datálható verset is. Idézzük tehát itt is föl ezt a könnyen gördülő, összesen tíz sort számláló költeményt:

*Égig emeljen bár a játszi szerencse kegyelme,
 És legyen első rang rangom az isten után;
 S bár csak azért szüljön két India kincset özönnel,
 Hogy büszkén ajakam mondani tudja: enyém!
 Durva faalkotmány! emléked nem leszen irtva
 Szümből s akkoron is hajlik öledbe fejem;
 Hisz te az inségnek mikor éje boronga körüllem
 S hervasztott a bú: balzsamos enyhet adál.
 Enyhet adál! az ölé vad kínok örömtelen ifja
 Leggyönyörűbb álmait kebleden álmodozá.*

?, 1840

(Az órágyhoz)

Akár a főntebb idézett levél, ez a vers is a katonaelet örömtelenségét visszhangozza, vagyis azt az intermezzót, amikor Petőfi szavaival élve „... az inségnek mikor éje boronga körüllem / S hervasztott a bú:...”

Ebből az érzésszférából közvetlenül jutunk el az ide vonatkozó Petőfi-versek második rétegéhez, amelyeket alapvetően a társak melletti társtalan, magányra kárhoztatott és a szülőföld öléről távolba szakadt ifjú megkapó nosztalgija, erőteljes és őszinte honvágya jellemez. Ezeknek a nosztalgikus telítettségű honvágy-verseknek a sorát *A Dráván* (Marburgnál) c. darab nyitja meg, amely egyben a mai Jugoszlávia területéhez legsajátosabban, legközvetlenebbül és legkonkrétabban kötődő Petőfi-versek egyike. A költeményt Mariborban írta, a Dráva-parton szemlélődve, miután Grazból Zágráb felé tartottak, s gyalogezredével egy ideig itt, Mariborban (vagyis az egykori Marburgban) állomásoztak. Nem vitás, hogy a vers 1840-ben íródott, de ezt teljes bizonyossággal még pontosabbá tehetjük, azt állítván, hogy 1840 júniusában vagy július első napjaiban, ti. ezen időpont előtt Grazban, utána meg Zágrábban tartózkodik. A vers bizonyára nem a visszaemlékezésből, hanem közvetlenül a maribori, Dráva-parti élményből sarjad, hiszen egészében ennek frissességét és aktualitását tükrözi:

*Zúgó habjaidba szórom
 E virágfűzért,
 Dráva! Hajtsd alá, s a partra
 Tedd, midőn hazámba ért.*

*Bárha dúlt lesz akkorára
 Dísze s hervadott,
 És özönnel kelyhe nem hint
 Szerte éden-illatot.*

*S mondjad: ilyen a honáért
 Lángoló kebel,
 Melyet a sors zivatarja
 Tőle messze sodra el.*

Marburg, 1840

(*A Dráván — Marburgnál —*)

A „nora zivatarka” által a szülőföldről messze elsodort ifjú katona a *Honvágy* című darabban a rajta erősen fölülkerekedő érzést szólaltatja meg ismételtén, az előbbi darabhoz egészen hasonlóan, de most már félreérthetetlenül, kendőzés nélkül, hiszen a címűl írt honvágy szóval a vers belső rezdüléseinek mottóját jegyzi a strófák fölé. E verset ugyancsak kérdőjelesen az 1840. esztendőből datáljuk, keletkezésének pontos helye viszont ismeretlen. A *Dráván* c. darabban kimutatható hangulati párhuzamosság, valamint az a tény, hogy e vers kétségtelenül a katonáskodás idejének terméke, s hogy keletkezési időpontja sok valószínűséggel 1840-re tehető — mindez együttesen ugyancsak arra ad alapot, hogy témánk kapcsán is számon tartsuk.

Nem kerülheti el figyelmünket az a körülmény, hogy Petőfi a Dráva menti szemlélődéséről szóló verse mellett, annak közvetlen közelében, hangulati és érzésbeni egybehangzással szerepelteti a *Honvágy* c. darabot. Ennek az egymásmellettségnek vagyis keletkezésük egyidejűségének tulajdonítható nyilván az a körülmény is, hogy a Dráva mentén festett képet ellenpontozza majd a *Honvágyban*, jóllehet hangulati intonációjuk egészében egybehangzó marad, ti., amint jeleztük is, mindkét versben a honvágy hangjait csendíti meg. Az ellenpontozás ugyanakkor abban jut kifejezésre, hogy a költőben mintegy a Dráva folyó környékén föltárulkozó tájkép villantja föl az ettől eltérő, ettől lényegesen különböző szülőföld képének a körvonalait. A Dráva ugyanis szülőföldje irányába tart, s ő a folyó habjaiba szórt virágfűzérrel köszönti hazáját. És most, mintha éppen a szülőföldjére igyekvő Dráva juttatta volna eszébe az otthoni táj képeit: a Dunát, az arany kalász hazáját, a boldog rónát, ahol „Csókolva ölelkeznek Csepel mezőivel / Dunának ezüst hullámai”. Fölvillan benne azonban e képsor kapcsán az is, hogy „áldás malasztja” erről a tájról reá „nem lebeg”, „Csak egy kemény atya átkait / Zúgják fülemben a nyargaló fuvalmak, . . .”; ti. édesapjának azokat a kemény szavait, amelyeknek szigora és kérlelhetetlensége juttatja a katonasághoz.

Petőfi ide vonatkozó darabjainak harmadik rétegébe az *Álom* és a *Triolett* című, mindmáig kérdőjellel az 1840-ben keletkezett versek sorában szereplő, de mondanivalójukat tekintve kétségtelenül erre az esztendőre utaló darabok tartoznak. Katonaélete folyamán, az 1840 szeptemberében Karlovac környékén szervezett hadgyakorlat idején gyöngült le, és életében ekkor vesz rajta erőt a betegség a legnyomásabban. Nem alaptalan tehát föltételezni, hogy mindkét vers a zágrábi kórházban került papírra, hiszen a legyöngült, vért köpő ifjút Zágrábba rendelik gyógyulásra, s onnan fogják elbocsájtani a katonaságtól is.

Az *Álom* c. darabban közvetlenül is utal arra, hogy a szerelem enyhébb adó lázálmainak délibábjátéka akkor pergett előtte, amikor beteg volt, vagyis az ő szavaival:

*Kór valék, fájdalmainnak
Szenvedém nagy kínjait;
Jött az éj szelíden végre,
S könnyörüle békeségre
Álmaim karába vitt²*

És lázalmában a szőke lányka már nem idegenkedik tőle, sőt piruló lángajkáról lecsokolhatja mézesókjait. Hyeen álmokat óhajt magának, hogy a fájdalmat, a „fene kínt” el tudja viselni, hiszen „... valahára talán . Majd égi való jön az álmok után.” Az idegenbe került, magányos és beteg ifjú valójában a csüggedés mélypontjára jut, s az infernói mélypontnak ezt a döbbenetes érzését a *Triolett* címet viselő darabjában, az előbbi verstől eltérően, már nem árnyalja be a csalóka álmokképek ezüstporával. A *Triolett*³ az előbb érintett vers utolsó sorának egyértelmű kifejezése tömör tíz sorban, vagyis annak a mélyponton fogant érzésnek a megfogalmazása, hogy neki nyugalmat már csak a sírhalom adhat.

* * *

A számba vett öv versen kívül Petőfi más darabjai keletkezésüket tekintve nem köthetők a mai Jugoszlávia területéhez. Költőnk 1841. február 10—12-e táján lépte át ezt a területet, s többé nem adódott alkalom arra, hogy ide visszatérhessen. Gondolatban, versei tanúsága szerint azonban évek múltán is, és többször vissza-vissza tér ennek az időpontnak és élménykörnek az újbóli fölidézéséhez, amiért az ilyen vonatkozású darabok sem hanyagolhatók el témánk minél teljesebb megközelítéséig.

A katonáskodással kapcsolatos későbbi versek füzérét a *Két vándor*⁴ című vezeti be. Petőfi ugyan az 1842-ben írt költeményei közé sorolta e darabot, ám a verset követő jegyzet figyelmeztetése erősen megszívlelendő: „Petőfi 1841 februárjában szabadult a katonaságtól, s Zágrábból Sopronba, majd Pápara ment — gyalog. Talán a hazájába visszatérő költő érzelmeit tükrözi e vers. Feltehető azonban, hogy a költeményt korábban, 1841 tavaszán írta. Nemcsak a költemény tartalma enged erre következtetni, hanem stílusa is.”⁵

A költemény egyébként *A Dráván* és a *Honvág* című, előbb tárgyalt versekkel rokonítható, a két darabnak mind honvágya, mind pedig a bennük észlelt ellenpontozás alapján. Költőnk a szülőföldjétől távol eső hegyvidéki tájon csügg, míg a honában csobogó patak „Víg hangokat dalol”. A „Sík róna térein” azonban (akár a Dráva-part után a Duna menti boldog róna esetében) a patak elnémul, mert „Honát vesztette el;”, az ifjú pedig honára lelve, dalt fog zengeni.

Röviddel a katonáskodás után, 1842 őszén, intézi egyik versét (*K... Vilmos barátomhoz*) katonatársához, *Kupis Vilmoshoz*⁶, aki hasonlóképpen hányatott sorsú lévén, barátságával elviselhetőbbé tette Petőfi számára a katonáskodás súlyos hónapjait; olyannyira, hogy költőnk 1846-ban „testvérként” fogja támogatni Kupist írói jövedelméből. A vers egyébként egészében a két bajtárs barátságának őszinte és megbonthatatlan kötelékeit dicsőíti, e barátságot avatva a két tavaszon átnyúló díztelen életszakasz egyedüli fénypontjává, amikor híven felezték egymással „A nyomornak végső falatkenyerét”. A költemény mindent átható és egybefogó summája pedig a két bajtárs esküszámba menő alábbi soraiban mutatható ki:

*S amint nincs hely, sem ország, sem idő,
Szent friggilnek szép kötelékét eltéphető:
Nincs is ember, aki oly két szivre lel,
Mely egyezzen, mint egyez e két kebel.*

Két esztendővel később, 1844-ben, ugyancsak Kupis Vilmoshoz írja a *Katona-barátomhoz* c. versét⁷. Amint a múlt eseményeit járja be emlékezete lámpásával, szeme „elfáradt sugára” ismét katona-barátja képén pihen meg. Föléled benne barátságuk leglényegesebb mozzanata, az ti., hogy e múltbeli életszakasz tikkasztó pusztaságában barátja valójában hűs árnyékot nyújtó fa volt. S most, hogy „Évek érkezének / Évek távoznak,” . . . , egymás hírét sem hallották, s ifjú költönket így az a kétfely gyötri, hátha emléke már el is halványult barátja szívében.

Ez év végén, de most már Pesten, újból elidőzik a katonaság immár eliramodott emlékénel (*Katona vagyok én*)⁸. Most már kiszolgált katonaként idézi odavitt ifjúságát, de rezignáltan állapítja meg, hogy csupán közkatona maradt; pontosságának és hűségének jutalma pedig a generális vállveregetése lett.

1847-ben még egyszer, s egyben utoljára, visszaréved emlékező tekintete a kényszer-katonaság már-már egészében elcsitult fájdalomú emlékére. Ez alkalommal már nem is spontánul jut eszébe e távoli életszakasz, hanem amint merengés közben, ablakából megpillantja a silbakot. A képek most, egymást váltogatva, ismét fölmerülnek emlékezetében:

*Sétifikáltam így én is
Valaha,
Merthogy voltam, voltam én is
Katona,
Fekete-sárgára festett
Fák előtt
Villogtattam a hatalmas
Gyíklesőt.*

*Izzadtam a dicső borjú-
Bőr alatt,
Bájos bakancs ékesíté
Lábamat,
Szájam szörnyű halberdókat
Kiabált,
És söpörtem a kaszárnya
Udvarát.*

Nagyvárad, 1847 október 25—31.

(Nézek, nézek kifelé . . .)

A mai Jugoszlávia területén eltöltött mintegy kilenc hónap élményanyagának fonala tehát Mariboron, Zágrábon és Karlovcin, majd ismét Zágrábon át vezet, és amint láthattuk, tíz versben teljesedik ki. Az első ötben a katonacéletet és annak szövödményeit követi nyomon, a második csoportot képező ugyancsak öt darabban pedig a katonászkodás élményének utólagos továbbhullámozása nyer költői kifejezést. Az egykori búval-keserűséggel telített élmény fokozatosan elhalkul, elcsitul, és költőnk az emlékezés má-már stilizáló, kissé szépítő szögletéből tart szemlét életének ezen mindörökre lezárult szakaszán.

2.

Petőfi költői művében a délszláv vonatkozású anyag második körének elemeit a mai Jugoszlávia területeinek, illetve helységeinek gyakori szerepeltetése képezi.

Leggyakrabban Becskereket és Kikindát emlegeti, majd Szabadkát, Belgrádot; a horvát határt, Horvátországot és az Adriai tengert.

Becskereket például az 1845-ben írt *Gyors a madár, gyors a szélvész* c. versében említi a madárnál, szélvésznel és villámnál is gyorsabb alföldi betyárról szólva. Ez az átütő szimpatívával ecsetelt betyár ugyanis az egyik napon Kecskeméten szerez csikót, másnap Fehérváron túlad rajta, a rákövetkező napon meg éppenséggel Becskereken lovagol egy karcsú fakón. Később, 1847-ben, Kerényi Frigyeshez címzett XII. úti levelében emlegeti ismét Becskereket, majd pedig Kikindát is:

... Itt is, ott is egy-egy kis erdő, azok között termékeny földek magas sárga gabonával... Virító zöld mezők, rajtok egy-egy kis tó, szélén sás, tisztáján pedig fehér vízi liliomok, s fölötté jaggató sűrályok lengetik hosszú szárnyaikat... apró, barátságos alakú faluk, a házak között sugár jegenyefák, s a házak előtt vidám, ép legénység és szép, takaros leányok. — ... Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart lefelé egészen a Dunáig, s melyen kénye kedve szerint csavarog a Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Kőrös, Maros stb., s melyen fekszik Szatmár, Nagy-Kálló, Nagy-Károly, Debrecen, Karcag, Kecskemét, Halas, Szeged, Szarvas, Gyula, Makó, Temesvár, Kikinda, Becskerek stb. Ah, csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási rónát keresztülröpülém!...⁹

S említsük meg itt azt is, hogy aszódi gimnazistaként (1835—1838) a szigorú Koren István professzor zsarnoksága ellen szövetkezve diáktársaival, a „Becskereki” álnevet veszi föl, tudvalevően a híres Zöld Marci betyárbandája egyik tagjának mintájára. Becskerekről tesz említést még abban a magyar és angol szavakkal térfásan vegyített és 1848. nov. 15-én Arany Jánoshoz küldött levelében, amelyben arról értesíti barátját, hogy zászlóalja két nap múlva Becskerekre megy.¹⁰

Petőfi azonban nem jut el Becskerekre, amint erről az 1848. nov. 24-én a Honvédelmi-Bizottmányhoz intézett leveléből értesülünk. Ebben ti. kéri, hogy a Bizottmány engedélyezze néhány hetes távolmaradását a

zászlóaljól), s így ne kelljen megtennie „a fáradságos és költséges utat Berekerekre”.¹¹

A *Kinn a ménés, kinn a pusztán* c. darabjában az előbbi betyárhistóriához hasonló szituációt ecsetel, amikor ugyanis a tüzes betyárlegény a csakis önfelédtt borozgatásával él vissza, ti. ménésének jó részét elbaltja, s mire az fölocsúdik, bottal ütheti paripái nyomát valahol Szabodkan meg Kikindán.¹²

Belgrádot vagyis az egykorú Nándorfehérvárt *A király esküje* c. költeményében Hunyadi László belgrádi várkapitány és az esküszegő V. László király gaztette kapcsán érinti. László király ti. ünnepélyes esküje ellenére is Belgrádból Budára csalja, s ott sietve-titkon lefejezteti a nagy torókevé, Hunyadi János fiát.¹³

A *Lehel vezér* I. énekében Lehel legendás kürtjéről szólva, megállapítja, hogy híre „Terjed a némettől a székely világig, / A lengyel határtól egész a horvátig.”¹⁴ Horvátországot pedig egyik, az Életképek 1040. június 11-i számában megjelent cikkében említi, amikor ugyanis arról szól, hogy Jellasics Horvátországban a nyilvánvaló pártütés zászlóját tűzte ki.¹⁵

A Március Tizenötödike c. újság 1848. szept. 18-i számában közzétett cikkében, amikor Bécs és a király már kezd fölocsúdni az első révületből, sőt: megkezdje az ellenakció szervezését, Petőfi ismételt emlékeztet a fondorlatos Janus-arcú király alávaló praktikáira; s itt említi az Adriai tengert:

... S mostan én, ki hat hónappal ezelőtt ezt írtam, hogy „nincs többé szeretett király”, s kit ezért a Kárpátoktul Ádriáig elvetemült hazáruulónak kiabáltak magyar testvéreim, most én azt kérdezem: „hát van-e még szeretett király?” és nem kacagok...¹⁶

Amint láthattuk, a mai Jugoszláviához tartozó területek és helységek szerepeltetése a költő által ecsetelt események vagy egészében személyes jellegű ügyek színteréül szolgál. Jelentősebb horderejű eseményeket azonban nem bonyolít bennük, amiért részletesebb leírásukra, behatóbb ecsetelésükre nem is kerül sor.

3.

Délszláv vonatkozású elemek után kutatva Petőfi művében, a már tárgyaltak mellett, azokat az elemeket is összegyűjtöttük, amelyek az egyes délszláv népek, valamint az egykori délszláv történeti személyek szerepeltetésére vonatkoznak.

Ezek sorában Petőfi mindenekelőtt a szerbeket (vagyis az akkor közkeletű szóval: „rácokat”), horvátokat, illetve illyreket emlegeti. E délszláv népeket csaknem kivétel nélkül az 1848-i forradalmi események kapcsán szerepelteti, amikor Bécs hamis ígéretekkel megtéveszti őket, s a magyar forradalom ellen hangolva, ellenakcióba lendíti erőiket. Ilyen értelemben aposztrofálja költőnk a szerbeket és horvátokat az 1848 őszen keletkezett *Lenkei százada*¹⁷, *A székelyekhez*¹⁸ és az *Élet vagy halál!*¹⁹

c. verselben. A költőt ebben az időpontban ugyanakkor azzal vádolják meg a hírhedt szabadszállási követváltató akción, hogy az illyreknek akarja eladni az országot.²⁰

A szerb vagyis „rác” nyelven említi meg, amikor 1848. május 5-én arról tudósítja levelében Arany Jánost, hogy egy erre a célra kinevezett választmány (amelynek tagjai Vörösmarty, Táncsics, Sükei, Nyári Pál, Fényes Elek, Petőfi stb.) hetente egyszer egy ívnyi terjedelemben megjelenő néplapot (a rövidesen publikálandó Nép Barátja c. újságot) indít meg, s ennek szerkesztésére előbb Petőfit, majd Petőfi indítványa nyomán Aranyt kéri föl. „E lapnak főszerkesztője lesz egy magyar ember, amellelt lesz négy vagy öt segédszerkesztő, akik ugyanazt, ami a magyarban megjelenik, lefordítják németre, tótra, oláhra, rácra, s így ezen újság öt nyelven fog megjelenni.”²¹

Ugyancsak Arany Jánosnak címzett, 1848. aug. 16-án keltezett levelében tréfálkozó hangon dorgálja Aranyt, amiért nem ír neki, s azzal gyanúsítja, hogy valahol a bunyevácok között bújkál.²²

Az 1848-i forradalmi eseményekhez fűződően a közismert, egykorú délszláv személyek közül — méltó dühvel és fölháborodással — legtöbbször *Jellasicsot* (Jelačić, Josip; 1801—1859) emlegeti az ugyancsak kivétel nélkül 1848-ban keletkezett verses és prózai alkotásaiban. Név szerint *A vén zászlótartó*²³ c. versben, majd pedig naplójában, politikai cikkeiben, proklamációiban és nyílt leveleiben.

A saját korát megelőző idők történelmi személyei közül a kivételes tisztelet, sőt: a rajongás hangján szól Zrínyi Miklósról (1508—1566) vagyis Nikola Šubić Zrinski-ről. *Ti. A nemzethez*²⁴ című, 1848 augusztusában írt versében hősi alakjára utalva, veti papírra az alábbi buzdító sorokat:

*Legyen olyan minden ember, mintha
Zrínyi Miklós unokája volna, . . .*

Másutt (például az egyetlen cím nélkül fennmaradt drámatörredékében és az Egyenlőségi Társulat proklamációjában) Zrínyi és Frangepán vagyis Petar Zrinski (1621—1671) és Fran Krsto Frankopan (1643—1671), az 1671-ben Bécsújhelyen kivégzett, s amint ő mondja „legdicsebb hazafiak” példáját idézi.

Zrínyi Péter vagyis Petar Zrinski leányát, Zrínyi Ilonát a már említett drámatörredékében és a Kerényi Frigyesnek szánt XIII. számú úti levelében említi.²⁵

Itt kell szólnunk arról is, hogy egyetlen befejezett drámájában, az 1845-ben írt *Tigris és hiéna* címűben pedig II. (Vak) Béla király (1131—1141) feleségét, Ilonát vagyis I. Uros nagyzsupán Jelena nevű leányát szerepelteti. Ilona királynét Petőfi víziójában szépsége mellett férje iránti áldozatos szeretete és következetesen erélyes kiállása jellemez az országban dúló viszályok fölszámolása érdekében.

A délszláv népek és történelmi személyek szerepeltetése Petőfi művében főként az 1848-i forradalmi események talaján nyer kellő megvilágítást. Ennek megfelelően vagy elmarasztaló hangon sújt rájuk ha-

rajában, amikor a császár érdekeit szolgálják ki, vagy határtalan lelkesedéssel ünnepli őket, hiszen emlékezetes, ragyogó tetteikkel a zsarnokság elleni küzdelem szimbólumait látja és láttatja bennük.

4.

Petőfi művének délszláv vonatkozású elemeit ismertető dolgozatunk korántsem lenne teljes a „szerbus manier” beszűrődésének jelzése nélkül költői versépitésébe. A „szerbus manier” néven ismert népies verselési forma elnevezése Toldy Ferenc (1805—1875) nyomán terjedt el. A rövidsoros szerbhorvát éneknek (a deseteracnak) ezt a „magyar fülben könnyen otthonosodó” verselési módját a gondolat egybeolvadó, folytonosságot követő kifejezése helyett a tagok ismétlése, az ún. „szláv paralelizmus” jellemzi. Goethe tévedése nyomán e szerb hagyományos vagyis népköltészetinek tekinthető verselési sajátosságot ötös trocheusnak fogták föl, s ilyen formában tudatosították. A „szerbus manier”, mint sajátos szerb jelleg, a magyar irodalomban német közvetítéssel tehát ily módon az ötös trocheusos, rímtelen, szakozatlan versformához fűződött, vagyis, amint Horváth János mondja, így alakult ki „német hangszűrőn át magyarul a szerbus manier”, illetve a „szerb-modorú műköltői gyakorlat”. E népies megoldás gyakorlati alkalmazása nyomán kivételes sikerű eredményeket ér majd el Toldy Ferenc, Kölcsey, Vörösmarty, Székács, Bajza és sokan mások. S így lesz a „szerbus manier” — állapítja meg ismét Horváth János — „a magyar irodalmi népiesség egyik ága . . . , és gyöngödség, báj, költői nemes szépségek tekintetében nem áll mögötte a rendszerint emlegetett speciális magyar népiességnek, mely a Petőfié”. Petőfi, aki arra törekedett — amint Arany Jánosnak írja —, hogy a népköltészetet tegye uralkodó költészetté, érthető okokból tanúsít tehát érdeklődést e szerb eredetű népies látásmód és kifejezési forma iránt, s maga is megpróbálkozik e verselés alkalmazásával. Ilyen jellegű kísérletezését költői művében két igen sikerült darab bizonyítja, az 1839-ben írt *Első szerelem*²⁶, valamint az 1846-ból datálódó *Sz. J. kisasszony emlékkönyvébe* c. versei.

J E G Y Z E T E K

¹ Levél Nagy Imréhez (I.). Petőfi Sándor összes művei III., Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1955; 515

² P. S. összes művei II.; 568

³ I. m., II.; 570

⁴ I. m., I.; 8

⁵ I. m., I., Jegyzetek, 573

⁶ I. m., I., 10

⁷ I. m., I.; 100

⁸ I. m., I.; 263

⁹ I. m., III.; 424

¹⁰ Levél Arany Jánoshoz (XXIII.). I. m., III.; 589

¹¹ Levél a Honvédelmi-Bizottmányhoz. I. m., III.; 503

¹² I. m., II.; 261

¹³ I. m., II.; 357

¹⁴ I. m., II.; 301

¹⁵ I. m., III.; 453 (Pest, május 27. 1848)

¹⁶ I. m., III.; 479 (Pest, szeptember 17. 1848)

¹⁷ I. m., II.; 385

- ¹⁸ I. m., III.; 402
¹⁹ I. m., II.; 400
²⁰ I. m., III.; 400 (Nyilatkozat a szabadszólás választás ügyében. Kun-Mezemlék, június 15. 1040)
²¹ I. m., III.; 581 (Levél Arany Jánoshoz, XVI.)
²² I. m., III.; 586 (Levél Arany Jánoshoz, XX.)
²³ I. m., II.; 496
²⁴ I. m., II.; 392
²⁵ I. m., III.; 426 (Öt levelek Kerényi Frigyeshez, XIII.)
²⁶ I. m., I.; 115

REZIME

O JUŽNOSLOVENSKIM ELEMENTIMA PETEFIJEVOG POETSKOG DELA

U prezentovanom radu učinjen je pokušaj da se iz Petefijevog pesničkog opusa (ostvarenog u stihovima i prozi) izdvoje južnoslovenski elementi, analitički pristupajući njihovim suštinskim karakteristikama.

Ugledan broj južnoslovenskih elemenata Petefijevog poetskog dela može, nesumnjivo, da predstavlja predmet proučavanja i naučnog osmišljavanja. Mi se, međutim, na svim ovim pitanjima zadržavamo samo u tolikoj meri koju zahteva i pretpostavlja sažeti prikaz u okvirima jednog omeđenog saopštenja.

U skladu sa ovim momentima, u prvom redu, podrobnije govorimo o onim Petefijevim stihovima koje je ispevao tokom svoga vojničovanja na teritoriji današnje Jugoslavije, ili ih je napisao kasnije, ali isti upućuju na doživljaje i impresije ovog perioda. Obuhvatamo, dalje, one stihove i delove proze u kojima srećemo predele današnje Jugoslavije, odnosno u kojima se spominju neki od jugoslovenskih naroda, ili, pak, neka autentične ličnosti koje pripadaju ovim narodima.

I konačno, dotiče se, takođe, i fenomen tzv. „srpskog manira” u Petefijevoj poetskoj arhitekturi.

ZMAJ PETŐFI-KÜTETE

A Matica srpska Könyvtárában nem régóta őrzik Petőfi összes műveinek első kötetét, az 1848-as, második kiadásból, amely Zmaj tulajdona volt.¹ Hogy az övé volt, ezt Zmajnak a címlapon található névaláírása, valamint a kötetben olvasható néhány, sajátkezű ceruzajegyzete tanúsítja. Ezt a kötetet használta a Petőfi-versek és a *János vitéz* fordításakor. Ezért a jegyzetei némiképp a fordításmódjáról is tanúskodhatnak, feltehetően néhány részletet Zmaj „irodalmi műhelytitkaiból”.

A *János vitéz* strófáit Zmaj a lapszélén ceruzával számozta, mégpedig folyamatosan, nem különítve el az egyes énekeket. A bejegyzések elmagyarázzák a fordítás gyorsaságát illetően is.² A 16. strófa után bejegyezte: „dovd. pet.,” vagyis ezeket a versszakokat egyetlen (pénteki) napon fordította le. A továbbiakban szintén jelölte a fordítás napjait „subota” (a 34. versszak közepén), „ned” (az 59. közepén), „poned” (a 90. után), „vtorn” (a 109. után), „sreda” (a 119. után). Ezt követően szünetelt a fordítás, majd ismét sorakoznak a bejegyzések: „nedelja” (a 135. versszak után), „pondelj” (a 160. után), „četvrt” (a 186. után), „petak” (a 206. után), s itt abbahagyta a napok jelölését. Összegezve: az első héten naponta 16, 17,5, 25, 31,5, 19, illetve 10 versszakot fordított le. Ekkor háromnapos szünetet tartott, a következő héten pedig így alakult a napi teljesítmény: 16, 25, 26 és 20 versszak. Noha a lefordított strófák száma eléggé változó, mégis leszögezhető, hogy Zmaj gyorsan fordított, naponta néha száz sornál is többet. Ez nyilván azzal magyarázható, hogy teljes egészében e munkának szentelte magát — amiről az tanúskodik, hogy a költemény első részét egységes időtartam alatt fordította le. Az ilyen munkaütem mindenképpen rendkívüli erőfeszítést követelt, hisz tudjuk, hogy Zmaj sohasem sajátította el teljesen a magyar nyelvet, s a *János vitéz*t 1858-ban fordította³, amikor még sem költői, verstani, sem fordítói, nyelvi rutinja nem volt. A Petőfi-szöveg végén egy kis összegezést vég-

„370 · 4
zett: — ami azt jelenti, hogy fordítása 370 strófát, vagyis
1480 sor”

1480 verssort tartalmaz. Ebben azonban tévedett, hisz nem számította be a XII. ének egyik versszakát, amelyet az eredeti többleteként iktatott be. Petőfi 152. és 153. versszakát ugyanis Zmaj három versszakkal ültette

át. Az egész fordításban ez az egyetlen mennyiségi eltérés az eredetiből. Ez nem azt jelenti, hogy Zmaj következetesen, strófáról strófára fordított. Erre önkéntelenül is utalt a XIII. ének közepe táján, azzal, hogy az egyik, őnála 167. sorszámot viselő versszakot ceruzával áthúzta.⁴ Első pillantásra a tizenharmadik ének eredetije és fordítása a versszakok számát tekintve megegyezik. A fordításból azonban csakugyan hiányzik az áthúzott versszak — fizikai és tartalmi vonatkozásban egyaránt. Zmaj, úgy látszik, Petőfinél nem találta fontosnak annak a pillanatnak a közelebbi leírását, amikor a francia király szót kér. A fordítás ezzel mindenképpen veszített, mert elsikkadt az ünnepélyesség és várakozás atmoszférája János vitéz megdicsérésének pillanatában. Evvel a strófával, mely voltaképpen egy, a cselekményfolyamattól eltávolodó apró leírás, Petőfi az elkövetkező versszakokra akarta összpontosítani az olvasó figyelmét, de Zmaj ebben nem volt segítségére. Úgy gondolta, jobban ki-domborítja a jelentőségét a király szavainak és János válasznának, ha megnyújtja őket. Petőfi remek tömörségét — két-két sort szentel a királynak és Jánosnak is — Zmaj a két strófával elnyújtotta és felhígította. Fordításával itt épp a János replikáját tartalmazó versszakot nem őrizte meg egészében, amelyet pedig a költemény magyar olvasói jobbára mindjárt és mindenkorra megjegyeznek, mert tömör, tartalmas és szellemes.⁵

Petőfi strófáinak sorszámozásán kívül Zmaj a saját kéziratának lap-számait is jelölte, de nem következetesen.

Zmaj Petőfi-kötetének van egy különösen is érdekes lapja. A 318. lapról van szó, ahol az *Élet, halál* nyomtatott szövege mellett e vers három, különböző kézírással rögzített fordítása olvasható. Egyik (a Petőfi-vers alatti) változat Zmajé, a *Danica* 1860. október 31-i, 26. számában jelent meg, az 508. oldalon. A nyomtatásban megjelent Zmaj-fordítás nem egészen azonos ezzel az elsődleges, kézírásos változattal. Íme az eltérés:

Danica

BLAGO ONOM . . .

(Petefi)

Kézirat

*Blago onom, kom je sreća dala
Najpre cveće, a za cvećem plod —
Da za ljubav i za vino živi,
A da umre — pogine za rod.*

*Blago onom, kom je sreća dala
Najpre cveće, a za cvećem plod,
Da za vino i devojke živi,
A da umre — pogine za rod.*

Tehát a 3. verssor a nyomtatásban eltér a kézirat szövegtől, holott ez utóbbi felel meg jobban az eredetinek (*Hogy bor- s leányért éljen*). Mintha az első változat Zmaj számára túlságosan féktelennek tűnt volna, s közismert szerénységében ezért szelídebbé tette. Petőfinek e versét Zmaj még egyszer lefordította, mintegy harminc évvel később. A *Star-mali* 1889. évi, 29. számában tette közzé. Ez a fordítás gyengébb az elsőnél s így hangzik:

ZIVOT I SMRT
(Petöfi)

*Srećan je onaj kome je
Svemogući dao da sme
Za vino i ženu živet
A za slobodu da mre.*

Nehéz felfogni, miért fordította le Zmaj ismét e verset, az előbbi, jó fordítás ellenére, mégpedig gyengébben. Az egyetlen félmagyarázat az, hogy megfeleledkezett a korábbi fordításról, a *Pevanije*-ban viszont nem nézett utána. Ha ezt megteszi, megtalálta volna benne a *Danicából* átvett fordítást.⁶

A Petőfi-kötetben szereplő másik két kézirásos fordítás szerzőjét nem tudtam felderíteni. Mindkét változat jóval gyengébb a Zmajénál. A magyar eredeti fölött ez a fordítás olvasható:

*Blago onom, kom sreća odredi,
Da to ceni što najviše vredi:
Za devama da čezne i vinom
A za svojom gine otadžbinom.*

A margón kétstrófás fordítás van:

<i>Kad bi mi Bog sveti Svemogućstvo dao Al bi lepo znao Živeti i umreti</i>	<i>Živeo bi brate Tek za momu vino A veso b' premino Otađbino za te.</i>
---	--

Zmaj kézirásos fordítása nyilván 1960-ból való — hisz aligha késlekedett volna sokáig az elkészült fordítás megjelentetésével. Első pillantásra úgy tűnik, a másik két kézirás egyidejű, s azt lehetne mondani, hogy egyazon ceruzával íródott. Szerzőiket nem tudtam felfedni, noha összehasonlítottam e kézirásokat Zmaj akkori barátainak kézirásával.

Zmaj eddig említett bejegyzései a Petőfi-kötetben nem egyedüliek. Kézjegye tízegynéhány helyen látható a könyvben. A fontosabb verssorok aláhúzásáról, kis ceruzarajzokról, sőt a szórakozott kéz közönséges firkálásáról van szó. Mindezek mégis a figyelmes olvasásnak, a Petőfi-kötettel való meghitt barátkozásnak a bizonyítékai. A könyv meglehetősen elnyűtt, megviselt a használattól. Vajon Zmaj kezében vált-e ilyenné? Vagy a Matica srpska Könyvtárában-e, ahova 1898-ban került első ízben, majd eltulajdonították, hogy csak a közelmúltban kerüljön ismét vissza? Szinte biztosra vehető, hogy Zmaj jóval többet használta a könyvet, mint amennyit a Könyvtárban használták, ahol mindig számos Petőfi-kiadvány volt jelen, s az olvasók vagy az újabb, kommentárral ellátott, vagy pedig a legrégebb, Petőfihez legközelebb álló kiadványokat választották.

Jegyezzük fel mellesleg ezt is. Zmaj könyvtárának azon részében, amelyet nemrég rekonstruáltak⁷, még egy Petőfi-kötet van, a Badics Ferenc magyarázataival kiadott válogatott költemények első könyve.⁸ Ez

Badics Zmajhoz intézett dedikációját tartalmazza. Azonban ezt a kötetet nemigen olvasták, nincs is végig felvágva. Nincsenek benne semmiféle jegyzetek, ez a kiadvány tehát nyilván nem állt annyira közel Zmajhoz, mint az, amelyet maga szerzett be fiatal korában.

Zmaj kamenicai, a Matica srpskának 1898-ban eladott könyvtárát rekonstruálva Maja Leskovac-Bányai megállapította, hogy Zmaj a rekonstruáló előtt ismeretes könyveket — egy orvosi tankönyv kivételével — tisztán hagyta, bejegyzések és margójegyzetek nélkül. Sem ez a Petőfi-kötet, sem az említett tankönyv nem változtat Maja Leskovac-Bányai konklúzióján, hogy Zmaj azon olvasók közé tartozott, akik óvják a könyvet, akik „a szöveg alatti bejegyzést szentségtörésnek tartják”. E Petőfi-kötetre ez nem vonatkozik, hisz ez nemcsak olvasásra szolgált, hanem munkára is, úgymond művészi szerszámul. Ezért volt Zmajnak a vele való bánásmódja is kivételes. Kevésbé gondos, de meghittebb és szebb.

J E G Y Z E T E K

¹ *Petőfi Sándor összes költeményei 1842—1846*. I. kötet: 1842—1844. Második kiadás. Pest, Emich Gusztáv sajátja, 1848, 390, 4, 16°.

² Az id. kötet 66, 70, 76, 82, 86, 89, 93, 98, 104. és 108. lapján.

³ A *János vitéz* első énekének fordítása, ízelítőként, 1858 szeptemberében, a *Sedmica* 35. számában jelent meg.

⁴ *S a magyar huszárok mind figyelmezőnek,
Fölfogni értelmét király beszédének,
A ki egyet ivott, azután köhhentett,
S végre illy szavakkal törte meg a csendet:*

⁵ „Mindenek előtt is mond meg a nevedet,
Bátor vitéz, a ki lányom megmentetted.”

*„Kukoricá Jancsi becsületes nevem,
Egy kicsit parasztos, de én nem szegyenlem.”*

⁶ *Pevanija*, I. könyv, 188, 92. old.

⁷ Maja Leskovac Banjai: *Pokušaj rekonstrukcije Zmajeve kameničke biblioteke*. Bibliotečki godišnjak Vojvodine, 1970, N. Sad, 1971, 113—124. l.

⁸ *Petőfi Sándor: Válogatott költeményei*, I. rész. Magyarázta Dr. Badics Ferencz. Budapest, 1888.

R E Z I M E

ZMAJEV PRIMERAK PETEFIJEVIH DELA

U Biblioteci Matice srpske čuva se prva knjiga Petefijevih celokupnih dela, drugog izdanja iz 1848, koja je pripadala Zmaju. Svoje vlasništvo posvedočio je potpisom na naslovnoj strani i vlastoručnim beleškama u tekstu. To je primerak koji je Zmaju poslužio pri prevođenju pesama i speva *Vitez Jovan*. Iz uzgrednih zabeležaka uz tekst ovog speva može se ponešto zaključiti o načinu Zmajevog prevodilačkog rada. Spev je preveden u kompaktnom vremenskom odseku. Zmaj je radio relativno brzo, u ponekim danima prevodio je i preko sto stihova. Očigledno je da se prevođenju bio posvetio ostavljajući postrani većinu svojih ostalih poslova, svakako sve književne. Uz Zmajeve beleške na marginama *Viteza Jovana* ima i nekoliko pisanih tragova druge vrste. Posebno je zanimljiva stranica na kojoj su, na marginama, tri prevoda pesme *Élet, halál*, jedan Zmajev, njegovom rukom pisan, i dva od dvojice neidentifikovanih njemu bliskih ljudi.

PETŐFI > ZMAJ < BRANKO RADICEVIĆ

Többször megállapította már a róla szóló irodalom, hogy Zmaj mennyire alkalmazkodni tudott mások költészetéhez, mekkora befogadókésztséget tanúsított más köllők hangja iránt. Ez a sajátsága nagyban megkönnyítette fordítói tevékenységét, sőt, talán emiatt is fordított annyit. Fordítás közben az idegen költőt mindig hozzáidomította — nemcsak a saját gondolat- és érzésmódjához, hanem népének szellemiségéhez és hagyományához is. Igen gyakran voltaképpen nem is fordít, hanem az idegen vers „nyomán” költ, miközben néha csak egészen felszínesen alapoz az eredetire. Egyébként, az ő korában a „szerbesítés” („*posrbe*”) gyakoribb is volt az igazi fordításnál.

Úgyszintén többször megállapították már, hogy a *János vitéz*t is úgy fordította, hogy eközben hozzáidomította a szerb irodalmi hagyományhoz és népies szellemiségéhez. A szerb népköltészeti, főleg pedig a meseci elemeket közvetlen minta nélkül vitte be a fordításba, a magyar szereplőt a gyermekkorban fölszívott képzetei alapján modellálva. Azonban Petőfi költeményének első, lírai énekét, amelyben még sem hősi, vitézi, sem fantasztikus elemek nincsenek, Zmaj úgy fordította, hogy tudatában vagy tudata alatt Branko Radičević költészete s annak dévaj tónusa élt. Az első ének Jancsi és Iluska találkozásáról szól. A kislány ruhát mos a patakban, Jancsi meg vágyakozón szemléli. Petőfinél itt nem történik említés a kislány szeméről:

*Egy kőhajtásnyira foly tőle a patak,
Bámuló szemei rátapadtanak.*

*De nem ám a patak csillámló habjára,
Hanem a patakban egy szőke kislányra,*

Csak néhány strófával alább mondja Petőfi, hogy Iluska szemei — kökényszemek. Zmajnál e sorokban:

*Ne gleda on potok, većem na potoku
Devojku gizdavu, rumenu, plavôku...*

— jól érződik a *Vragolije*-ből való Branko-sorok utórezgése:

*A sa gore, kraj potoka
Stazica se dala,
Jedna moma milooka
Tu je rublje prala.*

Nemcsak az analóg jelzők tűnnek itt szembe — *milooka: plavôka* —, hanem a *potok* szóval való rímelés is. (Petőfinél pedig nem is történik említés a szemekről). A következő versszakban Zmaj ismét Brankóval rokonítja Petőfit. Az ő két sorát:

*Kilátszik a vízből két szép térdecskéje
Kukorica Jancsi gyönyörűségére*

Zmaj így fordítja:

*Iz vode se vid'la dva kolena bela,
E, time je Janka opila, zanela.*

Ez pedig inkább emlékeztet a *Vragolije* Brankójára, mint Petőfire:

*Beži moma, do kolena
None joj se bele, —
Bele none do kolena
Momka su zanele.*

A Brankó irányába való eltérésre itt is a jelző utal. Petőfinél a térd mellékeve a *szép*, Zmaj fordításában pedig a *fehér* (bela) — éppúgy, mint Brankónál (*bele none*). Őtöle kölcsönözte a fordító a rimet is: *bela: zanela*. S egy tartalmi eltérés is a *Vragolije*-ra utal. Petőfinél az első énekben magától értetődik, hogy Jancsi már ismeri Iluskát s kölcsönösen szerelmesek egymásba. Az „*opila, zanela*” igék Zmaj fordításában azt sugalmazzák, hogy Jancsi épp itt, a patak mentén szeretett bele a lányba. Zmajnak nem volt más oka az ilyen eljárásra, csupán az idézett Brankoversre való asszociálás, melyben a legény az addig ismeretlen lánytól „bódul” el (*zaneo se*) a patak mentén.

Ennek az éneknek az utolsó előtti versszaka Zmaj fordításában teljes mértékben Branko szövegeként hangzik:

*„Odi grle, odi, nemoj vreme gubit',
Brzo ću te, brzo, izgrlit', izljubit',
Ta maćeħa tvoja nije ovde blizu, —
Hodi, da mi srce jadi ne progrizu!”*

Petőfi sorai nem ennyire dévajok, s nem is ennyire erotikusak. Mi más készíthette Zmajt az ilyen fordításra, mint a Brankóra való emlékezés, hisz Zmaj eredeti verseiben leginkább sokkal szemérmesebb akkordokkal találkozunk?

A *János vitéz* egész első énekének Zmaj az eredetitől különböző árnyalatot adott. Eltűnt nála az a bizonyos félárnyék, a szégyen és megálázás előjelzése, amelyre a második énekben akkor kerül sor, amikor a mostoha egymás karjában találja Jancsit és Iluskát. Zmaj megszüadította a fiatalokat Iluska mostohájának komor árnyékától, teljesen eloszlatta a közeli és huzamos elválás boruját, mely az eredetiben jelen van. Zmajnál az első ének lenge, gondtalan, dévaj, nincs megzavarva Iluska mostohával töltött mindennapjainak bújával. Azt lehet mondani, Zmaj hűtlen lett Petőfi költeményéhez, hogy — szándékosan-e vagy önkéntelenül? — Brankóhoz közelítse. Az egyik költő hangja és a másik visszhangja Zmaj soraiban ily módon egy egészen sajátos hangzatba olvadt össze.

REZIME

PETEFI > ZMAJ < BRANKO

Člankom se pokazuje Zmajeva pesnička prilagodljivost i njegov pristup prevodilačkom poslu. Prevodeći prvo pevanje *Viteza Jovana*, Zmaj je imao u mislima ili podsvesti poeziju Branka Radičevića i njen vragolasti ton. Sećajući se Brankove pesme *Vragolije*, Zmaj je unekoliko menjao Petefija, izneverujući ga, da bi ga, namerno ili slučajno, približio Branku Radičeviću.

Gerold László

PETŐFI MŰVEI A VAJDASÁGI SZÍNPADON

(Adalékok a felszabadulás utáni
néhány év Petőfi-képéhez)

1.

A kategórián kívüli író talán legbiztosabb ismertetőjele, hogy opusculából minden kor kisajátíthatja a számára megfelelő, önmagát bizonyíthatja általa, de ugyanakkor túléli a különféle kisajátításokat, életműve az egyoldalú szemlélet, értékelés kétségtelenül nem csekély súlya alatt sem mállik szét, inkább egységessé edződik.

Azt hiszem, felesleges külön bizonyítani, nem az évforduló mondatja: Petőfi Sándor és műve a túlélők közül való.

Az alábbiakban egy kor és e kor Petőfi-képének megidézésére történik majd kísérlet, olyan korról esik szó, amely jellegzetesen a maga képére formálta költőnk arcát, életművéből azt metszette ki, amit önmaga igazolására alkalmasnak, jónak talált.

Ez a kor a felszabadulás utáni néhány esztendő, pontosabban 1945 végétől az 1848-as szabadságharc centenáriumi évéig 1948-cal bezárólag. Más szóval, már történelmünknek és még jelenünknek is egyaránt tekinthető néhány év ez, amelyekben a Petőfi-szemlélet bizonyos megnyilvánulásai után nyomoztam a korabeli sajtó segítségével.

A közelmúlt Petőfi-képét kerestem.

2.

Petőfi műve, versei régóta ismertek és kedveltek voltak ezen a vidéken. Úgy is, mint iskolai tananyag, úgy is, mint olvasmány — sokaknak és sok helyütt szinte önmagukban, egyedül jelentették „a” költészetet, sőt „az” irodalmat. Petőfi opusának tehát múltja, hagyománya van ezen a tájon, az itt élő tanult és kevésbé tanult emberek között egyaránt. Logikus, hogy a felszabadulással újjáéledő és újjászerveződő jugoszláviai magyar színjátszás is — hivatásos és műkedvelő szinten — szívesen fordult Petőfi költészetéhez. Nem tévedés: Petőfi költészetéhez fordult színjátszásunk, nem pedig Petőfi színpadi műveihez. Nem az egyetlen befejezett drámai szövege, a Tigris és hiéna került műsorra, hanem versei. Szinte elképzelhetetlen volt akkoriban pódiumrendezvény legalább egyetlen Petőfi-vers nélkül. Nemcsak elmondták, felolvasták, szavalták, elő-

adták Petőfi költeményeit, hanem gyakran párbeszédese formára tördelve dramatisztálták, szavalókórusra „írták” át őket. A legnehezebb és ugyanakkor legszebb feladatnak viszont a János vitéz daljátékká módosított változatának megjelenítése számított. A versekben a forradalmár, a János vitézben pedig a népies Petőfit látták, keresték. Számunkra azonban az itt színpadra került Petőfi-művek közül Az apostol dramatisztált változata¹ s ennek különféle megjelenítései a legérdekesebbek, ezek ígérkeznek a legsajátosabb jelenségnek. Ez a dramatisztáció és a vele közös füzetben megjelentetett Petőfi a bíróság előtt² című jelenet, az előadásra került Petőfi versekkel és a zenés János vitéz-bemutatókkal együtt egy rövid, de vitathatatlanul jelentős és fölöttébb intenzív kor tartozékai.

3.

A nagy kollektív és egyéni felajánlások, munkavállalások ideje ez az újjáépítésnek nevezett néhány év. A különféle munkaversenyek mellett adózási-, beszolgáltatási- és írástudási versenyekről olvashatunk az egykorú napi tudósításokban. Általában dinamikus, az életet, a társadalmat nagy léptekben, gyors mozdulatokban újjászervező, alkotó, de éppen ezért ellentmondásoktól sem mentes időszak ez. Nemcsak arról értesülhet az újságolvasó, hogy hol, hány rohammunkást avattak, hanem arról is, hogy hol s mikor osztanak cukrot és olajat. És ez az állapot óhatatlanul tükröződik a kor művelődési viszonyain, próbálkozásain és eredményein is.

A cél nemcsak az volt, hogy a „legkisebb falvat és tanyaközpontot beszervezni a kultúrmunkába”,³ hanem hogy az elvégzett munka mindenképp előtt mennyiségileg legyen számottevő, s emellett hogy kifejezésre jusson a kultúra demokratikus népi jellege is. A számok és a jelszavak — A tudatlanság — reakció! Tanulj és taníts!⁴ — bővületében él a kor, s ez a kulturális életben is kifejezésre jutott. Elég talán egy-egy példát idézni a hivatásos színjátszás, illetve a műkedvelés területéről. Idézet a Magyar Népszínház három hónapos próbaidejének eredményeit összegező cikkből: „A gyakorlat már igazolta, hogy napi három próbát is lehet tartani, annál is inkább, mert rendkívüli időket élünk, amikor a rohammunka jellemzi az igazi termelést, nem pedig a megszabott munkaidő”.⁵ Ez az idézet 1946 elejéről való, az alábbi versenyfelhívás, amelyet a szabadkai Népkör intézett Vajdaság nemzetiségi együtteseihez, viszont egy évvel később jelent meg: „1. Melyik egyesület rendez több és nagyobb nyelvtudományi előadást. 2. Melyik egyesület rendez több és egyben nívósabb kultúrestet. 3. Melyik egyesület rendez több és nívósabb népegyetem előadást. 4. ... rendez több és nívósabb műkedvelő előadást. 5. ... vesz részt több vidéki vendégszereplésen. 6. ... énekkara rendez több nyilvános hangversenyt. 7. ... ad ki több faliújságot. 8. ... sakkalaosztálya éri el a legjobb eredményt. 9. ... könyvtára bonyolít le nagyobb forgalmat. 10. ... ér el jobb eredményt a sajtóterjesztés terén.”⁶

Lendületes s talán nem kevésbé deklaratív kor, amelyet az új rendszer adta szellemi lehetőségek kihasználása és ellentmondásai egyaránt jellemeznek. Nemcsak arról tudunk, hogy 1948 végén „65 magyar kul-

tűregyeslet, 50 népi táncsoport, 66 műkedvelő csoport, 27 énekkar, 75 könyvtár" volt, vagy hogy 1947-ben a megjelent 31 magyar kiadvány példányszáma 170 000, vagy ugyanabban az évben a Híd 11. száma 31 000 példányban látott napvilágot, s az előző évben olykor ötezren felüli is volt egyetlen folyóiratunk egy-egy havi tirázsa, hanem arról is, hogy a piacokon a legsilányabb ponyvákat árulják és vásárolják is. De maradjunk a művelődés területén. Ma mindenképpen megdöbbentő, csodálkozást és hazteletet kiváltó adatokként olvassuk, hogy Az ember tragédiájából meg a Bánk bánból adtak elő részleteket nemcsak Zentán és Kikindán, de még Apatinban és Banatsko Arandelovón is, hogy Gogol, Molière, Móríc, Nušić, Csokonai, Sárközi, Shaw, Csehov művei az amatőrök állandó műsordarabjai közé tartoztak, de ugyanakkor színre került a Falu végén vasvilla, a Tépett rózs, az Egy bolond százat csinál vagy a Hej rózsám-szerű kétesértékű tucatáru is.⁸

Az ellentmondásokon, az óhatatlan kettős jellegén túl — az általános irányelv és propaganda s irányítás folytán — a gyakorlat is — a tartalmában új, jellegében népi vagy a népihez közelálló kultúra kialakulása és térhódítása elvitathatatlan eredmény a ma már irigykedéssel elegy mosollyal szemlélhető kornak.

Ebben az időszakban a Petőfi-opus egyes darabjainak szintén sajátos, fontos hely és szerep jutott.

Petőfiben elsősorban, sőt kizárólag „a nép költőjét” látták, kinek minden ténykedése a „legalsóbb népréteg javát szolgálta”, és aki „egész életében harcolt a fennálló rend ellen”.⁹ A felszabadulást megelőző évek, sőt évtizedek természetes reakciójaként, és az új kor önnön törekvéseinek igazolására formálódott, állt össze a különféle Petőfi- és márciusemlékestek, matiné, műsoros délutánok mozaikjaiból az új, régebbihez viszonyítva igazabb, de egyoldalúságtól sem mentes Petőfi-kép.

A fellendülő kultúrunka gyakori megnyilvánulásai voltak a különféle műsoros rendezvények, s ezek közül is szép számmal teljes estét betöltő, nem egyszer alkalmi referátummal bevezetett vagy kísért Petőfi-műsorok.

Az újságtudósítások alapján látjuk, Petőfi-rendezvény volt Adán¹⁰ — „olyannak mutatták be a nagy költőt, amilyen az igaz valóságában volt” —, Banatsko Arandelovón¹¹ — 1948 szilveszter estjén —, Cservenkán¹² — Vörösvári-Heinz Vilmos Petőfi életéről és költészetéről beszélt, „az érdekes előadáson Cservenka magyarsága igen szép számban vett részt” —, Debelyacsán¹³ — „a Népi ifjúság tagjai nagyon szépen szavalták Petőfi verseit” —, Kikindán¹⁴ — „a leszerelt Petőfi-brigadisták hazaérkezése után megmozdult a kikindai ifjúság... első rendezésük a Petőfi-est volt” —, Martonoson¹⁵ — „Petőfi-délutánt rendeztek, ezen az előadáson a falusiak nagy számban vettek részt” —, Novi Sadon¹⁶ — az algimnáziumban, ahol „csillogó szemeken, áttüzesedett hangokon át felmerült... az élő Petőfi-arc”, és többször a Magyar Kultúrkörben —, Szabadkán¹⁷ — a Magyar Népkörben „az együttérzés és az együtthaladás manifesztuma volt az újjáépítés nagy esztendejében”, és a főgimnáziumban, itt több alkalommal is —, Szenttamáson¹⁸ — az ifjúsági szervezet „első, bemutatkozó kultúrelőadását” szentelte „Petőfi, a szabadság lánglelkű apostola emlékezetének” —, Svetozar Mileticén¹⁹ — „a tanonciskola tanulói és az

elemi iskola énekóra" közreműködésével —, Verbászon²⁰ — „a Magyar Népművelési Egyesület az ipartestület zsűfőlésig megtelt nagytermében... a jól megszervezett” esttel „a magyar szabadságeszmék nagy költőjének és harcosának igazi munkásságát” akarta „megismertetni a verbászi magyarsággal” —, Zentán²¹ — „az első nagyobb szabású kultúrelőadás”-ként, melynek „élénkségét előmozdította az is, hogy a kipróbált újszerű előadás-technikai kísérletek sikerültek (a terem különböző pontjain való szavalás, színes reflektor stb.)” ... az előadásnak „erkölcsi és tömegsikere” volt, „gazdagabb vonású s igazibb Petőfi-arcot ismert meg... a közönség. Az előadók igyekeztek a teljességre törekedve egy olyan Petőfivel megismertetni a szentiaikat, mellyel eddig nem volt alkalmuk megismerkedni: a népvágyak költőjével, a demokratikus, szabadságot szerető és követelő költővel” —, Zomborban²² — a „Magyar Kultúrközösség miután új alapokra helyezte munkáját, megtartotta első népegyetemi előadását, az 1848-as szabadságharc százéves évfordulója alkalmából Petőfi emlékdélután rendezett” — és B. Szabó György Petőfi és a demokrácia című előadásával Zrenjaninban,²³ ahol szintén több ízben tartottak Petőfi-estet. De a Keviben²⁴ szereplő zentai munkásműkedvelőktől, a noszai²⁵ kultúrkör alakuló gyűlésén, a bácsyszőlősi²⁶ „nagysikerű kultúrdélutánon”, a zrenjanini gimnazisták szentmihályi vendégszereplésén²⁷ — ahová „öt szekéren korán reggel dőcögött a diákgárda 12 kilométeren” —, továbbá a bajmoki²⁸, bezdáni²⁹, muzslyai³⁰, zentai³¹, szabadkai³², újvidéki-telepi³³, topolyai-tanyavilági³⁴, pancsovai³⁵ műsoros- és irodalmi esteken is hallott a közönség Petőfi-verseket, s nyilván nincs olyan vajdasági helység, ahol a néhány év rendezvényein ne hangzott volna el Petőfi-vers.

A tudósítások legtöbbször érthetően nem közli a rendezvények részletes műsorát, s így csak néhány Petőfi-vers — 1848, A szabadsághoz, Respublika, A magyar nemes, Szeptember végén, Ebéd után, Egy gondolat bánt engemet, Pál mester, Csokonai, Pató Pál úr, Szeget szeggel, A kisbéres, Ha férfi vagy, légy férfi, A jó öreg kocsmáros, Füstbe ment terv, István öcsémhez, A ledőlt szobor, A rab oroszlán, A nemzeti dal, A nép nevében és a Föltámadott a tenger — előadásáról tudunk, a két utóbbiról többhelyütt a szavalókórus számaként. De arról is tudunk, hogy ezeken a rendezvényeken szinte rendre elhangzottak megzenésített Petőfi-versek, elsősorban a Szeptember végén, a Távolból és a Nemzeti dal.³⁶ A Nemesmiliticsról³⁷ küldött beszámolóból az is megtudható, hogy a Falu végén kurta kocsmá című verset színpadi jelenetként adták elő. E népszerű költemény bezdáni³⁸ megjelenítését pedig „drámailag érzékeltetett csárdajelenet”-ként, a Bánátot járó belgrádi magyar főiskolások műsoros estjének beharangozója³⁹ viszont „zenés-táncos jelenet”-ként említik. Kikindán⁴⁰ A rab című vers „színpadi életkép változata”, Szabadkán a Népkör ifjúsági csoportjának rendezvényén⁴¹ A király és hóhér című költemény „verses jelenete”, Zomborban⁴² pedig A kutyák dala és a Föltámadott a tenger dramatizációja került bemutatásra. Valószínű, hogy hasonló színpadra alkalmazások másutt is voltak.

Talán a Petőfi és a demokrácia címmel megtartott zrenjanini rendezvényről írt tudósítás hangja, szelleme fejezi ki legmaradéktalanabban, legteljesebben az újjáépítés Petőfi-szemléletét, a kor Petőfi-szükségletét: „... ünnepi közönség töltötte meg a Városi Színház nagytermét, hogy meghallgassa Petőfi, a nép nagy költőjének igazi élettörténetét és megismerje a nép szabadságáért folytatott küzdelmet”.⁴³

Ez a divatos Petőfi-kép, amit a kor önmaga képére megalkotott.

S ebben a képből nemcsak a Föltámadott a tenger, a Reszpublika, az 1848 című költemények, hanem a János vitéz daljátékká módosított változata is belefért, helyet kaphatott. Sőt, nem is akármilyen helyet. Hogy a különben éber kultúrpolitika tekintete elsikkadt a daljáték polgári ízléshez idomított, stilizált jellege felett, ahhoz a librettó alapjául szolgáló Petőfi-mű, a költő neve és reputációja mellett nyilván hathatósan hozzájárult az a tény is, hogy a János vitéz színpadra állítása mindig többet, nehezebb feladatot jelentett egy egyszerű műkedvelő előadás megrendezésénél. Nemcsak sok szereplőre, népes zenekarra, táncoló-statisztáló fiatalokra, díszes ruhákra és illúziót keltő színpadképre, hanem egy nagyobb közönség, nemegyszer az egész falu lelkes összefogására volt szükség. Ezt leggyakrabban — a Vajdasági Magyar Népszínház mellett, ahol maximális anyagi és erőbefektetéssel szintén színre került a János vitéz — az adai és a vörösmarti előadás előkészületei és nagy sikere igazolta.

Szabadkán a János vitéz a színház második évadjában, 1947 március nyolcadikán került színre, s egy későbbi felújítással együtt összesen ötven megjelenítést ért meg, 19 900 nézője volt. A szabadkai színház indulását követő néhány szezon műsorpolitikáját társadalomformáló, népnevelő szándék határozta meg, a világnézet tisztításának korszaka ez, a színház a megváltozott köztudatnak hirdetője és tudatosítója, a társadalmi változások, az új viszonyok formálásának szerves és hatékony része. A János vitézzel együtt a szezon műsordarabjai Moliére: Dandin György, Móricz Zsigmond: Ludas Matyi, Molnár Ferenc: Liliom, Heijermans: Remény, Pagnol: Topáz, Szimonov: Orosz emberek, Nušić: A képviselő, Török Sándor: Április című műve és a népdalokból készült összeállítás, mai szóhasználat, kollázs, a Szivárvány⁴⁵ voltak. A János vitéznek a Szivárvánnyal együtt nyilván a zenésdarabok iránti feltehetőleg nem kis igényt kellett kielégítenie. Az évad műsorstruktúrájában Petőfi neve és a mű tematikája folytán kaphatott helyet a János vitéz, amely nemcsak az ideológiai szempontokat látszott kielégíteni, hanem a közönség érdeklődésének felkeltésére is alkalmasnak bizonyult.

A bemutatót megelőző héten szinte naponta jelentek meg információk a Magyar Szóban, amelyek egyrészt beszámoltak a nagy előadást megelőző utolsó előkészületekről, másrészt éppen ez által tették érdekeltté a közönséget. „Nagyszabású” bemutatóként jelezték a vállalkozást, hangsúlyozva, hogy a „színház a legjobb szereposztásban hozza színre” a János vitézt, amely „íránt — máris — nagy érdeklődés nyilvánul meg egész Vajdaságban”. S éppen ezért „ajánlatos lenne, ha a vidéki műkedvelő csoportok mind megtekintenék az előadást, amelynek technikai és színpadi kivitele is elsőrendű lesz”.⁴⁶ De tudomást szerezhetett az ol-

közönség arról is, hogy a bemutatót több mint két hónapig „lázas ütemben” folytatott előkészületek előzték meg, hogy „jóval a prózai részek próbái előtt megkezdődött az ének- és táncszámok bemutatása”⁴⁷ a zeneiskola tanárainak közreműködésével. Minden részletre ügyeltek, de elsősorban a külsőségekre, a díszletre és a ruhákra áldoztak, a bemutatót követő kritikák fel is figyeltek az előadás külső jegyeire. „Az igazgatóság a költségektől vissza nem riadva hozta színre a darabot. A pompás kosztümök és ruhák Szőnyi Hermina ízlését, a vezetőség áldozatkészségét és néphatóságaink messzemenő támogatását tanúsítják”⁴⁸ — olvashatjuk a Magyar Szóban megjelent kritikában. A 7 Nap kritikusa a képek festőiségét dicséri, nagyvárosi jellegét emelte ki, alátámasztva a véleményt, hogy a közönségnek az előadás külsőségei tekintetében „nem mindennapi élményben” volt része, pazar előadást látott.

Az előadás külső jegyeinek dicsérete mellett a két kritika a színészi teljesítmények megítélésében is közel áll egymáshoz. A Magyar Szó kritikusa megemlíti, hogy a „Magyar Népszínház együttese nem zenés együttes és zeneileg nem felel meg a János vitéz komoly követelményeinek”⁴⁹. A 7 Nap bírálója is szól a „megfelelő erők hiányáról”, amivel igazolni kívánja a zenei- és ének teljesítmények némileg alacsonyabb, a prózai részek előadása alatt maradt színvonalát.⁵⁰ Az előrebocsájtott fenntartások ellenére is mindkét kritika elismeréssel említi a színészi teljesítményeket. Akárcsak a rendező, Sántha Sándor munkáját. A rendező érdemének tudják be, hogy a „képek eléggé plasztikusak voltak, megvolt bennük a folyamatosság”, csak a zárójelenet megoldását kifogásolták, ezt ugyanis „az előadás folyamatosságának megszakításával tudta megoldani” Sántha Sándor, s ez volt nehéz rendezői munkájának legnagyobb fogyatékosága. A felújítást Pataki László rendezte, aki „ahol ügyelt a képszerkesztésre, ott csakugyan látványos színpadi jeleneteket adott”. Ő a tündérszági jelenetben tévedett, „képelete elakadt, mintha útját állták volna a színpalak”.

A népszínházi János vitéz az apróbb fogyatékoságok ellenére is művészileg igen jelentős állomása volt hivatásos színjátszásunknak. A siker érdekében minden szellemi és anyagi erőt, tartalékot mozgósítottak, s ennek megvolt az eredménye. Akárcsak a műkedvelő előadások közül a legnagyobb befektetéssel készült adai és vörösmarti János vitéznek.

Mindkét előadás a „kollektív vállalkozás jegyeit” viselte magán, mindkét helyről azt jelentették a tudósítók, hogy az ottani amatőrök és az egész falu addigi legnagyobb teljesítménye a műkedvelő színjátszás terén.

A műkedvelő együttesek János vitéz előadásai közül az adaiak érték el a legnagyobb sikert. Nemcsak a helyi bemutatóról küldött lelkes hangú tudósítás — Ilyen szépet még nem láttak Adán⁵¹ —, hanem az a tény is bizonyítja, hogy 16 előadásukat több mint tízezer néző látta⁵², s hogy Adán kívül⁵³ — ahol többször is telt ház előtt játszottak — Zentán, Bacsán, Kikindán, Moholon, Péterrévén, Padén, Mol-Gunarason és Szabadkán is felléptek. Szabadkán — miután megnyerték a műkedvelő együttesek járási versenyét és elsőik lettek a bácskai zónában — a tartományi döntő résztvevőiként mutatkoztak be és a topolyaiak mögött — akik Nušić Miniszterné című vígjátékát adták elő — másodikok lettek, meg-

előző a döntő másik két amatőrársulatát, a nagy múltú kiköndulakat és a szabadkai Népkör színjátszóit. Az előbbieket Remény (Heijermans) magadok felvonását, az utóbbiak pedig a Tévédések napját (Katajev) adták elő.

Ma már, bármennyire is rendszeresen tudósított a sajtó az adaiak János vitézének minden újabb előadásáról, vendégszerepléséről, szakavatott, leíró jellegű kritika hiányában nehéz volna megidézni az eseményzűmba ment produkciót. Annál is inkább, mert a színészi teljesítményeket kissé háttérbe szorította a vállalkozás kollektív jellege, a nagyüzeti összefogás ékes példázata, a tudósítások is előbb és terjedelmesebben számoltak be az előadásnak erről a vonatkozásáról, mint az egyéni alakításokról. Annak a nagy lelkesedésnek a méltatásával kezdődnek a beszámolók, amelyek eredménye nemcsak a népes együttes előadása, hanem a „kittünően elkészített szabadtéri színpad”, a sok díszes ruha és a szép díszlet, a látványos előadás fontos kellékei voltak. A falusi összefogás példáját dicsérette a bemutató előtt felszólaló népbizottsági küldött, s ennek kiemelését tartották az újságok is a legfontosabbnak.⁵⁴ A nagy kollektív akciók korában született ez az előadás, az újjáépítés lelkes szakaszában, érthető tehát, hogy a produkció színházi vonatkozásainak méltatása helyett az önkéntes munka dicsérete és a különböző foglalkoztatásúak valóban példamutató összefogásának hangsúlyozása volt a fontosabb szempont. A Zentán megtartott bácskai döntőről Thurzó Lajos írt: „Nagy szó ez: Adán megrendezni a János vitézt. Ritka és világító példa és egyúttal bizonyított is: előrelendült falusi színjátszásunk. Munkások, parasztok és értelmiségiek voltak a szereplők. A munkások egyenesen a gyárból jöttek a versenyre, a parasztok a földekről, az értelmiségiek az irodából. Jöttek hetvenen-nyolcvanan lelkesen, hittek játékukban, dalaikban maga a nép szólalt meg és a népi tehetség nyilatkozott meg. A sok szereplő közül csak hárman voltak eddig színpadon. Kétségtelen, sok hibát követtek el: népi dallamaik nem szárnyaltak elég magasan, mozdulatuk a szögleteesség kötöttségében vergődött, el-elakadtak itt-ott, de az amit nyújtottak, a falu teljesítménye volt, a keletkezőben és fejlődőben levő erők feltörése és utat keresése”.⁵⁵ S ebben a néhány sorban benne van minden: az adaiak dicsérete, a vállalkozás jellegének kiemelése, az előadás méltatása, a kor elvárása, a pillanat igénye és a tudósítások hangneme. Ha levonjuk mindcbből a kollektív munkát dicsérő — jóllehet egyáltalán nem mellékes, nem elhanyagolható — szempontot, akkor, hibái ellenére is egy korszak jelentős vállalkozásának emlékét kell látnunk, tisztelnünk az adai műkedvelők negyed századdal ezelőtti János vitézében, amely nyilván inkább kísérő vonatkozásaiban volt hű képe annak a kornak, amelyben született, színpadi realizálásában pedig valószínűleg a polgári ízlés jegyeit viselte magán. Színháznak inkább polgári, mint forradalmi jellegű, szocialista színház volt. S ez érthető is, a polgári ízlés normatívái teremtette hagyományhoz kötődött. A látványos előadás — „kereken százezer dinárt költöttünk a darabra és rengeteg önkéntes munkát áldoztunk”⁵⁶ — nemcsak a falu összefogásának eredménye, hanem fontos társadalom-politikai szükséglet is volt: külsőségeiben semmiképpen sem volt szabad szegényebb előadással közönség elé lépni, mint ez a János vitéz megjelenítések hagyományához illik. Hogy új társadalmi jegyekkel is dicsekedhe-

tett ez a valóban méltán nagy alkert megért előadás, arról az írott emlékek alapján nem szerezhett tudomást az utókor. Feltehetőleg nem, mert ez ma, lényegesen felkészültebb együttesek esetében sem történik meg, legalábbis nem maradéktalanul. Mi jogon kérhetnénk tehát számon a szocialista eszmeiség alkotói megnyilatkozását azoktól, akik a színjátszás alapjaival ismerkedtek, s akiket ebben a tehetség és tudás helyett nemegyszer lelkesedésük, nagy-nagy akarásuk segített át a válságos pillanatokon?

A baranyai Vörösmarton tartották a felszabadulást követő évek második nagy sikerű János vitéz előadását. Újjáéledését az egykor jeles vörösmarti műkedvelés a Sári bíró, a Szakadék (Darvas József drámája) és természetesen a János vitéz bemutatásával igyekezett bizonyítani. Már a bemutató előkészületei során azt is tervbe vették, hogy fellépnek majd Kopácson, Várdarócon, Bellyén, Rétfaluban és az eszéki színházban. A bemutatót megelőző tudósításokból tudhatjuk, hogy szándékuk szerint a „szükséges díszleteket és ruhákat korhűen” tervezték. „A színpadot és a világitást — pedig — teljesen” átalakították.⁵⁷ Az előadás sikerében annál is inkább bíztak, „mert a rendezés munkáját két hozzáértő ember” végezte. Az egyik a prózai részt, a másik a zenét tanította be. Itt is ügyeltek a külsőségekre, a díszletekre és a ruhákra. Az előbbieket egy zombori és egy eszéki festő készítették, a „néphatóság — pedig — 130 méter textilt utalt ki a kosztümök elkészítésére”.⁵⁸ A bemutatóra abban a reményben várták a Magyar Népszínház vezetőit — „akik megígérték, hogy eljönnek” —, hogy talán a „szereplők között értékes műkedvelőkre találának”.⁵⁹ Nem tudni ma már, hogy a bemutató közönsége között ott voltak-e a szabadkai színház vezetői, illetékesei, s azt sem, hogy ennek az előadásnak és a látogatásnak köszönve hivatásos státusba lépett-e valaki a műkedvelők közül, akárcsak azt sem, hogy mekkora volt a fellépések tiszta jövedelme, amit a „szövetkezeti otthon javára” szerettek volna fordítani.

A bemutatóról megjelent tudósítás szerint a János vitéz nagy érdeklődés közepette került közönség elé: „olyan nagy volt az érdeklődés, amilyen Baranyában hosszú évek óta nem volt tapasztalható egyetlen színmű iránt sem. Vidékről is tömegesen jöttek... legtöbbben Kotlináról, Darázsról, Csúzáról, Batináról, Beli Manasztírról és Várdarócról érkeztek, de még Bácskából — például Zomborból — is sokan jöttek”.⁶⁰

A János vitéznek hagyománya volt Vörösmarton, először még 1910-ben került színre, „akkoriban néhány vándorszínész látogatást tett a faluba és a helyi műkedvelőkkel együtt adta ezt a dalművet”. A falu idősebbjei szerint, akik még emlékeztek a majd négy évtizeddel előbbi megjelenítésre, a „mostani előadás sokszorosan felülmúlta az akkort”.⁶¹ Noha a színészi teljesítmények Vörösmarton sem voltak túlságosan magas színvonalúak, a szereplők legtöbbje igen tisztességes műkedvelő nívón tett eleget a kapott, egyáltalán nem könnyű feladatnak. Az újságtudósításokból a János vitéz hétszeri megjelenítéséről tudunk, a hetedik előadást — „nagy sikert aratva” — Bácskában, Kupuszinán⁶² tartották a vörösmarti műkedvelők.

Ada és Vörösmart mellett színre került a János vitéz Horgoson — mint a nagy lendülettel ivelő falusi kultúrmunka bizonyítéka: „levitéz-

lettek a horgosi színpadon a borgózs színdarabok... A legnagyobb önfeláldozásra volt szükség, hogy az előadás sikerüljön. És sikerült... Dolgozók játszottak a dolgozók teljes meglepésére". Itt is hétszer játszották⁶³, Zentán⁶⁴ az V. körzet műkedvelőinek egy részlettel próbálkozó, meglehetősen gyenge, felkészületlen előadásában, Kanizsán⁶⁵, ahol a „földmunkás szervezet ifjúsági csoportja... hozta színre”, nagy dologra vállalkoztak, de „minden tekintetben” megállták a helyüket, Csantavéren⁶⁶, ahol „azzal a célkitűzéssel alakult” a műkedvelő csoport, hogy „hónaponként két tanító szellemű darabot mutatnak be”, s egyik első próbálkozásuk éppen a János vitéz előadása volt, és a bánáti Dobricsevón⁶⁷, itt egy műkedvelő verseny keretében részleteket mutattak be a János vitézből.

Igy vált a népre esküsző korban Petőfi eredendő népiességét kissé átfestő zenés János vitéz-változat a népi erők összefogásának jelképévé; a kor törekvését és ellentmondásait egyaránt szimbolizálta. Ebből erednek a felszabadulást követő évek megjelenítéseinek jelentős mozzanatai, fontos szerepe és természetesen korlátai is.

5.

Számunkra e kor Petőfi-képében a János vitézzel azonos célt szolgáló és feladatot teljesítő, de ide éppen az ellenkező irányból érkező, heves ízzású, lírai monológ, Az apostol dramatizált változata az egyik legérdekesebb jelenség. A színpadra átdolgozott „drámai játék” Lévay Endre munkája, az egykori Színpadunk sorozatban látott napvilágot 1947 tavaszán, impozáns 1500 példányban.

A Színpadunkat a „vajdasági magyar kultúregyesületek, műkedvelő együttesek és előadó csoportok munkájának elősegítése céljából indította a Magyar Kultúrszövetség tanácsa”, hogy az akkori időknek, az „építő demokratikus szellemnek legjobban megfelelő magánszámokat, verseket, magánjeleneteket, színpadi műveket, egyfelvonásos darabokat”⁶⁸ nyújtsa segítségül a műsorgondokkal küszködő műkedvelőknek.

A füzet megjelenéséről tájékoztató Magyar Szó-⁶⁹ illetve 7 Nap-beli jegyzet egyaránt Az apostol és írója elévülhetetlen forradalmiságát hangsúlyozta, nyilván ezen a vonalon keresve 1848 és 1945 közötti eszmei kapcsolatot, majd pedig megemlíti, hogy addig is több kísérlet történt e mű dramatizálására, s hozzáteszik, hogy Lévay egyfelvonásnyi terjedelmű, három képből álló jelenete „méltán sorakozik a legjobb átdolgozások mellé”, „drámai hatású” adaptáció.⁷⁰

Az apostol az első pillanatban valóban drámai formába történő átdolgozásra vonz, ám gyorsan kiderül, hogy a mű drámai magja igencsak látszólagos, a költemény lírai monológjainak indáival és az egymástól zártan különálló, csupán külsődlegesen kapcsolódó epikai mozzanatai szinte lehetetlenné teszik az aktív drámaiság kibontakozását. Emellett párbeszédei sem a konkrét szituációknak megfelelően hangzanak el, alakjai Petőfinek itt is nyilvánvaló, kedvelt antinómiás fogalomrendszere szerint beszélnek, de a költő szájával, önnön megnyilatkozásaiként.⁷¹

Mindezek a mozzanatok lényegesen befolyásolják, akadályozzák Az apostol műfaji szempontból teljes értékű drámává történő átdolgozását.

Lévay Endrének, aki a teljes Szilveszter-történet helyett csupán egy magatartás alakulásának rajzát kívánta jelezni, jórészt sikerült elkerülnie a műfaji buktatókat. Ő a forradalmár gondolatainak tetté való érlelődését vázolta fel. Szilveszter nem előttünk érik forradalmárrá, „nem fejlődik, egyszerre mint kész lázadó és emberi apostol áll elénk”⁷², tehát az epikus mű drámai változata sem mutathatja be azt, hogy miként jut el Szilveszter a forradalmi magatartásig, hanem csak a fejlődési vonal utolsó fázisáról tudósít, arról, hogy a gondolataiban forradalmár Szilveszter hogyan jut el a cselekvő forradalmár állapotába.

Lévay módszere szembeűnően a minél több eredeti részlet sértetlen átemelése a költeményből a párbeszédesített változatba. Ennek érdekében hosszabb részleteket, néhány sort vagy végső megoldásként kiemelt szókapcsolatokat, szintagmákat illesztett egymáshoz, és így próbált maximálisan hű lenni Petőfihez, és így igyekezett biztosítani folyamatosságot a dramatizált szövegnek. Az első kép befejező része a halott csecsemőjét eszelősen elsirató anya panasza:

ANYA: Szép gyermekem. Fehér virág. (Zokog)

SZILVESZTER: Az éhség... a nyomor... a sötétség megölte őt.

ANYA (előbb ráomlik a kis halottra, majd eszelősen karjaiba veszi s úgy ringatja az ágyon):

*Alszol kicsiny kis magzatom;
Mit álmodol?
Anyád ringat, anyád ölel.
Szép gyermekem...
Csak egyszer is
Mosolyognál még
Reám, anyádra, lelkem szíve,
Kis magzatom!
Aludj, aludj,
Jó északát.*

Nem célunk sorról sorra kimutatni a Petőfi-mű és dramatizált változatának egyezését, illetve az eltéréseket, csupán illusztrálás céljából idéztük a fenti sorokat, és ilyen szándékkal kívánjuk jelezni, hogy az iménti részlet megfelelő sorai — kizárólag az Anya szövegét vizsgáljuk — a költemény XV. szakaszából kerültek át a színpadi dramatizált formába, mégpedig a következő sorrendben:⁷⁵

2048. sor: *Szép gyermekem.*

2099. sor: *Fehér virág.*

2087—2089. sor: *Alszol, kicsiny / kis magzatom,
Mit álmodol?*

2095—2098. sor: *Anyád ringat (még — ez kimaradt), / anyád ölel,
Aludj, aludj,
Szép gyermekem.*

2110 2114. sor: *Csak egyszer in*
Mosolyognál még
Reám, anyádra, / lelke szíve,
Kis magzatom!

2136. sor: *Aludj, aludj,*

2138. sor: *Jó éjszakát.*

A szándék nyilvánvaló: minél nagyobb hitelességet érni el. A hitelességre való törekvéssel magyarázható, hogy az egyes képek és jelene-tek helyszínrajzaiban is eredeti sorokat, sortöredékeket használt fel az adaptáló. Például a padlásszobát ábrázoló első kép színhely leírásában:

„A padlásszobát kis mécses világítja meg. ‚Kicsiny szobácska’ (18. sor), ‚kietlen puszta mind a négy fal’ (20. sor); a sarkokat ‚kicifrázta (22. sor) a penész’ és a ‚padláson át befolyó’ (24. sor) hólé. A jobb sarokban rozoga fenyőfa-tákolmány az ágy s ilyen gyalulatlan deszkából készült a szín közepén álló asztal. ‚Az asztal mellett egy pár szalmaszék, az ágy fejénél egy szüette láda: ez a szobának minden bútora’. (37—39. sor) ‚A lámpa fáradtan pislog’ (41. sor) ‚küzd a homály és a fény, az alakok (Lévaynál: ablakok, sajtóhiba? szándékos?) mint álomképek’ (42—43. sor) elmosódnak s a sötétben félig látszanak. ‚Az ágy fejénél ül a lánán csecsemőjével az anya’ (50—51. sor) szoptatja gyermekét s csöndesen, inkább hangtalanul sír . . .”

A belső idézőjel a szószerint átvett sorokat, szókapcsolatokat, szavakat jelöli.

A színpadra alkalmazott mű első képének Szilveszter és családja sanyarú helyzetét, a nyomort, a nincstelenséget kell bemutatnia. Ez aféle nagymonológ, amelyhez a feleség és a gyermek panaszai inkább a végszavakat adják, s nem egyenrangú replikák. Ebben a képben az apostol első három, illetve a XIV. és XV. énekéből található részleteket, az utóbbi kettőből az irodalmi állapotokra, a cenzúrára, illetve az éhenhalt gyermek fölötti bánatra, tébolyra utaló sorokat mentette át a színpadi változatba Lévay Endre. A második kép Szilveszter „lázító” könyvének megjelenése után játszódik a fővárosi utcán. Ebben található a XVI. ének sorai mellett a legtöbb hozzáfírás. Ez a rész már inkább megfelel a dramatizálás követelményeinek. Drámaisága is jelentősebb, mivel az egyik oldalon a polgárok és a poroszlók, a másikon a családját még egyszer látni kívánó meglincselt író-forradalmár állnak. Ez a valós szembenállás a monológot pattogó dialógussá oldta. Az első két kép az egész mű motívumrendszerében a harmadik kép királymerényletét hivatott a magánélet és a szolgálalkú polgárokkal való összeütközés mozzanataiból előkészíteni. A harmadik kép a költemény XVIII., XIX. és XX. énekének részleteiből, soraiból állt össze. A feleség halála és a fiú eltűnésének hírével, illetve a királyt éltető tömeg rajzával még egyszer felvillannak az első két kép fő motívumai, hogy Szilveszterben végleg megérleljék a cselekvést.

Az apostol adaptációja nem hibátlan alkotás, jóllehet nem az a baja, amit a 7 Nap jegyzetírója felró, hogy a második képbeli „érzelgő könyörgés” nem forradalmárhoz illő, s ez a megjegyzés egyben jelzi is a

rohammunkás korszak igényeit, irodalommal szembeni elvárásait: „... A jelenet egyetlen kifogásolható része Szilveszter érzelgő könyörgése. Erre a néhány sorra nincs szükség a darabban. Szilveszter forradalmár és ha még nem is találta meg a megfelelő kapcsolatot a tömeggel, de azért érzi, tudja, hogy van hozzátartozója más is. Szilveszter tetteiért nem érzi magát bűnösnek és így nem is mondhatja, hogy családtagjai ártatlanok... Az ilyen fokú ellágyulás nem szerves része a forradalmár alakjának”.⁷⁴ A cikkíró a saját forradalmi korának irodalomban alkalmazott sablonmegoldásait kéri számon Az apostolt dramatizált változattól, s ezért kötszeresen téved. Egyrészt azt követeli a dramatizálótól, hogy száz évvel későbbi recept szerint állítsa elénk Petőfi hőségét, másrészt pedig nem veszi észre, hogy amit ő számon kér az adaptálótól, az esztétikailag csak suta félmegoldás, az ember komplett énjének egysíkúra történő redukciója.

Lévay Endre dramatizálása ma már sok részletében óhatatlanul is naivnak tetszik, de az eredetihez való ragaszkodó hűsége és bizonyos drámai fejlődés, aránylag szerencsés, ökonómikus dramaturgiai építkezés elvitathatatlan tőle.

Az apostol színpadi változata bemutatásra került Kanizsán⁷⁵ — Csehov Medve című jelenetével együtt, s „az est 2300 dináros tiszta jövedelmét a görög nép felségélyezésére”, fordították —, Kikindán⁷⁶ — ahol a műkedvelőversenyre készülve mutatták be, s meg is nyerték vele a „kikindai kultúrgóc” versenyét —, Versecen⁷⁷, a bánáti Kostolacon és Lenhardton⁷⁸ rendezett műsoros esteken, valamint Újvidéken és Szabadkán. Ezen a két helyen többször is közönség elé vitték a színpadra alkalmazott Petőfi-művet. Újvidéken⁷⁹ a telepi kultúrkörben mutatták be több ízben is. Szabadkán a gimnázium⁸⁰ tanulói vitték színre Az apostolt — „a diák-műkedvelő csoport... semmiben sem marad el a többi együttes teljesítményétől” —, előadásukat a kishegyesiek (feltehetőleg másutt is vendégszerepeltek vele) is láthatták. A tudósítás szerint az előadást a tanítópályára való verbuválásra is felhasználták: „... községünk fia lelkes felhívást intézett a szülőkhöz és az ifjúsághoz buzdítva őket lelkesen a tanítói pályára, mert tanítóhiány van...”⁸¹

Az apostolt az újvidéki algimnázium harmadikos tanulói is bemutatták, de nem a Lévay-féle változatot, hanem a VIII. énekeket — Szilveszter a banyánál — és a IX. — Szilveszter a nagyságos úrfiéknál —, egyik diáktársuk dramatizálásában.⁸²

6.

Az apostollal közös füzetben jelent meg Balázs Anna idegen ötlet alapján írt Petőfi a bíróság előtt című jelenete, amelyben egy fiktív bírósági tárgyalás folyamán a költő saját verseivel válaszolva védekezik az ellene irányuló vádakkal szemben. A ma már különösen naivul hangzó verses-felelgető lényegesen kezdetlegesebb Az apostol dramatizációjánál. Amikor a Bíró megkérdezi a vádlott költőtől, hol született, ez a Szülőföldemen című nagyon jól ismert vers két kezdő sorával válaszol: „Itt születtem én ezen a tájon / Az alföldi szép nagy rónaságon”. Állampolgárságára a Magyar vagyok című versből veszi a feleletet. Amikor a Bíró

arra ügyelmezteti, hogy fiatal, tehetséges költőnek, amilyen a vádlott a tavaszról, a szerelemről kell énekelnie, akkor a jelenet Petőfije A XIX.

azal költőnek ismert sorával válaszol: „Ha nem tudsz mást, mint elbalogni / Saját fájdalomad, örömed . . .” De ezzel a verssel válaszol, amikor az Ügyész azt kérdezi tőle, hogy mikor „hagyja abba esztelen lázítóat?” Erre következik a „Ha majd a bőség kosarából . . .” kezdetű szakasz. A rövid jelenet azzal zárul, hogy miután az Ügyész életfogytiglani börtönbüntetést kér s a Bíró megkísérli még egyszer „jobb belátásra bírni” a vádlottat, Petőfi felbeszákítja és elszavalja az Egy gondolat bánt engemet című költeményét.

A Petőfi a bíróság előtt az Egy gondolat bánt engemet világszabad-ságot hirdető sorával fejeződik be, Az apostol pedig az Internacionálé hangjával ér véget. Mindkét megoldás jelzi, hogy Petőfi életműve, életútja, emberi példája a felszabadulást követő esztendőekben egy alakuló új világ, új társadalmi rend osztályharcos fegyvere volt. Erre utal a két jelenet előtti Rendezői utasítás is. Az apostolról ez olvasható: „Ez az esztendővel ezelőtt az elnyomatás legnehezebb éveiben játszódik a darab, melynek főhőse maga a költő, Petőfi. A monarchia rémuralma mefermázás süllyal nehezedik a népre: egyetlen igazi út a forradalom felé vezet . . . Fölveszi a harcot a túlerővel szemben; tollal és fegyverrel harcol. És ha el is bukik, de szelleme hirdeti a nép törhetetlen szabadságvágyát.” Ennek az értelmezésnek megfelelően, de a mű természetéből is következik, hangzik az utasítás: „. . . Szilveszter lényé uralja az egész színpadot. Az anya és a fiú halk, szenvedő lény; a dölyfös polgárok, pitekek a hatalom bérencei . . .” A Petőfi a bíróság előtt című jelenet eszmei mondanivalója valószínűleg már az előbbiekből is kitűnt: „A letűnt kort és rendet a bíróság tagjai képviselik; a haladás szelleme a költőben él. Ez az ellentét húzódik végig a darabon, s minél tökéletesebben érvényesül, annál valóságosabb képet kap a köznőség a szabadságharc nagy költőjéről”.

Mindkét jelenet a műkedvelőknek ajánlott darabok listáján szerepel, érthető tehát, hogy számos megjelenítést értek meg. Népszerűségükhöz nyilván kevés kellékre volt csak szükség. Az apostol esetében: „A szín: egyszerű padlásszoba, hevenyészett bútorzattal; az utcarészlet egy színpallal vagy egyszerű függönnyel is megoldható. A jó játéknál ez sem csökkent a hatást. A gázlámpa kisszínpadon elmaradhat. Szilveszter öltözéke egyszerű, kopottas, „deákos” ruha; az asszony és a gyermek viselt szegényes öltözékben; ha nincs ilyen, mai polgári ruha is megfelelő; a férfiaknak magas, keménygallér, kemény kalap, ferencjóska pofaszakáll. A poroszlok harcsabajuszú emberek, kék vagy vörös hajdúruhában”. A másik jelenet színpadképe talán még Az apostolénál is egyszerűbb: „tárgyalóterem . . . Külön díszlet nem szükséges, színpalak híján függöny előtt is előadható. Ennek a darabnak az a nagy előnye is megvan, hogy népi játékok módjára szabadterén, tábortűznél és társaskirándulások embergyűrűjében is előadható”. Nemcsak a díszlet, a jelmez is egyszerű könnyen beszerezhető volt: „A bíróság lehetőleg fekete talárt viseljen, erre a célra . . . bármilyen fekete köpeny megfelel”. Egyedül a Petőfit megszemélyesítő színésznek kell maszkot viselnie: „A főszereplő föltétlen Petőfi maszkjában lépjen a színpadra”. A két jelenet igen népszerű volt

voltak. A rendelkezésünkre álló források szerint a Petőfi a bíróság előtt — talán mert inkább versmondó, mint színházi feladatot jelentett többször és több helyütt került bemutatásra, mint a dramatizált Apostol. Előadták a horgosi kultúrkörben⁸³ „a 48-as centenárium évfordulóját” ünnepelve a műsor utolsó számaként, a szerbhorvát és magyar nyelvű szónoklatok és a helyi progimnázium növendékeinek szavalókórusa, amely „Petőfi több forradalmi versét adta elő”, utána, Itteben⁸⁴ a Népi Ifjúság színjátszóinak közreműködésében, Magyarcsernyén a helyi fiatalok, majd pedig a zrenjanini gimnazisták előadásában⁸⁵, akik nyilván Zrenjaninban is bemutatták a jelenetet, Muzslyán⁸⁶ márciusi emlékest keretében, a legjobb helyi műkedvelőkkel, Palicsón⁸⁷ és a palicsiak ludasi⁸⁸ vendéggjátéka során, Szabadkán a gimnáziumban⁸⁹ és a Népkörben⁹⁰. Temerinben az „állami malom munkásainak műkedvelő csoportja” mutatta be. Újvidéken a Magyar Kultúrkör műkedvelő gárdájának és a Petar Drapšin csavargár munkásszínjátszóinak közös előadásában.⁹² Verbászon⁹³ a márciusi ünnepélyen, Versecen⁹⁴ a „magyar szabadságharc 100 éves évfordulójának alkalmából”, Zentán⁹⁵ a „textilgyár munkás műkedvelői . . . kitűnően adták elő”, s valószínűleg bemutatásra került Tordán és Beodrán⁹⁶ is. Mindenütt egy mozgalmas, a műkedvelés szempontjából termékeny, gazdag kor szerves részeként.

7.

Petőfi Sándor és műve nemcsak múltunknak, hanem jelenünknek is fontos része, összetevője. De a mai képbe, amely más az előbbi korokénál, szervesen benne foglaltatik egy-egy időszak — így az újjáépítés, a felzabardulást követő néhány esztendő — sajátos művelődési viszonyaira, kultúrpolitikájára, szellemi törekvéseire, emberi megnyilatkozásaira egyaránt fényt vető Petőfi-szemlélet is.

JEGYZETEK

¹ Az apostol. Színpadra alkalmazta Lévay Endre, drámai játék 3 képbén. (Színpadunk, IX. füzet, Híd Könyvkiadó, Subotica, 1947.)

² Balázs Anna: Petőfi a bíróság előtt. (Színpadunk, IX. füzet, Híd Könyvkiadó, Subotica, 1947.)

³ Magyar Szó, 1946. okt. 14.

⁴ Magyar Szó, 1946. jan. 6.

⁵ Komoly eredménnyel zárult a Magyar Népszínház háromhónapos próbaideje. Magyar Szó, 1946. jan. 6.

⁶ A szabadkai Népkör versenyre hívja Vajdaság nemzetiségi kultúregyesületeit. Magyar Szó, 1947. febr. 27.

⁷ Kultúr munkások találkozója, 7 Nap, 1948. dec. 15.

⁸ Műkedvelésünk kétévi mérlege. Híd, 1948. 1. sz.

⁹ Petőfi és a demokrácia, Magyar Szó, 1946. márc. 26.

¹⁰ „... Két hónap előtti megalakulása óta az adai Magyar Kultúrkör egy Ady-estet és . . . nagyszabású Petőfi-estet rendezett. Az előadás mind erkölcsileg, mind anyagiilag tökéletesen sikerült . . .” Szabad Vajdaság, 1945. aug. 14.

¹¹ Magyar Szó, 1948. nov. 25.

¹² Magyar Szó, 1948. ápr. 26.

¹³ Magyar Szó, 1946. febr. 14.

¹⁴ Magyar Szó, 1946. jan. 20.

¹⁵ Magyar Szó, 1948. márc. 16.

¹⁶ „A Novi Sad-i algimnázium III.b. magyar leányosztálya . . . dicséretreméltó előújságot rendezett Petőfi Sándor emlékezetére; látszott egész munkájuk eredményén a

nagy lelkesedés, amellyel felkészültek, s ez nem maradt határon nélkül. Az Ifjúság nagy tüsszal jutalmazta a kapott ajándékokat. Mert ajándékokat kapott ezen az évfordúlón... Csillagos szemekbe, áttűzsedelt hangokon át felmerült... az élő Petőfi-arc. A lendületben önszékötönözve... Petőfi költészetének és életének alapos ismeretéről és szerzetéről tanúskodott. Ma talán sokkal rosszabbul élnénk, ha nem akadt volna egy olyan kiváló költőnk s forradalmárunk, aki egyszerű költeményekkel megértette a néppel azt, hogy véglegesen fel kell szabadulnunk. Nem élhetünk mi dolgozók szolgaként, hanem fel kell kelőnünk az elnyomók ellen... Vajon kiből maradt meg ez az eszme, amit azóta a fasizmus is meg akart ölni? Megmaradt az eszme a munkások szívében..." Magyar Szó, 1947. jan. 13.

¹⁷ "...bensőséges ünnepség keretében tartották meg... a márciusi emlékeket. Az izléses, művészi igényeket is kielégítő díszítés méltó háttér és keret volt a történelmi ünnepséghez. És ott voltak a magyar dolgozók, a szerb, a horvát kultúregyesületek kiküldöttel, hogy együtt ünnepeljenek és a testvériség-egység szellemével töltseék a történelmi évforduló megemlékezését..." Magyar Szó, 1948. márc. 18.

¹⁸ "...A Petőfi-esten a nagy költő verseit szavalták, megzenésített műveit énekeltek és egyik dramatizált költeményét mutatták be... Az üstökösként feltérő költő hányzott életét, kioltathatlan szabadságvágyát Tüski Zsuzsanna tanítónő ismertette... Az est műsorán közreműködött a helyi magyar gimnázium első és második osztályának 40 tagú énekara is. A kar Petőfi A távolból című megzenésített költeményét énekelte sikerrel... A sikerült Petőfi-esten nagy számú közönség vett részt. Magyar Szó, 1947. jan. 26.

¹⁹ Magyar Szó, 1948. jan. 22.

²⁰ "...Petőfi Sándor kultúránk emínsen útmutatója, méltó ahhoz, hogy mindenkor nyomdokain haladjunk. A himnusz elneklése után Kiss Mihály megragadó előadásban ismertette Petőfi életét, egyéniségét és költészetét. Előadását azzal fejezte be, hogy Petőfi meghalt, de szelleme halhatatlan, amíg csak egy szabadságszerető ember lesz a világon... a műsoron különböző dalok és szavazatok szerepeltek... szépen szerepelt az ifjúsági leány énekkar..." Magyar Szó, 1945. okt. 18.

²¹ Magyar Szó, 1945. aug. 2.

²² Magyar Szó, 1948. febr. 10.

²³ „Az előadás feltárta a nagy költő lelkivilágát és az akkori vezérek gondolkodásmódját... dr. Várdi József Petőfi származásáról, életéről és a halála utáni legendákról rendkívül szép, csillogó szavakkal ékesített beszédet mondott, melyben a szabadságszeretet dicsősége ragyogta be a költő néha fényes, sokszor mostoha életét.” Magyar Szó, 1946. márc. 26. Majd a Magyar Szó 1946. szept. 26-i száma szerint „Szilvnyelví népegyetemi előadás”-t is tartottak Zrenjaninban. Ezen is B. Szabó György tartott előadást, ezúttal Petőfi és a szabadságharc címmel.

²⁴ Magyar Szó, 1945. okt. 11.

²⁵ Magyar Szó, 1947. máj. 5.

²⁶ Magyar Szó, 1947. dec. 11.

²⁷ Szabad Vajdaság, 1945. aug. 14.

²⁸ Magyar Szó, 1947. márc. 14.

²⁹ Ifjúság Szava, 1945. okt. 9.

³⁰ Magyar Szó, 1946. dec. 20.; 1947. márc. 15.

³¹ Szabad Vajdaság, 1945. júl. 6.; Magyar Szó, 1946. máj. 11.; Magyar Szó, 1946. jún. 14.

³² „Az ifjúság és a Magyar Népszínház tagjai Ady- és Petőfi-verseket szavalták”, Magyar Szó, 1946. márc. 17.; Magyar Szó, 1946. szept. 7.; „Pap József középiskolás diák először szavalt a Nép kör színpadán, előadásában Petőfi 1848-a lenyűgözően hatott”. Magyar Szó, 1946. okt. 10.; A „Pap József Petőfi Sándor Csokonai (Vitéz Mihály) című versét hangulateltő könnyedséggel szavalta...”, Magyar Szó, 1946. dec. 7.;

³³ Magyar Szó, 1947. ápr. 6. A Magyar Kultúrkör műsoros estjeiről: Magyar Szó, 1946. márc. 4.; szept. 2., 1948. aug. 20.

³⁴ Magyar Szó, 1947. ápr. 20.

³⁵ Magyar Szó, 1947. jan. 10.

³⁶ „Petőfi—Huszka: Szeptember végén című dalát Kovácsné Tusnek Otília énekelte szépen a Közösség zenekarának kíséretében, rendkívül tiszta kiejtéssel és finom kifejezőkészséggel...” A zrenjanini Kultúrközösség műsoros előadással ünnepelte a Kultúrszövetség tanácsulását. Magyar Szó, 1947. márc. 11.; Magyar Szó, 1947. jan. 26.

³⁷ Magyar Szó, 1948. jan. 22.

³⁸ Ifjúság Szava, 1945. okt. 9.

³⁹ Magyar Szó, 1946. dec. 20.

⁴⁰ Magyar Szó, 1947. márc. 17.

⁴¹ Magyar Szó, 1946. szept. 7.

⁴² Magyar Szó, 1946. dec. 5.

⁴³ Magyar Szó, 1946. márc. 26.

⁴⁴ Rendező: Sántha Sándor, díszlettervező: Berislav Deželić, ének: Révai Gabriella tánc: Szabó Lajosné, színészek: Németh Rudolf (Kukorica Jancsi), Fazekas Piri (Iluska), Szabó Cseh Mária (Gonosz mostoha), Sovény Károly, Sántha Sándor, Szabó István Garay Béla, Sefcsics Mici, Kunyi Mihály, Rind Károly, Nagy Frigyes, Fekete Sándor Gyapjas János, Svarc Sándor, Virág Klára. Bemutató: 1947. márc. 8. A felújítás főbb szereplői Németh Rudolf, Petz Marika, Juhász Rózi, Zorica Konstantinović és Versegí József alakították.

⁴⁵ Összeállította Pajzs Pál, s kollázs-jellege ellenére is talán ezt tekinthetjük az első hazai műnek, bemutatónak a szabadkai színpadon.

⁴⁶ Magyar Szó, 1947. márc. 1.

⁴⁷ Magyar Szó, 1947. márc. 6.

⁴⁸ Magyar Szó, 1947. márc. 14.

⁴⁹ Magyar Szó, i. h.

⁵⁰ 7 Nap, 1947. márc. 14.

⁵¹ Magyar Szó, 1948. jún. 18.

- ⁴⁹ Thurzó Lajos: 10 000 ember nézte, hogy játszanak, énekelnek. Magyar Szó, 1948. szept. 9.
- ⁵⁰ „A falyak és a tanyavilág földműves népe szekereken jött Adára, hogy láthassa Petőfi örökzép mesejátékát... Hirtelen el kezdett esni az eső. A közönség ennek ellenére kitartott és a zuhogó esőben is végig nézte a szereplők játékát” -- olvashatjuk az egyik adal előadásról küldött tudósításban. Magyar Szó, 1948.
- ⁵¹ Magyar Szó, 1948. jún. 18.
- ⁵² 7 Nap, 1948. jún. 30.
- ⁵³ 7 Nap, i. h.
- ⁵⁴ Magyar Szó, 1948. febr. 28.
- ⁵⁵ Magyar Szó, 1948. márc. 14.
- ⁵⁶ Magyar Szó, i. h.
- ⁵⁷ Magyar Szó, 1948. márc. 27.
- ⁵⁸ Magyar Szó, i. h.
- ⁵⁹ Magyar Szó, 1948. máj. 7.
- ⁶⁰ Ifjúság Szava, 1948. okt. 23.
- ⁶¹ Magyar Szó, 1947. jún. 20.
- ⁶² Magyar Szó, 1948. máj. 4.
- ⁶³ Magyar Szó, 1948. febr. 12.
- ⁶⁴ Magyar Szó, 1946. jún. 13.
- ⁶⁵ A Szövetség titkárságának tájékoztatója. Milyen darabokat játszottunk?
- ⁶⁶ Magyar Szó, 1947. márc. 8.
- ⁶⁷ 7 Nap, 1947. ápr. 18.
- ⁶⁸ Lásd: Kássa Péter: Az apostol értelmezéséhez. Irodalomtörténet, 1973. 1. szám, 186—201 oldal.
- ⁶⁹ Horváth János: Petőfi Sándor, Budapest, 1922. 479. old.
- ⁷⁰ Petőfi Sándor összes művei, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1951. 107—178. oldal.
- ⁷¹ 7 Nap, 1947. ápr. 18.
- ⁷² Magyar Szó, 1948. febr. 26.
- ⁷³ Magyar Szó, 1947. jún. 28.
- ⁷⁴ Magyar Szó, 1948. ápr. 6.
- ⁷⁵ Magyar Szó, 1948. máj. 7. (Itt arról is értesülünk, hogy mindkét helyen bemutatásra került a Petőfi a bíróság előtt c. jelenet)
- ⁷⁶ Magyar Szó, 1947. dec. 27.; 1948. jan. 22.
- ⁷⁷ Magyar Szó, 1947. dec. 28.
- ⁷⁸ Magyar Szó, 1947. márc. 15.
- ⁷⁹ Magyar Szó, 1947. jan. 13.
- ⁸⁰ Magyar Szó, 1948. márc. 18.
- ⁸¹ Magyar Szó, 1948. márc. 26.
- ⁸² Magyar Szó, 1948. márc. 18. és 1948. márc. 21.
- ⁸³ Magyar Szó, 1948. márc. 15.
- ⁸⁴ Magyar Szó, 1947. ápr. 11.
- ⁸⁵ Magyar Szó, 1947. jún. 14.
- ⁸⁶ „Balázs Anna által összeállított Petőfi a bíróság előtt című jelenet volt az est legkiemelkedőbb száma. A feudális osztályérdekeket védő, németbarát, labanbarát »független magyar bíróság« ítélszéke előtt a rendi Magyarország ügyészétől hazaárulással, népellenes izgatással vádolt ifjú költő, Petőfi Sándor áll... Verseiből ügyesen összeállított részletekkel tárja fel korának lázító igazságtalanságait, és forradalom, népuralom mellett tör lándzsát. Petőfi szerepében Dévavári Zoltán kitűnő alakítást nyújtott. Hangjából tisztán éreztük a költőt, a legnagyobb magyart, aki szilaj lángalobbantó forradalmárként buzdítja és érző szívvel védelmezi és simogatja hön szeretett népét.” Magyar Szó, 1946. dec. 30.
- ⁸⁷ Magyar Szó, 1947. márc. 14.
- ⁸⁸ Magyar Szó, 1947. márc. 20.
- ⁸⁹ Magyar Szó, 1947. dec. 27. és 1948. jún. 27.
- ⁹⁰ Magyar Szó, 1947. márc. 30.
- ⁹¹ Magyar Szó, 1948. márc. 18.
- ⁹² Magyar Szó, 1948. jún. 18.
- ⁹³ Magyar Szó, 1948. márc. 18. és 1948. febr. 26.

REZIME

DELA ŠANDORA PETEFIJA NA VOJVODANSKIM POZORNICAMA

Petefi je oduvek posebno poznat i voljen u ovom kraju, i kao školsko štivo, i kao literatura. Njegova dela su često, i mnogima, takoreći bila sinonim i simbol Književnosti, Poezije u nas.

Mađarska pozorišna umetnost u Jugoslaviji koja se konsolidovala posle oslobođenja i počela raditi po novim načelima, rado se obraćala Petefijevom opusu, i na profesionalnom, i na amaterskom nivou. Iako nije izvedeno Petefijevo jedino završeno dramsko delo *Tigar i hijena (Tigris és hiéna)*, razne binske priredbe bile su skoro nezamislive bez njegovih pesama; često su ih

dramatizovali, postavljali kao recitale i horsko izvođenje, stavljali su ih u dijaloge. Najčešće se prikazivala muzička verzija poznatog dela *Vitez Jovan (János vitéz)* koja nije identična sa Petefijevim originalom, a ni sa duhom ovog izuzetnog dela, ali koje je u javnosti — baš zbog Petefijeve popularnosti — nerazdvojivo od njegovog imena. Zato je i potrebno, govoreći o izvođenju Petefijevih dela na našim pozornicama, barem registrovati prikazivanja dela *Vitez Jovan*.

Od prikazanih dela Petefijevih za nas posebno je interesantna i značajna dramatisacija *Apostola*, kao i razna izvođenja te dramatisacije. Ova scenska adaptacija — rad Endre Lévy-a — objavljena je u *Híd*-ovoj nekad popularnoj i od više desetina naslova sastavljenoj ediciji *Naša pozornica (Szinpadunk)*, zajedno sa jednočinkom Ane Balaž: *Petefi pred sudom (Naša pozornica)*, 9 sveska, izdanje *Híd-a*, Subotica, 1947. god.)

Ovaj referat bavi se sadržajnim i formalnim upoređenjem Petefijevog dela i njegove dramatisacije, kao i dramaturškim osobenostima scenske adaptacije *Apostola* — uzimajući pri tome uvek u obzir razna izvođenja kao i kritike tih izvođenja.

Na ovaj način naš rad ne prikazuje, istražuje i kvalifikuje samo dramatisaciju ovog poznatog Petefijevog dela, već se bavi i kulturnim prilikama jedne epohe (1945—1949), kao i specifičnim prilikama kulturne, a posebno pozorišne politike, sa pokušajima i rezultatima tipičnim za tu epohu.

Za ovaj rad koristili smo ondašnju periodiku i štampu (*Híd*, *Magyar Szó*, 7 Nap, *Ifjúság Szava*).

**PETŐFI A MACEDÓN
KÖLTÉSZETBEN**

Petőfi költészetének nagysága, szelleme és örök üzenete, ahogy Illyés Gyula mondja: költői parancsa, a maga módján — talán nagyobb mértékben mintsem gondolnánk — behatolt a macedón költészetbe is. A macedón költészetben természetesen nem beszélhetünk Petőfi költészetének olyan hatásáról mint amilyen a szerb vagy horvát lírában. Ennek egyik fő oka az volt, hogy Petőfi verseinek első macedón nyelvű fordításai csak 1956-ban jelentek meg. Georgi Sztalev, a jeles macedón műfordító három verset ültetett át (Szabadság, szerelem!, Érik a gabona, Te voltál egyetlen virágom). Az első, kötetben megjelenő válogatást saját fordításomban *Szloboda i ljubov* címmel a szkopjei Kocso Racin Könyvkiadó 1965-ben jelentette meg. Ez azt jelenti, hogy a macedón költők, s hozzájuk hasonlóan a macedón olvasóközönség is, a nagy magyar költőt és forradalmárt a háború előtt a már említett kötetnek a megjelenéséig, csak a szerb és a horvát fordításokból ismerhették meg, különösen J. Jovanović-Zmaj átköltéseiből valamint néhány bolgár műfordításból.

Az első pillanatban azt mondhatnánk, hogy Petőfi nem gyakorolt közvetlen hatást egyetlen macedón költőre sem. A gondosabb vizsgálódások azonban könnyen megdönthetik ezt az állítást. Nem szólva az újabbaknak, mint pl. Jeszenyin, Lorca s néhány francia és angol költőnek a hatásáról, Petőfi költészete Puskin, Goethe és Heine mellett a leginkább néhány jelenkori macedón költőre hatott, elsősorban Szlavko Janevszki, Aco Sopov, Gane Todorovszki, Volcse Naumcsevszki és mások költészetére. A macedón költőkre Petőfi elsősorban forradalmi szellemével hatott. Költészete arra ösztönözte őket, hogy valami hasonlót alkossanak, de annyira macedón köntösbe öltöztették, annyira átítatták macedón színekkel, hogy nehéz lenne megállapítani az ihlet forrásait, ha maguk a költők nem utalnának rá, hogy ebben és ebben a versben, ekkor és ekkor Petőfi olvasmányélmények hatása alatt írták a verset.

Ilyen vonatkozásban érdekes Gane Todorovszkinak, a jeles macedón költőnek és irodalomtudósnak a kijelentése. Todorovszki elmondja, hogy Petőfit kora ifjúságában, Macedónia bolgár megszállásának az idején, azaz a második világháború alatt ismerte meg, amikor a temérdek és sokféle irodalom mellett Szkopjéba néhány jobb könyvet is hoztak Szófiából, többek között egy világirodalmi lírai antológiát, amelyben Petőfi kiemelkedő helyet foglalt el. Todorovszkira Petőfi versei nagy hatást

idővel ezek a feljegyzések elvesztek. Todorovszki azt is elmondja, hogy ő és barátai nagyon szerették Petőfi verseinek szellemét. Petőfi rájuk s egyáltalán költői gyakorlatukra valahogy úgy hatott, mint egy Lermontov és nemcsak a macedón költőkre, hanem a jelenkori orosz költőkre is; mert ők igaz, közvetlenebbül kaphattak indítást Paszternak, Majakovszkij, Blok, vagy Jeszenyin és más modern költőktől, semmint Lermontovtól, ami érthető is. Petőfi tehát, mint minden klasszikus, inkább a költők irodalmi műveltségének a fejlődésére hatott, különösen a háború utáni fiatal nemzedékre. Maga az a tény, hogy kevés az a macedón értelmiségi, aki ne tudna valamicskét is Petőfiről, s ne ismerné néhány versét (pl. Szabadság, szerelem!, Az örült stb.), jó bizonyítéka, hogy Petőfinek része volt a jelenkori macedón kultúra és költészet alakulásában.

A háború utáni macedón költészetben sok olyan verssort találunk, amelyben vagy azonosíthatóan, vagy a tudat alatt jelentkezik Petőfi szenzibilitása, az ő haragja vagy szabadságszeretete, harci vágyakozása, áldozatvállalása, hogy meghaljon a népek és a világ szabadságáért. Ilyen hatást figyelhetünk meg a fiatal Aco Sopov néhány versében is. *Pred trgnuvanye* (Indulás előtt) című versét úgy is értelmezhetjük, mint Petőfi *Búcsú* című költeményének nagyon szabad átköltését. Aco Sopov Petőfi költészetéhez J. Jovanović-Zmaj verseinek macedón fordítása közben jutott el.

*Mene, druske, szekoga vo bojot
kakvi maki teski da me szletat —
liceto ti szila ke me poi,
i ocsite szegde ke me szvetat!*

Mintha csak Petőfi említett versének utolsó strófáját olvasnánk:

*Tán megcsonkítva térek vissza majd,
De akkor is szeretsz te engemet,
Mert istenemre, amint elviszem,
Épen hozom meg hű szerelmemet.*

Még a „*duso moja, szrce, druske moja*” szavak gyakori emlegetése is a „Szívem, szerelmem, lelkem, életem” refrénre emlékeztet.

A *Gorka lirika vo szelszkata krcsma* című Szlavko Jenevszki versbe pedig mintha csak Petőfi *Falu végén kurta kocsmá* című költeményének jellegzetes részletei kerültek volna bele. „*Opusztel szvetov*”: „A világ lecsendesedik”; „*Potihó, potihó, eve go kmetot*”: „Ne zugjatok olyan nagyon, Azt üzeni az uraság”; „*Pak vie szte tuka, nekako nemate pokoj? Pokoj, od pokojot szolzi ni szjajat vom oko*”: „Ördög bújjék az uradba, Te pedig menj a pokolba! . . .”; „*Krcsmaru, deveru, natocsi rakija malo, keszevo prazno e — no glava osztavam vo zalog*”: „Kocsmárosné, aranyvirág, Ide a legjobb borát, (..) Eltáncolom a pénzemet, Kitáncolom a lelkemet! (..) Ha mindjárt az ingemért is!”

Volcse Naumcsevski, a macedón költészet bárdja — ahogyan róla mondják —, a jeles költő, különösen a háború előtt (még 1936-ban és

1937-ben) mint maga mondja, Petőfi költészetének hatása alatt állt. „Mi, Prilep városának forradalmi ifjúsága, gyakran tüntetést rendeztünk, amelyeken többek között Petőfi verseit szavaltuk szerb vagy bolgár fordításban. Én több költeményt betéve is tudtam; így az Akasszátok fel a királyokat, sőt az egész Apostolt is, amely olyan hatást gyakorolt rám, hogy a háború után, pontosabban 1951-ben megjelent Poema o zlu című művembe Petőfihez hasonlóan én is beleszóttam a szabadságról, szerelemről, hűségéről, egyenlőségről és a forradalmi lázadásról szóló gondolataimat.” Volcse Naumcsevszki az évek múlásával sem felejtette el Petőfit. Naumcsevszki Petőfi születésének 150. évfordulója kapcsán néhány alkalmi verset írt a nagy magyar költő dicsőítésére. Egyik versében rendkívüli meghatottságában így kiált fel: „Usztaj Petefi, kraleva vise nema, Republika csiszta, narod tvoji szlavi.”

Petőfi verseit Kocso Racin, a nagy macedón forradalmár költő is ismerte. Nála azonban nem mutatható ki közvetlenül sem Petőfi, sem Puskin, sem Lermontov hatása, akiket ugyancsak szeretett. Petőfi hatásának evidens példáit az összes macedón költők közül legtisztábban Aco Karamanov lírájában találjuk. Karamanov Petőfihez hasonlóan fiatalon halt meg, húsz éves sem volt még. Mint partizán költő több verset is írt, amelyek olyan érettségről tanúskodnak, amilyen egy fiatal koráért muzsikusé. Karamanov néhány versét erős Petőfi hatás érte; ez természetesen forradalmi költészetére jellemző. Ő maga is hátrahagyott egy feljegyzést, amelyben azt írja, hogy Petőfit már tizenkét éves korában olvasta. Érdekes egyik jegyzete: „Mint költő híven akarom szolgálni népem és az emberiséget, amely megéri még a gazdagok és nyomorultak kölcsönös szeretetének és testvériségének boldogabb napjait, amikor felépülhet az emberi kultúrának és civilizációnak fenséges épülete, Byron, Tolsztoj, Vazov és Petőfi eszménye”.

Karamanovnak ez a feljegyzése nemcsak azért érdekes, mert megemlíti Petőfit, hanem azért is, mert ezt a kijelentést mintha maga Petőfi tette volna. De néhány versében mintha még inkább Petőfit hallanánk. Csak egy-két példát hozunk fel. A Deca borbe (A harc gyermekei) című verséből Petőfi felfokozott indulatára ismerünk rá:

*Szo puski szo rala
i szo race goli
ke ja urneme bedata nie.*

Karamanovnak különösen a Vo ovoj csasz (Ebben az órában) című ismert versében nemcsak Petőfi szellemének maradéktalan hatását fedezzük fel, nemcsak gyűlöletét, lázadását és szabadságeszméit, hanem Petőfi szimbólumait, költői képeit, szóképeit, sőt szóhasználatát: *mecs* (kard) és *okov* (bilincs) is, amelyek ma, de már Karamanov idejében is archaikusak, míg költőnk korában nagyon is időszerűek voltak. Ime, így hangzanak macedónul ezek a sorok:

*Vo ovoj burem, vo ovoj krvav csasz,
szlusas li okovite sze kinat,
i plamnatiot bunt ke ponesze szite
i zemjava od dremezsi sze szkina.*

*na mecsot go szlusam buntovniot glasz,
kako vrie v toton na iljuda dusi.*

Gi frlivme okovite . . .

*A znaete ke dojde csaszot na metezni,
i den ke sztane ova mraczna nok.*

*I dojde csaszot szled bura beszna
szvetot go pliszka bran do branot szvit,
i zemjava ko Vezuv sze sztreszna
da ragja novi i szvetli dni.*

Ez a vers leginkább a híres Föltámadott a tenger című költeményre hasonlít, de annak nem hű tükörképe, hanem egyik lehetséges interpretálása, amelybe más Petőfi versrészletek is átkerültek, mint pl. ez a sor: „i zemjava ko Vezuv sze sztreszna”, amely mintha Petőfi Apostolának ezzel a sorával lenne azonos: „Mint a Vezuv a lángoló követ”.

A fentiek természetesen csak rövid vázlatát jelentik annak a hatásnak, amit Petőfi költészete gyakorolt a modern macedón költészetre. A rendszerezettebb és alaposabb kutatás ezen a téren még előttünk áll. Ezt a jövő teszi számunkra lehetővé, amit Petőfi is annyira szeretett s amiért olyan tragikusan feláldozta fiatal életét.

(Ford. Pastýik László)

REZIME

PETEFI U MAKEDONSKOJ POEZIJI

Veličina Petefijeve pezezijske, njen duh i njena večita poruka, ili kako bi Đula Ilješ rekao, njena zapoved, prodrila je na izvestan način u sve nacionalne kulture sveta, pa tako, možda is više nego što bi se očekivalo, našla svoj odgovarajući medij i u makedonskoj poeziji. Sasvim je razumljivo da se ne može govoriti o nekakvom uticaju Petefijevog pesništva na makedonsku poeziju kakav se može naći u srpskoj ili hrvatskoj lirici. Jedan od glavnih uzroka tome bilo je to da prve prevode Petefijeve pesme na makedonskom jeziku pojavile su se 1956 godine, a prvi izbor pesama u mom prevodu pod naslovom „Sloboda i ljubov” objavilo je izdavačko preduzeće „Kočo Racin” u Skopju, 1965. godine.

Dakle, na prvi pogled moglo bi se misliti da Petefi nije mogao uticati direktno ni na jednog makedonskog pesnika. Ali brižljiva ispitivanja lako mogu negirati ovu tvrdnju. Petefi je pored Puškina, Getea i Hajnea — ne govoreći, dakle, o uticaju novijih pesnika, napr. Jesenjina, Lorke i nekoliko savremenih francuskih i engleskih pesnika —, najviše imao uticaja na nekoliko makedonskih pesnika; u prvom redu na Slavka Janevskog, Aca Šopova, Ganeta Todorovskog, Volčeta Naumčeskog i drugih. Na makedonske pesnike Petefi je uticao pre svega svojim revolucionarnim duhom i poetskom sugestivnošću koja zrači iz dela genija.

U posleratnoj makedonskoj lirici možemo naći mnogo stihova gde se oseća, možda sasvim koloidno, možda podsvesno, Petefijev senzibilitet, njegov gnev ili slobodarska volja, čežnja da se ide u borbu i da se gine za slobodu naroda i sveta.

Bard makedonske poezije, istaknuti revolucionarni pesnik Volče Naumovski, bio je obuzet, kako sam kaže, duhom Petefijeve lirike, naročito prije rata - još 1936 godine.

Petefijeve pesme poznavao je i veliki makedonski revolucionarni pesnik Kočo Rucin, ali kod njega se ne može naći konkretni uticaj ni Petefija, ni Puškina, ni Lermontova, koje je mnogo voleo. Ali zato nalazimo na evidentne primere uticaja, možda najviše od svih makedonskih pesnika, u lirici Aca Karamanova, koji je kako i sam Petefi poginuo mlad, nije imo ni dvadeset godina.

**ROKONVONÁSOK PETŐFI
SÁNDOR ÉS DJURA JAKŠIĆ
LÍRÁJÁBAN**

Az irodalomtörténetben gyakran találkozunk analógiákkal, szellemi rokonsággal, sőt a költők egészen közeli hasonlósága sem ritka. Egy-egy korszak, mely egy egész sor közös, általános problémát vet fel a különböző nemzetek körében, olyan gondolkodókat és költőket teremthet, akik egymástól távol élve is hasonlóképpen reagálnak. Ezen alapul az összevetés; az útmutató lángészre való hivatkozás, akit gyakran nem kevésbé jelentős alkotók követnek; értékeik hasonlítását; a hasonlóság, azonososság, gondolati rokonság keresése; az életjelenségek hasonló értelmezése, a hasonló vagy kevésbé hasonló élethelyzetekre való reakció megfelelései, az azonos eszmények követése.

Ezek az összevetések azonban jobbra a nagy nemzetek, illetve nyelvterületek költőire vonatkoznak, míg a kis népek költői, annak ellenére, hogy gyakran a valódi csillagok módjára ragyognak, legtöbbször homályban maradtak, nem tudták áttörni nyelvterületük, népük korlátait, s a nagyvilágban észrevétlenek maradtak. Költészetük tanulmányozói a legjobb esetben megállapították, gyakran csak nagy általánosságban, a nagy költők lehetséges hatását életművükre, azonban alaposabb elemzésbe legtöbbször nem bocsátkoztak.

Úgyszólván teljesen elmaradt a kis népek költőinek összehasonlító vizsgálata, az olyan népeké is, amelyek közösségben vagy szomszédságban élnek egymással, mint ami a magyar és a délszláv költők esetében történt, noha közöttük sokkal több az érintkező pont, mint amennyit az első pillantásra feltételezhetnénk. Petőfit, egy kis nép e nagy költőjét — akinek élete ifjúsága teljében aludt ki a harcmezőn, s akit a magyar irodalomtörténet végérvényesen a XIX. század legnagyobb magyar lírikusának minősített —, a mai irodalomtörténet a világirodalom legnagyobb lírikusai között emlegeti. Igaz, már Arany János is a legjelentősebb világirodalmi egyéniségek közé sorolta, míg Melzl Hugo, az első magyarországi tudós komparatista, a múlt század végén az európai irodalomban Goethe mellett jelölte ki helyét („századunknak Goethe mellett legnagyobb lírikusa”)¹. Martinkó András mégis különösnek tartja, hogy az elmúlt 120 év magyar irodalomtörténete nem szentelt nagyobb figyelmet a költő helyének kijelölésére a világirodalmi (európai) összehasonlító irodalomtudományban, holott már életében összevetették költészetét, s keresték benne a rokonvonásokat az egyes európai költők munkásságával (Béran-

ger, Helne, Lenau, Goethe, Hugo, Lamartine, Byron, Shelley, Leopardi és mások), vagy éppen a különbségekre hívták fel a figyelmet, gyakran Petőfi rovására.²

Mind a mai napig senki sem kísérelte meg a romantikus és forradalmi Petőfi alaposabb tanulmányozását a délszláv romantika szemszögéből, különösen pedig azon szerb és horvát romantikus költők művének a szemszögéből, akik hasonló körülmények között nevelkedtek, magyar iskolákban tanultak, s így alapos ismerői voltak a magyar kultúrának és irodalomnak. A délszláv kutatók is csak a legújabb időkben kezdik irodalmuk tüzetesebb vizsgálatát világirodalmi (európai) szempontok figyelembevételével. Az ilyenemű kutatások értékes és általános jelentőségű felfedezésekhez vezethetnének az összehasonlító irodalomtudományban.

Blagoje Brančić irodalomtanár, aki egyaránt jó ismerője volt a szerb és a magyar irodalomnak, századunk kezdetén Petőfi verseinek fordítása közben elsőként ismerte fel Petőfi és Jakšić egyes verseinek rokonságát. Ő mutatott rá arra, hogy a *Nemzeti dal* és a *Csatadal* „elevenen emlékeztetnek Djura Jakšićra”, aki „szintén heves költő és elszánt hős volt, s tollal és karddal küzdött hazájáért”, és hogy „Jakšić és Petőfi egyébként az érzések őszinteségénél, az eszmék mélységénél, a költői képek melegségénél és a nyelvi kifejező erőnél fogva megfelelnek egymásnak.”³

Brančićnak csakugyan igaza volt. E két költő a vérmérséklet tekintetében rokonságot, az élet azonos alapelveit vallja, nemhiába hasonlították mindkettőjüket Byronhoz. A létezés értelmét Petőfi a következő sorokban határozza meg:

*Szabadság, szerelem,
E kettő kell nekem.
Szerelmemért fölláldozom
Az életet
Szabadságért fölláldozom
Szerelmemet!*

Ezt 1848-ban be is bizonyította. Jakšić életele a legmeszebbmenőkig azonos ezzel. A szerelem és a szabadság az ő számára is elsődleges ágens:

*Ljubim te, ljubim, dušo,
Ljubim te raju moj!
A osmi tebe nikog,
Do samo narod svoj.*
(Ljubav)

de a szerelmét fölláldozza népe szabadságáért:

*Jedinu ljubav
Poznajem ja
Srbin, sloboda —
Svetinja ta.*
(Ja)

Petőfi egy alkalommal, hazaszeretetének ifjúl hevében háborúról, hadba hívó véres kardról álmodik - melyért elhagyja házassága első éjjelét. A *Háborúval álmodám* című költeményében a következő szavakkal fordul választottjához:

*Ugye, lányka, a menyegző napján
Menni és meghalni, szörnyű vég?
És mégis, ha rákerülne a sor,
Úgy tennék, mint álmomban tevék.*

Vagy másutt:

*Hogy hallgatunk! a második szomszédig
Alig hogy küldjük életünk neszt
S saját testvéreink, kik reánk készítik
A gyász s gyalázat fekete mezét.*

*Magyar vagyok. S arcom szégyenben ég,
Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!
Itt minálunk nem is hajnallik még,
Holott máshol már a nap úgy ragyog.
(Magyar vagyok)*

Emlékezzünk Jakšić soraira:

*Mi nesmo braća, mi Srbi nesmo!
Ili vi neste Nemanjin soj?
Ta da smo Srbi, ta da smo ljudi,
Ta da smo braća . . . oh, Bože moj!
(Padajte braćo)*

A *Nemzeti dal* című költeményében Petőfi felhívja a népet, hogy tétje szét láncait:

*Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordunk!
Ide veled, régi kardunk!*

Más alkalommal így hív a csatára:

*Véres a föld lábam alatt,
Lelőtték a pajtásomat.
Előre!
Én se' leszek rosszabb nála,
Berohanok a halálba,
Előre!*

(Csatadal)

Ilyen és ehhez hasonló Petőfi sorokkal gyakran találkozunk, s ezek egyként a haza iránti mélységes szeretetről és ragaszkodásról tanúskodnak, valamint arról, hogy a haza oltárán a költő bármely pillanatban kész föláldozni legfőbb kincsét, az életét is.

A vérbeli romantikus költő erőteljesen kihangsúlyozott, fenséges idealizmussal telített patriotizmusa Jakšićnál is jelen van. Az érzések analógiája abból adódik, hogy mindkét költő magában, úgyszólván a vérében hordja az erőszak és a zsarnokság elleni belső ellenállást, a gyűlöletet, valamint azt a mindennél erősebb vágyát, hogy hazáját mielőbb szabadnak és erősnek lássa. Ezért van az, hogy a hősi érzésekkel telített hasonló ihletésből született Djura Jakšić-i verssorok lényegében nem különböznek Petőfiétől. A *Bojna pesma* című költeményben Jakšić Petőfihez hasonlóan kiált föl:

*Zar nije bolja smrt?
Nije li lepši grob?
No hladni lanac, memla, tamnica,
Samotni rob?*

Petőfi, az ellenség iránti mérhetetlen gyűlölettől átítatva, erőteljes lendülettel szólítja fel népét a hősiességre és harcra (*Föl, A nemzethez*).

A *nemzethez* című költeménye, melyben arra szólítja föl testvéreit, hogy úgy menjenek a harcba, mintha a honnak mindegyikőjükre, személy szerint, külön-külön is szüksége volna, egészében és közvetlenül ihlethette Jakšićot a *Padajte braćo* című versének megírására, melyben ő is felszólítja testvéreit: rázzák le magukról a rabságot és szégyent, s inkább haljanak meg, de szabadon, hisz a szerb nem akar rab lenni.

Jakšić számára kínos a tétlenség. Igazi romantikusként s Petőfihez hasonlóan —

*Ott essem el én,
A harc mezején,
Ott folyjon az ifjúi vér ki szívemből,
S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el azt az acéli zörejt,
A trombita hangja, az ágyúdörej*

— Jakšić is viharos tettekre vágyik:

*U tom času, ljutoj mucu,
Želeo bih zdravo,
U krvavoj s nožem ruci
Bojište krvavo*

(Katkad)

Hozz írtai:

*Mišcu snažnu i jaku,
U srcu krvi, u krvi boj —
Pa gde je časak? . . . u tome času
Da prsne krvca za narod moj.
(Osećam)*

Amikor rezignáltan a tirannus Európához fordul (akárcsak Petőfi), Jakšić a tudatában van:

*Tamo daleko na svetom groblju
Potražićemo život ili grob.
(Jevropi)*

Összevetve Jakšić és Petőfi hazafias érzéseit és kifejezőmódjukat, Mladen Leskovac kifejtette, hogy „a tizenhat éves Jakšić nem lett a mi negyvenkilencünk Petőfije, de negyvenkilenc jelszavait egész gyötrelmes életén át tisztán és ragyogón magával hordta, akárcsak Petőfi, s lehet hogy még jobban, de biztos hogy nagyobb hévvel mint Petőfi. Mert amíg ő az életét áldozta föl ezekért az eszmékért, Jakšić egész életét és annak minden szenvedését nekik szentelte.”⁴

A kétségbeesés és rezignáció, az élet értelméről, lényegéről való gondolkodás szükségszerű kísérő- és alkotó elemei mind Petőfi, mind pedig Jakšić költészetének. Túlérzékeny lelkük eleve meghatározta, hogy az élet nehézségeit fájdalmasan éljék át. Petőfi ezt kérdi:

*Mért vagyok én még a világon, ha már
Átélttem minden szenvedéseket?
Végzetem pályám . . . mert hiszen az ember,
Hogy szenvedjen, csak azért született.*

*Vagy tán valólag, a világ nem ilyen?
Ily szomorúnak én látom csupán?
Én látom így csak, keresztülnézvén a
Kétségbeesésnek sötét fátyolán?*

(Miért vagyok én még a világon. . .)

majd pedig:

*Elfárasztott engem a szenvedés.
Be sok bűm volt, örömem meg be kevés!
Bánatomból egy nagy árvíz lehetne,
Örömem kis sziget lenne csak benne.
(Hegyen ülök)*

vagy:

*Vadonerdő a világ körülém,
Oly sötét, oly éktelen vadon!
Benne járok én, elfáradt vándor;
Éj van és az utat nem tudom.*
(Vadonerdő a világ)

Hasonló gondolatok kínozzák Jakšičot is:

*Mlogo li sam stradô kad se srce seti!
Nikad dobro jutro! Nikad dobro veče!
Meni nočca lako nikad ne proteče!*

*Ali jedno srce, drugo sudba želi
Ja po sudbi moram što ona prideli.*
(Put u Gornjak)

*Gvozdene su moje noge:
Idem trnu da se vrnem*
(Staze)

Az elhagyatottság, az egyedüllét mindkét költőt annak az óhajnak a kifejezésére készíti, hogy mielőbb mentse meg őket a halál az élet gyötrelmétől. Petőfi nem egyszer megismétli:

*Élet, élet, áldástalan élet!
Számadásod velem mikor végzed?
Mikor mondod: menj isten hírével,
Porladozzál porló szeretőddele.*
(A toronyban delet harangoznak)

Jakšič lírájából sem hiányoznak ezek a kérdések:

*Sam na svetu, samac bez pomoći,
Sam se verem po crnojzi noći
I uzdišem u teškojzi zloći
Kad će krajnji — kad će časak doći.*
(Spomen)

De Petőfi pesszimizmusa mély rezignációvá válik:

*Mint őszi alkonyon
A félhomályú köd
Fásult egykedvűség
Mereng szívem fölött*
(Élő halott)

*Akármerre megyek
Mindegy nekem.
Mindenvitt szomorú
Az életem.*

(Keresztúton állok)

Ez a pesszimizmus nem azonos Jakšićéval. Petőfi se nem gyűlöl, se nem szeret, nincsenek örömei, sem bánatai:

*Senkit nem gyűlölök,
Senkit nem szeretek.*

*Nincs semmi örömem,
Nincs semmi bánatom*

(Élő halott)

Jakšić viszont egészen határozott; elkeseredettségében felgyülemlett benne a gyűlölet, melyet őszintén, fenntartás nélkül közöl is velünk:

*Koga da ljubim i šta da volim?
S nesreće svoje mrzim se sâm.
Mrzim na ljude, mrzim . . . o Bože,
Ja samo mrzost u duši znam.*

(Koga da ljubim)

Kétségbeeséssel és pesszimizmussal találkozunk mindkét költőnél, a szeretett lány elvesztésekor is. Mind Petőfi, mind Jakšić megemlékezik költeményében a korán elhalt kedvesről, aki magával vitte a sírba egész életörömüket. Igaz, Petőfi valóban elvesztette a tizenöt éves Csapó Etelkét, kora ifjúsága szerelmét, akit valójában alig is ismert. A sorsnak e fájdalmas és váratlan csapását néhány nagyon szép költeményben énekelte meg: *Hiába várlak hát, Mit nem tettem volna érted, Hova levél, Te voltál egyetlen virágom* stb. Jakšićről nem tudjuk: átélt-e valójában valami hasonlót. Miodrag Popović feltételezi, hogy Jakšić korának divatját követte, hisz akkoriban nem volt ritka eset, hogy a költők a viszonzatlan szerelemből fakadó fájdalmukat a meghalt kedves iránti bánattá szublimálták.⁵ Mila utáni fájdalmát, aki mást szeret s őt elhagyja, tehát számára megszűnik létezni, Jakšić a halott kedvest sirató versekbe transzponálja (*Sve je prošlo, Što ne pijem* stb.)

Nagy benső viharok és szenvedélyek szaggatják, gyötrik mindkét költőt. Ezért Byronhoz hasonlítják őket az irodalomtörténészek, s költészetük jellemző tulajdonságának tartják a byronizmust. Petőfi így vall:

*Nagy a harag a szívembe'
Úgy háborgok, úgy hánykódom,
Mintha volnék a Balaton*

(Lánggal égő teremtette)

másutt pedig véres napokról álmodik (*Véres napokról álmodom*), lelke sötét egyedüllétben bolyong, mint tévelygő tűz a pusztában, míg Jakšić keblében:

*večan oganj stvori
Da u njima duša pre roka izgori
(Put u Gornjak)*

A szerelem is háborgó érzelmeket vált ki belőlük. Petőfi a kedvesétől távol még halni sem tud, de ha az nem szereti, mégiscsak meg kell hallnia (*Hadd maradjak*). Jakšić azt írja a „lelke ég”, s „hajnalra felperzseli” míg a kedvesére vár, azt szeretné, hogy a kedvese a sírig ölelje, csókolja (*Zašto me*).

Az igazi vihar, a valódi szenvedély azonban a hazafias felindultságukban tombol bennük, amikor is veszély fenyegeti a hazát. Az ilyen érzések gyakoriak mindkét költőnél.

Petőfi csalódott az emberben, nagyon rossz véleménye van róla: az ember a természet söpredéke, akit a teremtés legutolsó napján alkotott az isten (*A világ és én*). Senkinek sem hisz többé, senkiben sem bízik többé, a világ olyan, amilyen, örületbe kergeti az embert (*Az örület*).

Lényegében Jakšić emberről alkotott véleménye sem különbözik ettől. Az ő tapasztalatai is keserűek, s csupán halott édesanyjának tárhatja fel a felebarátaiban való csalódását:

*Od kad te, majko, nisam video,
Nikakva dobra nisam video . . .
„Među ljudima si, među bližnjima”.
Al' zlo je, majko, biti međ' njima:
Pod ruku s zlobom pakost putuje,
S njima se zavist bratski rukuje,
A laž se uvek onde nahodi,
Gde ih po svetu podlost provodi . . .*

*O majko, majko, svet je pakostan,
Život je majko vrlo žalostan.
(Ponoć)*

Petőfi *Felhők* című ciklusa a költő lelki egyenletlenségéről, kiegyensúlyozatlanságáról, kedvetlenségéről, életgyűlöletéről, byroni világfájdalmáról árulkodik, s heinei módon profanizálja a lázadást. Azonban önála, Jakšićtyal ellentétben, a gyűlölet és szerelem, a kétségbeesés és a jövőben vetett hit felváltva jelentkeznek. Noha egyes költeményeiben kifejezésre juttatja a gonosz és buta világ iránti gyűlöletét, Petőfi végül is megbékél a sorssal, hisz nem idegen tőle a sztoicizmus sem. S noha nem érti őt a világ (*Nem ért engem a világ, Boldogtalan voltam*) — mint ahogy, egyébként, Jakšićot sem érti (*Gde ja šećer sijem*) —, Petőfi költészetében mégis az optimizmus győzedelmeskedik, ami voltaképpen nem

más, mint lényének alapelve, lényegi sajátága. Nem sir, nem panaszkodik (*Nem strok én*), egyaránt hajlandó elviselni a jó és balsorsot, s meg akarja felelni az örömet és bánatot is.

Brančič a költőről szóló, már idézett cikkében megemlíti, hogy „Petőfi meleg szívében nem volt helye az igazi, állandó pesszimizmusnak. Nem tudta őt letörni sem a boldogtalan szerelem, sem a barátokban való csalódás, sem a kritikusok vad támadása, s legkevésbé a mindennapi harc.”

Ezzel szemben Jakšičnál csak kivételesen, nagyritkán találkozunk az örömmel, a széles jókedvvel és boldogsággal (*Potok žubori, Ljubav*). Mindvégig pesszimista marad, azt mondja magáról:

*Ja sam stena, ali krvava,
O koju se zloba mori...
Cepa munje i gromove*

*A talase rikajuće
Sa hrapavim kamom grudi
U kapljice sitne mrvi*

(Ja sam stena)

A szobája pedig „sötét, szűk árnyéka a mély sírnak” (*Spomen*).

E két költészet rokonvonásait megtaláljuk a bordalokban is. Noha Petőfi kortársaitól tudjuk: a költő nem volt híve a bornak (Jakšič sem volt az az első bordal megírásakor), számos bordal alapján mégis azt hihetnénk, hogy nem vetette meg az itókát:

*Hejh, nekem hát vígasztalást mi sem ad?
Bánatomban le kell innom magamat.*

E költemények valószínűleg úgy születtek, hogy Petőfi szerette a társaságot, a barátokat, a kocsmákban mulatozó egyszerű, hétköznapi embereket. Bordalaiban könnyel és nevetéssel, vidámsággal és szegénységgel, életszeretettel és életgyűlölettel találkozunk.

Míg Petőfi a faluvégi kurta kocsmában, cigányzene mellett táncolni szeretne, és elverni a pénzét (*Falu végén kurta kocsmá*), addig Jakšič minél többet iszik, annál inkább „növeli a nyomorúságot”, és: *Skoči katkad da razbije — čašu u komade (Katkad)*.

„A gondúzó” borocska mellett Petőfit nem gyötrik többé a világi gondok, még a halált is borospohár mellett szeretné kivárni:

*Bor taníta húrjaimra
Csalni nyájas éneket;
Bor taníta elfeledni,
Csalfa lányok, titeket.*

*Egykor majd borocska mellől
A halál ha úzni jó:
Még egy korty — s nevetve dülök
Jégöledbe, temető.*

(A borozó)

Jakšić is ilyenképpen akar elbűsíteni a bortól, sőt talán az élettől is. A korábban sokat dicsért, „tipikusnak jakšići”-nak és legszebbnek tartott költeményében, amelyet Miodrag Popović legkevésbé tart eredetinek, a költő Petőfihez hasonlóan kiált fel:

*Jedan dim još, jednu čašu,
Jedna pesma, jedna seka!
P'onda zbogom tamburašu!
Zbogom krčmo za naveka!*

(Još)

Amint látjuk, Petőfi *A borozó*-jának közvetlen hatásából született e vers, s csak jólsikerült népi nyolcasával különbözik tőle. Miodrag Popović szerint „csak a keserűség autentikus benne, míg minden más csupán költői modorosság”.

Egyes bordalaikban az alapeszme, az alapgondolat nagyon közeli, majdnem azonos. Petőfi *Hortobágyi kocsmárosné* . . . című költeményének vezérgondolata például megegyezik Jakšić *Na noćištu* című versével; de amíg az előbbi vidám és bájos, az utóbbi egy fáradt, megkínzott vándor elégikus hangulatát sugalmazza, aki az emberi megértés, a családi tűzhely melegét áhítozza inkább, sem mint a fiatal kocsmárosné bor melletti heves ölelését. Formailag is különbözik e két költemény. Az öt versszakos *Hortobágyi kocsmárosné* . . .-ban tizenegy szótagú a verssor, a három versszakos *Na noćištu*-ban pedig a nyolc és öt szótagos verssorok általában rímelve váltogatják egymást.

J. Kun az egyik rövid cikkében szintén utal e két költemény rokonnasaira, s úgy véli, Jakšić költeményének az alapgondolata kölcsönzött, míg minden más eredeti.⁶

A „kicsinyke szőke kis leánykába”, Zsuzsikába szerelmes Petőfi az egyik versében arról ábrándozik ifjú hévvel, hogy Zsuzsika a felesége, akivel a pesti utcákon sétálgat, esténként verseket ír neki, Zsuzsika pedig eközben az ágyat melegíti (*Zsuzsikához*). Ezt megelőzően egy azonos című s szintén Dunavécsén írt költeményében arra kéri a lányt, ne hozzon számára bort, mert ő anélkül is részeg már, de ha a borban a szerelmét hozza, úgy nyújtsa át mégis a poharat, kiíssa azt az utolsó cseppig, még ha méreg lenne is benne. Hasonlóan énekel egyik versében Jakšić is:

*Iz Milinih ruku mali'
— Ma se rasto bela sveta —
Mesto čaše od bermeta
Otrova bi progutali*

(Mila)

Jakšić e versének némely eleme úgyszólván megegyezik Petőfi fent említett versével: bor, szerelmi részegség, méregivás a kedves poharából . . . A hangulat, a téma interpretálása azonban különbözik egymástól. Petőfi verse életvidám, maga a megtettesült derű, Jakšić hangja viszont kezdettől fogva elégikus, mert a költő érzi, hogy Mila mindörökre kilépett az életéből.

A két költemény formailag, versantlag is különbözik egymástól. Petőfi verse tíz soros, Jakšićé pedig négy, hatsoros versszakból áll. A versszakok ugyanazon refrénnel végződnek:

*Ana toči, Ana služi
Al' za Milom srce tuži.*

Az ismétléssel még inkább kihangsúlyozza a költő Mila utáni fájdalmát.

Petőfi kedélye, akárcsak Jakšićé is, a bordalokban néha rezignációvá válik. A borivás és minden egyéb szórakozás céltalan lesz számukra:

*A tréfaságok, az elmés beszédek,
Az ének, a bor, mind haszontalan*

Írja Petőfi, a *Mulatság közben* című versében, s Jakšić számára sem vég-cél a borozás:

*Ko da igra? Ko da peva?
Ko da žedni? Ko da pije?
Ko li brigu da razbije? —
Nesta Mile, nesta čeva*

(Mila)

Petőfi bordalaiban lényegében mindig a derű és jókedv, Jakšić ilyen verseiben viszont mindenkor a reménytelenség van túlsúlyban:

*Pijem, pijem, al' u piču
Još se nikad ne osmehnu',
Kao da je ružnim vinom
Bog polio hladnu stenu*

(Pijem)

Mennyiben hathatott Petőfi költészete Jakšićéra, mennyiben lehetett Petőfi Jakšić mintaképe? Milyen mértékben ismerte ő Petőfit? Mielőtt e kérdésekre választ keresnénk, meg kell állapítanunk a két költő jellemének, temperamentumának és életfelfogásának rokonvonásait. Ezek sokban hasonlóak, de ugyanakkor sokban különböznek is. Jakšić temperamentumát tekintve lázadó, akárcsak Petőfi; mindkettő a nagy viharok és erős szenvedélyek embere, mindig az élet ellentéteit keresik (Byronhoz hasonlóan); mindenek előtt és mindenek felett szeretik a hazát.

Életkörülményeiknek is vannak érintkező pontjaik. Jakšić egyéniségét is, akárcsak Petőfiét, a diákélet, a kávéházak, kocsmák, a vándorélet formálta. Keveset jártak iskolába és sokat utaztak, kóboroltak, s állandó kísérőjük volt az inség és nélkülözés. Gyalog és parasztszekéren utazták be hazájukat, s szélvihar, eső és hó-, meg az emberi gonoszság és kajánság ostromozta őket. E hasonló életkörülmények és helyzetek közepette hasonló természetüknek hasonlóképpen is kellett reagálni.

Amikor Petőfi huszonhatéves korában hősi halált halt, már ismert és elismert költő volt nemcsak Magyarországon, de Európa szerte is.

Már életében fordították. Lenau, Heine, Uhland, Frellgrath, Béranger és mások pedig már ekkor elismeréssel adóztak költészetének. Nyekraszov lelkesedéssel beszél az *Egy gondolat bánt engemet* orosz fordításáról.

Jakšić ekkor tizenhat éves volt, és máris az élet első keserű tapasztalatai álltak mögötte.

Ismerte-e már ekkor Petőfit?

Tízéves korától (1842) Jakšić Szegeden tanul; először a szerb iskolát látogatja, 1843. és 1846 között pedig a gimnáziumot. Temesvárott rajzot és német nyelvet tanul 1846-ban, 1847 őszén Pesten találjuk. Az Első Magyar Művészeti Akadémián rajzolni tanul. Tanára az olasz festő, Jakob Marastoni. Ez időben a magyar ifjúság már Petőfi forradalmi költészetének mámorában él. Míg Jakšić Pesten tartózkodik, mindenütt Petőfi verseit szavalják, sőt éneklük is a pesti utcákon.

Az 1848-as forradalom kitörésekor Jakšić hazatér s apja Nagybecskerekre, Konstantin Danil neves festőművészhez viszi. Svetislav Vulović és Radivoj Vrhovac szerint Jakšić itt német nyelven kezdi olvasni a klasszikus költőket. Úgy vélem azonban, hogy reálisabb Miodrag Popović nézete, mely szerint aligha hihető, hogy Jakšić Becskereken ismerkedett meg a német klasszikusokkal. Magyar fordításban olvashatta őket, mert a szerb irodalom sem nyújthatott neki sokat abban az időben.

1849. tavaszán Jakšić Lazo Zuban zászlaja alatt Mokrinnál harcol, majd rövid időre Belgrádba megy. 1851. és 1853. között festészetet tanul Bécsben. Szerb diákokkal barátkozik, azokkal, akik Milutin Jakšić szerint „irodalmi pályára készültek”. Itt elsősorban az akkor már ismert költőt, Jovan Jovanović Zmajt kell megemlíteni.

Jakšić Bécsben szerzi első ismereteit Byron költészetéről, s a szerb költőket is olvassa. Barátai Schillert, Goethét, Shakespeare-t ajánlják neki, de ez időtájt, éppúgy mint Zmajnak, neki is a magyar forradalom költője, Petőfi Sándor az eszményképe. Zmajjal együtt olvassa Petőfit, akinek már 1846-ban olvasható a kötete Bécsben. Zmaj erről így ír: „Bécsben együtt laktam Djura Jakšićtyal. Djura festéssel foglalkozott, de a költészet iránti vonzalma is ekkortájt ébredezett benne. Mindketten eredetiben olvastuk Petőfit, és nagyon tetszett nekünk.”⁷ Svetislav Vulović is megemlíti, hogy Jakšić Zmajtól kapta Petőfi költeményeit, Petőfi lett a legkedvesebb költője, és maga is az ő hatására kezdett írni.⁸

Első költeményei, mint tudjuk, a *Letopis*-ban jelentek meg 1853-ban, s ugyanakkor néhány Petőfi-verset is lefordított. Apjának, Dionisije Jakšićnak írt 1852. október 12-i bécsi leveléből tudjuk, hogy első verseinek születésekor Petőfi lírája foglalkoztatta: „Utolsó levelemben egy kis Petőfi-fordítást küldtem Magának, azaz egy rövid versikét, — hogy nevesen egy kicsit, és meglássa az igazságot —, amennyiben pedig ez tetszik Magának, ezután minden levelemben küldök majd egy-egy versikét (. . .).”⁹

Ettől kezdve Jakšić életében és költészetében állandó lesz Petőfi jelenléte. A „Petőfi-vonal” — írja Miodrag Popović *Djura Jakšić* című könyvében (46. oldal), — amely végigvonul a fiatal Jakšić lelkén és első versein, később is élő marad benne, a nagy magyar költő iránti mérhetetlen szeretete tanúságaként; élete végéig nem felejt el negyvennyolc költőjét.”

Feltételezhető, hogy Jakšić már korábban is ismerte Petőfi költeményeit, szegedi tanulóévei, de különösen pesti tartózkodása idején. Jól tudott magyarul, amit Miloš Popovićhoz írt, 1857. november 19-i, Sumrakovacon kelt levele is bizonyít: „Magyarul meglehetősen beszélek, németül kevésbé, míg a többi nyelveket egyáltalán nem ismerem.” (Kostić, *Prepiska*, 68). Tehát Jakšićot elsősorban az a költészet ihlethette, amelyet a számára ismerős nyelven olvashatott, mégpedig Petőfi költészetének szelleme, hisz Petőfit mindenkifelett és mindenki másnál jobban szerette. Hogy mit jelenthetett számára Petőfi, az az *Uspomene* szűkszavú vallomásából is kitűnik: „Petőfim nincs többé — elvesztettem őt.” (Karanović?) Milutinak írt, 1869. december 9-i, Jagodinán kelt levele is a mondottakról tanúskodik: „Jó estét, vagy jó reggelt, attól függően, mikor kapod meg a levelet, kedves barátom; Petőfi egyik levele is így kezdődött, az én kedves Petőfimé...” (Itt figyelembe kell vennünk, hogy Jakšić csak nagyritkán írt ilyen meleg szavakat az ismerőseiről és barátairól). Jakšić kora ifjúságától kezdve a Petőfi-versek ígázatában élt és azok később is, saját költeményeinek születésekor is éltek benne. A Petőfihez hasonló vagy azokkal azonos emóciók átélésekor, talán öntudatlanul is, Petőfi kifejezéseit és gondolatait használta föl. Svetislav Vulović — aki személyen is ismerte Jakšićot — azt állítja, hogy Jakšić később, meglelt korában is, nem csak saját költeményeit tudta betéve, hanem másokét is, akiket kedvelt (i. m. 67. oldal). Noha felhasználta Petőfi költészetét, ez nem kisebbiti értékeit, mert mégis valami egészen újat, „jakšićit” alkotott. Költészete sajátos hangú, s témafeldolgozásainak eredetisége egészen nyilvánvaló. Miodrag Popović mondta egy alkalommal: a nagy költők oly módon hatnak, hogy követőik önön egyéniségüket fejlesztik, vagyis felbátorítják a követőket saját érzéseik közlésére. Ez vonatkozik Jakšićra is: Petőfitől azt tanulta el, hogy miképpen fejezheti ki magát költőileg a legjobban.

Egyes szerb irodalomtörténészek, elsősorban a régebbiek, kétségbe vonják Jakšić alaposabb irodalmi képzettségét és műveltségét, valamint más költők követésének a lehetőségét is. Svetislav Vulović az említett monográfiájában (65. l.) ezt írja: „Jakšić autodidakta és teljesen önálló költő volt. Költeményeiben nem található egyetlenegy imitáció sem. Egyetlen fordítása sem volt. Keveset is olvasott. Közvetlenül nem egy példakép, hanem egy egész korszak hatott rá.” Skerlić is Jakšić erős költői egyéniségét emeli ki, és úgy véli, hogy „általános irodalmi képzettsége elégtelen... minden, amit alkotott, önmagából, elementáris természetéből táplálkozott.” Hasonló nézetet vall Isidora Sekulić is. Úgy véli, hogy Jakšić mindvégig autodidakta maradt az irodalom tágas, rögös mezijén. *Zora* című költeményében érdekes az az eltévedt kakas, amely úgy kukorékol, ahogy tud, amelyet nem tanított egyetlen kakas sem, „az érett ész tapasztalatával”, ahogy Jakšić tréfásan mondja. Érdekes Jakšić emberi sóhaja: e kakas önmagát képezte, egyedül tanult.¹⁰

Milan Kašanin — aki nemcsak Jakšićot, de más délszláv költőket is kitűnően ismer — azt állítja Jakšićról, hogy keveset olvasó és alkalmazkodni nem tudó ember volt, mint lírikus nem tudott és nem is akart senki követője lenni. Nem hatott rá a „mindenható népköltészet sem, habár mint festő, egy egész ciklus népköltészettől ihletett történelmi

portrét készített. A költészetében már ifjúkorától sajátos kifejezőkészséggel és eszközökkel rendelkezik: meleg hang, a gondolatok gyors ritmusa, a verssorok viharos zenéje, erőteljes, egyéni és összehasonlíthatatlan szimbólumok és hasonlatok.”¹¹

Miloš Savković más véleményen van. Azt állítja, hogy Bécsben Jakšić sokat olvasott, különösen Byront, Shakespeare-t, Goethét, Schillert és Petőfit, a magyar költőt.

A mai képzettebb és beavatottabb délszláv irodalomtörténészek sokkal tágabb perspektívából közelítik meg Jakšićot. Dragiša Živković megállapítja, hogy Jakšić egyes témái és élményei rokonságban, analóg viszonyban vannak a prométheuszi és titáni motívumkörrel. Rámutat arra, hogy 1948–49-ben, a szegedi, temesvári és pesti iskolákban hallhatott Byronról is, és „Vörösmarty, Petőfi, Arany művei révén közvetve is érezhette a byronizmus hatását.”¹² Miodrag Popović Jakšić „tanítójának” nevezi Petőfit, s megerősíti, hogy Jakšić már kora ifjúságában ismerte és megszerette Petőfinek „a nagy magyar költőnek a poézisét” és úgy véli, hogy Jakšićra gyakorolt hatása „mély és tartós” maradt.

Képzettségéről, irodalmi műveltségéről maga Jakšić is beszél, igaz nem sokat, de ezek az adalékok is fényt vethetnek problémánkra. Az 1861. november 5-én keltezett, Djordje Popovićnak írt bécsi levelében Jakšić megemlíti: „Bulwertől és Scott-tól olvastam egyes műveket”, míg egy másik, ugyancsak Djordje Popovićnak küldött levelében (Požarevac, 1863. június 17.) erről tudósít: „Most Lessing Hamburgi dramaturgiáját olvasom.”

Tehát Jakšić mégiscsak kísérte az irodalmi eseményeket, olvasta azokat a hazai és külföldi műveket, amelyekre érzése szerint szüksége volt. Egyébként, olvasmányai teljes jegyzékének megörökítése nem is feltétlenül nélkülözhetetlen.

Jakšićnak egyes régebbi irodalomtörténészek véleményével ellentétben mégiscsak volt tehát irodalmi műveltsége.

Vajon helyes-e Dragiša Živković feltételezése, hogy Jakšić byronizmusa, Vörösmarty- és Petőfi-közvetítés eredménye?

Mint már megállapítottuk, Jakšić az idegen nyelvek közül egyedül a magyart ismerte jól, németül viszont gyengébben beszélt. Más nyelvet nem ismert, Byron költészetét pedig szerb fordításban aligha olvashatta. *Emlékezései* alapján azt gondolhatnánk, részben már 1849-ben megismerkedett Byron költészetével, amikor is a *A Chiloni fogoly* című Byrons alapján megfestette az azonos című művet. Ebben az időben pedig, Miodrag Popović szerint, teljesen „Petőfi igézetében élt.” Tehát korai byronizmusa csakis magyar eredetű lehet, Petőfi, sőt még előbb, Vörösmarty közvetítésével ismerkedhetett meg vele.

A Jakšić és Byron közötti különbség jóval nagyobb, mint a Jakšić és Petőfi közötti, ahogy ezt már Miodrag Popović is megállapította. Ezek szerint feltételezhetjük, hogy Jakšić némely Byron-művel a hatvanas években, Bécsben ismerkedhetett meg, amikor másodszor tartózkodott a Monarchia fővárosában. Dragiša Živković szerint a prométheusi mythos komplexuma, amely költészetében jelentkezik, különösen a *Plen* című költeményében (1858), Goethe, Byron vagy Petőfi közvetítése és a szerb költők által történhetett. Valószínűleg Petőfi révén, aki mintaképe volt

ca aki mindenek felett a legközelebb állt lelkivilágához, de meglehet Vörösmarty által is (mint Vörösmarty, Jakšić is a sasról énekel).

Djura Jakšićra ugyancsak hatottak Prota Matija Nenadović *Memoárai* és Mužuranic éposza, a *Smail-aga Čengić halála*. *Jelisaveta* című drámájának írásakor Schiller *Tell Vilmos*-a nagyon népszerű volt. Minden jól arra mutat, hogy Jakšić ezt is ismerte: Közele lehetett számára ez a mű szabadság-eszméi és zsarnokgyűlölete miatt is. Tehát annak ellenére, hogy Jakšić nem mélyült el túlságosan az európai irodalomban, mégis ismerte azt, a délszláv irodalommal egyetemben; költészetének kialakulásában ezért vitathatatlan más költők hatása.

Mindezeket összegezve, Petőfi állt hozzá a legközelebb. Petőfi hatása Zmajra és Jakšićra éppenúgy jellemző, mint az egész szerb romantikára általában is. A XIX. század első felében a szerb költők német fordításokból merítenek, Petőfi megjelenése után azonban a magyar költészet felé fordulnak: Petőfi romantikus-forradalmi eszméi ihletik a szerb romantikus hazafiakat. Amíg azonban Petőfi a társadalmi forradalom énekesé, Jakšić csak lázadó hazafi.

Petőfi és Jakšić között sok a rokonvonás. Számukra a lírát az élet, a valóság jelenti. Költészetük egyetlen egy ihletés szerves egysége; egy érzés, egy pillanat szülötte.

Petőfi költészetében az alföldi táj elevenedik meg; úgy rajzolja a jól ismert magyar pusztát, mint előtte még senki sem. A puszta lírai élménye.

Ugyanilyen élmény Jakšićnak a homoljai táj, a szikár hegyormok (melyeken csak a sasok tanyáznak), s a gyors kis hegyipatakok. Költészetében festőként rajzolja a tájat. Színei a festő-Jakšićra emlékeztetnek (*Put u Gornjak*).

Petőfiről azt állították, hogy a természet vadvirágaként, nagyobb iskolai képzettség és esztétikai stúdiumok nélkül nevelődött. Ugyanez állítható Jakšićról is...

J E G Y Z E T E K

¹ *Vorläufige Ausgaben der vergleichenden Literatur*, Acta Comparationis, 1878, in: *Mezli Hugo Petőfi-tanulmányai*. Pet. Kvtár X. sz. 1909, 189. l.

² Martinkó András, *Az európai klasszikus Petőfi*, ItK 1, 1972, 23—55. l.

³ Brančić Blagoje, *Sandor Petefi*, Letopis MS 1900, knj. 202, 203, 28.

⁴ Leskovic Mladen, *Djura Jakšić*, Kulturno-Privredni pregled Dunavske banovine, 6/1940, 5/6, 229—230, sv. maj—juni.

⁵ Miodrag Popović, *Djura Jakšić*, Beograd, 1961, 58. l.

⁶ Kun J., *Djura Jakšić i Petefi*, Venac 3/1911, sv. 6, 355—357 l.

⁷ Dr. Sević Milan, *O našim ljudima velikim i malim*, Beograd, 1928, 42—50. l.

⁸ Pesme Djure Jakšića, knjiga prva, *Djura Jakšić pesnik i slikar*, (predgovor, studija Svetislava Vukovića), Srpska književna zadruga, 10.

⁹ Kostić Milan, *Prepiska Djure Jakšića*, Beograd, 1951, 44—45.

¹⁰ Isidora Sekulić, *Djura Jakšić, sudbina i karakter*, Dj. J. Pesme, *Jelisaveta, Proza*, Srpska književnost u sto knjiga, knj. 26, Beograd — Novi Sad 1961.

¹¹ Milan Kašanin, *Sudbine i ljudi*, Beograd, 1968, 40.

¹² Dragiša Živković, *Simbol prometejstva u poeziji Djure Jakšića*, Letopis MS knj. 408, sv. 3, septembar 1971, 262.

REZIME

SRODNOSTI U LIRICI SANDORA PETEFIJA I DJURE JAKŠIĆA

Autor povlači paralelu u iskazivanju rodoljublja, pesimizma i rezignacije ova dva pesnika i upućuje na srodnosti ovih osećanja koja proističu iz sličnosti u karakteru, temperamentu i shvatanju života, a i u životnim uslovima, u kojima nalazi isto dodirnih tačaka.

I ljudi, i sredina u kojoj su živeli, a i priroda, delovali su slično na unutrašnja raspoloženja i doživljavanja njihova. Pored toga Jakšić se oduševljavao Petefijem, čovekom i pesnikom, čiju je liriku poznao i voleo.

Na osnovu ispitanih činjenica i jačih indicija, kao i analize samih poetskih dela njihovih, autor izvodi zaključak da je Jakšić mogao da nađe inspiracije u poeziji pesnika-revolucionara 1848.

RESUME

LES ANALOGIES DANS LA POESIE LYRIQUE DU S. PETŐFI ET Đ. JAKŠIĆ

L'auteur souligne la parallèle dans l'expression du patriotisme, pessimisme, et resignation, byronisme et divertissement dans l'oeuvre poétique des deux poètes et fait voir les analogies des sentiments sorties du parenté du caractère, temperament et conception de la vie et des circonstances, qui sont aussi proches.

Les gens, le milieu et la nature qui l'ont entourés sont les composantes qui ont agité d'une manière semblable aux humeurs et aux manifestations intérieurs de deux poètes. Il faut ajouter l'enthousiasme que Jakšić a éprouvé pour Petőfi homme et poète, dont la poésie lui a été bien connue et pour laquelle il avait une affection profonde.

A base des faits examinés et quelques arguments, aussi par l'analyse des oeuvres poétiques des deux poètes, l'auteur fait la conclusion que Jakšić a pu trouver et a trouvé des inspirations dans la poésie lyrique du poète révolutionnaire du 1848.

B. SZABÓ GYÖRGY (1920—1963)

Szeli István

EMLÉKBESZÉD

*Kedves Gyurkánk!**

Nem gyászszertartásra gyűltünk össze fölötted, s nem is könnyezni, noha nehéz megállni, hogy ne fátyolozódjék el hangunk és szemünk, ha rád gondolunk. Nem temetni jöttünk s nem is dicsérni, de még méltatni sem, hisz ez ellen a Te kritikus szellemed tiltakozna elsősorban. Gyakran hivatkoztál kedvelt esszéírod mondására: a legigazabb méltatás a kommentár. De ezúttal még a kommentárt sem mi mondjuk el, hanem a tényekre bizzuk, amelyek fölött itt, veled együtt tartunk egy futó szemlét.

Egyszerűen el akarunk beszélgetni veled, mint egykor, húsz-harminc évvel ezelőtt, hajnalba nyúló éjszakáinkon. A különbség csak az, hogy akkor Te beszéltél s mi hallgattuk okos szavad, ma mi beszélünk s Te hallgatsz bennünket, hallgatod akadozó beszédünket, gyarló mentegetőzésünket, pedig éppen azt akarjuk közölni veled, hogy amióta eltávoztál közülünk, nem egy gondolatod felnőtt hozzád, beért, megvalósult nem egy olyan terv és elképzelés, amelynek még Te ringattad a bölcsőjét.

Azt szeretnénk elmondani, hogy ha elárvultunk is, hisz alig fél évtized alatt ketten is elmentetek tőlünk, a Tanszéknek azóta új, ígéretes tehetségű munkatársai vannak; hogy hallgatóinak száma megsokszorozódott; hogy Katedrád ma már számottevő tudományos eredményekre hivatkozhat; hogy szaporodó publikációk, anyanyelven oktató tantárgyak, változatos munkaformák, intézményesített tudósképzés, s többek között a Te könyveiddel is jelentősen felduzzadt könyvtára jelzik fejlődésének felfelé mutató ívét: csupa olyan eredmény, aminek megvalósításán Te is oly sok álmatlan éjszakádon gondolkodtál.

Elmondjuk, hogy dédelgetett terved: az intézeti munka is megindult. Ennek gondolatát is Te vetted fel még 1954-ben, közelebbi feladatokra is rámutatva. Hogy is mondtad?: „A vajdasági magyar irodalom (akkor még így neveztük), a sajtó, a könyvkiadás, az irodalomtörténethez szükséges anyag és adat összegyűjtése; a Jugoszláviában megjelent magyar kiadványok és cikkek teljes bibliográfiája, a jugoszláviai magyar írók és tudományos munkások életrajzi adatainak egybegyűjtése, a magyar nyelvű munkásmozgalmi sajtó, a Híd-mozgalom története . . . szótárak, nyelv-

* Elhangzott B. Szabó György halálának évfordulóján, a Magyar Tanszék tanárainak és hallgatóinak megemlékezésén.

tanok és kézikönyvek kidolgozása, az irodalmi és az élő nyelv tanulmányozása . . .”

Igyekezünk eleget tenni annak a követelménynek is, amit Te így fogalmaztál meg: „Van a magyar irodalomtudománynak egy nagy és törlesztésre váró adóssága: a jugoszláv népekkel való érintkezés irodalmi vonatkozásainak a feldolgozása . . . Ennek az érintkezésnek és kölcsönhatásnak alapos tudományos megvilágítása és kidolgozása a most megnyílt tanszék munkaközösségének egyik legsürgősebb feladata.” — Nos: könyvek, folyóiratok telnek meg az e körben végzett kutatások eredményeivel, ülésszakok, tanácskozások, kongresszusok tanulmányozzák ezt a kérdést a Tanszéken, az Intézetben.

Tizenkilenc évvel ezelőtt Te dolgoztad ki Nagyszótárunk eszmei tervét. Úgy képzelted el, hogy legalább 80—100 ezer címszót ölel fel; hogy az élő köznyelvből indul ki; figyelmeztettél arra, hogy ehhez a feladathoz szakértő munkatársak kiképzésére van szükség. — Megtettük mindent, talán még többet is ennél: a szótár 120 ezer címszót tartalmaz; magiszteri munkák és doktori értekezések jelzik lexikográfiai tevékenységünk szintjét és fejlődését, s ha megkésve, húsz esztendővel tervezeted benyújtása után, mégis még az idén elkészül a nagy munka záró kötete.

Szólhatnánk még arról is, hogy a jugoszláviai magyar képzőművészek alkalmi kiállításából az önállósodás útjára lépett magyar képtár fejlődött ki, s hogy amit Te az ad hoc kiállítás megnyitóján mondtál a jugoszláviai magyar képzőművészet szerepéről, távlatairól és lehetőségeiről, az mind igazolást nyert.

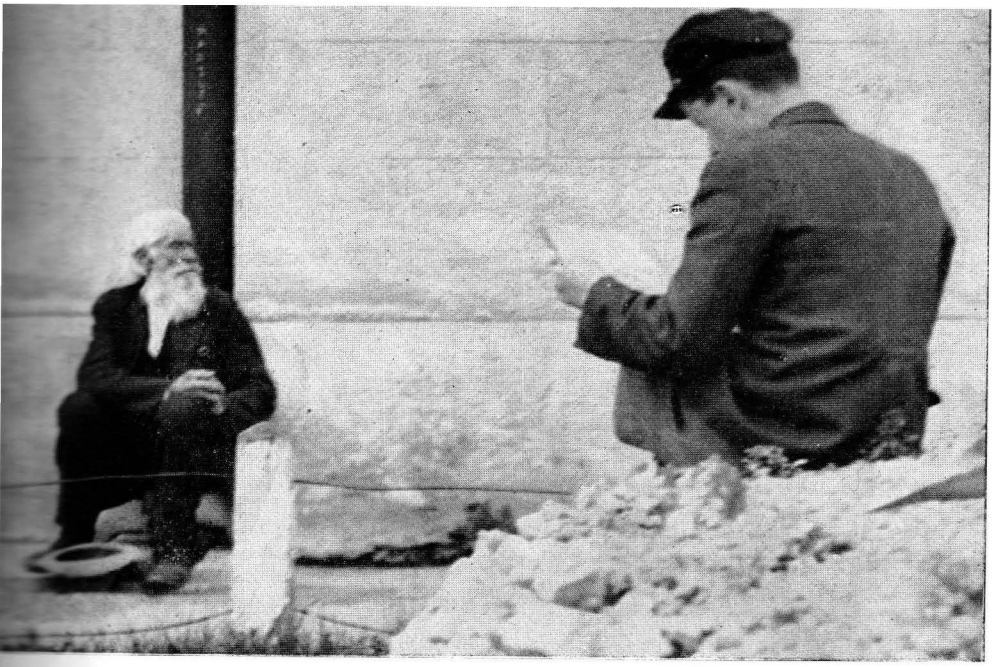
Te a húsz éves Hidat köszöntötted, mi a negyvenedik évfordulóra készülünk, de ma is annak a gondolatnak a jegyében, amit akkor hangoztattál: a hazánkban élő magyar és nem magyar alkotók felkarolásának, a haladó erők felvonultatásának, az előremutató hagyományoknak és a szüntelen megújulásnak a programjával, annak szellemében, hídverő küldetéssel.

Sorolhatnánk sokáig a terv és a cselekvés, a szándék és a megvalósulás útjait, példáit és bizonyosságait. Akadna persze — jórészt a magunk restségére és erőtlenségére való, nyugtalanító és disszonáns jelenség is, közöttük talán a legfájóbb és a bennünket leginkább elmarasztaló mulasztás: hagytuk, hogy elérjen Téged is a saját hazájukbeli próféták sorsa. Csak most, távozásod tizedik évfordulóján kezdjük számbavenni hagyatékkodat, most fogtunk hozzá írásaid bibliográfiájának elkészítéséhez, a rólad szóló kismonográfia megírásához, képeid-grafikáid jegyzékének összeállításához, a legjava műveidet bemutató album megszerkesztéséhez. Kiállítás készül szerteszórt műveidből, s talán sor kerülhet arra is, hogy bölcsőhelyeden egy szerény emléktábla jelezze majd, honnan is indultál az alvó Tartomány irodalmi-kritikai-művészi-tudományos lelkiismeretének ébresztgetése felé. Most kezdjük belátni intésed igazságát is: „Nemcsak az anyag veszendő, az ember is. Egy-egy évfolyam, egy-egy lap-példány megsárgult papírjaival, porosan, de ma még él, holnap már tűzbe kerülhet, elérheti a végzet. Ma talán még nem késő menteni, ami menthető, őrizni, ami megőrzésre érdemes. Egy-egy adat ma még elevenen vagy homályosan él az emberek tudatában, holnap feledésbe merül az adat, holnapután az elhomályosult adattal együtt eltűnik az ember is,

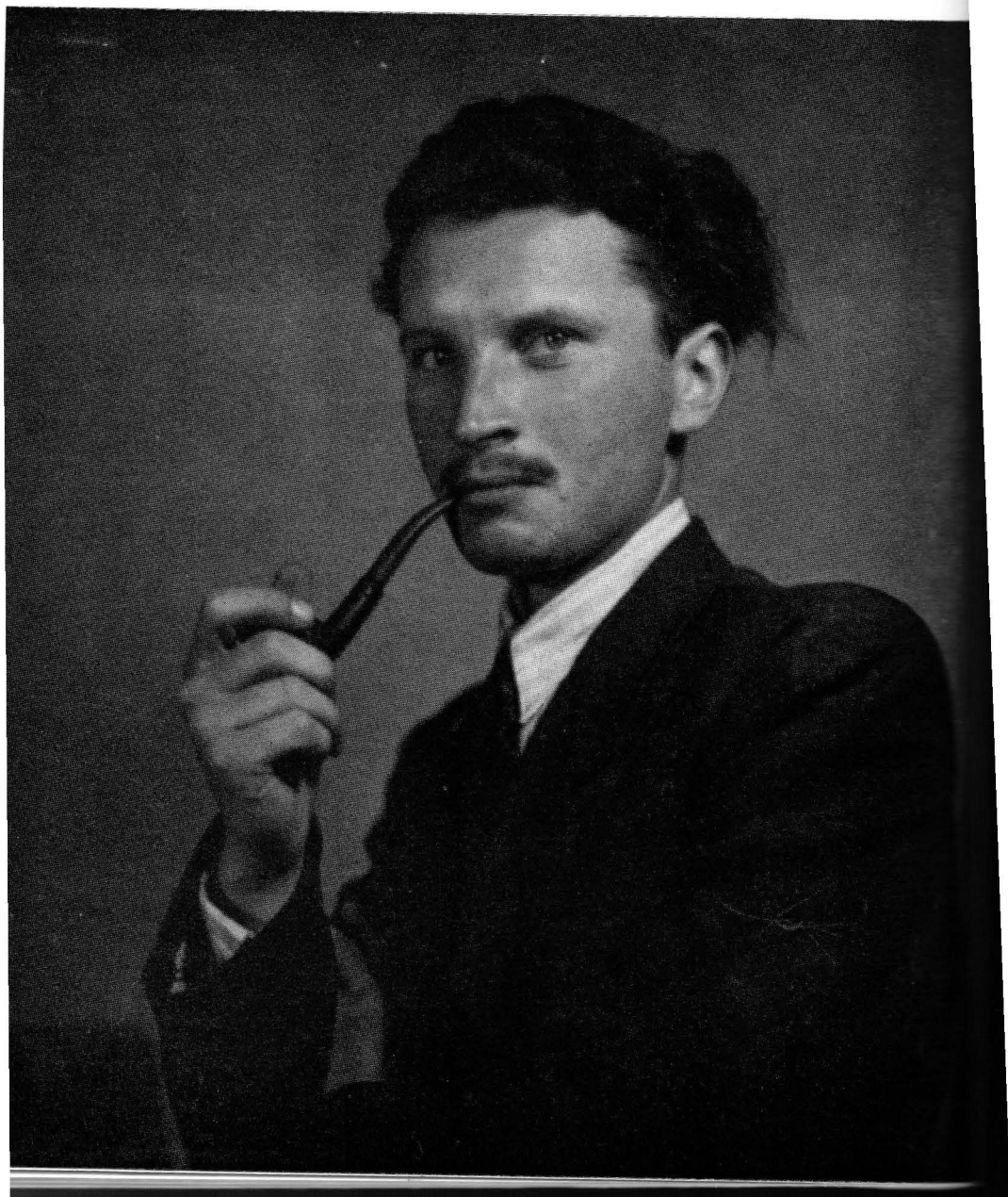
nyomtalanul. Menteni az adatot, rögzíteni, továbbadni, ha az ember sorsa előtt még tehetetlenül állunk is. Menteni, ami menthető, őrizni, ami megőrzésre érdemes, ha már a legérdemesebbet, az embert nem vagyunk képesek megőrizni."

Nem fogadalmat teszünk, csak ígéretet, hogy nem leszünk méltatlanok ehhez az intésedhez, személyedre nézve sem.

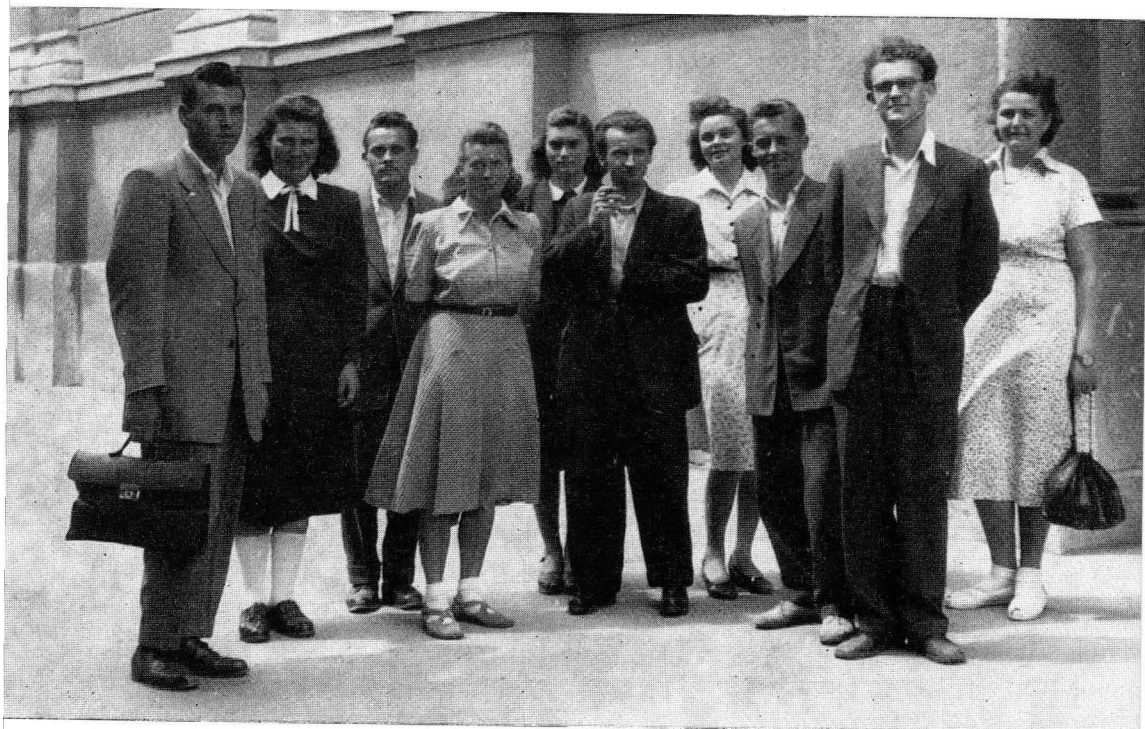
Addig is légy velünk, erősíts bennünket bíráló szóddal, s pihenj békében, Gyurkánk!

Felvétel 1941-ből.

Hallgatói körében

Az AVNOJ tagsági könyve, 1945-ből

B. Szabó 1962-ben átadja a Hid díjat Sinkó Ervinnek

Montreal - 1947 máj. 15

Kedves anyám!

Heqkapta a somagot, közzöm ti-
pen - jü jött. Heqkapta a leveler
is, van leveleket, ment van háromat
Káptam szörre tához. Heqtehem a
kártyes lépéset a betegéjőket - az
hírem memi fog a dolog. Fogot nem
értettem meg: Muga valami irator vár
a rendőrség, amiről fändör az
ítte, hogy nem hálaotok kérdem. Most
érteselme, hogy kártya-e van nem?
Fog írja meg. Füg a dolog memi
fog.

Konstanc most valaminek megje-
vut, gar gence nakisunk van, aki
meg a legjobb élelühöz is gar
pauzot tud föm. De most már
megnút ez a kúra éltézés, melé
az elö napreben elyozot.

Bücskén a kórházban, vagy, más mag-
foktan a kezem, engem is meg-
körtet.

Bővös, a mas vendüen a fátan,
haegetőim kezem is a kórházban. Az
ötön káma megkezdődött - a levi
10 évke a fátan - az elö kezem is
fööt írta nek részke.

Az idő pedig nagyon rövid.
Mindem persé drága is megkezdtem
hogy az idővel a kárákorkorom kee.

ÖNÉLETRAJZ

Zrenjaninban (az első világháború előtt Nagybecskerek) születtem 1920. augusztus 30.-án. Szegény munkáscsaládból származom. Apám Szabó Bertalan világháborús hadirokkant, anyám neve Takács Rozália. Zrenjaninban végeztem el a középiskolát, 1940. júniusában érettségiztem jeles eredménnyel. Ez év őszén beiratkoztam a zágrábi egyetem bölcsészeti karára, a művészettörténeti szakra. Két félévet hallgattam itt, a másodikat a kitörő világháború félbeszakította: 1941. áprilisában elhagytam Zágrábot és májusban Budapestre indultam tanulmányaimat folytatni. 1941. őszén az Eötvös-Collégium tagjaként folytatom tanulmányaimat: a magyar nyelv és irodalom és a délszláv nyelv és irodalom a szakom, de művészettörténetet is hallgatok. Három félévet töltöttem a budapesti egyetemen, tanulmányaimat egy illegális hazatérésem a német megszállás alatti Bánságba szakítja félbe: többszörös sikertelen kísérlet után csak 1943. novemberében sikerül átszökni a határon és így évet vesztek. 1944. március 19-edike után, amikor a németek megszállják Magyarországot, a megszálló hatóságok több ízben is keresnek Budapesten. Ekkor végleg hazatértem és a felszabadulásig a megszállás alatti Bánságban éltem. 1944. októberétől kezdve a Népfront agitációs osztályán dolgoztam, 1945. nyarától kezdve nemzetgyűlési képviselő és kerületi titkár voltam Észak-Bánság kerületében. 1946 októberében az akkor megnyíló Novi Sad-i Tanárképző Főiskola meghívott a magyar irodalom előadó tanárának. A magyar tanszék vezető tanára voltam — leszámítva egy két évig tartó betegszabadságot — tizenöt éven át, egészen 1959. december végéig, amikor a beogradi egyetem megválasztott a Novi Sad-i Bölcsészeti Kar akkor megnyílt Magyar Tanszéke irodalomtanárának és tudományos munkatársának. Az 1959/60. iskolaévben a Régi magyar irodalom 1772-ig című kollégiumot hirdettem és tartottam meg.

1960. december 10-én Magyarország és Jugoszlávia közötti megállapodás alapján ösztöndíjasként Budapestre jöttem, hogy a Magyar Tudományos Akadémián elkészítem kandidátusi disszertációm a régi magyar irodalom köréből. Kandidátusi disszertációm ajánlott témája: A magyar és a horvát Zrínyiász. 1961. január 21-én a budapesti jugoszláv nagykövetség diplomáciai jegyzék formájában fordult a Magyar Népköztársaság Külügyminisztériumához, hogy tegye számomra lehetővé a kandidátusi fokozat megszerzését. A Külügyminisztérium jóváhagyását

a Művelődésügyi Minisztérium továbbította a Magyar Tudományos Akadémia felé.

Tagja vagyok a Jugoszláv Írószövetségnek 1951-től kezdve.

A magyar klasszikusokat rendeztem sajtó alá (14 könyv), így József Attila összes verseit 1951-ben, Ady összes költeményeit 1952-ben, azután Petőfit, Aranyt, Tömörkényt, Mórát, Gárdonyit, Móriczot, Gelléri Andor Endrét stb. 1958-ban jelent meg tanulmánykötetem *Tér és idő* címen (Noviszád, 1958. „Progresz” kiadó, 370. oldal), ami magában foglalja az 1950—1957 között keletkezett írásaim válogatását. 1960-ban a Novi Sad-i Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszéke kiadta egyetemi előadásaimat jegyzet formájában (*A régi magyar irodalom. I. rész, 1526-ig.* Noviszád, 1960. 260 oldal).

Aktív festő vagyok, utolsó önálló kiállításom Beogradban volt 1960. júniusában.

Budapest, 1961. március 25-én.

ÖNÉLETRAJZ II.

B. Szabó György (Becskereki Szabó György) 1920. augusztus 30-án született Zrenjaninban, apja Szabó Bertalan, anyja Takács Rozália. Az elemi- és középiskolát szülővárosában fejezte be, 1940-ben érettségizett. Zágrábban és Budapesten művészettörténetet és irodalomtörténetet hallgatott a bölcsészettudományi karon, Budapesten pedig grafikai és festészeti tanulmányokat is folytatott. Egyetemi hallgatóként tagja volt az Eötvös József Kollégiumnak, ahol a magyarországi tudományos dolgozók ifjú nemzedékei nevelkedtek. A felszabadulás után Észak-Bánát Egységes Népfelszabadító Frontja Agitprop-osztályának grafikai és képzőművészeti előadója lesz Zrenjaninban. Ilyen minőségben agitációt és propagandát folytat s megszervezi a felszabadult ország egyik legelső antifasiszta tárlatát, mely 1945. május 1-én nyílt meg. Az 1945-ös választásokon a városi és körzeti népbizottságok, valamint a Vajdasági Főbizottság tagjává választják. A Főbizottság első gyűlésén megválasztják népképviselőnek, s résztvesz Jugoszlávia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsának (AVNOJ) III. ülésén. 1945 őszén az új-kneževaci járás népképviselőnek jelöli az Alkotmányozó Nemzetgyűlésbe. 1945 júliusától 1946 októberéig Észak-Bánát Körzeti Népbizottságának titkára. A körzeti népbizottságok feloszlása után rövid ideig a zrenjanini magyar tantervű gimnázium magyartanára, 1946 október közepén pedig áthelyezik az újvidéki Tanárképző Főiskolára a magyar irodalom tanárának. 1946 decemberétől 1948 januárjáig katonai szolgálatát teljesíti Zadarban és Újvidéken, ahol egyúttal a Tanárképző Főiskola tanári teendőit is rendszeresen végzi. 1948-tól máig* a magyar irodalom tanára és a magyar nyelvi és irodalmi tanszék vezetője az újvidéki Tanárképző Főiskolán. Tagja a Jugoszláv Írószövetségnek, a Vajdasági Képzőművészek Egyesülete igazgatóbizottságának és a Vajdasági Magyar Kultúratanács titkár-

* A szerbhorvát nyelvű, keltezetlen önéletrajz — mint utalásából és bibliográfiai adataiból kitéjük — 1953. és 1958. között keletkezhetett. (A ford. megjegyz.)

ságának. A Testvérség-Egység Könyvkiadóvállalat Irodalmi tanácsának elnöke, a HÍD és a Népoktatás szerkesztőbizottságának a tagja. A Szerb Népköztársaság Művelődési Tanácsa oktatási bizottságának is tagja volt.

Intenzíven foglalkozik festészettel, különösen pedig grafikával, ezenkívül az irodalom, s különösen az esztétika és kritika területén munkálkodik, és írt néhány pedagógiai szakmunkát is.

a) *Festészet.* — Gyermekkorától foglalkozik festészettel. A gimnáziumi tárlatokon tűnt ki, első ízben Újvidéken, az autodidakta festők 1936-os tárlatán állít ki, majd 1938-ban Vajdaság ifjú festőinek szabadkai kiállításán vesz részt. 1942-ben Budapesten állít ki (kétszer), majd Szegeden, később pedig két ízben Újvidéken. A felszabadulás után ismét Újvidéken állít ki, majd a jugoszláviai magyar festők nagy tárlatán vesz részt, a palicsi magyar ünnepi játékok keretében. Ezt a kiállítást, mely hazánk magyar képzőművészeinek retrospektív tárlata volt — ő szervezte. A felszabadulás óta elsősorban grafikával foglalkozik. Számos könyvet illusztrált és grafikailag szerkesztett. A jelentősebb és sikerebb ilyen fajta munkái közül a következőket emeljük ki: Garay—Komáromi: Háry János ébresztése (1950); Komáromi: Választmányi ülés (1950); Mikszáth Kálmán: A két koldusdiák (1951); Olvasókönyv az elemi iskolák III. osztálya számára (1952); Herceg János: Vas Ferkó (1953); Thurzó Lajos: Tavasz Jánoska elindul (1953); Móricz Zsigmond: Mese a zöld fűvön (1953); Veljko Petrović: Bunja (1953). Állandó munkatársa a magyar lapoknak és folyóiratoknak (Magyar Szó, 7 Nap, Dolgozók, Híd), melyek számos rajzát közölték. A szerb lapokban (Borba, Politika, Dnevnik) is közöl rajzokat.

Festőként és grafikusként elsősorban a vajdasági táj és a dolgozó ember figurális kompozíciója érdekli. Munkáinak legnagyobb része tusrajz, a festői anyagok közül pedig a pasztell áll hozzá legközelebb.

Rajzai nagy részét zrenjanini tájképek alkotják, s az a szándéka, hogy e grafikai gyűjteményét kiegészítve Az én városom címen önálló mappában publikálja.

Önarcképe (tempera, 1940) Budapest város galériájában található.

b) *Irodalom.* — Írással, mégpedig képzőművészeti kritikával egyetemi éveiben kezdett foglalkozni, s a *Szép művészet* és a *Kalangya* kritikus-munkatársa volt. A felszabadulás óta a Magyar Szó, 7 Nap és a HÍD munkatársa. A lapokban közölt számos cikke és kisebb írása mellett néhány terjedelmesebb tanulmányt és esszét is megjelentetett: *Művészet és kritika* (Híd, 1950); *Petőfi elbeszélőköltészetének néhány alapvető sajátosságáról* (Híd, 1950); *Irodalmunk néhány időszerű kérdéséről* (Híd, 1951); *Képzőművészetünk a mérlegen* (Híd, 1952); *Gondolatok és jegyzetek képzőművészetünkről I—II.* (Magyar Szó, 1952); *József Attila életműve* (Híd, 1952); *Tanulmány Adyról* (Híd, 1952); *Zilahy Lajos: Ararát* (Híd, 1952); *Kilenc új József Attila vers és néhány tanulmány* (Híd, 1953).

Irodalomkritikusként leginkább a klasszikus magyar irodalom kérdéseivel foglalkozik, és sajtó alá rendezte s szerkesztette az alábbi műveket: *Arany János: Toldi. Melléklet: Arany János Toldija — tanulmány és jegyzetek* (1949); *Arany János: Válogatott lírai versei. Előszó: Arany János lírája* (1950); *Tömörkény István: Válogatott elbeszélései. Előszó: Tömörkény István* (1950); *Móra Ferenc: Elbeszélések. Előszó: Móra Fe-*

rene és a magyar tárcs-irodalom válsága (1951); Petőfi Sándor: Elbeszélő költészete. Előszó: Petőfi elbeszélőköltészetének néhány alapvető sajátosságáról (1951); Móricz Zsigmond: Rózsa Sándor a lovát ugratja, Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét. Jegyzetek e regényhez (1951); József Attila összes versei és műfordításai. Előszó: József Attila életműve. Jegyzetek (1952); Ady Endre összes versei. Előszó: Tanulmány Adyról (1953); Zilahy Lajos: Ararat (szerb nyelven). Utószó: Zilahy Lajos (1953).

Az idén tanulmány- és esszéket ad ki.

A JSZNK Lexikográfiai Intézetének munkatársa.

Fordításai: Cankar: Szolgák (1949); Djilas: Beszámoló a JKP KB-a harmadik, oktatásról tartott plénumán (Népoktatás, 1950); O. Bihalji—Merin: Zola és Seran (Híd, 1952).

c) *Pedagógia*. — Pedagógiával egyetemi tanulmányai idején, különösen pedig a Tanárképző Főiskola tanáraként kezdett foglalkozni. Legtöbbet az anyanyelv- és irodalomoktatás problémáival foglalkozott, s e tárgykörből néhány tanulmányt írt: A magyar nyelv és irodalom tanításáról a vajdasági magyar tannyelvű iskolákban (Savremena škola, 1949); A magyar nyelv- és irodalomtanítás néhány problémájáról középiskoláinkban (Népoktatás, 1950); Arany János (Népoktatás, 1951); Petőfi Sándor (Népoktatás, 1951); Gondolatok és jegyzetek József Attila költészetéről (Népoktatás, 1952); A magyar irodalomtörténeti forrásművek és helye a tanításban (Népoktatás, 1952—1953).

1949-ben elkészítette a magyar nyelv és irodalom részletes tantervét a magyar tannyelvű középiskolák számára, 1953-ban pedig e tárgy új programvázlatát is.

Magyar Irodalmi olvasókönyvet készít középiskoláink részére.

d) *Kulturális tevékenység*. — Megalapítója és első titkára volt a zrenjanini Magyar Kultúrközösségnek, amely 1945. május 15-én kezdte meg munkáját. A felszabadulás óta a Vajdasági Magyar Kultúratanács igazgatóbizottságának, illetve titkárságának a tagja. Kultúr munkásként és irodalmárként Vajdaságszerte számos előadást tartott a magyar kultúregyesületekben. Az újvidéki Népegyetemen néhány szerbnyelvű előadást is tartott a művészet köréből. Előadó volt a vajdasági magyartanárok néhány szemináriumán is.

Az újvidéki rádióállomás és a Jugoszláv Rádió munkatársa.

(Ford. Bosnyák István)

Korom Tibor

B. SZABÓ GYÖRGY LEVELEI

Az első elemitől a 4.-ig és az első gimnáziumtól a III.-ig osztálytársak voltunk B. Szabó Györggyel. Ezekben az években szoros, bizalmas barátság alakult ki közöttünk, s ez a meghitt kapcsolat zavartalan maradt haláláig. Csaknem három évtizeden át hol gyakrabban, hol ritkábban levelet is váltottunk egymással. Dokumentációmban, mely még rendezetlen, tizennégy tőle kapott levelet és három levelezőlapot őrzök; feltehető azonban, hogy egy-két levele még előkerül, mert öbbit is írt.

A legkorábbi megőrzött levele 1938. november 12-i keltezésű; Petrovgradból (a mai Zrenjaninból) írta Leskovacba, ahol akkoriban a textiltechnikai középiskola negyedikes tanulója voltam. Utolsó levele 1962. június 29-i keltezésű, s feleségemnek, Koromné Somogyi Erzsébetnek szól, a Titovo Užice melletti Tara üdülőhelyre címezve.

Itt most azokat a leveleket mutatom be, amelyeknek egyes részletei B. Szabó György életútja és munkássága teljesebb megvilágításának szempontjából — megítélésem szerint — figyelembe veendők.

1.

(Kézzel, fekete tintával írt levél. Két lap fogalmazópapír, középen áthajtva; így a levél terjedelme 8 oldalnyi írás.)

Petrovgrad, 1938. nov. 12.¹

Kedves Tibor!

Talán szidást vagy fedést vársz a hosszú hallgatásod miatt, de én megdicsérlek. Nem a hallgatásodért, hanem azért a hosszú és értékes levedéért, melyet olyan élvezettel olvastam mint egy írást sem.

Olyan gördülékeny és plasztikus írás volt, itt-ott egy nagyon találó hasonlat, jóízű humor, ezek voltak levedednek az értékei, melyért egy nagyon meleg ölelést érdemelsz.

Nehéz a konkoly között tiszta búzát találni. Mint ahogy nehéz a sok rothadt alma között megmaradni egy jónak. Már előre tudtam, hogy a leszkováci magyar diák között nehéz lesz becsületes, gerin-

cen embert találni. Hála neked, és a te leírásodnak Hsztaban vagyok az ottani diákság lelki alkatával. De vigasztalódj! Ne keserítsen el az a sok rossz, hanem fordulj a kevésbé rossz felé és igyekezz őket meggyőzni az egyedüli járható útról. Ha sikerül a tíz, vagy hány fiu van ott, kettőt esetleg még kettőt a helyes irányba terelni, akkor a mag kalászbá fog szökenni. Mint ahogy nem lehet a magyar tömeget megnyerni annélkül, hogy először a szellemi vezetőit ne nyernénk meg, úgy mindenesetre nálatok sem lehet előbbre jutni mielőtt ne nyernénk meg azt a vékony ezüst réteget, melyben az értelem és a becsületeség csillog. Én minden erőmmel támogatni foglak benneteket ahogy szerény tehetségemből tellik és mindent följánlok nektek.

A céloom tiszta és világos: Nektek, ottani diákoknak kell egy kis meleg lelki táplálék, hogy ott az idegen környezetben ne feledjétek el a hazai ízt. De kell hogy mi azt az ízt ne burkoljuk be semmiféle hazug, csalóka, de étvágyat csináló színnel, vagy ábránddal, hanem hogy tiszta, igaz valósággal figyelmeztessük a kötelességre, a kisebbségi sorban élő népetek iránt! Nektek tudnotok kell, hogy a jövő magyarsága ti vagytok, hogy titóletek függ milyen lesz a jövőnk, becsületes munkával megépített egyenes uton fogunk-e haladni, vagy állandóan járatlanban vagy ép(p)en idegen utak szűgyen-ösvényén mint a maga valóságából teljesen kivetkőzött valaki fogunk idegen ajtok előtt kunyorálni egy kis lelki táplálékért?

Tudnonk kell azt is, hogy ma nem várhatunk pesti és odaíti mankókért, mert ha nem gyakoroljuk lassan lépésként a járást, úgy kétségtelen hogy járni soha meg nem tanulunk. Tudnunk kell, hogy kisebbségi nép vagyunk és már 20 éve nem vagyunk közösségben a többséggel, hogy nekünk, különösen nekünk második generációnak más a lelki összeállítottsága, hogy nekünk mások a gazdasági, kulturális és szociális viszonyaink, hogy végül a mi középosztályunk a teljes sorvadásnak, a proletáriásodásnak, van ítéelve és hogy ennek a proceszusnak messzire ható következményei vannak az egész itteni magyarság lelkiségének megteremtése és kialakulása körül.

Fájdalmas igazság! Mi legjobban átérez(zük) ezeknek a komor szavaknak a súlyát, mert hiszen mi vagyunk az az osztály, mely új és friss vért fog önteni az elkorcsult magyar testbe, de mi már most félúton úgy érezzük (,) minden gáncsot elébbünk dobtak. Mi, valamennyien, magyar tanuló ifjúság szegény sorsú, sőt talán nagyon szegény sorsu ifjak vagyunk. Az iskoláztatás nagyon nehezen menne, ha nem kapnánk azt a havi segélyt. De még ha kapnánk! — Az összes becskerekí diákok és egyetemisták eddig egy parát nem kaptak. Aki a konviktusban van (,) az szerencsés ember mert, igaz hogy azokért sem fizettek eddig, de mégis van hitele a M. K. E²-nek. De ezek a többiek! Naponta százával jönnek az öreghez³ fiatal emberek, és sehol semmi. Örökös kifogásokkal jön elő, azt hiszem nem valami jól állhat a széna. Nem tudom mi van veletek. Veled és a többi ottani magyar fiuval. Adja az ég hogy nálatok más legyen az állapot. Ez már kezd túrhetetlen lenni. Most hallom hogy az összes beogradi művésznövendékek Szuboticán vannak, nem lett semmiféle segély

Jelölésre, úgy hogy a tanulmányok bizonyos időre csorbát szenvedett. Köztük nem egy a jövő ígérete mint pl. Hangya. Nem baj! Az örökös kesergéssel nem megyünk sokra. Fiatalok vagyunk és most két fogalom legyen bennünk: a lendület és az optimizmus. Ne legyünk már most aggok, ne igyekezzünk már most a bán lemondás felé hangolnunk lelkünket. Igaz hogy könnyebb mindenre legyinteni és békésen meghuzodni a passziúság homályában de ez egyben gyávaság is! Most ragyogjon át bennünket egy becsületes nagy gondolat, lelkünk legyen tiszta, könnyű és optimista mert így születhetnek csak a gondolatok, és ezekből pedig nagy tettek.

* * *

Azt hiszem egy véleményen vagy velem, ez csak inkább egy kis izelítő volt abból a nagy feladatból, mely ránk várakozik.

Ha ezt a levelemet megkapod, remélem nem fogsz magadra olyan sokáig vártni, én is ígérem hogy igyekezni fogok rögtön válaszolni. A te felvetett gondolataidat mind jónak találom, majd a következő levélben ha válaszolsz erre, még ki fogok térni egyes pontra. Most még néhány örvendetes hírről szeretnék értesíteni. A K. I. E-ben⁴, itt nálunk elkezdődött a mozgás, vasárnapként összejövünk egy pár gimnazista, iparos és diáklány, megkezdődtek a rendszeres előadások, mindenki ír egy felolvasásra alkalmas dolgozatot és azt vasárnap délután, mikor az összejövetelünket tartjuk (,) a bibliára keretében felolvassuk és megvitatjuk. Most vasárnap 20-án én tartom az előadást „Kisebbségi képzőművészetünk” címmel. Egy jó pár oldalas tanulmány, részletesen, alaposan és érthetően tárgyalom a művészet kérdését minálunk. Joggal kérdezhetsz, igen (,) nektek örvendetes hír, ti dolgoztok, de mennyiben örvendetes nekünk, kiknek egy becsületes magyar írás a kezünkben meg nem fordul. Hát én így határozam és ez jóvá is lett hagyva. Az előadást mindenki szépen, tisztán és olvashatóan leírja. Ezt a leírt és jónak talált előadásokat nektek rendszeresen elküldözzük és ezzel ti állandóan informálva lesztek a mi munkánkról, szívünkre tett kézzel mondhatjuk (,) megtettük azt (,) ami tőlünk telhet és tudjuk, hogy rendes előadásokat kaptatok tőlünk. A dolog világos és remélem ti is pártolni fogjátok.

Még egy hírről kell beszámolnom (,) ez pedig a szubotícai képzőművészeti kiállítás, amelyen (—) mint te is tudod (—) én is jelentkeztem résztvevőnek. A kiállítás október 9-től 15-ig tartott. Részemre ez a kiállítás nagy meglepetéseket tartogatott. Váratlanul (,) hogy úgy mondjam (,) teljes közönnyel vártam a kiállítást meg a siker telenséget is. A „Napló” írt még a megnyitó előtti héten egy rövid cikket és bemutatta a kiállítokat. Összesen tizenhét kiállító volt (,) azok közül heten művésznövendékek (,) míg az a többi tíz östehetség. Így hát érthető az a közöny (,) melyet éreztem (,) és nem sokat vártam azoktól az egyszerű vízfestményektől és tollrajzoktól, melyek még egyszerűbb rájárákban voltak, melyek ha igaz is (,) hogy a termés legjava volt (,) még sem éreztem olyanoknak (,) hogy azok ki-

állják a versenyt olyan művészekkel mint Hangya, Acs, Erdely, Boschán, Szilágyi és a többiek. Pedig kiállta: még hozzá fényesen. Mondhatom (,) olyan sikerem volt a tárlaton (,) hogy egyszeriben a befutottak közé jutottam, a bíráló bizottság kedvence lettem és az az egész Olvasókör ifjúságának a büszkesége. Hogyne, hisz az ő nyaralójukban festettem akvareljeim javát, mint amilyen a „Palicsi reggel” (,) az a szürke palicsi táj (,) azután (az) „Eső után” címűt (,) melyet a balkonról festettem (,) a nyaraló balkonáról. Az összes új-ságok többé-kevésbé nagyon kiemelnek. De mint legmérvadobb és leghozzáértőbb (,) a „Napló” ezt írta hosszabb bevezető után. „A pikturában feltétlenül a legeredetibb és a legerősebb egyéniség Hangya András, majd Boschán György, Nagy Sándor és Szabó György következnek.” — Érted! Hét művész és tíz őstehetség között hova jutottam. Aztán így folytatja (:), „Szabó György meglepő szín és rajz-készséget árul el. Egyik-másik akvarelje egészen finom munka.” —

A rendezőbizottság katalogust adott ki (,) a fedőlapon egy toll-rajzom jelent meg, az a rajzom (,) mely egy korcs, nyitott ingmellű, beesett szemű proletárt ábrázol. Lehet (,) hogy emlékszel rá. Két képemet megvettek. Azt a piacot Sztáribecsen melyet a toronyból festettem és a cigányokat (,) melyet mikor beteg voltál (,) elhoztam, és vitatkoztunk a napsugárról. — Az én részemről a kiállítás erkölcsi jelent a jugoszláviai magyar képzőművészet történetében. Még sokat fogsz róla hallani.

Öllelek sokszor

Szabó György

2.

(Kézzel, fekete tintával írt levél. 34 x 21 cm-es, ívre hajtott, kis téglalapokra felosztott papír.)

Petrovgrad 1939 márc. 11

Kedves Tibi!

Megkaptam mind a három lapodat. Eddig azért nem válaszoltam, mert egy referátom volt, jobban mondva előadást tartottam szerb nyelven „Szociális ellemek Jaksic elbeszéléseiben” címen. Hatalmas anyag, rengeteg tanulmányozás előzte meg ezt a munkát. Az utóbbi napokban este 11 felé feködtem, reggel 1/2 5 kor keltem, azt hiszem (,) ez eléggé igazolja azt a lázas előkészületet (,) mely megelőzte ezt a felolvasást. — (Most azért írok így, hogy a következő oldalon rendes, félig rajzolt betűkkel — olvasható előadást küldjek 1848 rol.) Az első lapodban mikor a KIE-ügyben irtál, csak azt vá-

laszthatom, hogy elég kár (,) hogy nem tudták elfogni az ilyen egyesület fontosságát és ezt üzenhetem nekik: „A vallástalanság, az atheizmus, nem a kulturáltságot (jeleníti), hanem sokszor és legtöbbször esetben a műveletlenség legelső bizonyítéka. Akik a vallástalanságot hirdetik (,) úgy adják elő, hogy ők már túl vannak ezeken a „gyerkességeken”, pedig még a kezdetén se tartanak. A keresztény ethika bírálása, valamint a keresztény erkölcs mély lényegének feltárása nem a feladatom. Még azt is üzenem, hogy az „atheizmus” rendszerint nem szeret önmaga lenni, hanem magához huzza azt a többi „izmusokat” is (,) melyeknek a céljait és igazi oldalát csak az elfogulatlan emberek látják. — Nálunk is nehézségek merültek fel, amennyiben a vasárnapi bibliaóra, református hittanóra szerepét lett hivatva betölteni, ennek folytán mi katolikus diákok kénytelenek vagyunk vagy a keddi órákra járni, vagy elmaradni. Néhányszor voltam már a keddi órákon, kilátásba van (,) hogy a gimnázium direktortól engedélyt kapok az esti bibliaóra látogatására (,) mely annál inkább szükséges (,) hogy a munkásifjúságot a helyes irányba tereljem, mert az önérzete és műveltsége lehetőleg a legalacsonyabb. De ezzel nem vagyok még teljesen független; azt a katolikus és más felekezeti magyar diákok, aki dolgozni és tenni akar a magyar jövőért (,) egy táborba kívánom hozni és egy gerinces igazi magyar intelligenciát kívánok teremteni ezekből, mert a régi generáció távozófélben van. Zászlót akarok bontani új magyar célokért, melyek reális talajon nyugszanak, hol nem lehet szó világnézeti különbségekről és vitákról. Mi reális szemekkel nézzük népünket és tudjuk azt (,) hogy itt csak összefogó kollektív munka segíthet. Mi beállunk annak az új jugoszláv magyar generáció(nak) táborában (,) melynek itt küldöm a szócsövét: — a „Szemlét”⁵. Kérlek (,) olvasd figyelemmel minden cikkét (,) mert itt a mi akarásunk(at), a mi céljainkat hallod kicsendülni. Olvasd el Kongó levelét Füstöshöz (,) és többször olvasd el azt a piros ceruzával aláhuzott sorokat, mert azok az új utak jelzőtáblái, az új magyar generáció törekvései. Remélem (,) magatokévá teszitek ezeket a legalkalmasabb, jól meggondolt és megfontolt programot, mely mint olvasni fogod (,) tíz évi vajúdás eredménye. Mi már kinőttük az „Ifjúság”⁶ gyerekcipőit, — szórakozásul még megfelel, de mi már nem ábrándozók, hanem a holnap hivatott építői vagyunk. Én a ti részetekre is elő fogok fizetni a lapra, beleegyezéseteket rögtön várom, — aztán nekem majd bélyegbe megkülditek a 12 dinárt. A lapnak a petrovgrádi terjesztője és munkatársa én vagyok. Ezért nem csak kérem (,) hanem ajánlom nektek ezt az értékes ujságot.

Rendszeresen most nem küldhetek előadást (,) míg nem sikerül összehoznom a petrovgrádi tanuló ifjúságot, melynek munkaprogramjában ti is benne lesztek. Itt találni fogtok néhány előadást is, melyeket felolvashatjátok bár mikor (,) és ez az ujság általában a mi problémáinkat fogja tárgyalni.

Ami a te márciusi nap jelentőségének a méltatását illeti, itt küldöm mellékelve egy magyar történelemkönyvből a(z) 1848—49 részt; az új magyar szempontból pedig itt küldök egy részt Fėja Géza „Vi-

magyarok" c. könyvéből, mely a „Magyar parasztság a XIX ik század első felében” c. részből van. - Tibi (,) ne ragaszkodj máskor ilyen bővös dátumokhoz, hidd el (,) hogy nem ez teszi a mozgalmat, ne legyünk hangzatos szavakkal, hanem igazi, tettekkel bizonyító, cselekvő magyarok.

(A levél folytatásában B. Szabó György egy részletet idéz Féja Géza Viharsarok c. könyvének 25—27. lapjáról. — Mivel a levélnek nincsenek befejező sorai, feltételezem, hogy írásához még egy néhány soros, kisebb papírlap is tartozott, de elkallódott.)

3.

(Kézzel, fekete tintával írt levél. Egy lapnyi fogalmazópapírnak a fele. Zadarból írta, ahol néhány hónapig, amíg át nem helyezték Újvidékre, tényleges katonai idejét töltötte.)

Zadar, 1947 febr. 16.

Kedves Zsóka és Tibor!

A hosszú beszámolómmal megírására még nem került sor, de ez nem jelenti azt, hogy ígéretemet nem tartom be. Ezt a néhány sort csupán arra szánom, hogy életjelt adjak magamról, a beszámoló a hét valamelyik napján készül el.

Elfoglaltságom nagyon nagy. Kiképzésünk villámgyorsasággal folyik — nagy fizikai fáradsággal járó munka ez. Igen sok az éjszakai gyakorlat. Egységemben én vezetem a kulturmunkát, a komszárrel együtt a politikai munkát. Minden héten kulturrelőadást tartok az összes katonák részére — főleg népszerű tudományos témákat dolgozva föl. Ezt háromszor ismétlem meg, mert bár előadótermünk nagy — nem férnek el. Ez mellett tanár is vagyok, a tisztitanfolyamon adok elő, most készülnek a gimnázium harmadik osztályának az anyagából. Azonkívül írnoki adminisztratív munkát végzek, nagyon sokszor éjjel gépelve. Röviden ennyit.

Kek Zsigától kaptam levelet. Az ügyem még nem aludt el. Legutóbb Mitra Mitrovics Gyilas — Szerbia közoktatásügyi minisztere intézkedett felmentésem ügyében. Az eredmény még nem ismeretes. Nem kis dolog, kissé büszke is vagyok rá — ma a protekció nélküli világban nem kis dolog, ha ilyen vezetőségénység, mint Mitra, közbenjár.

Zsiga küldeni fogja rendszeresen a „Magyar Szót”, a „Hét napot” és a „Hidat”. Végre több ujságot tudok meg Vajdaságról.

Őszintén szólva kissé távol vagyok az eseményektől, bár minden kis hír érdekel. Levelet meglehetősen ritkán kapok, annak ellenére, hogy jelentkeztem több olyan embernek, akitől nem vártam, hogy

ennyit vár az irással. Ez különösen a becskereki magyar gimnázium tanári karának egyes személyére vonatkozik.

Néha elkieserít a dolog, de aztán kiengesztelődök. Mindenki elfoglalt a maga kicsiny ügyeivel annyira, hogy nem vesz magának annyi erőt, hogy továbbgondoljon a saját háza tájánál. Minek is?

Legjobb elfeledkezni erről az ügyről, mert az ember előbb-utóbb rájön, hogy aki távol van, az már félig halott. Becskerek számára én már ilyen félig halott vagyok. Se újvidéki, se becskereki. No de se baj! Ezek ritka pillanatok — az ember legjobb, ha a mának él — jómagam is hétköznapi csak a kaszárnya kerítéséig gondolok — vasárnap pedig néha távolabbra is.

Levelem rövid ugyan, de a beszámolómban részletesebb és hosszabb lesz. Irjatok valamit erre a levelemre. Mi újság nálatok? Mi van a bevonulásoddal? Milyen hírek keringenek a civilemberek között a bevonulásról.

Szeretettel üdvözöl benneteket

B. Szabó György

4.

(Kézzel, kék tintával írt levél. Fél ívnyi, silány fogalmazópapír. B. Szabó György sorai csak az egyik oldalát töltik ki.)

Novisád, 1950. dec. 26-án.

Kedves Tibor!

(Az első tizenhat sor az újvidéki Tesvériség-Egység Könyvkiadónál való alkalmaztatásom véglegesítésére vonatkozik, ezért kihagyom.)

Elfeledkezni, dehogyan feledkeztünk meg Rólatok. A levélírás már nehéz ügy — annyi mindennel foglalkozom naphosszat, hogy szabad időm úgyszólván nincs! Ez a kézirat-hajsza megöl! Tudod, hogy milyen keményfejű pasas vagyok kézirat tekintetében — képtelen vagyok összeütni egy munkát, pedig, sajnos, itt már mindenki megszokta, hogy a kéziratot határidőre (összeítve) megkapja — a minőség kérdése ismeretlen fogalom lett! Ennek próbálok én ellenszegülni — ez ellen akarok harcolni személyesen és írásban is! Hová vezet ez a lelkiismeretlen és bűnös irodalmárkodás? A prostituálódáshoz! Már ott tartunk, ha tagadjuk is!

Vörösmartyn dolgozom, kiadás alá készítem líráját. Elég nagy munka — a Magyar Szó-ban lehozott cikk ennek a nagy dolgozatnak az első fejezete. Most tartok a közepe táján — talán még ebben az esztendőben befejezem. És ezer más ügy! Nem akarom felsorolni.

Megvagyunk különben. Keveset vagyunk együtt ezekben a na-

teltek - most készülünk az újév ünneplésére. Kettesben várjuk az új testzendőt és otthon maradunk.

Sokszor üdvözöl és ölel benneteket
Gordonkámmal⁸ együtt
Gyuszi

(A papír pocsék, de talán kibetűződ!)

5.

(Fél ív fogalmazópapír. Géppel írt levél. Fogalmazója a hosszú ékezeteket ceruzával tette fel, minden bizonnyal sietve. Az aláírástól balra kör alakú bélyegző ezzel a szöveggel: „MAGYAR ÜNNEPI JÁTÉKOK — KULTURNI FESTIVAL MADJARA — P A L I C”).

Kedves Tibor!

Félig-meddig hivatalosan írok Szabadkáról a fesztivál bizottság nevében és arra kérlek, hogy a megbeszélte Várkonyi kép beszerzéséről a palicsi kiállítás számára mielőbb gondoskodjál. Azt hiszem, hogy Várkonyi özvegye ma is él és a Várkonyi-villában lakik, tehát legjobb lenne ezen a nyomon elindulni. Mindössze egy-két képe jön számításba. Az egyik egy kis kb. 30/40 cm. olajkép, egyik fiatalkori önarcképe, melyet kissé Rembrandtosan festett meg az öreg, de igen szabadon, szélesen és színesen, a másik pedig valami jobban sikerült Várkonyi tájkép lehetne.

Nem ártana, ha megkérnéd Vanyek Tivadart, hogy kísérjen el és segítsen a kép kiválasztásában. Ezzel a postával küldtem el az ő meghívóját is és már jeleztem, hogy felkeresed és mi miatt. Így lehetne, vele együtt elintézni a képszállítást is. Amikor a maga dolgait küldi, akkor küldje el a Várkonyi képeket is. A képeknek legkésőbb 18-án Palicson kell lenni Hegedüs Béla, Palić, Oreškovića 2 cím alatt.

Mit gondolsz attól a szerencsétlen Eich-től kellene-e képet kérni? Nekem az a gyanum, mintha az az ember svábbbá lett volna a megszállítás alatt és kiállított volna a német festőkkel! Nem? Ha így van, akkor számításba sem jöhet, de egyébként is, ismerve képességeit, nem tudom kell-e nekünk? Mit gondolsz Tapasztó Emil barátunkról? Csinál az valamit és meghívjuk-e? Ha úgy találd, hogy érdemes meghívni, akkor Te egyenesen hívd meg a nevemben, hogy a felesleges irkálást és huzavonát elkerüljük. A fenti palicsi címet közöld Vele és azt, hogy összes kiadásait megtérítjük, és valami famunkát várunk Tőle elsősorban, de mást is. Két alkotásnál többet ne küldjön. Levélben jelentkezék nálam és ha kiállít, akkor azonnal csatolja életrajzi adatait (Név, szül. hely és év, iskolák, kiállítások, díjak, jutalmak stb.). Ugyanakkor Téged arra kérlek, hogy Várkonyi özvegyének kézcsókomat továbbítsd, közöld, hogy a képekért garanciát vállalunk és a visszaszállításukról gondoskodunk. Magyarázd meg,

hogy a kiállítás a vajdasági magyar festészet történetét mutatja be és Várkonyinak, valamint a becskerekai művésztelepnek nem kis szerepe volt a művészeti élet elindításában stb.

Kérlek, hogy levelemre mielőbb válaszolj és közöld velem, hogy mit végeztél.

Jelenleg Szabadkán tanyázok egészen július első napjáig, mint érettségi biztos a Tanítóképzőben és mint a kiállítás szervezője. Cim: Sz. Gy. prof. Subotica. Učit. škola. Tapasztóval is közöld a címet, ha irsz neki. Vigyázz! Levelet címre.műtárgyat Hegedüs címére kell küldeni!

Mielőbbi választ várok,

sokszor ölel
B. Szabó György

Szabadka, 1952. jun. 9-én.

u. i.: Várkonyi özvegyétől szerezd meg a szükséges életrajzi adatokat (lásd fent!)

6.

(Kézzel, kék tintával írt levél. Vastagabb levélpapír. Széles margó, apró betűk. Írás csak az első és a harmadik oldalon van.)

G.º 1958. ápr. 27-én (vasárnap)

Kedves Tiborom!

Leveleidnek igazán megörültem. Úgy látszik, hogy Nálad ~~néhé-~~zen születik meg a levél, de annál kiadósabb. Az utóbbi szokást megtarthatod, az előbbin változtass! Lehet még belőled egész rendes ember is!

Jól vagyok, birom az „emigrációt” — nem könnyű dolog! — per-
sze hat hónapnál előbb innen nincs szabadulás. Aztán majd meg-
látjuk, mi lesz velem. Türelemmel kell győzni, a többi gyerekjáték.
Hatvankilenc kilós vagyok és döngő léptekkel járok a folyosókon.
Képem kikerekedett, meghíztam; a pihenés jót tett.

Örülök, hogy végre sikerült fészket rakni! Sokat jelent jó la-
káshoz jutni. Én is szeretném valahogyan megoldani a magamét, mert
szűken vagyunk mi is.

Híreidnek megörültem. A sajtót kapom és a dolgokat figyelem-
mel kísérem, de nagyon jól jön egy kis „házi kommentár”. Sajná-
lom, hogy Majtényinak nem sikerült a színpadot meghódítania, de
talán az öreg sem volt tisztában, hogy milyen nehéz is a dráma. Ta-
lán, ha több gonddal csinálja és nagyobb célratöréssel (nem elhamar-
kodva) — lett volna belőle valami. Valamennyire Jókára is vonat-
kozik ez, bár egyiknek sem ismerem a darabját kéziratban.

A színház körüli kavargás a rádió javára ütött ki: Vargát¹⁴ én igen tehetséges embernek tartom és azt hiszem sokat nyer vele a rádió. Laták¹² is tud hasznos munkát végezni, ha megfelelő munkakört kap nálatok.

Szerencsés¹³ már rég elkerült a rádiótól — azt hiszem, az új környezet jót tett neki: néhány jól megírt riportját olvastam. Pistáról¹¹ nem tudok semmit, bár sikerülne egyenesbe jönnie neki is!

Magda¹⁵ könyvéről olvastam, örülök, hogy sikere volt. Sajnos, nem ismerem a művet, de a témája érdekes és a dokumentumjellegű művek mindig lekötik az embert.

Olvastam Wanyek¹⁶ barátunk sikeréről. Láttam néhány képét az ősszel és tetszetek. Úgy látszik, megtalálta önmagát.

Itt megkezdődött a tavasz. A vidék gyönyörű, sétákra kiválóan alkalmas és ez egyik kedvenc foglalkozásom most, persze az olvasás mellett. Szerencsére az idő gyorsan múlik — lassan már négy hónapja lesz, hogy itt vagyok és észre se vettem. Ez jó. Unalomból itt-ott fordítgatok valamit, ezt heverészve is csinálni lehet és elég izgalmas munka. A Hídből látom, hogy Te is szorgalmas vagy. Örülök neki.

Köszönöm a jókívánságaidat, igyekszem, igyekszem.

Zsókat és a gyerkeket sokszor üdvözlöm, Téged a régi barátsággal ölel

Gyurka

7.

(Kézzel, kék tintával írt levél. Vastagabb fehér levélpapír, széles margó, a fentieknél valamivel nagyobb betűk. Szöveg az első és a 3. oldalon.

Golnik, 1958. június 18.

Kedves Tibi és Zsóka!

Gordonka közvetítette az üdvözetet és kézbesítette az ajándékot. Köszönöm a kedves megemlékezést. Jólesett.

Bizony lassan már hat hónapja lesz, hogy Tibit utoljára láttam, nagyon gyorsan múlik az idő és ez talán itt vigasztaló.

Nagyon jól érzem magam, Gordonkával csavarogtunk egyet — Ljubljanát, Blédet és Krányt jártuk — és nagyon kellemesen eltelt ez az egy hét.

Az orvosok nagyon elégedettek velem, már nem vagyok számukra érdekes eset; az „elhanyagolt” beteg pedig már nem is beteg!

Időm van bőven, sokat olvasok, újabban fordítok (lassan már szlovénból is!), rajzolok, itt-ott írok. Kapom a lapokat, akadnak szorgalmas levélírók is (elsősorban az asszonyom), rádióm is van, úgy, hogy ismerem az otthoni, hazai és külföldi híreket és így ez az „emig-

rától" nem jelent szellemi magányt és teljes elkapcsolódást. A pihenés már nagyon rám fért, ha mást nem, de a pihenés technikáját alaposan megtanultam itt és azt hiszem, hogy hasznát veszem majd később.

Hogy vagytok? Mikor mentek szabadságra és szándékoztok-e menni valahova? Kellemes és alapos pihenést kívánok!

Ha netalán Ljubljana felé vezet az utatok — ugorjatok fel hozzám. Nagyszerű autóbuszösszeköttetés van!

Sokszor ölel benneteket
Gyuszi

8.

(Géppel írt levél, feleségemnek szól, a Titovo Užice melletti Tara üdülőhelyre címezve. Jobb levélpapír, széthatjva. Szöveg a lap mindkét oldalán.)

Noviszád, 1962. június 29-én

Kedves Zsóka!

Megkaptuk lapodat, nagyon örülünk, hogy nem felejtettél el bennünket ezer méter magasságban sem, s reméljük, hogy ezután is eszedbe jutunk.

Azóta már tíz nap telt el, valószínűleg megszoktad a környezetet és alaposan kipihented magad — a pihenést is meg lehet és meg kell tanulni! Hidd el, nem lehetetlen, csak akarni kell!

Sajnálom, hogy elutazásod előtt nem ugrottál fel hozzánk egy kávéra. Megmutattam volna a kavicsgyűjteményemet (akad köztük 2 kilós is!), Gordana éppen valamelyik nap hozta rendbe, mert a balkonon áll, amíg be nem rendezzük a lakásunkat egyszer már véglegesen, mert olyan példányaim vannak, amelyek a legszebb, legfinomabb kerámiával is fel veszik a versenyt. Gyönyörűek. Nem szeretnél be nekem néhány szép példányt az ottani kavicsokból? Patlak-környéken, útmentén találhatsz, gyűjts össze néhányat! Ne neved ki ezért a kérésért — a kő most a legfőbb festői problémám!

Mi megvagyunk! A gyerekek vidéken — Marietta¹⁷ Kulán, Goca¹⁸ unokatestvérénél vendégeskedik, a fiam — Berciéknél¹⁹ Becskereken. Augusztusban a tengerre mennek három hétre az iskolával. Goca vizsgáira készül, ősszel négy vizsgája van a fakultáson, én tanulmánykötetemmel szeretnék elkészülni szeptemberre, s egy kötet fordítással, amelletts persze rajzolni is szeretnék — a kő, a kavics problémája megért bennem, egy éve melengetem magamban, most nyáron nekilátok.

A lakáskérdésünk még mindig megoldatlan, élünk ahogy lehet. Van remény, hogy műteremhez jutok, ami már sokat jelentene számomra. Beérném ennyivel is, ha többre nem telik.

Reméljük, hogy megszokod az új környezetet, lassan már el is

indulsz hazafelé, de mindenesetre használd ki a pihenő percet, a munka várja az embert, s el kell felejtetni azt is, hogy egyáltalán létezik a világon munka, Noviszád, minden egyéb!

Várjuk a látogatásodat, feltétlenül keress fel bennünket, ha megérkeztél. Alapos pihenőt kívánva, sokszor üdvözölünk és csókolunk mindketten!

Gordana és Gyurka

(Mindkét aláírás saját kezű; az előbbi cirillbetűs.)

J E G Y Z E T E K

¹ Ebben az időben B. Szabó György a petrovgradi (a mai zrenjanini) gimnázium hetedikes tanulója. Az elemi iskola négy és a gimnázium első osztályát anyanyelvén végezte, ettől kezdve pedig szerbhorvát nyelven volt kénytelen tanulni, mert megszüntették a gimnázium magyar tagozatát. Anyanyelvi műveltségét egyetemi tanulmányáig magánszorgalomból gyarapította. — A zárójelbe tett betűk, vesszők tőlem erednek. Ezeket persze csak akkor írtam be, amikor feltételeztem, hogy nélkülük a szöveg félreérthető lehetne.

² MKE — Magyar Közművelődési Egyesület.

³ Öreg — Marton Andor bankigazgató és a petrovgradi MKE sok évi elnöke.

⁴ KIE — Keresztény Ifjúsági Egylet.

⁵ Vajdasági Szemle, folyóirat. Megjelent Szabadkán 1938 és 1941 között.

⁶ Ifjúsági folyóirat. Megjelent Petrovgradban 1937 és 1944 között.

⁷ A levél két sorának néhány szava olvashatatlan.

⁸ *Gordonka* — B. Szabó György így hívta a feleségét, Gordana Ačanskít.

⁹ G. — Golnik rövidítése.

¹⁰ Sulhóf Józsefre és egyik színművére utal.

¹¹ Varga István rendező abban az időben ment át a Szabadkai Népszínházról az Újvidéki Rádióhoz.

¹² Laták István író szintén abban az időben hagyta ott a Szabadkai Népszínházat, s az Újvidéki Rádió munkatársa lett.

¹³ Szerencsés József szerkesztő.

¹⁴ Német P. István.

¹⁵ Szimin Boschán Magda: *Dok višnje procvetaju*. Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad, 1958.

¹⁶ Wanyek Tivadar festőművész.

¹⁷ Leánya, Szabó Marietta.

¹⁸ Gordana beceneve.

¹⁹ Szabó Bertalan, B. Szabó György bátyja.

Csáky S. Piroska

**ADALÉK
EGY ÉLETRAJZHOZ**

B. Szabó György egyik életrajzában ezt olvashatjuk: „1946 decemberétől 1948 januárjáig katonai szolgálatát teljesíti Zadarban és Újvidéken, ahol egyúttal a Tanárképző Főiskola tanári teendőit is rendszeresen végzi.”* A 27 éves B. Szabó György is éppen olyan katona volt, mint a többi, vele egy sorsban levő társa, de ő tetézte a katonai élet mindennapi kötelezettségét egyéb kulturális tevékenységgel is. Az alábbi levelet édesanyjának írta már újvidéki tartózkodása idején — nem sokkal az áthelyezése után, részletesen leírva hétköznapjainak, elfoglaltságainak körforgását. Két részletet kihagytunk a levélből — ezek teljesen személyes vonatkozásúak. Kihagyásukkal azonban nem csökkentettük a B. Szabó György életére vonatkozó adatok teljességét. A szűkszavúnak nem mondható levél autentikus dokumentuma élete egy jelentős periódusának. Kézzel írva, 4 oldalon (kétféle papíron), kék borítékba helyezve indult a levél útjára Szabó Bertalan, Maršala Tita 43. Zrenjanin címzéssel.

Novi Szád, 1947 máj 15

Kedves anyám!

Megkaptam a csomagot, köszönöm szépen — jól jött. Megkaptam a levelet is, vagy leveleket, mert vagy háromat kaptam egyszerre kézhez. Megtettem a szükséges lépéseket a betegsegélyzőben — azt hiszem menni fog a dolog. Egyet nem értettem meg: maga valami iratot kér a rendőrségtől, amiről Sándor azt írta, hogy nem hajlandók kiadni. Most érdekelne, hogy kiadták-e vagy nem? Ezt írja meg. Itt a dolog menni fog.

Kosztunk most valamivel megjavult, csak gyenge szakácsunk van, aki még a legjobb élelmiszerből is csak pancsot tud főzni. De most már megszűnt ez a kínos éhségérzet, mely az első napokban elfogott.

Egyébként egészséges vagyok, már megszoktam a helyemet, engem is megszoktak.

Előadásaimat rendszeresen tartom, hallgatóim szeretnek és tisztelnek. Az óráim száma megszorodott — a heti 10 óránál tartok — így az előkészület is több időt vesz igénybe.

* L. B. Szabó György e számunkban (106—108. l.) közölt keltezetlen, szerbhorvát nyelvű önéletrajzát.

Az idő pedig nagyon rövid. Minden perc drága és megszoktam, hogy az idővel takarékoskodni kell. Sajnos azonban nemcsak katona vagyok, hanem tanár is — vagy fordítva tanár is, nemcsak katona.

Az óráimra körülbelül négy-hat órát kell előkészülnöm, ehhez pedig csak este tudok időt lopni. Rendszeresen dolgozom este 8-tól 12-ig. Reggel 5-kor felkelek, mert az újságokat kell átvennem a postán és az állomáson — én osztom el a lapokat — kb. napi 1000 újságpéldány szétosztása nem kis feladat. Szerencse, hogy segítségem is van. Ezt a munkát 7—1/2 8-kor fejezem be. Utána reggelizni szoktam — 8-kor órára megyek, mely 10-ig tart, majd minden nap. Tíz órakor megnyitom a könyvkereskedést, mely itt van az épületben és délután háromig ott vagyok. Közben ebéd 12-órákor.

Délután 3-tól 7-ig a könyvtárban vagyok vagy politikai óránk van, vagy valamilyen munka a parkban — locsolás, vízhozás stb. 7-kor vacsora — utánna — dolgozom éjjelig. Reggel öt órakor kezdődik minden előlről.

Újság, könyvkereskedés, könyvtár — iskola — ezek most a legfőbb gondjaim és ez nem is kevés.

No aztán mindig akad alkalmi munka. Most a teli söröshordókat szállítsd le a söntésbe — az üreseket fel, most te hozod az ebédet a többieknek, te osztod ki, te mosogatsz — aztán vendégek érkeznek az otthonba, hamar cipeljétek ki az új szőnyegeket, teregessétek szét, hozzátok fel az asztalokat, székeket, cipeld a pálmákat. No ma mozi is van, a filmet neked kell hoznod, ami azt jelenti, hogy minden filmtekercset külön szállítasz ide és vissza a másik moziba, ahol ugyanezt játsszák. Ez kb. 3 óra szakadatlan szaladgálást jelent.

Szombaton lesz a Főbizottság közgyűlése — amelyre elmegyek, nem tudom, hogy Panna ott lesz-e?

Meghozzuk a költségvetést.

Ebből majd talán megkapom én is a pénzemet — a november, december hónapra — kb. 7000 dinárt kell kézhez kapnom. Hát nem jön majd az jó?

Haza küldöm, hogy egy kis télirevalóról gondoskodjon már most, hogy ne ismétlődjön meg a tavalyi sanyarúság.

Nem tudom, hogy mennyi lesz most a jutalmam, de mint katona is el kell, hogy érjem a háromezret.

No majd meglátjuk.

Szeretettel csókolja Gyuszi

**B. SZABÓ GYÖRGY KÉT
DOKUMENTUMA**

B. Szabó György irodalmi termését csak részben tartalmazza a két megjelent kötete; mint jelen számunk bibliográfiája is tanúsítja, számos cikke és tanulmánya lapjaink és folyóirataink hasábjain vár begyűjtésre, kiadásra. A kutatás számára azonban e dokumentumok mégis hozzáférhetőek.

Ellentétben az alább közölt reflexiókkal, melyeket B. Szabó az *Éjszakák, hajnalokban* is közzé akart tenni, de e posztumusz kötetbe végül mégsem kerültek be (1. a Kiadó utószavát az id. kötetben).

Az első dokumentum gépiratán B. Szabó csak az elmondás alkalmát tüntette föl („a Híd-díj átadása Sinkó Ervinnek”), míg az Ifjúsági Tribünön elhangzott felszólalását csak az *Éjszakák*... kézírásos tervében jelölte meg („Tribün felszólalás — 1962. XI”).

E két írás közzétételét az *Éjszakák*... szerkesztője, Tomán László tette számunkra lehetővé a kötet gépiratának átadásával.

B. I.

SINKÓ ERVIN KÖSZÖNTÉSE A HÍD-DÍJ ÁTADÁSAKOR

A Híd-díj bizottság nevében és annak megbízásából, a jugoszláviai magyar irodalom és könyv ünnepén, a jugoszláviai magyar irodalom nagykorúságának ünnepén, örömmel köszöntöm az 1961-es könyvtermésünk legjobb művét és az *Egy regény regénye* íróját, Sinkó Ervint!

Ezekben a percekben, amikor irodalmunkban minden forr és erjed, most, amikor egy hosszú folyamat eredményeként ma vagy holnap kibontakozik irodalmunkban is az új, az előremutató, ki kell mondanunk, hogy Sinkó Ervin könyve, állásfoglalásával, igényességével, tartalmi és formai megoldásával ennek a percnak a bekövetkezését sürgeti: példát ad, erőt, ösztönzést és bátorságot.

Egy tegnapi televíziós-adásban, dokumentum-filmek filmkockáiban, előttünk peregtek le az 1936-os esztendő eseményei: az amerikai elnökválasztás, az SS és SA csapatok díszfelvonulása Berlinben, egy rögtönzött „háborúsdi” Hitler jelenlétében, a Sporthalle-ban. S azután Moszkva: az ifjúsági sportünnepély, tizenhatos sorokban vanuló-menetelő fia-

talokkal, puskákkal, fulándsákkal, kerekéken gördülő tornaszerekkel, és tótágast álló tornászokkal a dlsztribún előtt, ahol Sztalin integet s mosolyog. Majd egy szempillantásra: Gorkij-profilja, később együtt Romain Rolland-nal a Gorkij-villa teraszán, s újabb kép: Gorkij temetése.

S ünneplő tömeg Moszkvában, az új alkotmány öröme s a moszkvai Luna-park csodái.

Azokban a percekben arra gondoltam, hogy ott, Moszkvában, valahol, él, létezik egy emigráns magyar író, akit arra kényszerítenek, hogy végigvándorolja a moszkvai kiadókat, házaljon az *Optimisták*, a magyar proletárforradalom regényének kéziratával, és aki éjszakánként naplót ír, mert kényszernek érzi, hogy valljon az igazságról, hogy az igazat mondja, ne a valódit, egy író, művész, aki Pierre Reverdy-vel együtt vallja, hogy a „költő önmagának tartozik azzal, hogy a költészetnek tartozó részt mindenkitől megóvja”.

Jól esett tudni, hogy ugyanaz az emigráns magyar író, aki azokban a pillanatokban a moszkvai naplóját írta — ma hazaért, küztünk van, itt él, ír, nevel, s könyve megjelenésével együtt a jugoszláviai magyar irodalom születését ünnepelhetjük!

(1962. március 18.)

* * *

AZ IFJÚSÁGI TRIBÜN RŐL ÉS KÖNYVKIADÁSUNKRÓL 1962-BEN

Az est egyik tanulsága legyen az, hogy nemcsak a mondanivaló, a tartalom a fontos, hanem az is, ahogyan kifejezzük, tudatosítjuk, ahogyan „tálaljuk” véleményünket, állásfoglalásunkat. Ez nem lehet mellékes kérdés a Tribün munkamódszerében. Számos eszköze van és végtelen változata annak, ahogyan lehetségessé válik kiemelni a legfontosabbat, a lényegest, a mellékest, az értékest és az ostobát, de mindig merészen, frappánsan, meggyőzően, frissen, elevenen, alaposan és dokumentálva. Ez nem rendezés kérdése: a szellemi frissességé.

S a Tribüntől álljon távol minden önelégültség; s ha munkájában megmutatkoznának az elöregedés tünetei, minden eszközzel harcoljon ellene. A Tribün ne alakuljon át más intézmények „fiókintézményévé”, munkatervét és módszerét alakítsa ki önerejéből, álláspontját maga formálja ki, szabadon, függetlenül, a Tribün haladó hagyományainak és friss légkörének megfelelően. Közönségnevelő és véleményformáló szerepét csak így töltheti be.

A ma és a holnap közönsége és közvéleménye formálódik itt: növelni a befogadóképességét, ízlést, látást, hallást nevelni — ez a feladat! Milyen nagy feladat! Ezért nincs okunk elkényelmesedni, ellomposodni, elégedettnek lenni, s hinni, hogy mindent megtettünk! Lássuk magunk előtt a Tribün közönségét és problémáit tíz év múltán! Nem lesz azonos a problémája, a látása, az ízlése, a hallása a mai közönséggel, s elégedetlen lesz, ha visszagondol és felidézi ezt a mai estét, vagy a tegnapi.

Így kell látni az olvasót is, a holnapit, holnaputánit.

Így mérni nem az irodalom, hanem az irodalmi élet folyását!

A ma és a holnap közönségét már mind kevésbé lehet megtéveszteni.

Ezt nem tévesztheti szem elől a világ egyetlen könyvkiadója sem, írója sem. A mi könyvkiadóink és íróink sem.

A kiadó nemcsak a közönséget szolgálja, hanem a művészetet is. Ha ezt tudatosítjuk, másként viszonyul majd az író a könyvkiadáshoz, másként a közönséghez. Akkor majd nem arra törekszik, hogy még életében kiadja a posztumusz kötetét, akkor majd valóban bekövetkezik, hogy az írók az asztalfiókokban melengetnek és őriznek kéziratokat két, három éven át és esztendőkön keresztül. Akkor majd érlelődnek a témák, az írások.

Mindehhez elengedhetetlenül hozzátartozik a közvélemény ereje: a közönség.

Mihelyt a közönség reagál, véleményt mond, Csépe mellett is akár, de a korszerű irodalom kérdéseiben is és mellette is, itt, így, s másutt, s mindenfelé, akkor meg kell változni annak az írói magatartásnak, amelyről itt szó esett ma este. Meg kell változnia nemcsak a kiadóval szemben, hanem az olvasóval szemben is.

Talán optimális feltevés lenne hinni, hogy belátja, hogy dilettáns. De a dilettantizmus egyre nagyobb fényűzés ma, s még költségesebb kedvtelésnek számít holnap. Számolni kell ezzel a ténnyel!

Már a mának, s a holnapnak még inkább egyértelmű a válasza: a dilettánsok kora lejárt irodalomban, művészetben, tudományban, nevelésben. Új minőséget jelent ez nemcsak a mi életünkben, vidékünk szellemi életében, hanem az egyik új minőség a jugoszláv szellemi életben is.

(1962. november)

B. Szabó György

Bosnyák István

**MEGÚJHÓDÁS —
MEGOSZLÁS NÉLKÜL****(B. Szabó György
és az 1950—51-es nemzedékvita)**

Egyik régebbi portrévázlatunkban¹ már érintettük azt az irodalompolitikai szerepvállalást, melynek révén a jugoszláviai magyar irodalom akkortól, első számú kritikusa és szaktekintélye sajátos módon járult hozzá a kompromittálódó új nemzedék megvédéséhez — és, jóllehet akaratlanul, a nemzedékké válás megakadályozásához is. B. Szabó Györgynek e költői irodalompolitikai szerepe a portrévázlat keretében természetesen túl szerény teret kaphatott csupán, s körvonalazásához kizárólagosan B. Szabó-dokumentumokat használhattunk fel. A szóban forgó szerep így módon elvonatkozott a körvonalazódott irodalmi életünk, irodalompolitikánk és kritikai gondolkodásunk *egészétől*, akkori valóságától, a meg csak halványan sem rajzolódhatott ki az a valós szellemi háttér, amely B. Szabónak az új nemzedéki törekvések melletti kiállását — és feladatát való megtorpanását is természetesen meghatározta.

Alábbi tanulmányvázlatunknak tehát az a feladata, hogy a maga való összefüggéseiben körvonalazza azt a mindenképpen jelentős szerepet, amelyet irodalmunk sorsdöntő két évében B. Szabó Györgynek „osztott ki” az irodalmi élet.

1. MEGJEGYZÉSEK A MÓDSZERRŐL

1.1 Az irodalompolitikai szerepvállalás valamelyest is teljességteljesítő vizsgálata nem képzelhető el „immanens” módszerrel, csupán az illető irodalmár dokumentumainak az elemzésével; legalább ilyen fontos az adott irodalmi légkör vizsgálata is, hisz nélkül nincs viszonyítási alap, lehetetlen adekvátan minősíteni a szerep milyenségét, viszonylagos programizáltságát vagy maradiságát stb. Irodalmi életünk szóban forgó két évének valóságát az alábbiakban a *Magyar Szó*, *7 Nap*, *Dolgozók*, *Híd* és *Szava*, (illetve *Ifjúság*), valamint a *Híd* 1950-es és 1951-es évfolyama alapján kíséreljük meg fölvezetni.

1.2. Vizsgálódásunk tehát csupán az akkori *publikált* dokumentumokra terjed ki; a nemzedékvitával kapcsolatos értekezletek jegyzőkönyvi anyagára, irodalmáraink levelezésére, az irodalmi események napló- vagy emlékeztetőformájában való megörökítése stb. stb. — mindez e két év kutatásánál számúrára éppúgy hozzáférhetetlen, mint a felszabadulás utáni negyed-

sajnos, jórészt már eleve vereségre van ítélve.

1. 3. A teljességről másrészt „önkéntesen” is le kell mondanunk egy vonatkozásban: e tanulmányvázlatnak nem ez a célja, hogy az ún. „áprilisi Híd” megjelenésével kirobbant s egy év múlva újra fellángoló vita résztvevőinek álláspontját külön-külön s minden részletében bemutassa; egy-egy vitacikkből itt csak azt emeljük ki, ami a *vita egésze* tekintetében jellegzetesnek s B. Szabó György állásfoglalása szempontjából fontosnak tűnik. Nem egy-egy szereplő szubjektív magatartása, hanem *nézete mint korjelenség* érdekes itt a számunkra, s ilyen szempontból csak B. Szabó állásfoglalásával teszünk — témánkból következően logikus — kivételt: míg a vita egyéb résztvevőinek jellegzetes nézetei csak háttérként szolgálnak, az ő szerepét *egészében* kíséreljük meg — az említett forráshiány korlátai között — kidomborítani.

2. A VITA BIBLIOGRÁFIÁJA

2. 1. A vita kirobbantója a *Híd* 1950. évi, fiataloknak szentelt áprilisi száma volt. E számot — a folyóiratban ez idáig csak elvétve képviselt fiatalokat — B. Szabó György vezette be *Az új nemzedék hangja* c. rövid írásával. Verssel Borus Erzsébet, Fehér Ferenc, Hatala Zoltán, Major Nándor és Poros Anna szerepelt, novellával Németh István és Petkovics Kálmán, irodalmi kritikával, cikkel vagy tanulmánnyal pedig Bori Imre, Gellér Tibor, Juhász Géza, Sárosi Károly és Tomán László. Folklór-tárgykörű cikkel Bóna Júlia, nyelvészetivel pedig Madarász András jelentkezett, míg Begovics Imre egy fényképképzéssel írt. A számot Dragi Milenković kritikájának fordítása (Jámbor Mária), politikai Figyelő és irodalmi-művészeti Krónika (Bori Imre) egészítette ki.

A kirobbanó irodalompolitikai-irodalomszemléleti vitában B. Szabó, Bori, Borus, Fehér, Gellér, Hatala, Németh és Tomán írásának lesz központi szerepe; ők részesülnek ugyanis ideológiai bírálatban, míg mások írását esetleg csak szakmai kifogások érik.

2. 2. A *Híd* áprilisi számára elsőnek a *7 Nap* reagált, amolyan „vicces” formában: Bogdánfi Sándor majdnem egy egész újságot szentelt a fiatalok írásainak karikírozására². Ezt követően a *Magyar Szó*ban Rehák László felelős szerkesztő írt bírálatot három folytatásban³, majd az *Ifjúság Szava* egy aláírás nélküli — s ahogy a vita során később kitudott: Tomka Gábor felelős szerkesztő tollából származó — vezércikket közölt, amely már a címével is tagadó választ adott a *Magyar Szó* cikksorozatának kérdésére: *Nem ez az új nemzedék hangja*⁴. Gál László a *Dolgozó*-ban írt bírálatot *Eltévedt fiatalok* címen⁵, melyben az újvidéki Rádióban már elhangzott véleményét egészítette ki, a *Híd* júniusi számában pedig Lőrinc Péter foglalkozik a folyóirat vitát kirobbantó, áprilisi számával.⁶

2. 3. A megbírált fiatalok első — közvetett — védelmi reakciójának azt tekinthetjük, hogy Sinkó Ervin egyik szerbhorvát nyelvű felszólalását fordításban közöli az *Ifjúság Szava* irodalmi oldala⁷ (szerk. Fehér Ferenc és Major Nándor), ezt követően pedig Bori Imre válaszol az addig megjelent bírálatokra.⁸ Vele egy napon közli a *Magyar Szó* Bóna Júlia polé-

mláját is, ez azonban pusztán szakmai jellegű, s nem érinti a vita eszméletteljes tárgykörét. Az *Ifjúság Szava* irodalmi oldala — a fiatalok egyetlen, viszonylag önálló orgánuma — ezután ismét Sinkó Ervint kapcsolja be a vitába: leközi a vajdasági körútja során Újvidékre is ellátogató Sinkó bevezetőjét⁹, az „áprilisi Hídről”, melyet az újvidéki fiatalok által szervezett értekezleten mondott el, ahol is felkéri, „adjon útmutatást és tanácsot a fiataloknak, hogy a jövőben még eredményesebben munkálkodjanak”¹⁰. Végül, a vita első, 1950. évi részének utóregzéseként Bori Imre burkolt formában polemizál a *7 Napban*,¹¹ s erre Lőrinc Péter válaszol, ugyancsak burkolt formában.¹²

2. 4. A vita második hullámát a *Magyar Szó* 1951. április 2-i, aláírás nélküli tudósítása¹³ indítja el, melyet — ahogy ezt később maga fedi fel második cikkében¹⁴ — Sulhóf József írt a *Híd* előző évfolyamát elemző értekezéslet ismertetőjeként. Ugyanerről az értekezletről tudósít Fehér Ferenc is az *Ifjúságban*¹⁵, s ezt a tudósítást támadja meg Sulhós József a második cikkében. Ekkori sajtónkból nem tűnik ki eléggé világosan, hogy az április 1-i *Híd*-elemzésen milyen mértékben merült fel a nemzedék-ellentét, az irodalmi generációharc, a fiatalok önállósulási törekvése; hogy azonban a konfrontálódás és ezzel együtt a vita újrafellobbanása már ezen az értekezleten is a „levegőben lógott”, s nem az értekezletről írt tudósítások váltották ki, az magukból a tudósításokból is jól kivehető¹⁶.

2. 5. Tomán László *Bűnös irodalompolitika* címen¹⁷ folytatja az ily módon újra föllobbant vitát, majd Bogdánfi Sándor cikke következik¹⁸. Saffer Pál csak közvetve kapcsolódik be a vitának e második részébe Bori Imrének a *Bors és fahéj*ről írt kritikáját bírálva¹⁹. Ezután Bálint István szólal meg *Merész szölamok a szölamirodalomról* c. írásával²⁰, melyben többek között az áprilisi *Híd* fiataljainak állítólagos monopolhelyzetét bírálja. Erre az állításra felel Fehér Ferenc újabb cikke²¹, míg Bori Imre főleg Bogdánfi Sándor polémijával vitázik²².

2. 6. Ilyen előzmények — majd két tucat, egy kisebb kötetre rugó vitacikk! — után szól bele a nyilvánosság előtt B. Szabó György is a nemzedékvitába²³. Herceg János egy hónap múlva felel e hozzá intézett nyílt levélre²⁴, hogy a kettőjük párbeszédét B. Szabó a jugoszláviai magyar írók felszabadulás utáni első (zombori) találkozásjáról írt cikkében²⁵ folytassa.

2. 7. Az 1951-i nemzedékvita utolsó hullámának azok az írások tekinthetők, amelyek az akkor jubiláló *Hídről* íródtak, de közvetlenül vagy közvetve a nemzedékvita egyes lényeges kérdéseit is érintették. Itt elsősorban Lőrinc Péter jubiláris írását²⁶ kell említeni a *Híd*ban, amelyre Bori Imre válaszol az *Ifjúságban*²⁷. Ezután a *7 Nap* szól bele a vita nemzedéki kérdéseibe egy aláírás nélküli, monogramos cikkel²⁸, majd Bálint István²⁹ és Géci Zoltán³⁰ írásaival látszólag elcsitul a nemzedéki konfliktus, legalábbis a közvélemény előtt. Gyakorlatilag viszont az tekinthető e kétéves vita végének, hogy az *Ifjúság Szavában*, illetve az *Ifjúságban* affirmálódott fiatalokat — Fehért, Majort, Borit és nemzedéküket — a kezdők oly módon szorítják ki a fiatalok egyetlen, viszonylag önálló

orgánumból, az *Ifjúság* irodalmi mellékletéből, hogy új szerkesztőtanácsot alakítanak³¹ (Bálint István, Borbély János, Burány Nándor, Vörösbányai Zoltán), melyben az irodalompolitikai-ideológiai hangadó Bálint István lesz.

3. A NEMZEDÉKKÉ VÁLÁS KÍSÉRLETE

3. 1. A fennállásának ötödik évfordulóját ünneplő *Ifjúság Szava* joggal írja fel az eredmények listájára, hogy immár egy éve, 1949 tavaszától „csaknem minden számban fiatal tehetségeinktől kezdünk közölni írásokat”, s irodalmi életünkben ez nagy lépést jelentett előre, hisz már „sokan kétségbe vonták fiataljaink tehetségét, jajveszékelték, hogy nincs »utánpótlás«...”³². S ugyancsak joggal állapítja meg ez a jubiláris vezércikk, hogy ez az egy év elég volt a fiatal tehetségek affirmálódásához is, mivel most már minden lehetőség megvan arra, hogy az *Ifjúság Szaván* kívül, másutt is megjelentethessék írásaikat. S csakugyan, korabeli irodalmi orgánumaink meggyőzően tanúskodnak arról, hogy a fiatalok közlése nemcsak lehetséges volt ez idő tájt, de a meglehetősen „író-ínségben” már-már közígénnyé is vált, különösen a lapokban, újságokban. A fiatalok vitát kiváltó, egységes fellépését tehát nem a közlési tér hiánya indokolta, s ilyen szempontból kétségtelenül igaza van az „áprilisi *Híd*”-, illetve az *Ifjúság Szavá*ban kialakult ún. „véd- és dacsövetség” bírálóinak. „Egy írónemzedék kizárólag úgy likvidálható, ha megtagadják tőle a helyet, azaz a közlés lehetőségét, a nyilvános szereplés jogát. Tudomásom szerint Tomán Lászlónak, Bori Imrének és Fehér Ferencnek, a véd- és dacsövetség látható fejeinek, de a többi kezdő írónak is minden magyar lap és folyóirat megnyitotta hasábjait” — állítja az egyik vitacikk³³, s ezt az állítást egy másik hozzászólás³⁴ már-már megmosolyogtatóan pedáns statisztikával is alátámasztja: az *Ifjúság Szava* 1950. január 15-étől december 10-éig összesen 52 verset közölt, s ebből 28-at, „tehát a közölt versek 45 százalékát” az irodalmi szerkesztők, Fehér és Major írták, míg a közölt elbeszéléseknek 31%-a az övéké, azaz, összesítve, a versek és elbeszélések 40,6%-át ők közölték a lapban, amiből a statisztikus azt a messzemenő következtetést vonja le, hogy „a véd- és dacsövetség nem szolgálta a fiatal írók ügyét. Sőt azzal, hogy ez a véd- és dacsövetség a maga számára monopolizálta az *Ifjúság Szavát*, gátolta az új tehetségek jelentkezését”. — Ugyanakkor, állítja a statisztikus, Fehér a *7 Napban* is vezető szerepre tett szert, ti. az 1950. október 11. és 1951. január 3-a közötti időszakban a közölt versek 50%-a az övé, míg a *Magyar Szó* 1950. július 16.—november 26-i számaiban Majorral együtt a versek 10,5%-át tette közzé... Kettőjük *Híd*-beli szereplését 1950 második felében a 33%-os mutatószám jelzi, s a statisztikus szerint Bori is „bizonyos mértékig a *Híd* félhivatalos kritikuszává vált” már ekkor. A fiatalok ideális közlési lehetőségeit azonban mégis a vers-statisztikával bizonyítja a szerző: a „fent említett időszakban” a *7 Napban* a versek 75%-át, a *Magyar Szó*ban 47,3%-át, a *Híd*-ban pedig 66%-át fiatalok írták...

A nyilvános szereplés jó lehetőségeiről tanúskodik az is, hogy a korabeli irodalmi esetekről szóló sajtótudósításokban rendszeresen találkozunk a fiatal írók nevével is, noha némi túlzás is van az egyik vitázó állításában, hogy a „Vajdaság-szerte rendezett szerzői esteken *legtöbbször* éppen ők lépnek a nyilvánosság elé”.³⁵ Részt vesznek a fiatalok az irodalmi vitákon, elemző értekezleteken is, a nagy port felvert „áprilisi *Híd*” után a folyóirat októberi száma pedig épp azoknak hirdet pályázatot, „akik újabban kapcsolódtak be az alkotógárdába, valamint azoknak, akik most lépnek először az olvasóközönség elé”, s 1951 szeptemberében, ha nem is egy egész, de egy „fél” *Híd*-számot ismét a fiataloknak szentelnek.

Igaz, a közlési lehetőségek csupán a lapokra és folyóiratokra korlátozódnak a kezdetben. A „monopolizmus” vádjára felelő Fehér Ferenc pl. fölpanaszolja, hogy leendő kötetén „félve fekszik a kiadóvállalat”, Bori Imre pedig egyik cikkében³⁶ azt említi föl, hogy a szerb és horvát irodalomban külön ifjúsági könyvsorozatok indulnak, a vajdasági magyar irodalomban viszont még mindig késik a fiatalok kiadótevékenységének elindítása, holott „legalább négy verskötet, három prózai gyűjtemény és két regény várja, hogy az olvasó elé kerüljön”. Ugyanezt a mulasztást rója föl az *Ifjúság*-ban egy névtelen cikk is³⁷, mondván, a vajdasági szerb irodalom törődik a fiatalokkal, hisz szerbhorvát nyelven vajdasági ifjúsági antológia jelent meg, míg a tervezett magyar nyelvű ifjúsági antológia anyaga „meghalt valamelyik asztalfiókban, vagy esetleg a kiadóvállalat kalkulációi között sikkadt el.” Ugyanakkor, e két év folyamán közölt dokumentumokból az is kitetszik, hogy a fiataloknak a *Híd*-ban — a legtekintélyesebb irodalmi orgánumban — való szereplése sem ment egészen simán, s 1951-ben az *Ifjúság Szaváiban* is drasztikusan megcsapant az „áprilisi *Híd*-asok” közreműködése. A legenyhébben szólva is túlzásnak minősíthető tehát a fiatalok egyik bírálójának optimizmusa, miszerint „ha nem nehezede ránk az átkozott papírhiány, már megjelent volna az ifjúsági almanach, sőt folyóirata is volna a kezdő íróknak...”.³⁸

S mégis, mindezek ellenére is állítható, hogy a nemzedékké válás, a generációs közösségbe való tömörülés kísérlete mögött *nem* az irodalmi „életter” hiánya állt döntő okként.

3. 2. S természetesen nem is a pusztán biológiai tényező, a korkülönbség. Mint ahogy a vita is meggyőzően tanúsítja, felszabadulás utáni irodalmunk első megoszlásának kísérlete nem a biológiai értelemben vett „öreges” és „fiatalok” szembeszegülésével bontakozott ki; a *szellemi* fiatalok és öregség összecsapásáról volt szó, hisz az életkor tekintetében fiatal tábort éppúgy támadták a fiatal koravének, mint ahogy védelemtették a szellemileg fiatal „öreges” is.³⁹ „Szándékosan nem beszélünk csak »fiatalokról«. Abban az értelemben, ahogy Turgenyev beszél apák és fiúk harcáról. Jugoszláviában, szocialista országban nem állnak egymással szemben nemzedékek, nem állnak szemben a fiatalok és öregesek. Az »öreges«, akik a szocializmust építik: forradalmárok, de forradalmárok a szocializmust építő fiatalok is. Akik pedig ellene vannak a szocializmus építésének, azok — ellenségeink. Semmilyen harcunk nálunk, öregesek és fiatalok között, nincs tárgyi alapja.” — hirdette az „áprilisi

*Híd*ről" nyilatkozó Sinko Ervin⁴⁰ a vita addigi és később megmutatkozó jellegével összhangban, s mint számos más kérdésben, ebben is teljesen megegyezett a védelmébe vett fiatalokkal. Ők is azt hirdetik ugyanis, hogy a szocialista társadalomban nem lehet úgy felfogni a nemzedékek problémáját, mint a polgárban, s amennyiben mégis számon tartanak magával az életkorral járó különbségeket is, azokat szerves egységben látják a szellemi különbségekkel: a mesterségbeli felkészültséggel, az élmények eltérő jellegével, az élettapasztalattal, emberismerettel, olvasottsággal, műveltséggel stb.⁴¹ Ezek a különbségek — s mint majd látni fogjuk, még inkább az ezekkel kapcsolatos *világlátási és művészetszemléleti* eltérések — sodorják ösztönösen is egy külön nemzedéki tábor felé az *Ifjúság Szava*, illetve az „áprilisi *Híd*” fiataljait.

3. 3. Ennek az önállósodásnak az egyetlen reális eszköze egy új, ifjúsági folyóirat lett volna, nem utolsósorban pedig egy ifjúsági könyvsorozat elindítása is, aminek az igényéről esett már szó. Az „áprilisi *Híd*-dal” kirobbant vita, majd annak „második hulláma” 1951-ben, továbbá a fiatalok szórványos közreműködése a *Híd*ban s az 1951 szeptemberében megjelent „félifjúsági” folyóiratszám is egyaránt azt bizonyította, hogy a fiatalok képviselte új szellemi tartalmak „kihordása”, termékeny fölmutatása lehetetlen az irodalmi „status quo” fenntartásával, illetőleg az irodalmi élet megoszlása, a fiatalok önállósodása nélkül. Ennek pedig — ezt ők is tudták — alapvető eszköze egy új folyóirat lett volna.

E cél kivívásához s ennek a nélkülözhetetlen eszközhöz a megszerzéséhez azonban a fiatalok — az adott helyzet diktálta — félszességgel láttak hozzá. Úgy kellett — csakis úgy lehetett — a megosztásért küzdeni, hogy eközben állandóan az „egységre”, a szellemileg és esztétikailag differenciálatlan „öregekkel” való együttműködés lehetőségére, sőt szükségére kellett esküdni. Jelen volt ez a kettős stratégia már az „áprilisi *Híd*” egyik írásában is: az *Izvor*ról, a horvát fiatalok folyóiratáról írt beszámoló⁴² jobbik intenciója nyilván a követendő példa — a horvát fiatalok önállósodásának — a felmutatása volt, ezt azonban csak úgy lehetett megenni, hogy bírálni is kellett az *Izvor* fiataljait („sokszor túllőttek a célon, és így az idősebb írókban nyugtalanságot keltek”), s polemizálni kellett a *Kolo* egyik kritikussával is, mondván, csak látszat az, hogy a horvát irodalmi élet két táborra szakadt, az idősebb és fiatalabb írók táborára, hisz az *Izvor* fiataljai „harmonikusan illeszkednek bele irodalmunk háború utáni fejlődésébe”... S ugyanez a stratégia jellemzi az önállósodási törekvést a későbbiek során is. A horvát, illetve zágrábi példa után felmerül ugyanis a belgrádi is⁴³: a *Mladost*ban is önállósodnak a fiatalok, azonban egy Andrić vagy Bihalji-Merin írásai ebben az ifjúsági orgánumban „példái az öregek és fiatalok termékeny együttműködésének és annak is, hogy lehetséges és szükséges az együttműködés”... S a vajdasági magyar fiatalok kibontakozása szempontjából is hasznos lenne — vallják meg fiataljaink —, ha önálló irodalmi orgánumot kapnának, ez azonban „az egész vajdasági magyar irodalom” égető kérdéseinek jó részét is megoldaná, s a *Híddal* szemben sem jelentene opponálást. Ellenkezőleg: „Azzal, hogy még egy irodalmi folyóiratot jelentetnénk meg, amelynek az lenne a feladata, hogy *túlnyomórészen* fiataljaink írásait hozza, olyan közvetítő állomást teremtenénk, amely aztán biztosítaná

leghatékesebb fiataljainknak nemcsak az elismertetést, hanem *továbbmenve a Híd-ba való jutást* is, nem hatalmas ugrással, hanem *természetes fejlődéssel*"⁴⁴ . . .

Kiválni, önállósulni, de úgy, hogy ez ne tűnjön radikális szakításnak; táborba, nemzedéki közösségbe tömörülni, de az irodalmi „pártütés” és nyílt nemzedéki konfrontálódás megkerülésével: ez az általános stratégia sejlik ki a nemzedékké válás kísérletének a dokumentumaiból, s ettől az általános viselkedési normától csak elvétve térnek el a fiatalok. Így például az *Ifjúság Szava* 1950. szeptember 23-i számában közzétette pályázati felhívásukban viszonylag egészen nyíltan bejelentik: „Az összes írogató fiatal magyar munkásifjat és diákot szeretné *megmozgatni és egy táborba gyűjteni* az Ifjúság Szava”, s a *Képzelt beszélgetések* főszereplője is mintegy eltér az általános stratégiától, aránylag egészen nyílt polémia-ba bocsátkozva az álegységes vajdasági irodalom, illetve az irodalmi „status quo” képviselőivel: azok úgy érzik, hogy „*azt a kialakult harmóniát, amelyet egy előző nemzedék teremtett, most önkényesen és minden alap nélkül megbontják. (. . .) Ó, ebből a Sturm und Drangból nagy irodalom lesz még. Mit gondol, a Hídnak sikerül-e hidat verni az öregek és a fiatalok között? (. . .) én azt szeretném, ha nem sikerülne ez a hídverés. Úgysem bizonyítana mást, mint az öregek ügyességét és a fiatalok gyöngességét. A fiataloknak többet kell adniok.*”

3. 4. A fiatalok fent vázolt, meglehetősen félszeg önállósodási stratégiáját lehetetlen elvonatkoztatni a korszak általános érvényű viselkedési normáitól, illetve fiatalok és idősek, neveltek és nevelők akkori viszonyától a társadalmi élet valamennyi szférájában, így az irodalmi életben is. Nemcsak a vajdasági magyar irodalomban, hanem — e két év dokumentumaiból ez is kiejlik — országos viszonylatban is egyféle atyáskodó viszonyulás volt érvényben a szárnyaikat bontogató új írónemzedékek iránt. Ilyen szempontból jellemző például a *Híd* egyik névtelen cikke⁴⁵, amely a fiatal írók köztársasági tanácskozásait követő, a fiatal nemzedékek irodalmával foglalkozó országos értekezlet irányvonalát így határozza meg: „. . . mindinkább eltűnik a határ az »öregek« és »fiatalok« között. (. . .) nyilvánvalóvá válik a feladat is: azoknak, akikre Pártunk rábízta ezeknek a fiataloknak a nevelését, nagy gondot kell fordítaniok az ifjak vezetésére és fejlesztésére. Az írók szövetségének és az ifjúsági szervezetnek figyelmesen, alaposan, a pedagógiai elvek alkalmazásával és széles áttekintésével segíteniök kell az ifjakat fejlődésükben, tehetségük kifejlesztésében” . . . S ha már ez volt az irányvonal országos viszonylatban, akkor egyáltalán nem különös, hogy kétéves nemzedékvitánkat is az atyáskodás árnyéka vonta be; egy olyan „túladagolt” pedagógizmus, amely a húsz év körüli ifjú írókban is már-már — tollforgató pionírokat lát . . . Nem magában véve a fiatalok eszmei és irodalmi támogatása, útjuk egyengetésének a szándéka képviselte tehát ezt a bizonyos atyáskodást, hanem a *mód*, ahogyan ez a támogatás megnyilvánult. „A dadogásból is ki kell éreznünk az eredeti hangot, a formátlan anyagban is meglátni az »isten szikrát«. Támogatnunk kell a fiatalokat, állandó kapcsolatban állni velük, segítenünk kell őket a kibontakozásban, figyelmeztetni őket a gyors »elismerés« veszélyeire, felébreszteni bennük a tiszteletet, az alázatot a művészi alkotás iránt. Mert írni, al-

kotni nem könnyű dolog” — szölt például az egyik vltaelkk⁴⁶ atyal in telme a fiatalokhoz, s az efféle viszonyulás még az „ifjúságpárti” Sinkó Ervintől sem volt idegen. A horvát fiatalokhoz intézett beszédében például, melyet — a közvetett önvédelem szándékával — az *Ifjúság Szava* ifjú írói is leközlnek, Sinkó az igen helyes ifjúsági feladatot — a marxizmus elsajátítását — szintén meglehetősen atyáskodva szorgalmazza: „Mi azonban (ti. az „apák”, a tanítók, B. I.), amikor tanácsot akarunk adni ifjúságunknak, amikor meg akarjuk határozni fejlődésének irányát, akkor elsősorban arról kell beszélnünk, hogy ismerje meg Marx, Engels és Lenin műveit, a marxizmus klasszikusainak műveit.”⁴⁷ Mai távlatból viszont, amikor mindennemű ifjúságban, tehát az irodalmi ifjúságban is a nevelés szubjektumát, s nem pedig aláztatos vagy éppen meghunyászkodó objektumát látjuk, aa legderűsebb művelődéstörténeti ténynek mégis azt kell tartanunk, hogy a vita során ennek az atyáskodó didaktizmusnak a propagálásából — maga az ifjúság hetilapja is ugyancsak sietett kivenni a részét⁴⁸ . . .

A fiatalokhoz való ilyen — korra jellemző — viszonyulás kétségtelenül fékezte az irodalmi nagykorúsodás és önállósodás folyamatát, ugyanakkor pedig félszeggé tette a nemzedékké válás igényének kinyilvánítását is. Sőt, ez az objektív helyzet azt eredményezte, hogy gyengébb pillanataikban maguk a fiatalok is — mintegy igényelték ezt az atyáskodó gondoskodást és kiskorúsító didaktizmust. Az egyik, egyébként heves ifjú vitázó például mintha az „öregék” általi befogadást sóvárogná inkább, semmint az önállósodást, amikor felpanaszolja, hogy a fiatal jugoszláviai magyar írók érzik, hogy elhagyatottak, hogy a befutott írók félvállról beszélnek velük s néhányuk presztizse miatt a fiataloknak hallgatniok kell⁴⁹ . . . Egy másik vitacikk meg azt panaszoja fel, hogy az idősebb írók és kritikusok közül az „áprilisi Híd” megjelenése előtt senki sem olvasta az *Ifjúság Szava* irodalmi mellékletét, nem érdeklődött a fiatalok irodalmi tevékenysége iránt, „nem próbálta nevelni, oktatni a fiatal írókat, nem próbáltak hatni rájuk, természetesen pozitív irányban”, s mindezért az „öregeket”, az idősebb írókat „éppen annyira terheli felelősség, hogy a fiatalok így tévelyegnek és így inak, mint magukat a fiatalokat.”⁵⁰

3. 5. *Egyénenként* nagyfokú tolerancia a fiatal írók iránt, de a legérteljesebb „appage, satanas!” a nemzedékké válás kísérletére: a korra jellemző, atyáskodó viszonyulásnak a kétéves vita alatt ez volt a gyakorlati következménye. Megjelenni napi- és hetilapban meg az egyetlen folyóiratban, fellépni irodalmi esteken és nyilvános vitákon, sőt, egyenrangú félként venni részt az „áprilisi Hiddal” kiobbant polémiában is — mindez adva volt a fiataloknak. Különösen az utóbbi lehetőség, a vita szabadsága tűnik szembe a korabeli dokumentumok vizsgálata közben: impozáns például az a nyíltság, kötetlenség, amellyel a fiatalok válaszolni tudnak még a legsúlyosabb ideológiai minősítésekre is, mégpedig nem is csak a „saját portájukon”, az *Ifjúság Szavában* és *Ifjúságban*, hanem pl. a *Magyar Szóban* is, s nem is akárkivel, hanem a lap népképviselő fő- és felelős szerkesztőjével vitatkozva.⁵¹

Azonban ezzel az imponzás *egyéni* szólásszabadsággal és érvényesülési lehetőséggel együtt járt egy rendkívül érteljes *nemzedéki* megkö-

töltés; ugyanazok a fiatalok ugyanis, akik magánemberként, izolált ifjú-lórként csakugyan nem panaszkodhatnak különösebben az objektív helyzetükre, mihelyt egységesen, *nemzedékként* akarták érvényre juttatni azokat a viszonylag új, a régítől legalábbis fontos árnyalatokban különböző szellemi-esztétikai tartalmakat, amelyek minden új irodalmi nemzedékre mindenütt és mindenkor jellemzőek, — akkor egyszerre áthidalhatatlan akadályokba, ráncolt homlokú akadémikusokodásba ütköznek. Nekik volt tehát igazuk, amikor a vita végső, ki nem mondott intenciójára tapintva azt állították, hogy voltaképpen arról van szó, hogy egy író-nemzedéket akarnak likvidálni⁵² Ezzel szemben pedig pusztá lappália volt azt bizonygatni, hogy „valamennyien teli torokkal tiltakoznánk, ha egy-két tisztviselő fel akarna számolni bennünket”, ti. szintén fiatalokat, s hogy az adott közlési lehetőségek között „elhallgattatásról, elhagyatottságról, tisztogatásról, sőt likvidálásról beszélni — enyhén szólva túlzás, pontosabban üldözési mánia.”⁵³ Hisz persze hogy senki sem akarta felszámolni, elhallgattatni vagy likvidálni a fiatalokat — mint *magán-személyeket*, egyes alkotókat. De hogy *nemzedékként* nemcsak akarták, hanem valóban fel is számolták őket, az jórészt már a vita második évében megmutatkozott.

3. 6. A nemzedékké válás ellen — mint majd látni fogjuk — az „öregék” és koravén „fiatalok” egyaránt egy meghatározott ideológiai és esztétikai érvrendszerrel küzdöttek. Mielőtt ennek a felvázolásához látnánk, utalunk néhány — ösztönös vagy tudatos — „stratégiai húzásra” is, mely szintén arra volt hivatott, hogy a nemzedéki önállósodást, talpraállást, a külön saját utak járását eleve megakadályozza.

A fiatalok ellentáborának képviselői elsősorban is úgy tesznek, mintha jómaguk nem egy *szintén* nemzedéki platformról, egy szintén nem-biológiai értelemben vett, de mégiscsak *nemzedéki* tábor szószólóiként lépnének föl. *Saját* nemzedéki kohéziójukat tagadva, *saját* „véd- és dacsözvetségükről” hallgatva, a terítékre kerülő eszmék, elvek, nézetek quasi „érdek nélküli”, „objektív” védelmezőiként vitáznak. Holott, amint a fiatalok jól megérik, az „öregék” is „egy álláspont, egy nemzedék nevében értékelik az újonnan felmerült irodalmi és nemzedékproblémákat; ezt azonban elkendőzve, a szocialista realizmus nevében teszik.”⁵⁴

S ugyancsak „stratégiai húzásnak” tekinthető, hogy a vitában országunk akkori külpolitikai helyzete is — az irodalmi nemzedékké válás ellen felhozott érvek között bukkan föl. „A mi hazánk ma (1951-ben, B. I.) a világtörténelem legnagyobb horderejű harcát folytatja politikai és szellemi síkon egyaránt” — írja a fiatalok egyik bírálója, az IB elleni, csakugyan történelmi jelentőségű harcunkra utalva, azonban e helyes kiindulópont irodalompolitikailag mindenképpen „fals”, csakis „stratégiaileg” értelmezhető végkövetkeztetésbe torkoll: „Ebben a harcban azután a jugoszláviai magyar írók összessége egyetlen véd- és dacsözvétséget alkotnak.”⁵⁵

A nemzedéki megosztás ellen felhozott, mai távlatból szintén „stratégiaiainak” (inkább ösztönösnek, mint tudatosnak) minősíthető érv volt az is, hogy az irodalom csak jó vagy rossz minőséget ismer, s nem pedig „fiatal” és „idős” irodalmat. „A fiatalok sem tartják helyénvalónak — megkülönböztetni a fiatalok irodalmát. Kiktől is, kiknek az irodalmától?

A »feinöttekétől«, az »öregekétől«? (...) Maguk a fiatalok is bejelentették, hogy nem szándékoznak bejelenteni fiatalságukat. Ha az ifritudásra, a színvonalra gondolunk — fölösleges is ez. Feltétlenül beolvadhatnak már az új nemzedék tagjai a régebben írók közé. Semmi esetre sem úgy fognak különválni tőlük, mint olaj a víztől, aszerint, hogy fiatal-e vagy öreg» — olvashatjuk pl. az egyik vitacikkben⁵⁶, s az ilyen és ehhez hasonló, elvileg, amúgy in abstracto helytálló érvelés az adott irodalompolitikai pillanatban csak egyet jelenthetett: fölösleges, sőt értelmetlen is a nemzedékké válás minden kísérlete, hisz az irodalom ügyét nem az újabb és újabb nemzedékek viszik előre, hanem „a minőség”⁵⁷...

S végül, a nemzedékké válás megakadályozásának egyik leghatékonyabb eszközeként említhető, az „ék” is, amit az „áprilisi *Híd*-asok” és a nevezetes folyóiratszámából kimaradó, kezdő fiatalok közé vertek. Elvitatni a polémiát kiváltó fiataloktól, hogy csakugyan ők az újnak — a legújabbnak — a hordozói irodalmunkban, sőt, fellépésüket az „egészséges ifjúságtól” eszmeileg idegen, s tetejében még monopolisztikus törekvésnek is minősíteni: olyan „stratégiai húzás” volt ez, amely ellen lehetetlen volt hatékonyan védekezni. S nem véletlen, hogy ezt az ékszerepet korabeli irodalompolitikának elsősorban épp az *Ifjúság Szavára* ruházta rá, amely saját oldalain nevelte föl az „áprilisi *Híd*-asok” lehetőségeesebbjeit, s amely még a nevezetes *Híd*-szám megjelenése után, a lap 1950. május 6-i számában is mintegy szolidarizál a fiatalokkal: átveszi az „áprilisi *Hídből*” Major Nándor és Hatala Zoltán versét, hogy aztán mindössze egy hétre rá az idézett főszerkesztői vezércikk már meghirdesse az anatómát: „*Nem ez az új nemzedék hangja*”... Ugyanez a vezércikk azonban akaratlanul is kibeszéli, hogy ez az irodalom-politikai fordulat a lapban nem az *Ifjúság Szava* szerkesztőségének önszándékából állt be: „Igaz, lapunk hasábjain is olvashattunk nem oda illő verseket és elbeszéléseket. A bírálóat megvolt és okultunk belőle. (Kiem. B. I.) Ennek az az eredménye, hogy a jövőben nem követünk el ilyen hibát.” Ennek az „okulásnak” aztán a már említett szerkesztőség- és munkatárscsere lett a végső következménye: 1951 novemberében az *Ifjúság* irodalmi mellékletét azok a kezdő tollforgatók veszik át, akikből — Burány Nándor kivételével — mindmáig nem lett szépíró vagy kritikus.⁵⁸

4. A VITA

4. 1. A jugoszláviai magyar irodalmi élet 1950—51-es eseményeit nem lehet izoláltan vizsgálni a jugoszláv szellemi és irodalmi élet akkori valóságától. Az történt ugyanis, hogy a mi irodalmi életünkbe is — mindenekelőtt a fiatalok révén — betört a változás egyetemes, az egész jugoszláv szellemi életet felkavaró szele, amely ismét csak következmény volt: azoknak a pozitív társadalmi változásoknak a következménye, amelyeket az IB-vel való 1948-as szakításunk, a mi „második forradalmunk” váltott ki. Nem véletlen ugyanis, hogy a jugoszláv írók második, 1949 decemberében tartott kongresszusa épp a Tájékoztató Iroda rágalomhadjárataival kapcsolatos határozatában szögezte le: „Nemcsak az embernek, nemcsak a népnek, hanem a szavaknak és az emberi gondolatnak is meg-

van a maga méltósága. (...) Jugoszlávia irói tudatában vannak annak, hogy olyan országban élnek, amely nem követel meg tőlük egyetlenegy olyan szót sem, amely ne lenne hű az igazsághoz és a forradalmi szolidaritás nagy eszméinek szelleméhez, egyetlenegy szót sem, amely ne lenne összhangban tapasztalataikkal és meggyőződésükkel.”⁵⁹

A valóság igaz és mély ábrázolása, egy olyan szocialista realizmus művelése, amely nem ismeri a tematikai szűkkörűséget és a felszínes-séget — vagyis a szocialista realizmus „zsdánovi” válfaját —, s amely egyúttal kizárja a dekadenciát és a formalizmust is: ezt az általános programcélú tűzte ki a II. írókongresszus az 1950—51-es nemzedékvitánk előestéjén, s ennek az irányvonalnak, mint látni fogjuk, rendkívül nagy befolyása lesz ifjú és „öreg” fiataljaink szemléletére egyaránt. A Kongresszus megállapításában, hogy a jugoszláv irodalom a felszabadulás óta eltelt három évben „nem adott maradéktalan képet, sablonokhoz és formákhoz ragaszkodott túlságosan (...) Levetette a régi dekadenciát, a dekadens formalizmust, viszont megteremtett valami új formalizmust, amely szintén távol áll a valóságtól”⁶⁰ — ebben az általános minősítésben a jugoszláviai magyar irodalom is ráismerhetett — mint ahogy rá is ismert — önmagára. S ugyanígy, az általános célkitűzésekben saját új, konkrét célkitűzéseit megtalálhatta: „S most mi a teendő? (...) *Művészipben és szabadabban, emberiben mindent! A természetnek, a szerelemnek, életigenlésnek és örömmel tágabb és hangosabb skála kell és ezt a szélesebb, hangosabb skálát kell megszólaltatni.*”⁶¹

Az *Ifjúság Szavában* 1949 tavaszán szóhoz juttatott fiatalok kezdetől fogva — ösztönösen vagy tudatosan — ezt az új, anti-zsdánovi jugoszláv szellemiséget képviselték szépirodalomban és kritikában egyaránt, s a vita legáltalánosabb — előzetes — jellemzéseként azt mondhatjuk, hogy az „áprilisi Hiddal” kirobbant irodalmi harc voltaképpen a jugoszláv irodalmakban is jelen levő régi és új törekvések lokális, vajdasági konfrontálódását jelentette. Természetesen a „vidék” hagyományos késésével és „tempóvesztésével”, ahogy ezt a vitában részt vevő fiatalok is jól megérezték: „Nálunk is körülbelül így indult meg valami (ti. mint a jugoszláv irodalmakban általában, B. I.). Persze nem olyan megalapozottan és nem olyan nagy lendülettel, mint Belgrádban vagy Zágrádban, és sokkal félenkebben is. Az az érzésem, van valami a bácskai álomságból még bennünk is. Nehezen mozdulunk, és akkor tesszük az első félős és tapogatózó lépéseket és mozdulatokat, amikor már Belgrádban teljes lendülettel haladnak az újonnan felfedezett örömök izalmával.”⁶²

4. 2. A jugoszláv irodalmi élet megújítása és saját törekvéseik között a vajdasági fiatalok és az őket kisebb-nagyobb mértékben támogató idősebb írók elsősorban a szabadabb, demokratikusabb irodalompolitika igényében ismerték fel — joggal — a rokonságot. „A mai délszláv irodalomban lendületet, fejlődést, haladást, erőt látunk. Ott eltűnt a »radovánizmus« — ahogy az irodalmi parancsuralmat, elég találóan, elnevezték” — konstatálja az irodalompolitikában országszerte beálló demokratizálódás tényét az egyik vitacikk⁶³, s ennek az általános-társadalmi folyamatainkkal összefüggő irodalompolitikai változásnak a kényszerítő erejét vonatkoztatja egy másik írás a jugoszláviai magyar irodalmi életre is: „Hogy van az, hogy a szerkesztőség (még a szigorú *Híd* is) ezt a véd-

és dacsövetséget enged mindinkább szóhoz? Hogy van az, hogy a jel-
szavas nyögelékek hovatovább sem a *7 Nap*-nak, sem a *Híd*-nak nem
kellenek? Bálint nem fedezné fel ebben a dialektikát? — A szovjet bü-
rokratizmus maradványait vedlő irodalmi életünk minden gátlást el-
seprő új szelét?”^{63a} Ezzel szemben mi az, amit a demokratizálódás, illetve
debürokratizálódás tekintetében a vita résztvevői felrónak a korabeli vaj-
dasági magyar irodalompolitikának? — Elsősorban azt, hogy „nálunk
olyanok akarnak irodalmi vezérekké válni, akiknek semmi közük az iro-
dalomhoz”, ami pedig nem jelentene mást, mint „az irodalomhoz nem
értő tisztviselők beavatkozását az írók dolgába”; hogy „akik sohasem vol-
tak írók (...) a dirigálás igényével lépnek fel”, holott az irodalmat az írók
összessége mozdíthatja előre vagy hátra; hogy közéletünk, kultúrelőletünk,
művészetünk és irodalmunk demokratizálódásának hangoztatásával egy-
idejűleg „fel akarnak, számolni egy író-nemzedéket”⁶⁴; hogy „jelenlegi
viszonyaink között, a hozzá-nem-értők irányítása mellett a vajdasági ma-
gyar irodalmi mozgalom nemcsak hogy nem fejlődik, hanem egyre mé-
lyebbre süllyed a dilettantizmus mocsarában”⁶⁵. . . . Azonban az irodalmi
élet demokratizálódását sürgető vitázókkal szemben — s közéjük tarto-
zott, mint látni fogjuk, B. Szabó György is —, egyesek máris elégségesnek
nyilvánítják az éppen hogy csak megkezdődött demokratizálódást, s min-
den további ilyen igényben tárt kapuk döngetését, sőt — irodalompoliti-
kai diverzóit is látnak. „Hasonlóképpen nyitott kaput dönget Tomán —
noha elvben teljesen igaza van —, amikor két-három tisztviselő irányító
szándékát kifogásolja az irodalomban. Ha volt is ilyen jelenség, s itt-ott
még maradványai is vannak, el kell ismernünk, hogy ma ez már nem
égető probléma” — relativizálja az akkor kétségtelenül progresszív tö-
rekvés értékét az egyik vitacikk⁶⁶, s túllontúl optimista végkövetkeztetésre
jut: „Ebből a betegségből már minden jel szerint gyógyulófélben va-
gyunk, tehát felesleges a mentőkért kiabálni.” Egy másik vitacikk e te-
kintetben még tovább megy. Mindenekelőtt figyelmezteti íróinkat —
1951-ben, amikor még igazából meg sem ízelhették az irodalmi debüro-
kratizálódás gyümölcsét, nemhogy máris túl sokat faltak volna belőle!
—, hogy saját írástudói felelősségérzetüknél van ám egy fentibb, azon
felül- vagy kívülálló, az „igazi demokráciára” jellemző felelősségérzet
is: „Az irodalomban ez a demokrácia azt jelenti, hogy az írókat, ha szük-
séges, figyelmeztetni kell a költői felelősségérzetre és arra, hogy ez a
demokrácia csak a szocialista társadalomban lehetséges...”⁶⁷ E vitacikk
ugyanakkor irodalompolitikailag, sőt jórészt politikailag is diszkvalifi-
kálni igyekszik a fiatalok nagyobb demokratizmusért (is) folyó harcát:
„Úgy látszik, Boriék nem érzik magukat elég szilárdnak a kivívott pozí-
ciókon. Attól félnek, hogy a vajdasági írók és kultúrmunkások végre
ráébrednek arra, hogy a szólamirodalom elleni harc örve alatt nem lehet
képviselni egy olyan irodalmat, amely még a szólamirodalomnál is nega-
tívabb jellegű. (...) Ezen felismerés ellen akarnak a demokrácia elve
mögé húzódni, ezt akarják már előre tisztviselő irányításnak, írónemze-
dékek felszámolásának bélyegezni.”

4. 3. Mindezek alapján azt mondhatjuk tehát, hogy a látszólag pusz-
tán-lokális, vajdasági vitának általános-jugoszláv, társadalmi és kultu-
rális háttere volt: az IB-vel és a zsdanovizmussal való szakításunk. Ezen

belül pedig elsősorban a demokratikusabb irodalmi élet igénye képezte azt az érintkezési pontot, amely a jugoszláv irodalmi központokban sokkal intenzívebben zajló megújítási folyamattal rokonította a mai látszólag pusztán-helyi „irodalmi háborúnkat”. A továbbiakban tehát azt vesszük közelebből is szemügyre, hogy ezen általános tartalmi jegyei mellett mi képezte nemzedékvitánk konkrét, valóság- és művészetszemléleti tárgyát.

4. 3. 1. *Élet-, s nem teóriacentrikus irodalmat.* — A vád ellen tiltakozva, hogy állítólag a marxista irodalomelmélet revíziójáért szállnak síkra, fiataljainknak ugyanazt kellett bizonygatni, mint — a forradalmi jelentőségű II. Írókongresszusnak: nem az új irodalmi törekvések, hanem maga a zsdánovi gyakorlat az, amely évtizedeken át káros revíziót hajtott végre a marxista irodalomelméletben, megcsontosodott, a társadalmi élet dialektikájától elrugaszkodott dogmává téve azt az irodalomszemléletet, amely eredetileg nem a parancsuralmi receptek, irodalmi prekoncepciók és esztétikai hánonrendszerek községe volt, hanem egy, a társadalmi dinamizmust nyomon követő, életes irodalomszemlélet, mely „mindig egy adott társadalmi helyzetben született művekből (s nem önnön teóriájából, B. I.) von le újabb és újabb tanulságokat, gyarapszik bizonyítékokkal és szempontokkal.”⁶⁸ Nem a marxista irodalomelmélet állítólagos revíziója, s nem is holmi „teória-ellenesség” jelenti tehát a legfőbb veszélyt a megújuló szocialista irodalomban, hanem ellenkezőleg, a kipertrofált „elméletcentrikusság”, amiről a fiatalok kritikusa szerint meggyőzően tanúskodik a zsdánovi korszakban létrejött szovjet irodalom és a felszabadulás utáni vajdasági magyar irodalom is: „Nagyon jól tudjuk, miért nincs nagy szovjet irodalom, miért vannak a mi kis vajdasági magyar irodalmunkban is olyan gyenge alkotások. (...) Azért, mert sohasem az élet, a társadalom volt mérvadó, hanem az elmélet, a »jövőbe látás parancsa«.”⁶⁹

4. 3. 2. *Emberközpontú poézist, s nem a „termelőeszközök költészetét”.* — A II. Írókongresszus egyik vajdasági magyar képviselője a kongresszus utáni tanulmányában a zágrábi tapasztalatok összegezését e megállapítással kezdi: „Tulajdonképpen nem is hozott új vonalat az írók decemberi kongresszusa. Viszont régi és régismert nagy igazságokra emlékeztetett, amelyeket már-már szinte elfelejtettünk. Mert a gyakorlat erős sodrású folyamába jutva, szinte megfélemedtünk már mindennek megteremtőjéről és alkotójáról, hatalmas szocialista gyakorlatunk képviselőjéről — az emberről.”⁷⁰ S ha parafrázálni akarnánk e lényeges megállapítást, azt mondhatnánk, hogy az *Ifjúság Szava* ifjú gárdája sem hozott indulásával valami abszolút új és eredeti „vonalat” a jugoszláviai magyar irodalomba, csupán olyat — amelyet „már-már szinte elfelejtettünk” a felszabadulást követő években. Fiataljaink tehát a vita során nemcsak az országos írókongresszus elvi álláspontját visszhangozták, de saját szerény — két-három éves — gyakorlatukat is affirmálták, amikor hevesen nekimentek a „termelőeszközök költészetének”. „Igazi irodalmat akarunk. Olyat, amelyben végre emberek is szerepelnek és nem csak a termelőeszközökről szól az ének”⁷¹ — hirdette manifesztum-hangnemben a fiatalok legképzettebb kritikusa, azt bizonyítva, hogy a korabeli jugoszláviai magyar irodalom két vonatkozásban is embertelen a szó betű

szerinti értelmében: egyrészt hiányzik belőle az „ember”, „a várt és akart új, szocialista ember”, s így inkább mondható „a termelőeszközök költészetének”, „a traktor, a füstölögő gyárkémény, az ívelő híd költészetének”; másrészt viszont voltaképpen akkor is embertelen, embernelküli, amikor formálisan ugyan teret ad az embernek, de ugyanakkor kiszublimál belőle mindent, ami egyéni... „Irodalmasított” társadalomismereti tantételek és esztétikai prekonceptiók helyett életközpontú irodalmat, ezen belül pedig ne olyat, amelyben az új életet pusztán az új termelési eszközök képviselik, hanem olyat, amelyben „a várt és akart új, szocialista ember” *életvalósága* dominál: ez volt tehát az alapvető esztétikai igény, melyet a vita irodalmunk akkori valóságával szembesített.

4. 3. 3. *A teljes élet és teljes igazság számonkérése.* — A jugoszláv írók forradalmi jelentőségű, II. kongresszusa az irodalmi pártosság „zsdánovi” értelmezésének tagadása jegyében zajlott. A felszabadulás óta eltelt alig fél évtized irodalmi gyakorlata megérlelte ugyanis a felismerést, hogy a pártosság elvének dogmatizált, „zsdánovi” változata irodalmilag és társadalmilag egyaránt — rendkívül káros: az „egydimenziós”, a pusztá politikumra redukált, totalitásától megfosztott embert teszi meg társadalmi és irodalmi ideállá, s ezzel kerékkötőjévé válik az ember és társadalom megemberiesülésének, a szocializmus marxi víziójának. Nem a pártossággal szállt tehát szembe a Kongresszus, hanem csupán azzal az eladdig nálunk is megkövetelt „verziójával”, amely „kizárólag a politikai praktikusságra, a praktikus szükségre szűkíti le a művészetet, megfedkezvén az emberi totalitásról s ezáltal pártellenessé téve a pártos művészetet”.⁷² Az *efféle* irodalmi pártosság tagadásával pedig a Kongresszus voltaképpen megtette az első jelentős lépést a „parttalan realizmus” szorgalmazása irányába, megkezdte a harcot a „zsdánovi” értelmezés „szocialista” realizmus kereteinek kitágításáért, egy társadalmilag és emberileg sokkal gazdagabb realizmusért.

Ennek az új irodalmi vonalnak az ösztönös hordozói voltak az *Ifjú-ság Szava* fiatal írói már az 1950—51-es „irodalmi perpatvart” megelőzően is. Akkori verseiket, novelláikat és kritikáikat olvasva gyakran rábukkanunk ugyan egy-egy „vegytisztá” szocrealista felhangra is — ami természetszerű is, hisz ez a nemzedék sem startolhatott máshonnan, csupán az elődök hagyatékától —, azonban irányultságuk *egésze* tekintetében ez nem lehet megtévesztő: nem beolvadni akartak, hanem elrugaszkodni a jugoszláviai magyar szocrealizmustól, s ennek a törekvésnek egyik lényeges eleme volt — az eddig említettekkel együtt —, a teljes élet és a teljes igazság megnevezésének az igénye is.

Az „áprilisi Hídban” ennek az igénynek legegyszerűbben a Debreczeni-kritika ad hangot. „A költészetünkben eddig szinte kitagadott intim verseket” dicsérve a kritika írója ugyanis kimondja ezt a ma már szinte naiv közhelynek számító, de *akkor* kétségtelenül „rebellisen” ható, „eretnek” igazságot: „a költő is él benső, lelki életet, mely nagyon gyakran független a körülötte zajló csatáktól, dobhártyaszaggató traktordübörgéstől, sőt sokszor még az élet kínrafeszítettjeinek gyűlöletet zokogó jajától is — bár kétségtelen és szükséges, hogy mindez mély nyomokat hagy az ember lelkében.”⁷³

Az élet teljességéhez hozzátartozik az intimitás joga is, hisz az embernek, költőnek „igenis vannak pillanatai (. . .), amikor magábazárkózik, amikor fáj neki minden zaj, amikor pillanatait a sokszor oly jóleső, balszamos magányban tölti el”⁷⁴; ennek a nem abszolutizált, csupán az élet rész-tartozékának nyilvánított igénynek a nyílt bejelentése 1950-ben Vajdaságban azonos volt — az ideológiai provokációval. Az „áprilisi *Híd*” egyik leginkább vitatott és elvitatott „eszmei problémája” lesz ez, mely okot és ürügyet ad számos félreértésre és félremagyarázásra. „A vajdasági magyar költészet nem ügyel az igazi fülbajos költőkre, kiknek csak úgy repedez a dobhártyájuk a traktordübörgéstől (. . .) A vajdasági költészetben elterjedt a dörgő-dübörgő hang, ami forradalmi korban igen káros” — ironizál például a *7 Nap* „vicces” kritikája⁷⁵, mintha a forradalmi kor önmagában igazolás volna arra, hogy a traktordübörgés a költészetben elnémítja az ember intim hangját. Egy másik kritika meg ilyen vonatkozásban épp azt tartja a fiatalok főnegatívumának, ami — egyik *főerényük* volt az élet és irodalom teljességéért indított harcukban: „mintha nem gondolnának a költészet és a valóság kapcsolatának kérdésére, mintha nem lennének tisztában azzal, hogy mi a különbség a részizagság és az igazság egésze között . . .”⁷⁶ A fiatalok a valóságábrázolás és önkifejezés teljességéért szállva síkra máris elvették az arányokat, maguk is egy csonka, torzított világképet favorizálnak — sugallja egy újabb kritika is⁷⁷, olyan, elvileg helyes nézeteket vonultatva fel, amelyeket a fiatalok *ténylegesen* sehol sem cáfoltak! A költészet nem lehet politikumot tagadó, pusztán-intim líra, hisz a költő csakugyan — ember, de ez nem azt jelenti, hogy csupán belső, intim, lírai élete van, s hogy ennek a belső, intim életnek a visszaadása az igazi líra; az ember: teljesség, totalitás, egész, s nem csupán intimitás, aki tehát „csupán az intimitást tartja »embereinek«, — elhagyja az emberi területet, a humánomot, legkülönb részétől fosztja meg az embert”; a külvilág költői visszaadása is lehet líra, s nemcsak epika; egészében rossz, metafizikus és antidiagnostikus az a szemlélet, amely különválasztja az eposzt és drámát a lírától, amely nem látja meg az ember és a világ egységét — olvassa rá a fiatalokra a cikk szerzője, holott épp erre az egységre esküdtek a fiatalok is! Csakhogy ők épp azt hiányolták — teljes joggal — akkori irodalmunkból, ami vitatásaik máris „soknak” tartottak: az emberi bensőséget, a lírát és drámát, amit nem egyenlítették ki „a” költészettel, csak nélkülözhetetlen elemének tartották . . .

A teljes élet és teljes igazság nyíltan bejelentett s a vitatársak által máris „eltúlozottnak” minősített igényét az „áprilisi *Híd*”, illetve *Ifjúság Szava* fiataljai többek között Sinkó Ervin fordításban átvett zágrábi beszédével is — sikeresen védik. Az tudniillik mintegy öhelyettük is világosan meghatározta, mit is jelent az adott irodalopolitikai pillanatban a teljesség igénye, a „benti” és „kinti” valóság minél teljesebb alkotói megjelenítésének a számonkérése. „Elvtársak, nincs okunk félni senkitől sem azért, ami emberi. Éppen ellenkezőleg, a szocializmus és a szocialista humanizmus nem jelenti az ember összezsugorítását, hanem gazdagítását kell, hogy jelentse és mindannak a hatványozását, ami szép és emberi” — hirdeti Sinkó a zágrábi fiatalokhoz intézett — s az *Ifjúság Szavában* a vajdaságiaknak is szóló! — beszédében⁷⁸, s e programatikus

kinyilatkozás után felfokozott hévvel számol le a parceláltásoknál megrekedő vagy ál-totalitást nyújtó, „zsdánovi” típusú szocialista realizmussal: „Szándékosan szemet hunyni a valóság előtt, elhallgatni a gyengeségeket, a végzetest pedig idealizálni és ily módon fényképezni az úgynevezett pozitív arculatot — ez nem realizmus, ez szemfényvesztés és hazugság. Ez nem a szocialista emberhez és szocialista realizmushoz vezető út, hanem az az út, amely a kispolgári hazugságig, nem az ember felszabadításához, hanem mechanizálásához, nem a lenini értelemben vett pártálláshoz, hanem az ember arculatának az elcsúfításához vezet...” A továbbiakban aztán (mintegy a nagy olasz marxista közismert, klasszikus tételét parafrázálva) Sinkó ismét az igenléshez, a programhoz tér vissza, — ahhoz a programhoz, amely nem ilyen tudatosan ugyan, de mégis erőteljesen, elemien áthatotta a vajdasági fiatalok egész megmozdulását: „Nálunk ma az egyetlen feladat az, hogy teljesen feltárjuk és kimondjuk az igazságot, a teljes igazságot. Az igazság a mi szövetségünk. Erősebb minden ellenségnél és nemcsak politikai, hanem általános emberi jellegű, abban az értelemben, hogy kiterjed az egész emberre.”

Egy év múlva aztán, a vita „második hullámának” fölcsapása idején, a fiatalok már e felszabadító tudat teljes birtokában, minden ideológiai presszió ellenére is lezseren — és szellemes metaforizálással — kérdeznek rá az „öregekre”: „Míg a dogmákat rögzítik a könyvbe mélyedve, addig nem látják, hogy szép a bácskai est, a táj, hogy vannak kislányok, akiknek a fellebbenő szoknyáján éppen olyan jó otffelejteni a szemet, mint a most elkészült híd pompás ívein, és a madárdal sem kutya, és azt is jó hallgatni, nemcsak a traktordübörgést, és hogy egy lányszembe mélyedni éppen olyan jó dolog, mint egy májuselsejei felvonulásban ujjongani? Teljes emberi életet kell élnünk, és akkor majd születnek versek is, és társadalmi regények is.”⁷⁰

4. 3. 4. *Dramatikus létszemlélet — „operettes” helyett.* — Az „áprilisi Híd” a reagálások tanúságaként többek között azzal is kellemetlen meglepetést okozott, hogy a teljes élet és teljes igazság számonkérése közben halkán ugyan, de kinyilvánította az új nemzedék igényét — a dramatikus valóság szemlélet és életlátás jogára is. Ennek az igénynek a megléte leginkább a Debreczeni József verseiről írt tanulmányra⁸⁰ jellemző: szerzője felrója a felszabadulás utáni jugoszláviai magyar költészetnek, hogy idegen tőle a valóságfelszín alá hatolás igénye, megelégszik a látszattal, amely pedig gyakran csal, megreked a dolgok felületes felfogásánál, „nem érzékelteti az élet, építés, nehézségek minden oldalát, okát”. Arról volt tehát szó, hogy a társadalmi valóság „hurra optimista” szemléletével, akkori éveink *tényleges* eredményeinek egyoldalú, a nehézségeket elhallgató dicséretével szembeszegült az új nemzedék összetettebb, árnyaltabb, mélyebbre hatoló szemléletmódja, amely az IB blokádjával övezett s az újjáépítés belső nehézségeivel is terhelt valóságunkban képtelen volt holmi történelmi pasztorált látni. Az idillikus látásmód, a könnyelműen-kedélyes valóság-értékelés helyett dramatikus létszemléletet affirmáltak a fiatalok, ami természetes is, hisz az életet, közvetlen történelmi valóságukat drámaként élték, s nem vidékies — operettként...

4. 3. 5. *Durván-politizáló „forma” helyett: formakultúrát.* Az „áprilisi *Híd*” egyik jelentős, irodalmunk evolúciója szempontjából igen értékes vívmánya volt az is, hogy „emelt hangon” nyilvánította ki a forma-igényt. Az Írókongresszus óta — amely országos viszonylatban is ráterelte a figyelmet a formaproblémákra —, el-elhangzott ugyan a mi irodalmi orgánumainkban is egy-egy diszkrétebb utalás a „nagyobb művészség” szükségletére⁸¹, de programatikusan, amolyan nemzedék-platformként csak az „áprilisi *Híd*ban” kapott hangot az irodalmi forma jó értelemben vett kultiválásának és a formátlan „eszmei tartalom” felszámolásának a szándéka. A folyóiratszám egyik írása például nyomatékkal hangsúlyozza, hogy — a káros örökség következtében — ifjúságunk irodalomszemléletében nagy hiányt kell pótolni a formakultúra tekintetében, hisz „általában a vajdasági irodalmárok mellőzik a forma kérdését”, holott hiába jó a valóságábrázolás, ha nem adekvát a forma; „nem az a jó irodalom, amelyik durva formában politizál, hanem amelyik művészi formájával és tartalmával a haladás szolgálatában áll”.⁸² A Debreczeni-kritikát aztán egészében is a forma dicsérete jellemzi, s a szerző ebben odáig megy, hogy Debreczeni kiváló verseségi technikáját mint eltanulható *mesterséget* ajánlja a fiatalok — s nyilván nemcsak a fiatalok — figyelmébe, a provanciálisan értelmezett „öszönös költés” erőteljes és jogos kritikájaként.

Az „áprilisi *Hídről*” nyilatkozó Sinkó Ervin többek között a fiatalok „formalizmusnak” nyilvánított forma-igényét is védelmébe veszi. Az ilyen szempontból legtöbbet bírált Debreczeni-kritikáról például megállapítja: „Azokkal akar szembeszállni, akik a rímbe szedett politikai jelszavakat versnek tekintik”, majd aforisztikus tömörséggel tapint rá a szocialista „líra” alapvető fogyatékoságára: „A versnek elengedhetetlen feltétele, hogy vers legyen, s a rossz versek jó politikai jelszavaktól se változnak jó versenké.”⁸³ Hasonló álláspontra helyezkedik a kérdésben Lőrinc Péter is, mondván, „újabb líránkon sokat ront a parolás versesel, (...) újabb líránk sokszor nem ad költészetet”.⁸⁴

A kétéves vita utolsó hullámát felkavaró *Híd*-jubileum az előzőleg már aktualizált forma-kérdésnek is új dimenziót ad. A fiatalok első számú kritikusa ugyanis a *Híd* tizenöt évéről szóló írásában⁸⁵ kimutatja, hogy a formátlan, parolás, pusztán az „eszmei mondanivalóval” törődő verseselés nem a felszabadulás utáni évek szüleménye, hanem a háború előtti *Híd* hagyományának továbbéltetését jelenti. Az írás vezérgondolata, hogy folyóiratunk a felszabadulás előtt rendkívül jelentős szerepet játszott a társadalmi és politikai életben, mint haladószellemű elméleti folyóirat, azonban irodalmi, művészeti érdemei szinte nincsenek is, hisz a forma-igényt — érthetően, igazolhatóan — egészében alárendelte a közvetlen, agitatív hatásnak: „Feladatának megfelelően az irodalmi rész is az agitációt szolgálta, és így alakult ki a napi követelmények és a régi, proletkultúra hatása alatt az agitációs és propaganda irodalom, amely a pártosságot és az eszmeiséget legkönnyebb formájában és a legerthetőbb nyelven, a szólamirodalomban adta”; amíg azonban a féllegalitásban ez „jogos és egyedül lehetséges, célravezető forma volt”, a felszabadulás után már merő anachronizmussá vált, hisz a *Híd* régi gárdája annak ellenére sem akart lemondani az egyszer elsajátított módszerről, agitatív

tormáról, hogy hűmár napi és hetilapok *legálisan* szolgálhatták ezt a politikai célt...

A forma-kérdésben tehát egyrészt a régi *Híd* szílvósan továbbélló hagyományá, másrészt pedig a felszabadulás után jelentkező íróink egy részének szintén e hagyományhoz való csatlakozása váltotta ki a fiatalok szembeszegülését. E konfrontálódás fontos szociológia mozzanatára vet fényt továbbá a *Híd* 1950-es évfolyamának nyilvános megvitatásáról írt tudósítás is, amely megörökíti az egyik felszóláló véleményét, miszerint „az iskolázatlan, munkássorsból kikerült írók szinte ösztönösen írnak, azaz sok olyan szellemi kinccsel nem rendelkeznek, amelyet a mai, iskolázott, irodalmat tanuló fiatalok készen kapnak. Így aztán könnyen siklanak át a szólamirodalomba, mert írásukba a művészi hitelességet nem képesek teljes egészében belevinni.”⁸⁶ Ilyen szempontból az *Ifjúság Szava* és az „áprilisi *Híd*” fiataljai kétségtelen helyzeti előnnyel rendelkeztek, ez azonban, természetesen, csakis javára válhatott irodalmunknak.

4. 4. Harmadik fejezetünkben a nemzedékvita azon okait érintettük, amelyek a fiatalok objektív helyzetével, érvényesülési lehetőségeivel voltak kapcsolatban; az előző tételokban (4. 3. 1. — 4. 3. 5.) számba vettük azokat a legfontosabbnak tűnő világlátási-esztétikai különbségeket, amelyek minden más körülménynél szükségszerűbben sürgették a nemzedéki konfrontálódást; alább azokat az eszei, irodalompolitikai és esztétikai minősítéseket prezentáljuk, amelyek a nemzedéki „kenyértörés” komolyságáról, az idős és koravén „öregek”, illetve a fiatalok közti szakadék mélységéről tanúskodnak. Nemcsak azért tesszük ezt, hogy a következő, 5. fejezetben majd pontosabban meghatározhassuk B. Szabónak a nemzedékvitában elfoglalt helyét, hanem azért is, hogy előlegezzük: milyen reménytelen, eleve vereségre ítélt volt az ő törekvése, hogy ezt a szakadékot — *ténylegesen* áthidalja!

4. 4. 1. A fiatalokat elmarasztaló bírálatok közül természetesen azoknak volt legnagyobb „súlya”, amelyek eszmei és politikai minősítést adtak egy-egy fiatal konkrét írásáról, az „áprilisi *Hídről*” vagy az új irodalmi törekvésről általában. Nézzük tehát először ezeket a minősítéseket, legalábbis a legjellegzetesebbeket.

Az „áprilisi *Híd*” egyik kritikája például a fiatalok jóízű magyar mondatait, anyanyelv-szeretetét, kulturáltságát, bizonyos irodalmi tradíciók ismeretét dicsérve megkérdőjelezi, jórészt elvitatja a jelenvállalás és a jövőépítés készségét: a fiataloknak csak *némelyikében* és csak *bizonyos fokig* van jelen „valóságunk vállalása és a szándék, hogy népünk felemelkedését, szocialista jövőjét szolgálják, építsék”. Sőt, világos utalással összefüggésbe hozza magatartásukat — az ellenforradalommal is: „... az én hitem szerint — nagy baj van az olyan ifjúsággal, amely a forradalom éveiben is menekül a forradalomtól. Láttam már húszévest, aki akkor forradalmár volt, később kispolgár, még később ellenforradalmár... De aki már húszéves korában az (irodalmi) ellenforradalomnál kezd, az minden valószínűség szerint megmarad — és nem csupán az irodalmi ellenforradalomnál. Az összefüggések logikája kérlelhetetlen.”⁸⁷

A nevezetes folyóiratszám másik bírálata a fiatalok állítólagos apolitizmusát rója föl, miközben a költészetben szintén apolitikus Kosztolányi Dezső hírhedt ellenforradalmi rovatára, a „Pardon”-ra utal, világos

intencióval: „Kosztolányi is adott politikát, csak hogy éppen a »pardon« politikáját. Pétek, hogy akarva vagy nem-akarva fiatal lírikusaink is adtak minden berzenkedésük ellenére — és éppen ezzel — politikát. Csak éppen *nem kívánatos* politikát. Legbensőbb intimitásukat adták, apolitikus mivoltukat. De beteges, de dekadensen vén és fáradt ez a benső élet...” Amennyiben pedig valaki képes arra, hogy e „benső, lelki életet” függetlenítse a körülötte zajló csatáktól — „az nem normális ember, az forduljon a patológia szakértőjéhez tanácsért”.⁸⁸

Egy másik kritika — Borús Erzsébetnek és Fehér Ferencnek az „áprilisi Hídban” közölt versei kapcsán — szintén az általánosítás hansúlyával teszi föl a kérdést: „Mert milyen is a szocialista demokráciáért küzdő új nemzedék állítólagos hangja?” — S a válasz nem valami hízelgő az új nemzedékre nézve: „Valahogy egyáltalában nem »küzdő«. Ez a rezignáltság, elesettség, céltalanság önmarcangoló, borúlátó, síró, jajongó hangja.”⁸⁹

Hasonló fogyatékoságot ró fel az új nemzedéknek egy újabb vitacikk is, csak azzal a különbséggel, hogy e nem-harcos szellemiség világnézeti okát is felismerni véli — a szűk, korlátolt valóság szemléletben: „Őszintén és nyíltan kimondom, mindenki szeretné, ha a fiatal magyar írók forradalmi tulajdonságokkal rendelkeznének, ha forradalmi szenvedély, harcoss erő hatná át írásaikat, ha valóban a költő és író jövőbe látó szemével, nem a felvásárlás és rossz menzák szemszögéből néznék a jelent.”⁹⁰

Felmerül, továbbá, az ál-proletár magatartás vádja is: „maguk azt mondják magukról — proletárok, ezért nem egészen értem, mért vonatkoznak el annyira ezek a maguk fiataljaik az új élettől, mért gubóznak be önmagukba, mért hiszik, hogy ezzel valami újat hoznak...”⁹¹

S végül, a legjellegzetesebb általánosító minősítések között kell megemlíteni az „anyalap”, az *Ifjúság Szava* vezércikkének azon tételét is, mely a nemzedék mielőbbi „megtérését”, „meggyógyulását” követelve — az ifjúsági tömegektől idegennek, távol állónak nyilvánítja a fiatal írók tevékenységét, amely, úgymond, még az alapvető írói kötelességnek sem tesz eleget: „Az áprilisi Híd fiataljai — ezt elvárják tőlünk — kiheverik betegségüket. Ha majd ifjúsági tömegeinkkel egy úton indulnak el, egyazon eszmétől hevítve, akkor adhatnak csak majd egészen más irodalmat, olyat, amely valóságunkat ábrázolja és éppen ezért társadalmunk, új nemzedékünk nevelésében is fontos tényező. Ha majd az új hangot halljuk tőlük, akkor a mi hangunknak valljuk az övékét. Ekkor tudatosítanak is, tehát teljesítik az író első kötelességét.”⁹²

Egyénenként, külön-külön sem jártak azonban jobban a vitában az új nemzedék egyes képviselői. A legtehetségesebb lírikusokról például ezt az „eszmei” minősítést adta az egyik vitacikk: „Fehér költészetében nemcsak azt lehet kifogásolni, hogy Fehér költészete majdnem csak alanyi líra és szerelmi költészet — noha már ez is rávilágít a téves világnézetre, hisz az is, hogy egy író mit tekint élménynek, mit tart megéneklésre érdemesnek, a világnézettől függ. De Fehérnél az is kifogásolható, hogy szerelmi versei szűk polgári világnézetről tanúskodnak, dekadens polgári lírát adnak, bennük sok a kispolgári vonás; a szerelem bűnnek tekintése és a kispolgári álszemérem fattyúhajtása, a pornográfia között ingadoz-

nak. S ha nem is a költő egész munkásságáról, de az „áprilisi Hídban” megjelent Fehér- (és Borús-) versekről egy másik vitacikk is hasonló ideológiai minősítést ad: „belőlük nem más, mint az osztályával meghasonlott, a forradalmi cselekedetektől idegenkedő, a tömegektől elszigetelt és a kemény harc és nagy erőfeszítések előtt a magába zárkózásba menekülő kispolgár beszél.”⁹⁴ Ugyanakkor nem járt jobban a nemzedék első számú kritikusa sem. Nemcsak azt róják fel neki ideológiailag, hogy kritikáiban figyelmen kívül hagyja a világnézetet⁹⁵, hanem a *Bors és fahéj*ről írt recenzióját bírálva az egyik vitacikk gyanúsító kérdésekkel illeti az új Jugoszlávia és a vajdasági magyarok iránti viszonyát is. A szóban forgó recenzió azon megállapításához ugyanis, hogy három elbeszélőnk van, akinek írásaival szétfeszíthetjük a szűk vajdasági keretet és utat találhatunk az egyetemes magyar irodalom felé, a recenzió bírálója ilyen kérdéseket fűz: „vajjon miért kell a vajdasági irodalomnak »utat keresni« az »egyetemes magyar irodalomhoz«? (...) szűk keret lehetett esetleg a Vajdaság a magyar íróknak a régi Jugoszláviában, amikor nem volt neki szabad kimondani az igazat. De miért volna szűk keret egy íróknak ma a vajdasági magyarok élete, a mi életünk, amely szerves és alkotó része az »egyetemes« jugoszláv életnek. Ez a jugoszláv élet — a mi életünk, harcunk és munkánk — pedig ma világító fáklója a haladó emberiségnek. Vagy talán a cikk írója úgy érzi, hogy az első eset áll fenn? Ha igen, úgy ezt világosabban kellett volna megmondani.” S hogy saját kérdéseinek intenciója még világosabb legyen, a recenzió bírálója felteszi ezt a már-már állító kérdést is: „Nem értem például, miért emeli ki B. I. olyan jelentősen a magyarsághoz való hűséget és odaadást, hogy az embernek szinte úgy tűnik, hogy nagyon nehéz ma Jugoszláviában igazán magyarnak lenni.”⁹⁶ S végül, az eszmei és politikai minősítések záradékaként, íme egy jellegzetes vélemény a nevezetes Debreczeni-kritikáról is: „ez a hang, amit Tomán L. írása sugároz, nem az új nemzedék hangja, az nyilvánvaló. Ez a hang sokban egy rothadó, pusztulásra ítélt, elmúlt világ hangja”, s kinyilatkoztatója azért „nem lát igazi lírát eddig líráinkban, és azért »epizalódik« el előtte minden líra, amely a dübörgő és zakatoló harcos élet líráját ontja, mert individualista, önmagába gubozó, lényegében kispolgári ízlésének ez nem felel meg.”⁹⁷

4. 4. 2. Ha tekintetbe vesszük, hogy a fenti eszmei-politikai minősítések 1950—51-ben hangzottak el, akkor hozzájuk viszonyítva már-már valóságos „leányalomnak” tűnik az esztétikai és irodalompolitikai elmarasztalások özöne, amelyből szintén csak a legjellegzetesebbeket idézzük, kommentár nélkül:

„Néhány fiatal, megcsömörölve a formátlan tartalomtól, a tartalomtalan formában keresett menedéket.”⁹⁸ Az „áprilisi Hídban” is „lehetően észre nem venni” mindazt, „amit artizmusnak, az artisztikum túlbecsülésének, imádatának, szép szavak, ötvözött formák önmagában való bódult keresésének, egyszóval formalizmusnak nevezhetnénk...”⁹⁹

A fiatalok tudhatnák, hogy „... a szólamirodalom elleni harc örve alatt nem lehet képviselni egy olyan irodalmat, amely még a szólamirodalomnál is negatívabb jellegű.”¹⁰⁰

„Egy még torzonborz csoportoska hatására (meg kell állapítani: inkább ösztönszerűen és tapogatózva, de) támadásba mentek át lényegében

az alkotás szabadsága ellen. A „Híd” vonalvezetésével érzékelhető nyomást gyakoroltak a haladószelemű fiatalokra is.”¹⁰¹

A kirobbanó vitából „úgy tűnt, mintha a dilettantizmus indított volna szervezett hadjáratot (...) pozícióinak megtartásáért. E lap hasábjain (ti. a *Magyar Szóban*, B. I.) lezajlott vitában is inkább az útitársak lármája volt hallgató, s amikor végre illetékes ember szólott hozzá, a vita be is fejeződött.”¹⁰²

A fiatalok társulásából egy, „a kritika és önkritika rendszerévé fejlődő korunkban egyáltalán ide nem illő főiskolás véd- és dacszövetség körvonalai bontakoznak ki. S talán kissé az is, hogy más hangadókkal társulva különfeljáratot építsenek maguknak a parnasszushoz. (...) az ilyen véd- és dacszövetségek veszedelmesen hasonlítanak a régi egymást dicsárgetésre és veszélyeztetik a vajdasági irodalmat. Ez a kibontakozás megengedhetetlen mai sajátos körülményeink között és halálos vétek volna a huszonöt év előttinél sokkal lendületesebben fejlődő, jóval erősebb mai irodalmunkkal szemben.”¹⁰³

4. 4. 3. Az elhangzott eszemei és politikai, illetve esztétikai és irodalompolitikai minősítések kontextusában egészen logikusan hangzik a „legradikálisabbak” végkövetkeztetése: felszámolni a „véd- és dacszövetséget” mint egész irodalmunkra nézve is közveszélyes irodalmi csoportosulást, megtörni a nemzedékké válás kísérletét, szétverni a fiatalok nemzedéki közösségét, izolált egyedekre bontani s ily módon rokon szemléletű esztétikai közösségként és egyéenként is egyaránt „leszerelni” őket. A „radikálisok” e követelmény megfogalmazásakor természetesen nem szólnak e rejtettebb intencióról, de az igény közlésének módjából mégis egyértelműen kitűnik ez is. „A törtető csoportokat tehát fel kell számolni, még ha az irodalom »megmentésére« irányulnak is”¹⁰⁴ — hirdeti az egyik vitázó, s a másik csak szótárában különbözik tőle: „A véd- és dacszövetség rendszere (...) veszedelmes, mert kiváltságokra vezethet, s ahogyan más téren nem tűrjük a kiváltságosokat, íróink körében sem tűrhetjük meg őket.”¹⁰⁵ A szóban forgó intenció szempontjából azonban az a vitacikk a legjellemzőbb, amely mintegy „kibeszéli” a tényleges szándékot, „megnyugtatta” a fiatalokat, hogy — életük, magánegzisztenciájuk azért nem forog veszélyben; „csupán” nemzedéki mivoltukban kell őket lehetetlenné tenni: „Tisztogatósról azért nem lehet szó, mert éppúgy, mint ahogy a szólamirodalom elleni harc sem végződhetett az írók megsemmisítésével (!), ugyanúgy a Bori—Fehér csoport fogyatékoságainak megvilágítása sem járhat az írók (!), tehetségek megsemmisítésével.”¹⁰⁶

4. 4. 4. A valóság- és művészetszemléleti különbségek vázolásakor (vö. 4. 3. 1. — 4. 3. 5.) közvetve már azokat a minősítéseket is számba vettük, amelyekkel a fiatalok az ellentáborot illeték jogos önvédelmükben vagy nemzedéki platformjuk kinyilatkoztatásaként. E minősítések és „ellen-minősítések” jórészt esztétikai és irodalompolitikai jellegűek, de egy részüknek világos politikai tartalma is van. Ilyen szempontból a legjellemzőbb az az 1951-es vitacikk, amely a „jövőbe látó szem” programját nevezi néven ál-kérdő formában: „A költő és az író »jövőbe látó szem« nem a zsdanovi, nem a timofejevi és jermilovi szovjet irodalomszemlélet szótárából való-e, nem az a hang-e ez is, ami annyiszor kísértett irodal-

munkban is, ami már eltűnt, mint tudománytalan és dogmatikus, vulgáris irodalomszemlélet? Az ez, mégpedig a javából.”¹⁰⁷

Ezt megelőzően, az „áprilisi *Híd*” eszmei minősítéseire azonban Sinkó Ervin válaszol a legnyitabb eszmei-politikai szótárral. „Aki esztétikai *elvek* jegyében, de esztétikai *érzék* nélkül beszél művekről, az csak kompromittálja az elveket, még a leghelyesebb elveket is” — alludál Sinkó az „áprilisi *Híd*” eszmei bírálóinak esztétikai botfűlőségére, s a későbbiekben ezt konkretizálja is. A *Magyar Szó* felelős szerkesztőjének cikksorozataról például megállapítja: „... bizonyos merevséggel állítja fel követelményét, kész mércét alkalmaz és minthogy a mértéke úgy találja, nem ütik meg az írók, pálcát tör felettük. Ez a fajta »elvi« kritika nem konstruktív. Nincs benne elég odaadás, elég szeretet, nem konkrét kritika. Ilyen elvi dogmatizmus irodalomra alkalmazva nem tesz szolgálatot az irodalomnak, hanem elriasztó, bénító hatású.”¹⁰⁸ S ugyanebben a nyilatkozatában Sinkó megrója a *Dolgozók* főszerkesztőjét is, amiért leközölte az *Eltévedt fiatalok* című, a húszévesek irodalmi, „és nem csupán irodalmi” ellenforradalmát emlegető cikket: „... ha történetesen én lettem volna annak a lapnak a szerkesztője, én nem közöltem volna. Ez a cikk a kritikának azt az orosz módját alkalmazza, amit nálunk semmiképpen sem szabad meghonosítanunk. Ez az a módszer, amely kritika helyett egyszerűen ellenforradalmi műnek nyilvánítja azt a művet, amelylyel nem ért egyet. (...) Nem kételkedem a bíráló jóhiszeműségében, de objektíve ez a hang nem a segítő, a fogalmakat tisztázó, hanem az autoritativ, a kártevő kritika hangja. Ezt a bürokratikus szovjet mentalitást, mely mindjárt rásüti a másokra a Káin bélyegét — minálunk meghonosítanunk nem szabad.”¹⁰⁹

Nyilvánvaló tehát, hogy a valóság- és irodalomszemléleti különbségek egész sora mellett — s velük kétségtelen összefüggésben — az eszmei, ideológiai, világnézeti és politikai különbségek is szakadékat képeztek a két tábor között, s e mély szakadék áthidalásának feladata — reménytelen feladata! — jutott B. Szabó György osztályrészül.

5. B. SZABÓ GYÖRGY ÉS A NEMZEDÉKVITA

5. 1. Annak ellenére, hogy a két évig tartó vitában B. Szabó mindössze 3 cikkel vett részt *közvetlenül*, akkori irodalmi, irodalompolitikai pozíciójánál fogva mégis a vita egyik központi szereplőjének nyilváníthatjuk. Ő volt ugyanis akkoriban az egyetlen kiforrott kritikusunk; a vitát megelőzően, a jugoszláviai magyar íróknak és „irodalmi életünkkel közvetlenebb kapcsolatban levő kultúrmunkásainknak” tartott előadásában¹¹⁰ ő határozta meg a II. Írókongresszus által lehetőségessé vált új irodalmi vonalat; ő volt az első számú esztétikai szaktekintélyünk; ő vezeti be a fiatalokat mint *új nemzedéket* a *Híd* áprilisi számába; a folyóirat „problematikus” (1950-es) évfolyamáról rendezett vitát is ő zárja le; a nemzedékvita első hullámának elcsitulásával Herceg János őt nyilvánítja a vita egyetlen illetékes résztvevőjének; ő összegezi a jugoszláviai magyar írók első (zombori) értekezletének tanulságait... E központi irodalmi szerepe miatt természetesnek látszik, hogy a nemzedékvitában — a kétféle élet- és irodalomszemlélet, s ezzel összefüggésben: a kétféle

ideológiát összezsúpításában minden szava különös súllyal esett latba. S látszólag paradoxonként hangzik: különös jelentősége volt annak is, amit nem mondott ki, amivel nem azonosult nyíltan vagy amit nem cáfolt közvetlenül. A nemzedékvita bőséges ismertetése után éppen ezért nemcsak azáltal határozhatjuk meg B. Szabó Györgynek a vitában tanúsított állásfoglalását, hogy közvetlen kinyilatkoztatásait vesszük számba; sokatmondó az is, hogy a két irodalmi és ideológiai tábor bőségesen vázolt nézet-rendszerének mely elemei fölött néz át hallgatólagosan... Az előző nagy-fejezeteink ezért talán ily módon, közvetve is hasznosak lehetnek B. Szabó irodalompolitikai szerepének vázolásakor.

5. 2. Milyen nézeteket affirmált B. Szabó az „áprilisi Híd” bevezetőjében?

Elsősorban az tűnik fontosnak, hogy nagy nyomatékkal hangsúlyozza a fiatalok nemzedék-voltát, s e nemzedékjelleg újszerűségét: „Új hang szólalt meg, mely eddig ismeretlen volt vagy csak elvétve jelentkezett felszabadulás utáni irodalmi életünkben.” S nem kevésbé jelentős az sem, hogy az újnak minősített, az irodalmi életünk fejlődése szempontjából forradalminak sejtetett *nemzedéki* törekvést politikai tartalommal is telíti, a fiatalok közös fellépésének értelmét mindenekelőtt abban látva, hogy ily módon szólaltathatják meg „a szocialista demokráciáért küzdő új nemzedék” hangját...

De igen jellemző az irodalomteremtés, a jugoszláviai magyar irodalmi élet kivirágztatásának vágásával természetesen áthatott B. Szabó akkori állásfoglalására, hogy az autochton — nemzedéki — törekvést, vagy ahogy e bevezetőben írja: „a fiatal írók irodalmi mozgalmát” elismeri, legalizálja, sőt politikai és irodalmi szempontból egyaránt forradalmi jelentőségűnek sejteti ugyan, s ezzel „árral szemben úszik” (vö. 3. 5.) — de ugyanakkor, paradox módon, elvitatja e törekvés *önálló* érvényesülésének a jogát. A szocialista demokráciáért való küzdelem mellett abban látja ugyanis a fiatalok feladatát, „hogy írásaikkal hozzájáruljanak irodalmi és szellemi életünk kibontakozásához” — s nem az akkoriban annyira szükséges eszmei és esztétikai differenciálódáshoz. Az általa lehetségesnek vélt *egységes* kifejlődésen, az akkori szellemi és irodalmi zsákutcánkból való *közös* kijutáson, az egység „kiszélesítésén” inszisztált, s nagy nyomatékkal hangsúlyozta már ekkor is: „a fiatal írók irodalmi mozgalma szerves részét képezi a vajdasági magyar irodalomnak, tehát nem törekedhetünk elkülönülésre, »fiatalok« és »öregék« szembeállítására.” S ha ezt az el nem különülést csupán *biológiai* értelemben vette volna! — Ellenkezőleg; mint későbbi cikkeiből kitűnik, a ténylegesen meglévő *szellemi* különbségeket sem tudta megoszlással legalizálni. E bevezetőjében — mint egyébként későbbi írásaiban sem — föl se merül pl. egy majdani ifjúsági folyóirat gondolata. Ellenkezőleg; irodalmunk többé-kevésbé elismert vezéregyéniségeként s a *Híd* jelentős szerepű szerkesztőségi tagjaként a fiataloknak az akkori egyetlen folyóiratba való „bevezetés”, beintegrálását — hogy ne mondjuk: beolvastatását — tartja igazán jelentős irodalompolitikai fegyverténynek, mégpedig az egység — a ténylegesen meg nem levő egység! — szentesítése érdekében: „A Híd-szerkesztőség politikája nem is tartalmazhatja a fiatal

irokkal szemben a merevséget, elzárkózást. Irodalmi mozgalmunk egy-
sége és ereje feltétlenül kiszélesedett az új nemzedék iróinak bekap-
csolódásával." Ezzel az álláspontjával pedig akarva-akaratlan szembe is
szegül a nemzedékké válás törekvésével (vö. 3. 3.). Igaz, az ilyen ifjúság-
politikának a bevezető írója szerint felesleges gyámkodónak lenni, azon-
ban a bevezető sorközeiben mégis fölrémlik a korra jellemző atyáskodás
(vö. 3. 4.) szelleme is, pl. az alábbiakban: „Az új nemzedék fejlődési lehe-
tőségeit biztosítani annyit jelent, mint tervszerűen foglalkozni az új nem-
zedék kritikusaival nevelésével, állandó törődés és foglalkoztatás for-
májában elősegíteni irodalmi kritikánk és tanulmányirodalmunk meg-
alapozását.”

5. 3. Hogyan fogadta a kritika, hogy B. Szabó György — a fenti mó-
don, de mégiscsak — a nemzedéknek elismert fiatalok élére állt az „áp-
rilisi *Híd*ban”? S bevezetőjének mely tételeit vették célba elsősorban? —
A nagy port felverő folyóiratszám 17 szereplője közül 5 a Tanárképző
Főiskola akkori hallgatója volt, négyen (?) pedig végzett növendékei.
A bevezető írójaként s a főiskolások tanáráként tehát egyaránt kritika
érhette B. Szabót, bár egyetlen vitázó sem mondta ki nyíltan, hogy a
főiskolások eszmei és esztétikai „megrontásában”, a „félre-nevelésében”
az irodalomtanárunknak is szerepe van... Az viszont tény, hogy a legtöbb
kritika a Főiskola három hallgatójára — Borira, Fehérre és Tománra —
zúdult, közvetve tehát irodalmi nevelőjük is találva érezhette magát.

Nem volt hiány azonban a közvetlen bírálatból sem. Legtöbb kritika
a bevezető egyik, nem egészen pontosan, vagy talán óvatosan, félszegen
megfogalmazott tételét érte. „Fiatal írók és költők szólalnak meg, hogy
művészi formában fejezzék ki társadalmi valóságunkat, a szocialista fej-
lődés mozzanatait, a megváltozott társadalmi tudatot és megrajzolják
az új ember arcát, erkölcsét, érzésvilágát, gondolkodásmódját” — írta
B. Szabó a bevezetőben, s e felszólaló-feltételes hangnemből nem tűnik
ki egyértelműen, hogy mindezt csak *várni* lehet a teret kapó fiataloktól,
vagy *máris* ezt nyújtják-e a *Híd*ban. A következő mondatban azonban a
szerző mintha elzárkózna ez utóbbi értelmezés lehetőségétől: „Nem a mi
feladatunk, hogy felmérjük e szám jelentőségét; nem lehet e bevezető
értékelés is.” A félreértés lehetősége azonban mindennek ellenére fenn-
maradhat — s a bírálók ezt a lehetőséget jócskán ki is használták.

A 7 *Nap* „vicces” kritikája elsőként röppint néhány „tréfás” nyilat-
at a bevezető irányába — „Új nemzedék hangja szólítja a magyar népet
(Bécsabó Gyurka)” alcímmel: „Azon felül, hogy most hozzánk szólnak
— ti, a fiatalok —, ígéri, hogy a jövőben már egészen bizonyosan visz-
szatűkrözik a mi szocialista valóságunkat is” — parafrazálja a szerző
B. Szabó bevezetőjét, s rosszállásának kifejtését hasonló modorban foly-
tatja: „Itt most fiatal költők és írók szólalhatnak meg, hogy művészi
formában fejezzék ki társadalmi valóságunkat, a szocialista fejlődés moz-
zanatait — de nem teszik... A szerkesztőség politikája nem tartalmaz-
hatja a merevséget, elzárkózást a fiatal írókkal szemben, inkább teszik
ezt a fiatalok a szocialista realizmussal szemben.”

A *Magyar Szó* folytatásos vitacikke már kevésbé ismeri a tréfát.
„Több mint lesújtónak” minősíti B. Szabó bevezetőjének általánosításait,
s úgy véli, hogy a szerző az olvasó iránti kötelességének sem tett eleget,

lagos magyarázatot" a *Híd*-ban megjelent írásokhoz, holott azokhoz „magyaron is sok kommentár” fért volna. A *Magyar Szó* kritikusa szintén a félreértésre okot adó bevezető-tételt veszi célba, de ezen túlmenően mást is felró B. Szabónak; azt ti., hogy nem olvasta ultimátumszerűen a fiatalok fejére, hogy ha így folytatják, sohasem lesz belőlük — igazi író: „Elsősorban B. Szabó Györgynek lett volna joga és kötelessége megmondani nyíltan, minden kendőzés nélkül azoknak a fiataloknak, akik lehetőségeinkhez mérten, már tömegesen jelentkeznek irodalmi igényű írásokkal, de akik még nem vetkőzték le szocialista valóságunktól idegen felfogásaikat, hogy ha nem szabadulnak meg ezektől a felfogásoktól, ha nem fogják fel helyesen valóságunkat, s az nem tükröződik vissza helyesen tudatunkban, akkor tehetségük és adottságaik ellenére (?) továbbra is csak irodalmi próbálkozás kerül ki kezük alól. Ezt B. Szabó György elmulasztotta megtenni bevezető írásában.”¹¹¹

Legtovább azonban az *Ifjúság Szava* megy el B. Szabó „radikális” bírálatában. A többször idézett vezércikk ugyanis kerek-perec leszögezi: „Az áprilisi Híd ifjúságunk meghamisított hangját adja. Már a bevezető cikkben zsákbamacskát kap az olvasó. El kell olvasni az első elbeszélést, vagy az utána következő verseket és rögtön kiábrándulunk az egészből. Ezekben szó sincs a szocializmust építő fiatalok hangjáról. Kamasz-öregre beteges hangja szólít bennünket. Ezért nem fogadjuk el a bevezető tanácsát: nem hallgatjuk meg őket.”

S jellemző a B. Szabót ért kritika dimenzióira, hogy a bevezető legtöbbször bírált tételét az egyébként „ifjúságpárti” Sinkó Ervin is erőteljesen kifogásolja. A „áprilisi Hídről” adott nyilatkozatában rendkívül nagyjelentőségűnek tartja a folyóirat-szerkesztőség — tehát közvetve B. Szabó — kezdeményezését, hogy az áprilisi számot a fiataloknak szentelje, s úgy véli, „ez a lépés bizonyos értelemben arcvonaláttörtést jelentett”, hisz a 6—8 név állandó jelenlétéből már-már arra lehetett következtetni, „mintha egy szűkkörű társaság monopóliuma lenne a Híd”... Ugyanakkor azonban ő is úgy tartja, hogy a folyóirat szóban forgó számában „egy nagy hiba van, mégpedig, hogy a bevezető hamis bélyeget ütött a számra”, hisz B. Szabó legtöbbször vitatott tétele „a legenyhébben szólva — korai”, márpedig „nem lett volna szabad, hogy a bevezető olyat ígérjen, amit a következő írások valóban nem adnak.” S B. Szabót illetően az már nem sokat jelent, hogy e megállapításhoz Sinkó nyomban hozzáfűzi: „De ezért az írások szerzőit lebunkózni, ez sem kisebb hiba.”

5. 4. Nyilván e közvetett és közvetlen bírálatok is hozzájárultak ahhoz, hogy B. Szabó egyéves hallgatásba vonul: a vita első részében nem vesz részt, csak 1951 májusában szólal meg Herceg Jánoshoz intézett nyílt levelében. S ekkor is kerüli a nyílt konfrontálódást a vita résztvevőivel, de egyetlen lakonikus mondatával azért a tudtukra adja, hogy kitarzott a felismerése mellett, amelynek közvetkeztében annak idején vállalkozott az új nemzedék *Híd*-ba való bevezetésére: „*Senki sem vonja — értsd: vonhatja! — kétségbe, hogy a fiatalok új hangot hoztak irodalmunkba.*”

5. 5. A fiataloknak e pozitív, az irodalmi megújhódást sürgető szerepét B. Szabó következetesen elismeri, méltányolja és külön is kihangsúlyozza a nemzedékvitát érintő két írásában, azonban ezt az irodalmi

vívmányt nem vonatkoztatja el a társadalmi vívmányunktól, elsősorban pedig az I3-vel való szakításunk és az általános demokratizálódás tényétől. Már a Herceg Jánoshoz intézett levelében is hangsúlyozza, hogy az új és szabadabb irodalomszemlélet a társadalmi demokratizálódás első jelentősebb művészeti visszhangja volt, s a fiatalok fellépése egybeesett irodalmi életünk demokratizálódásának folyamatával. S második, a zombori írótalálkozó után írt terjedelmes cikkében részletezi is ezt az összefüggést. Megállapítja, hogy mindeddig — ti. 1948-tól 1951 végéig — csak részben sikerült a művészetben, irodalomban is érvényre juttatni azokat a forradalmi elveket és eredményeket, melyeket a szocialista társadalom építésének gyakorlatában már kiérleltünk és felmutattunk, s definíciószerű tömörséggel szögezi le: „A forrongás művészeti életünkben tehát szükségszerűen következett be: a társadalmi forradalmat követnie kellett az esztétikai forradalomnak.” A társadalmi forradalom lényegét eközben abban a harcban jelöli meg, „melyet hazánk nemzeti és nemzetközi méreteiben vív a szocialista demokrácia megteremtéséért, a nemzetek szabadságának és függetlenségének tiszteletbentartásáért (...), szemben az imperialista és hegemonista törekvésekkel”. Esztétikai forradalmunk lényegét pedig a zsdanovizmussal való szakításunkban látja: „A szovjet irodalomelmélet revíziója felszínre hozta a tévedések és tudománytalanságok egész sorát; felfedte a szovjet példa irányító hatásának felszámolását irodalmunkban és művészetünkben.”¹¹²

Ennek az összefüggésnek állandó szem előtt tartása közel sem jelentette az új nemzedék szerepének lebecsülését; csupán azt jelentette, hogy B. Szabó — akárcsak maguk a fiatalok is (vö. 4. 1.) — tudatában volt annak, hogy az új nemzedék nem véletlenül tört be irodalmunkba az új hanggal, hanem — új *időknek* új dalait hozta, illetőleg, hogy a „történelem szele” az ő vitorlájukat feszíti, s nem a koravén és idős öregeket... Nyilvánvaló, hogy ehhez a felismeréshez nem volt szükség különösebb zsenialitásra, de annál inkább szükség volt egy antidogmatikus mentalitásra, mely könnyen s készséggel tud szakítani a tegnapi fétisekkel, babonákkal és tabukkal. S B. Szabó György minderre képes volt.

5. 5. A fiatalok törekvéseit elsősorban azzal támogatta, hogy akárcsak azok (vö. 4. 2.), ő is az irodalompolitika demokratizálását sürgette nem lanyhuló hévvel, hisz nem kápráztatták el a kezdeti eredmények — mint nem egy fiatal és idős öregünket annak idején.

Nyílt levelében már-már lelkendezve konstatálja, hogy közéletünk demokratizálódásának a maga nemében egyedülálló folyamata lehetővé teszi, hogy mi is bátran szembenézzünk irodalmi életünk válságával és siettessük felszámolni a művészeti és irodalmi élet egészségtelen, bürokratikus irányítását. Nem osztja tehát azok nézetét, akik már ekkor, 1951-ben is „fölöslegesnek”, „tárgyalannak”, sőt már-már „eszmei diverzióknak” tekintették a vajdasági magyar irodalom „debürokratizálásának” sürgetését. Irodalmunk közelmúltját mint rosszemlékű időszakot ecseteli, amikor is a „láthatatlan irodalmi erők” egy merev, dogmatikus gondolkodásmóddal, ideológiai zúrzavarral s az alkotók iránti egészségtelen viszonyukkal erőszakos „nyugalmat”, „békét” és „idillt” kényszerítettek az irodalmi életre, s amikor az alkotók „csupán egymásnak merték el-suttogni magánvéleményüket, önmagukban viaskodtak egy új művészi

kifejezés megteremtéséért és erőszakkal nyomták el magukban a művészet leegyszerűsítése és vulgarizálása ellen lázadó lelklismeret hangját." S jellemző, hogy B. Szabó, aki ugyancsak ismerte — és jól ismerte — irodalmunk „zsdánovi” időszakának rejtett, inkognitóban maradó erőit s művészetellenes mesterkedéseit, e közelmúltat 1951-ben még egyáltalán nem látta — múltnak. Ellenkezőleg, nyílt levelében a szólamirodalom szívós utóéletének egyik okát épp abban látja, hogy „a láthatatlan irodalmi erők létezésének réme még ma is feszélyezi és fékezi alkotóművészeink mozgási lehetőségeit”, s az efféle irodalompolitikai állapotok kendőzetlen kritikájaként fogalmazza meg saját irodalompolitikai krédóját — mely egyúttal, mint láttuk, a fiatalok krédója is volt: „Úgy érzem, elérkezett az az idő, amikor művészeti és irodalmi kérdésekben döntő szava elsősorban az alkotóművészeknek lehet. Bizonyos, hogy az írói szabadsággal vissza is lehet élni, de nem az írók közössége hivatott-e elsősorban arra, hogy az írói művek hitelességét, emberi és művészi értékét lemérje?”

A zombori írótalálkozó után írt cikke annyiban jelent hozzájárulást irodalompolitikai programja teljesebb kifejtéséhez, hogy a nyílt levélben megfogalmazott igényét akkori könyvkiadónkra, illetve a „polgárinak” minősített tehetséges íróinkat „megrendszabályozni” igyekvő kultúrbürokratákra is vonatkoztatja. Választ nem váró, állítva-kérdő formában olvassa rá könyvkiadó vállalatunkra, hogy vajon a kiadott és kiadandó művek irodalmi értékeinek elbírálása s a kiadó egész irodalompolitikája „irodalmi életünkől független jelenséggé lett-e, vagy olyan tevékenységi területet jelent, melyben a szólásjog elsősorban az alkotóművészet illeti meg?” Az írók művészi öntudatosodásának folyamatával kapcsolatban pedig óva ínt e folyamat „rendszabályokkal” és „utasításokkal” történő befolyásolásától, s a fölgülemlett szubjektív keserűségről tanúskodva epésen állapítja meg: „mi sem könnyebb és kényelmesebb, mint keményen dörögni komoly és művészi kvalitásokkal rendelkező »polgári« írók ellen, »elmarasztalni« őket, vagy megszabni számukra a művészi mozgásszabadság határait, valóban fémjelezett »zsdánovi« zsenialitással: eddig és ne tovább...” Majd álszelíd, voltaképpen maró „eufemizmussal” folytatja: „Ez az eljárás mintha egy kissé hasonlítana a szovjet irodalmi kritika módszerének feltámasztására és nem hiszem, hogy e helytelen és meghaladott kritikai szempontok »modernizálása« összeegyeztethető legyen szocialista társadalmunk művészeti eszményeivel és irodalmi életünk demokratizálódásának követelményeivel.”

5. 6. Mivel maga is az irodalmi élet demokratizálásáért szállt síkra, természetesen, hogy a fiataloknak is elsősorban ez irányú törekvését támogatta. Nyílt levelében az új nemzedéknek irodalmi életünk demokratizálódásáért vívott küzdelmét a legfőbb pozitívumok közt említi, s hangsúlyozza, a fiatalok erre irányuló ellenzékisége „mindaddig időszerű marad, míg valóban fennáll a veszély, hogy az irodalmi élet határain kívül állók határozzák meg irodalmunk művészi fejlődését”. B. Szabó tehát nemcsak közvetve — irodalompolitikai magánkrédó formájában —, hanem közvetlenül is védelmébe vette az új nemzedék alapvető irodalompolitikai törekvését, s közvetlenül is támadta azokat, akik máris „túlzottak” tartották az irodalmi demokratizmus igényét (vö. 4. 2.).

A fiatalok védelme azonban ezzel nem merült ki. Nyílt levelében jó előre elutasítja azokat a vádakát, amelyek — az ideológiaiak mellett — esztétikai és irodalompolitikai „érvekkel” is diszkvalifikálni akarták a porondra lépő nemzedéket (vö. 4. 4. 2.). *Tehetséges* írókból álló irodalmi csoportnak nyilvánítja ugyanis a fiatalokat, s egyenesen károsnak és helytelennek minősíti a törekvést, hogy egy ilyen írói csoportosulást irodalmunk első számú ellenségének akarnak kikiáltani. Ezzel aztán „viszszadobta a labdát” azoknak, akik károsnak és fölszámolandónak tartották a konstituálódó nemzedéket (vö. 4. 4. 3.).

Továbbá, az irodalmunk demokratizálódásáért vívott küzdelem mellett egy egész sor pozitívumot sorol fel, mellyel a fiatalok máris hozzájárultak irodalmi életünk megújulásához: tevékenyen vettek részt irodalmi életünk kérdéseinek tisztázásában; tágították irodalmunk kereteit; dinamizmust hoztak irodalmi életünkbe s azt az egészséges kibontakozás felé terelték . . .

A fiatalok világlátási és irodalomszemléleti programjából (vö. 4. 3. 1. — 4. 3. 5.) B. Szabó különösen két elemet méltányol nyílt levelében. Elsősorban a vulgármarxista, dogmatizált irodalomelmélettel és a teoretikus „receptek” alapján történő alkotásmóddal való szembeszegülésükről (vö. 4. 3. 1.) nyilatkozik helyeslőleg: „A marxista irodalomszemlélet valóban nem dogma — Marx E. T. A. Hoffmann fantasztikus meséit, Walter Scott regényeit, a görög tragédiáírókat és a német népdalt egyaránt kedvelte. Valóban csak a marxizmus vulgarizálói tehették és teszik dogmává a marxizmust és szabják ki az alkotóművész előtt a megoldásra váró irodalmi feladatot. Semmi sem helyetlenebb, mint a művész alkotó tevékenységét a marxizmus nevében erőszakkal sablonokba kényszeríteni. A marxizmus a munkásság forradalmi világnézete, mely nem az ember egyéniségének elnyomásáért, hanem felszabadulásáért küzd.” Másodsorban ugyanilyen helyeslően szól a fiatalok azon igényéről is, hogy az irodalomnak a teljes élet és teljes igazság kifejezőjének kell lenni (vö. 4. 3. 3.). Nyomatékkal hangsúlyozza, hogy még a nagy marxista alkotóművészek sem zárkoztak el a teljes élet ábrázolásának feladata elől, s egyértelműen elutasítja a szocrealizmus „lakkozó”, a társadalmi igazságot elkendőző gyakorlatát: „Sem jelszavakkal, sem hamis kispolgári irodalmi illúziókkal, sem az életből kivágott színes képeslapokkal nem juthatunk el az élet teljességének művészi ábrázolásáig.”

5. 7. A helyeslés és nyílt támogatás mellett azonban B. Szabó kritikusan is viszonyul a fiatalok — néha csak vélt vagy rosszul értelmezett — törekvéseihez.

Eszemei, politikai bírálatban — hallgatólagosan — csak az „áprilisi Híd” Debreczeni-kritikáját részesíti. Ugyanis, mint a folyóiratszám nem egy bírálója (vö. 4. 4. 1.), B. Szabó is a költői intimitásra, magányra való jog abszolutizálását, a társadalmi valóságtól való elszigetelődést olvassa ki e kritikából, holott az alkotói intimitást valójában csak az élet teljességéhez *szintén* hozzátartozó elemként affirmálja (vö. 4. 3. 3.). B. Szabó viszont — anélkül, hogy megnevezné a szóban forgó könyvkritikát vagy íróját — irodalmi élet és társadalmi élet mechanisztikus szétválasztásának állítólagos igényével pörlekedik, s a polgári egzisztencializmus szubjektív világfelfogásával, sőt közvetve a materialista világnézet tagadásával

hozza összefüggésbe. Erélyesen követeli mintha a fiatalok csakugyan apolitikusak lennének --, hogy az író „mint ember és cselekvően működjék közre társadalmi életünk demokratizálásában”, hisz az evvel ellentétes alkotói magatartás azt jelentené, hogy „a szocialista társadalmi viszonyok között — mintha ilyen ellentmondások 1951-ben objektíve nem léteznének! — mesterségesen fenn akarjuk tartani a polgári társadalom ellentmondásait magánélet és közélet között” . . .

E jórészt „deplaszírozott” — egyetlen — eszemei kritikával szemben B. Szabó inkább a fiatalok esztétikai nézeteire tesz bíráló megjegyzést. Két írásából — nyíltan kimondva vagy csak célzatként — négy lényegesebb esztétikai jellegű bíráló tételt olvashatunk ki.

a) A fiatalok az írói alkotófolyamatot abszolút mértékben függetleníteni akarják az irodalomelmélettől. — Hogy hasonló, de nem abszolútizáló törekvése csakugyan volt az „áprilisi Híd” fiataljainak, arról esett szó az élet- s nem elméletcentrikus irodalom igényénél (vö. 4. 3. 1.). B. Szabónak e bíráló tételét azonban nyilván az váltotta ki, hogy a fiatalok kritikusai a vita hevében — legalábbis verbálisan — csakugyan abszolútizálta az elmélet mellőzésének követelményét. „Íróink túlságosan jól bevették az irodalomelméleti dogmákat és ettől nem tudnak és nem mernek írni. Koloncok ezek. Ami a kritikusnak és az irodalomtörténésznek jó segédeszköz, az egy írónak vagy egy költőnek nyűg és akadály. Az életet, a vajdasági magyarság életét nézék az írók, ne Timofejevet bűjják. Hagyják azt a kritikusnak, az írók csak alkossanak . . .” — írta az új nemzedék legaffirmáltabb kritikusa¹³, s nyilván evvel a helyes, csak „túlsarkított” követelménnyel vitázik B. Szabó hallgatólagosan a nyílt levelében: „Hibás nézet az is, hogy a költő, az alkotóművész rúgjon fel minden elméletet, fordítson hátat az elméleti műveknek és »csak alkosson«.” Elvben B. Szabónak itt kétségtelenül igaza volt, de *gyakorlatilag* — majd negyedszázados irodalomtörténeti távlatból ez nyilvánvaló — mégiscsak a fiatalok kritikusanak volt az adott pillanatban igaza; pontosabban: ő érzett rá adekvátábban irodalmi életünk dialektikájára, arra, hogy az elmélet — méghozzá a dogmatikus, „timofejevi” elmélet — hétévi hipertrofálása után¹⁴ az „élet” van soron, s hogy az csakugyan előtérbe kerülhessen irodalmunkban, még az „elmélet” teljes sutba dobásától se kell megriadni, legalábbis egy időre. Az elmélet „tézisét” 1951-ben csakugyan az élet „antitézise” volt hivatott felváltani irodalmunkban, s a „szintézist” ekkor még kétségtelenül túl korai volt számon kérni az élet teljességét éppen hogy csak ízlelni kezdő irodalmunktól.

b) A szólamirodalom „tudós”-tételes jellege ellen küzdve a fiatalok a másik végletbe esnek, az ösztönösséget, intuiciót, a teljes kötetlenség anarchiáját érvényesítik. — Nyílt levelében ezt az állítólagos túlkapást B. Szabó olyan súlyos hibának tartja, hogy egyenesen az „irodalmi frontunkon észlelhető válság” egyik okának nyilvánítja — a szólamirodalom maradványainak további meglétével együtt. Ugyanakkor e jelenséget az írói alkotószabadságért folytatott harc negatív járulékának sejteti, következményeként pedig a művészet materialista felfogásától való eltérést jelöli meg: „az írói alkotószabadság nevében hadakozva a költő »ösztönösségét«, az intuiciót helyezzük magas piedesztálra és így természetesen ellentétbe kerülünk a művészet materialista felfogásával.” E tapintatosan

fogalmazott, nem közvetlenül a fiatalokra vonatkoztatott tételhez a másik írásában hozzáadja még az ideológiai zűrzavart támasztó művészi anarchizmus vádját is, miközben továbbra is megmarad a szolamirodalom és ösztönösség, zsdanovizmus és túlzott alkotószabadság párhuzamánál: „Az író alkotószabadságát csak elméletben hirdető, de gyakorlatilag tagadó és felszámoló »zsdanovizmus« és vele szemben az író »teljes« társadalmi függetlenségéért és művészi kötetlenségéért síkraszálló »anarchizmus« ideológiai zűrzavart támasztó irányzata között csak látszólagos ellentét áll fenn . . .” S két és fél évtized távlatából ismét csak azt mondhatjuk: 1951-ben az ösztönösség, intuíció, alkotói kötetlenség „túlkapásaitól” tartani szintén az irodalmi élet dialektikájának meg nem érzését-értését jelentette, hisz akkora és oly hosszú szocrealista megkötöttség után épp e „túlkapás” kellett a fellazuláshoz, a megzabolázott alkotó fantázia, az inkognitóba szorított tudatalatti, az Értelemmel elfojtott emóció felszabadításához. Értelem és érzélem, racionális és irracionális elemek, „tudós” és „ösztönös” költés egységének helyreállítása, szintézise pedig ismét csak a későbbi évek teljesíthető feladata lett.

c) A hipertrofált „tartalom” ellen indított forma-forradalmunkban a fiatalok szintén túlzásba estek. — B. Szabónak e feltételezése nem volt eredeti, e tételt más-más megfogalmazásban többen is az új nemzedék esztétikai „botlásaként” emlegették (vö. 4. 4. 2.). S másokhoz hasonlóan e vélt „hibának” ő is némi társadalmi, ideológiai és politikai színezetet ad. A zombori írótalálkozót kommentáló írásában ugyanis megállapítja: „Irodalmunkban a tartalmi mozzanat hosszú ideig tartó kizárólagos uralmát a »forma-forradalom« követte. Ma már azt hiszem nem kétséges, hogy mindkét irányzat esztétikai tévelygései és botlásai társadalmi fejlődésünk valóságos mozgástörvényeinek helytelen értelmezéséből vagy tudatos félremagyarázásából eredtek.” A későbbiekben aztán jobban is megvilágítja a „társadalmi fejlődésünk valóságos mozgástörvényeinek” helytelen fölfogására tett utalását, a „tartalmat” abszolutizáló irodalmunkat az akkori szovjet irodalmi (s közvetve: társadalmi) „modellel”, a „forma-forradalmat” állítólag eltúlzó irányt pedig a burzsoá irodalmi (s közvetve: társadalmi) tartalmakkal hozva összefüggésbe. S e két jelenséget ismét egyenértékűnek nyilvánítja: „A szovjet irodalomból átvett sablonokhoz és vulgarizálásokhoz való állhatatos ragaszkodás (akár öntudatlanul is!) éppen olyan veszélyt rejteget magában, mint a meghaladott és túlélő burzsoá művészeti eredmények életrekeltése és becsempészése — irodalmi életünk demokratizálódásának jogcímén — irodalmunkba.” Holott mai távlatból — vagyis „másnap okossággal” — nem nehéz megállapítani, hogy az „áprilisi *Híd*” fiataljainak forma-igénye egészen mást jelentett (vö. 4. 3. 5.); mindeneelőtt a formátlan „tartalom” — a szolamirodalom — felszámolását¹¹⁵, a „meghaladott és túlélő” burzsoá művészeti eredmények „becsempészését” pedig csupán annyiban, hogy akárcsak nemzedéktársaik Jugoszlávia-szerte, a vajdasági fiatalok is egészségesebb viszonyulást tanúsítottak az egyetemes esztétikai örökség iránt, s pl. joggal lelkesedtek amiatt, hogy „még ebben az évben (ti. 1951-ben) Zágrábban Baudelaire-kötet jelenik meg és hogy Belgrádban Andre Gide-et fordítják, és már megjelent egy koszorú a francia lírából és ott Verlaine is szerepel.”¹¹⁶ . . .

kiterjesztve a jelentést: a szocializmus — úpolóit és szorgalmazóit emberileg, etikailag is elítéli, holott ennek az irányynak a követése társadalmi következmény volt. B. Szabó ilyen szempontból *elvileg* (és hallgatólagosan) joggal inti a fiatalokat a nyílt levelében: „teljesen igaztalan lenne elítélni, »elmarasztalni« az írókat emberségben és művészi hitelben, ha nem látnánk meg helytelen »irodalom-politikánk« gazdasági-társadalmi gyökereit, az összefüggést szellemi, művészeti és irodalmi életünk elcsenevésesedése és az adott társadalmi viszonyok fokozatosan meginduló bürokratizálódása között.” *Gyakorlatilag* azonban célt tévesztett ez a kritikai intelem is, hisz a fiatalok első számú kritikusa — akivel itt B. Szabó hallgatólagosan vitázik — maga sem képviselt más álláspontot. Herceg János *Bors és fahéj*-ről írt recenziójában¹¹⁷ például azt dicséri, hogy a Ma, a jelen megértésének törekvését a szerző társhatja az alkotói küzdelemmel „a művészi vonalon maradásért”, a *Változó világban* c. új Herceg-kötetről viszont már azt kényszerül megállapítani¹¹⁸, hogy a szerző „megalkudott önmagával, feladata mindazt, amit a Bors és fahéj néhány elbeszélésében már elért és megvalósított”, s belső — ideológiai — átalakulásában „művészi sajátosságai sínylettek legtöbbet”. A művészi vonalról való letérést, a művészi sajátosságok feladását azonban Herceg János kritikusa sem szemlélte elvonatkoztatva „helytelen »irodalom-politikánk«-tól”, a „művészeti és irodalmi életünk elcsenevésesedése és az adott társadalmi viszonyok fokozatosan meginduló bürokratizálódása között” fennálló viszonytól. Ellenkezőleg, a „jövőbe néző szem” dogmájával vitatkozva¹¹⁹ már expliciten is kimutatja ezt az összefüggést Herceg János példáján: „Két évvel ezelőtt polgári szemlélettel vádolták és a szovjet irodalom példáját lebegtették meg a szemem előtt, megírta a *Változó világban* című könyvet, amelyben az emberek úgy változnak, ahogy kellene, idealizált módon, à la recept, és akkor emberségben, művészi hitelben kellett elmarasztalnom. Vesszük észre, hova lyukadunk ki, milyen abszurdumokba vitt az „író jövőbe néző szeme” című elmélet?” S ugyanebben a vitacikkében Gál László szólamköltészetét is — újabb verseit dicsérve — közvetlen összefüggésbe hozza a helytelen, bürokratikus irodalom-politikával: „mennyi szép verset és igaz emberi átéléssel megírt verset kaphattunk volna tőle, ha nem követeljük meg, hogy ámitson és légvárakra tornáztassa olvasóit.” Mindezek alapján tehát úgy véljük, B. Szabónak ez a kritikai észrevétele is *gyakorlatilag* célt tévesztett, főleges volt.

5. 8. Leghevesebben azonban nem a fiatalok ideológiáját és esztétikáját, hanem — kritikai gyakorlatát bírálta.

Holott teljes tudatában volt annak, hogy a meglevő irodalmi állapotok csak az igényes kritika révén változtathatók meg. S milyennek látta ezeket az állapotokat B. Szabó? — A Herceg Jánoshoz intézett nyílt levelében a konzervativizmus mély gyökereit panasolja fel, megállapítva, hogy „irodalmunkban a tudatlanság, dilettantizmussal társulva, egyre inkább elsőkélyesíti irodalmi életünket és teljesen tévesen, hibásan vesz védelmébe egy meghaladott irodalmi és esztétikai álláspontot”. S második cikkében is tovább ostromozza e „meghaladott iro-

dalmi és esztétikai álláspont" gyakorlati érvényre jutását: irodalmunkban elburjánzanak a kétes értékű alkotások, s szemtanúi vagyunk írónk művészi „prostituálódásának”... A B. Szabó által felismert veszély komolyságát húzza alá Herceg János válasza¹²⁰ is, mely Szenteleky Kornél idejére emlékeztet: neki szüksége volt a jószándékú műkedvelőkre, akik legalább valamelyest is bánni tudtak a tollal, s e tekintetben Herceg szerint nem történt változás a vajdasági magyar irodalomban; továbbra is szükség van útítársakra, s lapjaink irodalmi konjunktúrája még ösztönzi is a dilettánsokat, olyannyira, hogy soha még ennyi dilettáns nem jutott szóhoz irodalmunkban...

Mind a konzervativizmus szívós ellenállása, mind a dilettantizmus feltartóztathatatlan burjánzása az igényes kritika életrehívását sürgette tehát ezekben az években, s ezt igen jól érzékelte B. Szabó is. Már a vitát megelőző, a Lenin irodalmi-művészeti fragmentumairól tartott előadását követő felszólalásában¹²¹ is megállapította, hogy kritikánk kezdetleges, s ennek egyik főokaként azt jelöli meg, hogy „a mi kritikusaink egyben alkotó írók is és ez a kritika elfogultságához, tárgyiatlanságához vezet, legnagyobbbrészt a fogyatékoságok kölcsönös elhallgatásához”. E felszólalásában abban látja a kiút lehetőségét és reményét, hogy „kritikai munkára hajlamos ifjainkból... színvonalas kritikuskok fognak kifejlődni”, s az „áprilisi Híd” bevezetőjében már örömmel konstatálja: „Az új nemzedék fiataljai között a kritikának és az esszéirodalomnak néhány komoly művelőjével találkozunk.”

Adva volt tehát egy irodalmi helyzet, melyet B. Szabó idejében s jól felismert, mint ahogy e helyzetből való kilábalás alapvető eszközét és lehetőségét is helyesen látta meg. De milyen feladatot szánt mégis a kritikának? — *Elvileg* a lehető legszükségesebbet. A zombori írótanácskozást követő cikkében programatikusan hirdeti: „*komoly és alapos bíráló* tárgyává tenni minden olyan megnyilatkozást, melyből e *művészi feladat leszűkítése* következne; ezért kell *hevesen reagálni* minden olyan állásfoglalásra, mely *készséggel hajlandó meghaladott és túlélt tartalmi és formai eredményeket újnak, művészinek, sőt forradalminak* minősíteni. (...) éberem kell figyelni irodalmi életünk minden jelenségére: őrizni és számon tartani az eredményeket, *de kendőzés nélkül feltárni a hibákat és mulasztásokat...*”

S mégis, e helyes kritikai elv ellenére — s a nemzedékvitában tanúsított kettős magatartása nagy paradoxonaként! — a kritika *gyakorlatától* már merőben mást kér számon, s az új nemzedéket voltaképpen azért bírálja a leghevesebben — mert komolyan, vagy esetleg túl komolyan vette azt a kritikaigényt, amit épp ő, B. Szabó hirdetett — elvileg — a legkövetkezetesebben!

Ezúttal nem foglalkozhatunk a konstituálódni próbáló új nemzedék 1950—51-ben írt kritikáinak elemzésével, kritikai módszerük felmutatásával. Állítjuk azonban, hogy e bírálói gyakorlat *nem* állt ellentétben a B. Szabó által megfogalmazott kritikai elvvel: a komolyság és alaposság, a meghaladott és túlélt nézetek és alkotásmódok elleni heves reagálás, az éber figyelés, az eredmények számontartása, de ugyanakkor az eredménytelenségek nyílt és kendőzetlen feltárása, egyszóval, a „csak-kritikusi” — s nem „szépírói”, ahogy B. Szabó írta: „a fogyatékoságok

kölesbős elhallgatásához" vezető kritika alapvető sajátossága volt a fiatalok recenzióinak és tanulmányainak. S mégis: nem konkrétan, a kritikust és bírálatát néven nevezve, de általánosítva, és utalásszerűen — éppen ezért meglehetősen károsan — B. Szabó valósággal ráront a fiatalok egyértelműen „impresszionistának” bélyegzett kritikai gyakorlatára. Nyílt levelében felületességet, mindenáron való eredetiségre törekvést, elevenek és holtak feletti, a pillanatnyi hangulat hatására történő ítéletmondást és rögtönzést olvas a fiatal kritikusok fejére, s e karikírozott kritikai gyakorlatról nemcsak azt állapítja meg, hogy az „impresszionista kritika kora lejárt és a kritikus »ösztön« gyakran tévútra vezethet”, hanem azt is, hogy ez a kritikai modor — „a szocializmus etikájától idegen, a marxista irodalomkritika módszereivel pedig ellenkezik”.

E paradoxális kettős viszonyulásával B. Szabó voltaképpen a kritikára mindig vidékiesen érzékeny „irodalmi Vajdaságnak” lett a támogatója akaratlanul is. Akárcsak nyílt levelének címzettje, Herceg János is, akivel ezekben az években leginkább szót tudott érteni, s aki „egyik” énjével szintén igényelte az „igazi és vélt tehetségek” közti különbségtevést, a „másikkal” viszont — a B. Szabónak írt válaszában — a legerélyesebben kikel a „botcsinálta kritikusok irodalmi viviszekciói” ellen, akik „nem a bírálat érzékeny műszereivel”, hanem „csorba miskároló késsel” dolgoznak...¹²²

S nem kétséges, hogy egyikük esetében sem csupán a személyes kritikaigény kinyilvánításáról volt szó. Létezett egy fentibb, nem individuális szempont is, melyet úgy neveztek: a vajdasági irodalom megteremtése.

5. 9. Az „impresszionista” — vagyis: kendőzetlen, nem taktikázó, mélyreható — kritika elutasításában B. Szabónál közrejátszhatott egy objektív adottság is. A konzervatív tábor — mellyel, mint láttuk, következetesen opponált, mint ahogy az is szembefordult övele —, ez az irodalmi és szellemi reakció ugyanis szintén egyféle „impresszionista” kritikát vetett tűzbe az új nemzedék és általában a megújhódási törekvések ellen. Legalizálni, akár hallgatólagosan is jóváhagyni a fiatalok kritikai radikalizmusát egyúttal azt jelentette volna, hogy a konzervatívok „radikalizmusát” is szentesíteni kell, s ezt B. Szabó, a megújhódás lelkes híve, természetesen nem vállalhatta.¹²³ A fiatalok „impresszionista” kritikáját támadva, paradox módon, egyúttal védte is tehát őket az ellentábor impresszionistánál is „impresszionistább”, a legdurvább ideológiai inszINUÁCIÓKTÓL se vissza nem riadó kritikájától.

Írásai viszont arról tanúskodnak, hogy egy lényegesebb motívum is közrejátszott abban, hogy elvileg ugyan helyeselte, gyakorlatilag viszont — „kiátkozta” a kompromisszumokat nem ismerő, az irodalmi reakcióval elsősorban irodalmi, esztétikai érvekkel harcba szülő kritikát.

„Rajtunk is múlik, hogy valóban megteremtjük-e a vajdasági magyar irodalmat, a szabad magyar nép irodalmát, amely művészi értékben és az ábrázolás művészi hitelességében hű kifejezője lesz a szocialista forradalom korának” — írta Herceg Jánoshoz intézett nyílt levele befejezéseként, s 1950—51-ben, és még jó pár évvel ezután is, ennek a végső célnak, valamint az irodalomteremtés e nemes felelősségtudatának ren-

delte alá egész irodalompolitikai stratégiáját. Létrehozni, megteremtteni, s minden áron megőrizni az egységet, egyetlen, homogén táborként lépni a forradalmi megújulás útjára: az irodalomteremtés, a szerves életet élő, s nem az írástudók mechanikus összességéből álló irodalom kivirágoztatásának B. Szabó csak ezt az egyetlen útját-módját ismerte el egészen az ötvenes évek végéig. Micsoda nemes ábránd! Mintha a világnézeti, életérzésbeli, valóság- és irodalomszemléleti ellentétek halmaza egyszerűen nem is létezne, vagy legalábbis szemet lehetne húynyi föltette, illetve *ténylegesen* is át lehetne hidalni az ellentétek szakadékát két merőben más „irodalmi világ” között, — megszállott fanatizmussal rontott rá minden olyan törekvésre, mely nem volt hajlandó „egységként” szentesíteni a ténylegesen létező és letagadhatatlan megosztást. A nemzedékviita két hulláma után — mely napnál világosabban tanúskodott arról, hogy valamiféle „egységről” beszélni is illúzió volt az akkori „vajdasági ég alatt” —, a zombori írótalálkozót kommentáló írásában abban a naiv reményben utasítja rendre az „egységbontókat”, hogy a képmutatásmentes összefogás, a „becsületes és őszinte együttműködés” — valóban lehetséges: „egész írói közösségünk becsületes és őszinte együttműködésére van szükség. (...) az olyan hangban és modorban írt cikk pedig, mely írói összefogásunk becsmérlését és bagatellizálását tartalmazza (...) nem hiszem, hogy igazolt, becsületes és korrekt eljárás.” Ezt megelőzően pedig, a nyílt levélben — közvetve bár, de mégis egyértelműen — kinyilatkoztatja, hogy ezt az együttműködést, összefogást nem kikényszeríteni, illetve ráerőszakolni akarja „egész írói közösségünkre”; nem „távírányított”, hanem spontánul — őszintén! — létrejövő monolitásra gondol, mely nem arra hivatott, hogy elfojtsa, hanem ellenkezőleg, hogy szabad légkörben lehetővé tegye a véleménykülönbségek megnyilvánulását: „Meg kell teremtenünk azt az atmoszférát, melyben az írók együttműködése, a vélemények szabad harcának fellángolása valóban lehetséges lesz. Akkor nem következhet be, hogy a megbeszélések és viták nyomoztató levegőjében elnehezül az alkotóművész lélegzétvétele”. Micsoda egészséges, humánus — és irreális célkitűzés 1951-ben! Alig két éve, hogy irodalmi életünkben megindult egy dialektikus folyamat, a „tézisek” és „antitézisek” nyílt kibontakozása, s az irodalomteremtés imperativusa máris — a „szintézist” követelte...

Nyilvánvaló, hogy B. Szabó mindenekelőtt *ennek* az imperativusnak rendelte alá a fiatalok „impresszionista” kritikája elleni küzdelmét is. Már nyílt leveléből is kitűnik, hogy szerinte „az elhamarkodott ex-cathedra ítéletek” azért okozhatnak „mérhetetlen kárt”, mert épp most folyik „irodalmi életünk helyes — ti. *egységes!* — irányvonalának elvi megalapozása”... Második cikkében viszont ennél is világosabban fedi fel, voltaképpen miért is küzd tűzzel-vassal — a *Híd* akkori szerkesztőbizottságával együtt, annak tagjaiként — a fiatalok kritikai gyakorlata ellen: „a szerkesztőség éppen az utóbbi szám¹²⁴ szerkesztésében jutott el az egységes álláspontig, és pedig éppen a sokat reklamált »rebellisek« kéziratával szemben, melyekben a meggondolatlan és elfogult személyeshangú véleménynyilvánítás (irodalmi életünkről és íróinkról, mint pl. Lőrinc Péterről is) semmiképpen sem jelentett »forradalmi« hatóerőt vagy valamiféle »katódot«, hanem inkább jelent felelőtlenséget és egységbontó

törekvést, melynek felszámolásáért a Híd szerkesztőbizottsága egységesen foglalt állást."

5. 10. Egységes, monolit, quasi *egészében* megújuló irodalmat: nemcsak a fiatalok „kritikai méregfogának” kihúzása kellett ehhez, hanem a nemzedéki önállósulás, a külön szellemi és esztétikai fiziognómia éles kirajzolásának a megakadályozása is. Az irodalomteremtés nemes szándékának — és inadekvát eszközeinek — megszállottja természetesen erre a feladatra is vállalkozott. Ő, aki az „áprilisi Hídba” még *nemzedékként*, egy új, a szocializmusért — s attól elválaszthatatlanul — a szocialista demokráciáért küzdő új nemzedék irodalmi képviselőiként, s esztétikailag is egy új, a felszabadulás utáni irodalmunkban eladdig ismeretlen vagy csak elvétve jelentkező hang megszólaltatóiként vezette be a fiatalokat, egy év múltán, nyílt levelében már le sem írja a *nemzedék* szót; a legtöbb, amit a fiatalok autonomitása terén megenged magának — és a fiataloknak —, az az, hogy elismeri *ellenzékiességük* ideiglenes jogosultságát a dogmatikus szemléletű irodalom és antidemokratikus irodalmi élet elleni harcban, de ezt sem az ilyen irodalmi valósággal *szemben*, hanem csakis *annak keretében*, „belül” maradván, el nem különülve, *saját* útra nem térve... Holott ő, a hivatásos irodalomtörténész nagyon is jól ismeri már ekkor is az irodalmi evolúció nemzedéki dialektikáját. „Az irodalom nyugtalan, erjedő, forrongó korszakaiban az írók kisebb-nagyobb tömörülése — akár világnézeti, esztétikai és művészi programjuk azonosságára alapján, akár egyéni érdekeik, egzisztenciájuk veszélyeztetése folytán — *szükségszerűen* jön létre” — írja nyílt levelében, s mégis, mindez már inkább csak arra szolgál számára, hogy *magyarázza* azt, ami nálunk is kialakulóban volt, de nem arra, hogy legalizálja a *kiteljesedést* is. Sajnálkozását fejezi ki ugyanis amiatt, hogy a vita „elmélyítette az ellentétet írók és irodalmi csoportosulások között”, s tagadja, amit tagadni lehetetlen volt: hogy ti. világnézeti különbségek is léteznek a táborok közt (s ezzel a tagadással nemcsak a fiatalok ideológiai diszkvalifikálása ellen, de a nemzedékké válás létjogosultsága ellen is ösztönösen lázad), ugyanakkor pedig azt is nyomatékkal hangsúlyozza, hogy az „írói közösség együttműködése” nem szorítkozhat „ellenzéki véd- és dacszövetség vagy kontra-véd és dacszövetség állásfoglalásra” sem... A valós, tényleges eszmei és esztétikai különbségekre alapuló megosztás helyett aztán amolyan esztétikai szabadversenyben látja a szigorúan egységes vajdasági magyar irodalom távlatait: „A vajdasági magyar irodalom ügye nem a fiktív véd- és dacszövetség fennállásán vagy felszámolásán áll vagy bukik. Ha tehetünk valamit, az elsősorban az lehet, hogy minden erőnkkel küzdjünk irodalmunk minőségi, művészi színvonalának emeléséért és íróink alkotásokkal járuljanak hozzá a szocialista társadalom eszmei és művészi célkitűzéseinek megvalósításához.” Ilyen szempontból a zombori tanácskozás kommentárja nem hoz semmi újat, csak megerősíti a nyílt levélben már megfogalmazott — akaratlanul is az új nemzedék felnövést, nagykorúsodását gátló — programot: „Természetesen a demokratizálódás nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy irodalmunkban »szabad a vásár« és most már felesleges örködni irodalmi életünk egysége felett”, hisz „írói közösségünk egységének megbontása el-

lentáborok szervezésével" quasi magát a művészi tevékenység szabadságát veszélyeztetné . . .

5. 11. Megújhódás megosztlás nélkül: B. Szabónak ez az irodalompolitikai vezérlőelve 1951 végén egy vonatkozásban reálpolitikai elvnek bizonyult, ti. a konzervatívok tábora, az „áprilisi Híd” dezintegrált fiataljai s az Ifjúság „ékverő” kezdői egyaránt magukénak vallották.

A zombori írótalálkozón, ahol az „öregék” mellett képviselve voltak az „áprilisi Híd-asok” is (Bori Imre, Fehér Ferenc, Major Nándor, Németh István), egységesen mondták ki, hogy a leendő jugoszláviai magyar irodalmi társaságnak többek között az lenne a feladata, hogy „maga köré vonná irodalmunk legjobbjait” — nyilván függetlenül a nemzedéki hovatartozástól —, és „lefedtetné végre az egységesebb célkitűzésű (. . .) vajdasági magyar irodalom alapjait.”¹²⁵

Hogy a nemzedékvita végére az „áprilisi Híd-asok” is beletörődtek az egységes, osztatlan irodalom programjába, azt a jubiláló Híddal kapcsolatos állásfoglalásuk is tanúsítja. Míg előzőleg semmiképp sem látták jogosultnak a nézetet, miszerint a vajdasági magyar irodalom homogén, s ezért félszegen bár, de a nemzedéki önállósulásért szálltak síkra (vö. 3. 3.), a kétéves vita végén — kénytelen-kelletlen — maguk is vállalták a „békés koegzisztálás” programját. Eközben úgy kísérelték meg kivédeni viszonylagos, korlátozott autonómitásukat, hogy a megosztlásról való lemondással egyidejűleg az „egységen” belüli szellemi konfrontálódás szükségességét hirdették. Az Ifjúságból kiszorítva s a Hídba részben befogadva nem gondoltak már külön, ifjúsági folyóiratra; vállalták a Hídba való „beintegrálódást”, de e jobbra kényszer-közösségen belül meg akarták őrizni az ellenzéki jogát. Ezt az igényt legpontosabban Bori Imrének a jubiláló folyóirat szerkesztőségéhez intézett kérdése fejezte ki: „. . . lesz-e a Hídnak bátorsága, hogy a maga anódja mellé a kezdők és a »rebellisek« katódját engedje dugni, hogy így ne csak az írók vállaljanak természet és lelkiakat dolgában csoportra, hanem hogy megindulhasson a gondolat- és véleménycsere is . . .”¹²⁶ S láttuk már, mi lett e „katód-stratégia” sorsa: a Híd szerkesztősége — B. Szabóval együtt — eleve lehetetlenné tette még ezt a korlátozott ellenzéki jogot is, mivel ebben is „felelőtlenséget és egységbontó törekvést” látott . . .

Maradt tehát a szigorú, az „egységen” belüli megosztlást is kizáró monolitás, melyet az Ifjúság kezdői még könnyebben vállaltak, mint az „áprilisi Híd-asok”. A hetilap irodalmi oldalát „megszálló” értekezletükön erélyesen bírálják a folyóirat 1951 szeptemberi, „felre sikerült ifjúsági számát”, mivel abból „egyáltalán nem lehet következtetni irodalmunk ifjúsági utánpótlásnak helyzetére”, s ezért leszögezik, hogy „külön ifjúsági számra nincs szükség, hanem arra, hogy a fiatalok, minőségi írásaik arányában, állandóan szerepeljenek a Hídban”.¹²⁷ Nem véletlen tehát, hogy a kezdők eszmei vezére helyeslőleg idézi az egység-őrző B. Szabó Györgyöt¹²⁸ (bár Bori Imre „katód-stratégiáját” is egyértelműen helyesli), s hogy az Ifjúság új gárdájának egy másik tagja is afirmatíván ír B. Szabó irodalompolitikai vezérlőelvéről¹²⁹.

Mindezek alapján tehát azt mondhatjuk, hogy B. Szabó megosztlásellenes programja 1951 végén egyféle közigenyzt szolgált: az öreg és fiatal konzervatívok, az „áprilisi Híd” fiataljai és az „ifjú öregek” egyaránt

magukénak vallották, természetesen más más megfontolásból és különböző indítékoktól vezérelve. Neki magának viszont, mint láttuk, az irodalomteremtés volt a legfontosabb egységfeltő indítéka, s hogy e legjobb szándék is milyen negatív eredményhez vezetett — azt fél évtized múltán B. Szabó is jól felismerte.

5. 12. 1957 januárjában, a nagy port felverő, *Lemaradunk? ...* című vitaírásban¹³⁰ már-már rémülettel döbben rá irodalmi és szellemi életünk provincializmusára, a lemaradás és leszűkülés világos, határozott veszélyére. „A jugoszláv irodalom és szellemi élet forrongásai és eredményei, tematikai tágulása, új tartalma, változó formái és az író — közönség viszonyában beállott változások alig-alig idéznek elő nálunk valamiféle pezsgést: a háborgás — itt szelíd, álombaringató hullámveréssé válik: szélvédte hely a magyarnyelvű irodalom Jugoszláviában” — írja vita-indító cikkében, s már ebből is kiejlik, hogy B. Szabó nyilván felismerte a megosztás nélküli megújódás programjának teljes kudarcát. S miután felrója akkori irodalmunknak, hogy nem ismeri a kritikai számonkérést s az író önmaga nyugtatja meg „szorongó, esetleg háborgó lelkiismeretét”; hogy témában és tartalomban, formában és az irodalmi élet viszonyaiban elzárkózik az újtól, a korszerűtől, s a pusztulásra ítélt régít konzerválja; hogy „a múlt század és a századforduló szelleme kísért az alkotásokban” s mintha „a két háború közötti magyar irodalmi válság kilátástalansága és sivársága, mozdulatlansága és magáraerőszakolt fegyelmezettsége támadna fel újra”; hogy a kísérletezés bátorsága, az útkeresés szenvedélye, a közlés izgalma mintha elveszett volna irodalmunkból — mindezek felrovása után még egyértelműbben utal arra, hogy maga is belátta, a féltve dédelgetett „egységből” — egyféle „postzsdánovi” irodalmi torz-állapot született csupán, de nem tényleges megújódás: „Irodalmi életünk zajtalansága és egyöntetűsége, zavartalan »harmóniája« és süket csöndje olyan, mintha a »lélek mérnökei« csőszleinek vonalzóval körzővel szerkesztett »boldog« álomképe lenne...”

1957 februárjában még az „erők összefogásáért” száll ugyan síkra¹³¹, de ez az összefogás ekkor már a közéletiek és az irodalmárok együttműködésére vonatkozik csupán, s nem a természetszerűen polarizálódott írók mesterséges „egységére”. Ugyanez év májusában pedig egy újabb lépést is tesz a fél évtizeddel előbbi „egység”-program kudarcának bevalása felé. Naplótöredékében¹³² — azokkal az irodalom sorsát „intéző” tisztviselőkkel s a magukat „arbitereknek” tartó írókkal pörlekedve, akik „naivul remélték, hogy a *Híd*-vita valamiféle írói egységfrontot teremt és irodalmi életünk hirtelen virágba borul” —, voltaképpen önmagával is pörlekedik, hisz ő is azok közé tartozott, akik „naivul remélték”, hogy a jugoszláviai magyar irodalom amúgy „egészeben”, „mindenestül” kiszakadhat a zsdanovizmus bűvköréből, „valamiféle írói egységfront” mesterséges létrehozása és fenntartása révén...

S egy hónappal később, 1957 augusztusában már *gyakorlatilag* is hozzálat a famózus „egységfront” felszámolásához — és ezzel egyidejűleg az „impreszionista” kritika hallgatólagos rehabilitálásához is. Csépe Imre *Tarisznyás emberek*-jéről írt bírálatában¹³³ ugyanis — első ízben — maga is avval a „kíméletlen” kritikai módszerrel él, amelyről 1951-ben még azt

kritika módszerrel pedig ellenkezik" . . .

„A valóság »útpoetizálás«-nak ez a esillogó, képekben és hasonlatokban tobzódó fajtája és az adomázó »jóízűség«, amelyet az elbeszélő Csépe gyakran izlés és mérték nélkül alkalmaz — ma már anakronizmusként hat. A modern magyar írásművészet még a századforduló táján elvetette ezt a közlésmódot (. . .) Csépe mintha feladatának tekintené, hogy ötven év előtti írói törekvéseket és irodalmi ízlést »konzerváljon« és népszerűsítsen. S nem is azokból az »éleszthető« hagyományokból indul ki, amelyet egy Mikszáth, Tömörkény, Gárdonyi, Móra és esetleg a fiatal Mórnicz művészete magában foglal, hanem a magyar elbeszélőművészet »népies«, alsóbbrendű, »kalendáriumi« változatát folytatja: a szegedi borbélymester-író Cserzy Mihály, zalai Szalay László és Zsedényi Aladár igénytelen, suta, anekdotizáló modorosságait” — írja B. Szabó az „impreszionista” Csépe-kritika bevezetőjében, s e „kíméletlen” nyitányt nem kevésbé „tapintatlan” megállapítások követik: „A rövidlélegzetű élménynek ez a felduzzasztása novellává, elbeszéléssé — nem történik a művészi igény feladása nélkül: kompozíciós fogatékosságok és aránytalanságok, bevált szerkezeti fogások ismétlése és sablonos feldolgozási mód, bőbeszédűség és nyelvi, stiláris igénytelenség — ezek a fogatékosságok végigvonulnak az elbeszélésköteten és problematikusává, kétségessé teszik az elbeszélő Csépe írói erényeit. (. . .) S az eredmény? — A kikerekített elbeszélések — szabályos, kedélyeskedő és nekigyürköző bevezetőikkel és elfullandó, hatásvadászó — és ezért hatástalan — giccses záradékokkal és elbeszélések végén. (. . .) elemi, súlyos, bántó nyelvi hibák, ismétlések, bosszantó primitívség a könyvben —, mintha könyvkiadásunk özönvíz-előtti korában élnénk.”

Mi mást jelent ez az „impreszionista” — kendőzetlen, nyílt, radikális — ítélet-zuhatag, mint azt, hogy megtört a jég, 1957 augusztusában B. Szabó feladata az „egység” minden áron való, göröcsös „örzésének” posztját, s hallgatólagosan ugyan, de felszámolta egykori irodalomteremtő illúzióit?

Azt a nemes indítékú tévhitét, hogy a jugoszláviai magyar irodalom anti-zsdánovi megújulása elképzelhető „egységbontás” és a tényleges megújódáshoz annyira szükséges „impreszionista” kritika nélkül.

Azt az irodalompolitikai vezérlőelvet, amelynek a legjobb szándék ellenére is mérhetetlen negatív következménye lett irodalmunk 1951—1961 közötti évtizedében.

Ezt azonban — egy újabb dokumentum-elemzéssel szeretnénk bizonyítani.

Újvidék, 1973. október — december.

J E G Y Z E T E K

¹ Hét év múltán (B. Szabó György portréjához). A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei, 1970/3. sz., 5—23 l. (Lásd különösen a II/2. fejezetet.)

² Így indultok ti . . . Pionír Híd áprilisi szám. Szerkesztette: Bogdánfi Sanyika. 7 Nap, 1950. V. 10.

- * Az új nemzedék hangja? Magyar Szó, 1950. V. 11. 13.
- ¹ Ifjúság Szava, 1950. V. 13.
- ² Dolgozók, 1950. V. 10.
- ³ Fiatalok „Híd”-ja. Híd, 1950/4. sz.
- ⁴ Fiatal írókhoz. Ifjúság Szava, 1950. V. 20. és 27.
- ⁵ Válasz. (Az Áprilisi Hídről megjelent kritikák margójára). Magyar Szó, 1950. VI. 4.
- ⁶ A Híd Áprilisi számáról. Sinkó Ervin beszélgetése Vajdaság fiatal íróival. Ifjúság Szava, 1950. VI. 24.
- ⁷ uo. — Hogy az Ifjúság Szava, illetve az „áprilisi Híd” fiataljai egy kisse a perdöntő szerepét szánták Sinkónak, az a *Fiatal írókhoz átvételén*, valamint a szöveg forgó beszélgetés megszervezésén kívül abból is kitűnik, hogy Bori Imre az id. Válaszában hangsúlyozza is: „... ml, az áprilisi szám munkatársai, még várjuk Herceg János, Sinkó Ervin véleményét is, hozzászólásaikat és tanácsaikat.”
- ⁸ Képzelt beszélgetések. Eckermann beszélgetései Goethével. 7 Nap, 1950. X. 11.
- ⁹ Éjjel álomban... 7 Nap, 1950. X. 18.
- ¹⁰ Egy év irodalmi termése a Híd irodalmi vitájának tükrében.
- ¹¹ Vita egy vitariportról. Magyar Szó, 1951. IV. 13.
- ¹² Összinté irodalmat — jobb szerkesztést! Ifjúság, 1951. IV. 7.
- ¹³ Sulhóf József az első cikkében pl. többek között azt írja, Bori Imre a Híd 1950-es övfolyamában között versek alapján „sajnos, túlzásokba, sőt jóslásokba bocsátkozott, egyik-másik írónkról megállapította, hogy többé semmit sem várhatunk tőle, másokat viszont túlértékelt és megállapításai ezért behatóbb vitára adtak alkalmat. Herceg János nyomban meg is állapította, hogy túlságosan felülről és kinyilatkoztatászerűen bírált, noha néhány, Bori szerint már elintéztnek tekintett költő és író nélkül nincs vajdasági irodalom. Meg kell becsülni hát és több tapintattal kezelni őket.” — Sulhóf második cikke (*Vita egy vitariportról*) konkrétan is felel, mi adott alkalmat az értekezleten a behatóbb vitára: Bori ti., Sulhóf szerint, „Bogdánfi, Weigandot, Urbánt vendégnek nevezte, Mácsait hanyatlónak, Latákat és Csepét elintézt embereknek, akikről többet semmit sem várhatunk.” Fehér Ferenc id. tudósításából újabb konkrétumok is kiviláglanak a Híd-értekezletről: Bori szerint „Költőink kezdenek őszinték lenni, de kifelé még sok a máz. Költészetünk főproblémája az őszinteség és a művészi színvonal. Az új formalizmus kialakulásához, Bori szerint, nagy közve van Gál Lászlónak, aki hatással volt költészetünk irányvonalára.” Herceg János felszólalásáról pedig ezt írja Fehér: „Herceg János igyekezett »rendreusítani« Borit, hangsúlyozván, hogy Gál, Laták és Brindza nélkül nem volna vajdasági irodalom.”
- ¹⁴ Magyar Szó, 1951. IV. 21.
- ¹⁵ Irodalom és világnézet. Magyar Szó, 1951. IV. 22.
- ¹⁶ Megjegyzések egy kritikára. Ifjúság, 1951. IV. 30.
- ¹⁷ Magyar Szó, 1951. V. 4.
- ¹⁸ A „monopolizálás” — ahogy én látom... Magyar Szó, 1951. V. 8.
- ¹⁹ Mondjunk néhány szót „az író jövőbe néző szeméről” is! (Margójegyzetek). Magyar Szó, 1951. V. 12.
- ²⁰ Levél Herceg Jánoshoz a vajdasági magyar irodalom ügyében. (Vita-cikk helyett). Magyar Szó, 1951. V. 20. A Tér és időben (Progres, Novi Sad, 1958) lásd *Levél Herceg Jánoshoz* címen.
- ²¹ Irodalmi helyzetünkről. Magyar Szó, 1951. VI. 21.
- ²² Irodalmunk néhány időszerű kérdéséről (Egy irodalmi találkozó tanulságai). Híd, 1951/10—11. sz. A Tér és időben: *Irodalmunkról — 1951-ben*.
- ²³ Tizenöt éves a Híd. Híd, 1951/8. sz.
- ²⁴ Bori Imre: Tizenöt éves a „Híd” (Vita Lőrinc Péterrel). Ifjúság, 1951. VIII. 11.
- ²⁵ Sz. T.: A „Híd” igazi problémáiról. 7 Nap, 1951. IX. 23.
- ²⁶ A múlt kötelez. Vissza a Kalangyához vagy előre a régi Hídből kinövő új Híd-hoz? Ifjúság, 1951. XI. 3.
- ²⁷ A Híd, a dilettánsok és a fiatalok. Ifjúság, 1951. XI. 17.
- ²⁸ Lásd b-t.: Ifjú írók találkozója és Ács Károly szerzői estje. Ifjúság, 1951. XI. 10.
- ²⁹ T. G. Öt éves az Ifjúság Szava. Ifjúság Szava, 1950. III. 4.
- ³⁰ Bogdánfi Sándor: Irodalom és világnézet, i. h.
- ³¹ Bálint István: Merész szölamok a szölamirodalomról, i. h.
- ³² Bogdánfi Sándor: Irodalom és világnézet, i. h.
- ³³ Mi és a „Mladost” öt éve. Híd, 1951/1. sz.
- ³⁴ t.: Fiatalok Almanachja. Matica srpska kiadása, 1951. Ifjúság, 1951. VIII. 4.
- ³⁵ Bogdánfi Sándor: Irodalom és világnézet, i. h.
- ³⁶ Ilyen szempontból pl. jól értelmezni a konfliktus lényegét Bálint István és Bogdánfi Sándor is a 33., ill. 34. jegyzetben idézett írásukban: „Ahhoz, hogy az »öregék« nevében szólhassak, túlfiatall vagyok, fiatalabb mint a mi »fiataljaink«: Bori, Fehér, Tomán. A »fiataloktól« viszont világnézeti különbség választ el” — írja Bálint, s Bogdánfi is csak a biológiai kritérium alapján azonosul a konstituáldni próbálkozó fiatal nemzedékkel: »Noha nem vagyok és nem is voltam a noviszádi tanárképző hallgatója, engedtessek meg, hogy Galamb Jánossal, Vébel Lajossal, Ács Károllyal, Saffer Pállal, Urbán Jánossal, Brindza Károllyal és még másokkal együtt jómagamat is ehhez az írói nemzedékhez tartóznok valljam...“
- ³⁷ A Híd áprilisi számáról. Sinkó Ervin beszélgetése Vajdaság fiatal íróival, i. h.
- ³⁸ L. Bori Imre: Mi és a „Mladost” öt éve, i. h.
- ³⁹ Bori Imre: Izvor. Híd, 1950/4. sz. A továbbiiban minden, külön nem jelzett kiem. télem.
- ⁴⁰ Bori Imre: Mi és a „Mladost” öt éve, i. h.
- ⁴¹ uo.
- ⁴² Fiatalok találkozója., Híd, 1950/3. sz.
- ⁴³ Herceg János: Irodalmi helyzetünkről, i. h.
- ⁴⁴ Sinkó Ervin: Fiatal írókhoz, II. i. h.
- ⁴⁵ Lásd a *Nem ez az új nemzedék hangja* című, id. vezércikket.
- ⁴⁶ Tomán László: Bűnös irodalompolitika, i. h.

- ⁴⁰ Borl Imre: Válasz, i. h.
- ⁴¹ Ilyen szempontból az „Áprilisi Híd-ások” kétségtelenül demokratikusabb légkörben vitázhattak, mint egy évtized múltán az újabb ifjú nemzedék tagjai, akik számára pl. a lehetetlenséggel volt azonos egy napilap-főszerkesztő vádjaira az illető „saját” napilapjában válaszolni.
- ⁴² Tomán László: Bűnös irodalompolitika, i. h.
- ⁴³ Bogdánfi Sándor: Irodalom és világnézet, i. h. — A nemzedéksors ironiája, hogy egy évtized múltán Tomán László majd ugyanazt az „üldözési mániát” veti — ugyanilyen alaptalanul — az akkor konstituálódó Symposion-nemzedék szemére, amelyet Bogdánfi vetett 1951-ben Tomán László — szintén konstituálódni próbálkozó — nemzedékének a szemére . . .
- ⁴⁴ Borl Imre: Válasz, i. h.
- ⁴⁵ Bogdánfi Sándor: Irodalom és világnézet, i. h.
- ⁴⁶ Lőrinc Péter: Fiatalok „Híd”-ja, i. h. Hasonló nézetet találunk a szerző *Ejjel álomban* című, id. írásában is.
- ⁴⁷ Herceg János B. Szabó nyílt levelére írt válasza (*Irodalmi helyzetünkről*, i. h.) szintén a minőség hangsúlyozásával ellensúlyozza a nemzedéki megosztás törekvését, bár a dilettantizmus elleni erőteljes támadása a nem eléggé konkrét szöveg sorközeiben nyilvánvalóan egyes „öregjeink” ellen is irányul („a tehetetlenség nincs korhoz kötve” — írja a szerző).
- ⁴⁸ Az „ékverésből” diszkrétebb módon a korabeli Híd is kivette a részét, amikor pl. 1951 szeptemberében a leszűkített szerkesztőbizottságba a fiatalok képviselőjeként Ács Károlyt, az „áprilisi Híd-ások” úvidéki körén kívül álló, magányos fiatalt kooptálta . . .
- ⁴⁹ A zágrábi írókongresszus határozata a Tájékoztató Iroda rágalomhadjárataról. *Híd*, 1950/1—2. sz.
- ⁵⁰ Majtényi Mihály: Írók reflektorfényben. 7 Nap, 1950. I. 4.
- ⁵¹ uo.
- ⁵² Borl Imre: Mondjunk néhány szót „az író jövőbe néző szeméről” is!, i. h.
- ⁵³ Tomán László: Bűnös irodalompolitika, i. h. — A „radovánizmus” elmarasztaló terminusa Radovan Zogovícra, a hazai zsdanovizmus elharcosára vonatkozik.
- ⁵⁴ Fehér Ferenc: A „monopolizálás” — ahogyan én látom . . . , i. h.
- ⁵⁵ Mindezt l. Tomán László id. cikkében.
- ⁵⁶ Herceg János: Irodalmi helyzetünkről, i. h.
- ⁵⁷ Bogdánfi Sándor: Irodalom és világnézet, i. h.
- ⁵⁸ Bálint István: Merész szövegek a szövegirodalomról, i. h.
- ⁵⁹ Borl Imre: Mondjunk néhány szót . . . , i. h.
- ⁶⁰ uo.
- ⁶¹ Lőrinc Péter: Az emberi élet tükrözése. *Híd*, 1950/1—2. sz.
- ⁶² Borl Imre: Válasz, i. h.
- ⁶³ Stankó László: *Sukob na književnoj ljevici 1928—1952*. Zgb., 1970. A Kongresszus egészének értékelését l. a könyv 277—279. oldalán.
- ⁶⁴ Tomán László: Bűnös irodalompolitika, i. h.
- ⁶⁵ uo.
- ⁶⁶ Így indultok ti . . . Pionír Híd áprilisi szám. Szerkesztette: Bogdánfi Sanyika, i. h.
- ⁶⁷ Gál László: Eltvedt fiatalok, i. h.
- ⁶⁸ Lőrinc Péter: Fiatalok „Híd”-ja, i. h.
- ⁶⁹ Fiatal írókhoz I, i. h.
- ⁷⁰ Borl Imre: Mondjunk néhány szót . . . , i. h.
- ⁷¹ Tomán László: Debreceni József verseiből, i. h.
- ⁷² Lőrinc Péter, az írókongresszus egyik vajdasági képviselője pl. nyomban a Kongresszus után feltette a kérdést, vajon az elmúlt időszakban „csakugyan csupán a művészi kritérium volt vezérszavunk, vagy sok-sok engedélyt tettünk útközben a művésziellenes gyakorlatiasság követelményének” is? (*Az emberi élet tükrözése*, i. h.)
- ⁷³ Gellér Tibor: Hozzászólások ifjúságunk irodalmi szemléletéhez. *Híd*, 1950/4. sz.
- ⁷⁴ A Híd áprilisi számáról. Sinkó Ervin beszélgetése Vajdaság fiatal íróival, i. h.
- ⁷⁵ Fiatalok „Híd”-ja, i. h.
- ⁷⁶ Borl Imre: Tizenöt éves a „Híd” (Vita Lőrinc Péterrel), i. h.
- ⁷⁷ Fehér Ferenc: Őszinte irodalmat — jobb szerkesztést, i. h.
- ⁷⁸ Gál László: Eltvedt fiatalok, i. h.
- ⁷⁹ Lőrinc Péter: Fiatalok „Híd”-ja, i. h.
- ⁸⁰ Rehák László: Az új nemzedék hangja?, i. h.
- ⁸¹ Bogdánfi Sándor: Irodalom és világnézet, i. h.
- ⁸² Lőrinc Péter: Ejjel álomban, i. h.
- ⁸³ [Tomka Gábor]: Nem ez az új nemzedék hangja, i. h.
- ⁸⁴ Bálint István: Merész szövegek a szövegirodalomról, i. h.
- ⁸⁵ Rehák László: Az új nemzedék hangja?, i. h.
- ⁸⁶ Bálint István: Merész szövegek . . . , i. h.
- ⁸⁷ Saffer Pál: Megjegyzések egy kritikára, i. h.
- ⁸⁸ Rehák László: Az új nemzedék hangja?, i. h.
- ⁸⁹ Sz. T.: A „Híd” igazi problémáiról, i. h.
- ⁹⁰ Lőrinc Péter: Fiatalok „Híd”-ja, i. h.
- ⁹¹ Bálint István: Merész szövegek . . . , i. h.
- ⁹² Sz. T.: A „Híd” igazi problémáiról, i. h.
- ⁹³ Herceg János: Irodalmi helyzetünkről, i. h. — A Magyar Szó akkori, 1951. április 2-a és június 20-a közt zajló vitájában egyrészt Tomán László, Fehér Ferenc, Borl Imre és B. Szabó György, másrészt pedig Sulhós József, Bogdánfi Sándor és Bálint István szerepelt, s Herceg János cikkéből nem tűnik ki egyértelműen, kit tart dilettánsnak, illetve útítársnak. Az viszont nyilvánvaló (l. a vita bibliográfiáját), hogy az „illetékes ember” alatt B. Szabó Györgyöt érti.
- ⁹⁴ Sulhós József: Vita egy vitariportról, i. h.
- ⁹⁵ Bogdánfi Sándor: Irodalom és világnézet, i. h.

¹⁰⁸ Mulhó József: *Vila egy villarportról*, i. h.

¹⁰⁹ Bálint István: *Mercész szövegek* . . . , i. h.

¹¹⁰ Bori Imre: *Mondjunk néhány szót* . . . , i. h.

¹¹¹ A *Híd* áprilisi számáról. Sinkó Ervin beszélgetése Vajdaság fiatal íróival, i. h.

¹¹² Például: „Sokan, jómagam is, akkor (kiem. R. L.) túlságosan kemény kitételnek véltém egyik lapunk megállapítását, miszerint az Ifjúság Szava által említett »kamasz-öreges beteges hangja« reakciós lenne. Valószínű, hogy ezért is jelentette meg az Ifjúság Szava Sinkó Ervin írónak a jelentkező kezdő írók irányában jóindulatú, de a helyzet felületes ismeretlen alapuló, szűk körben megtartott beszélgetését, ami szerint az említett kitétel egyenesen »bürokratikus szovjet mentalitású« kritika szüleménye. Hogy az akkor (kiem. R. L.) hang milyen volt, az vitatható.” (L. Rehá László: *Újságírókról, újságírókról*. Magyar Szó, 1950. XI. 1.)

¹¹³ L. a Széljegyzetek vita-estünkről című szerkesztőségi cikket a *Híd* 1950 január-februári kettősszámában, s ugyanott B. Szabó vitaindító előadását *Lenin könyve az irodalomról* címen.

¹¹⁴ Rehá László *Az új nemzedék hangja?*, i. h. — Sulhóf József *Egy év irodalmi termése a Híd irodalmi vitájának tükrében* című, id. tudósítása szerint Rehá László a nevezetes Híd-vitán is kifogásolta a szerkesztőség működését és hangoztatta, hogy „néhány ember túlságosan nagy befolyással rendelkezik, s általuk túlságosan érvényesül a főiskolások önképzőköre” . . .

¹¹⁵ B. Szabó itt „a nyugati burzsoá-irodalom és művészet dekadens, emberellenes és haladásellenes jellegének a feltárását” is a forradalmi revízió vívmányának minősíti, s a zsdanovizmus elutasítása a továbbiakban is együtt jár nála — a II. Írókongresszus határozatainak szellemében — a dekadencia elleni küzdelemmel.

¹¹⁶ Bori Imre: *Mondjunk néhány szót* . . . , i. h.

¹¹⁷ Hogy milyen mértékben hipertrofálta kritikánk még 1951-ben is a szocrealista „elmélet”, azt jól példázta az egyik, Lőrinc Péter *Hétköznapi-járól* írt bírálat. A szerző ugyanis — már-már a komikumig fokozva „elméleti” követelményeit —, többek között felrója, hogy a regényben „gyakran nem látjuk az egyének fejlődését mozgótozók, nem látjuk az osztályokat és osztályharcot, az egyének szubjektív fejlődésében az objektív fejlődés szerepét nem látjuk, s azt sem, hogy a szubjektív fejlődés az objektív fejlődésnek következménye, s később visszahat arra.” A továbbiakban aztán a kritikus részletezi is ezt az „elméleti” igényt: „. . . Lőrinc megközelítette azokat a követelményeket, melyeket mi szocialista realizmus gyűjtőnéven foglaltuk össze. Attól már csak a minőségi ugrás választja el. Ahhoz, hogy ezt az ugrást megtehesse, szükséges lenne megtennie azt a lépést, ami még elválasztja az egyén és az osztálykörnyezet viszonyának, a tudatos és tudatalatti viszonyának, valamint a szubjektív és objektív viszonyának helyes felfogásától és művészi bemutatásától.” (Bálint István: *Jegyzetek Lőrinc Péter „Hétköznapiok” című regényéhez*. Ifjúság, 1951. VII. 21.)

¹¹⁸ Hogy mennyire aktuális volt a fiataloknak e törekvése 1951-ben is, azt jól példázta a Magyar Szó verbálisan ugyan „szólamirodalom-ellenes” irodalmi szerkesztőjének cikke, melyet a nemzedékviita második hullámának feltörése pillanatában tett közzé. Ebben ugyanis — szerkesztői útmutatóként! — csőstől idézi a kezdő versforagók efféle szólam-szüleményeit: „Kék tengeren, kék ég alatt / Hangzik felénk a dal / Minden hullám azt üzeni / Hazánkat védeni! / A réteken traktoroknak / Bűgása . . . / A tengeren a tovasikló / Hajóknak hangja / Bátorítja népünket / A kitartó harcra / Öröm nézni, hogy füstölnek / Dolgoznak az új gyárak / S hogy milyen lelkesen dolgozik a nép / Az új Jugoszláviában . . .” — S az efféle „hazafias” dilettantizmust, a szólamirodalom e leg-silányabb „válfaját” művelő ifjú amatőröket a Magyar Szó irodalmi szerkesztője a szuperlatívusok özőnével további „termelésre”, a szólamirodalom további gyarapítására ösztönzi: „. . . példák is mutatják, hogy bizony csak tanulásra, versek olvasására és arra bízathatom e versek (!?) íróit, hogy írjanak, ne riadjanak vissza attól, hogy ma még csak tünetként idézgetem verseiket. Irjanak, mert soraik őszinték (!), írjanak, mert amit leírtak, az a nép, tömegeink érzésvilágát, hangulatát és akaratát tükrözi vissza. Mert ezek a költők (!) még nem elég gyakorlottak ahhoz, hogy érzéseket, hangulatokat álmódhassanak, s gondolataik sem olyan kiforrottak, képek sem annyira költőien ragyogók, hogy többet adnának megérzéseknél. De amit érzékenységükben (!) felfogtak, még a lírában is, az visszatükrözi, hogyan éreznek magyar tömegeink (. . .) Szívük diktálja a sorokat, nem a versfaragás (!) gyakorlottsága. S félmillió magyar szívének dobbanása érzik e faragatlan sorokból. Őszintébben, igazabban (!) nem tükrözhetné vissza semmi egy nép érzését, gondolatait, akaratát.” (Sulhóf József: *Szerkesztői üzenetek*. Magyar Szó, 1951. IV. 1.)

¹¹⁹ Bori Imre: *Mondjunk néhány szót* . . . , i. h. — Az új nemzedék „meghaladt és túlélt” formákhoz való viszonyulása tekintetében *egyféleképp* Lőrinc Péternek volt igaza, amikor a vitában arra utalt, hogy az ő nemzedékét „az expresszionizmus, aktivizmus formalizmusa” jegyezte el annak idején, „most pedig fiataljaink egy lépéssel annak is mögéje lépnek, és az »aktivista« irányok előtti időkbe nyúlnak vissza” (L. *Fiatalok „Híd”-ja*, i. h.) Hogy az 1949-ben induló fiatalok lírája csakugyan a Kassák előtti magyar modernizmus hagyományához kapcsolódott, azt felszabadulás utáni líránk — megirandó — története nyilván könnyen kimutathatja majd.

¹²⁰ Ifjúság, 1951. III. 17.

¹²¹ *Anti-Puszták népe?* (Herceg János: *Változó világban*). Ifjúság, 1951. III. 24.

¹²² *Mondjunk néhány szót* . . . , i. h.

¹²³ Irodalmi helyzetünkről, i. h.

¹²⁴ L. Széljegyzetek vita-estünkről [Szerk.] *Híd*, 1950 január-február.

¹²⁵ Hogy B. Szabó, Herceg Jánossal együtt, *milyen* kritikaellenes közhangulatot táplált akaratlanul is, arról a 7. Nap egyik cikke ékesen tanúskodik: „. . . minden figyelemre méltó tehetség a „Híd” kapuin belül van, öregek és fiatalok egyaránt. Valójában egyen, ketten, majd szöszterinti értelemben is, vannak az ellenségek (!), akik nem is tarloznak a szépirok kategóriájába. Éppen körmeiket élesgető műtészek. (!?) Hangosko-

dában kívül addig csak bizonyos helyesírási és gondolatirányítási köznevelési tettek hi-
zonyát. (?) Azonban a vajdasági irodalmi (gondoln.: ordoak) módjára egyeztetek
szakmányt kizaklatni (17) a haddott felkötetűk (...) inkájából." (Sz. T.: A „Híd” *igaz
prómadról*, i. h.)

¹²³ A vitában ugyanilyen megfontolásból szólt Sinkó Ervin is a „pillanatnyi ham-
gulatnak, vérmérsékletnek” szabad folyást engedő kritika ellen - ti. az „öregnek” flata-
lokkal szembeni „impresszionista” kritikája ellen, amely pl. a Debreczeni-tanulmány
íróját a „fajvédő Németh Lászlóval” hozta összefüggésbe. Ez ellen tiltakozva írta Sinkó:
„A mi álláspontunk szerint a kritika feladata: a legnagyobb szeretettel utat mutatni,
segíteni, nem pedig a hóhér szerejében tetszelegni. (...) Mert ha valakinek nem tetszik
a Debreczeni-féle kritika és ezért egy kalap alá veszi [szerzőjét] a fajvédő Németh Lász-
lóval — ez nem más, mint felelőtlen demagógia. Ettől, az ilyenfajta kritikától ifjúságunk
semmiféle segítségre nem számíthat.” (A *Híd áprilisi számáról*, i. h.)

¹²⁴ A Híd 1951 szeptemberi számáról van szó, melyet már a részben leszűkült (Ernyes
György és Lőrinc Péter nélküli), részben pedig a „táborokon” kívül álló Ács Károllyal
kibővített szerkesztőbizottság irt alá.

¹²⁵ Mit eredményezett az első vajdasági magyar irodalmi találkozó. Ifjúság, 1951. IX. 8.

¹²⁶ Bori Imre: Tizenöt éves a „Híd”, i. h.

¹²⁷ b-t.: Ifjú írók találkozója és Ács Károly szerzői estje, i. h.

¹²⁸ Bálint István: A múlt kötelez. Vissza a Kalangyához vagy előre a régi Hídből
kinövő új Hídhöz?, i. h.

¹²⁹ Géci Zoltán: A Híd, a dilettánsok és a fiatalok, i. h.

¹³⁰ L. *Tér és idő*, i. m.

¹³¹ Az erők összefogásáért! *Tér és idő*, i. m.

¹³² Feljegyzések a Hídről. Önmagammal vitatkozva. *Éjszakák, hajnalok*, i. m.

¹³³ L. a *Tér és idő* írás és olvasás c. fejezetében.

REZIME

OBNOVA — BEZ DIFERENCIACIJE

(B. Szabó György i generacijska polemika god. 1951/52)

Nadovezajući se na svoj portret B. Szabó György-a (**Hét év múltán. B. Szabó György portréjához.** A Hungarológiai Intézet Tudományos Közlemé-
nyei, 1970/3, str. 5—23), autor zacrtava književno-političku ulogu koju je
B. Szabó odigrao 1951/52, u godinama kada je u književnosti Madjara u Jugo-
slaviji učinjen prvi pokušaj raskida sa domaćim socrealizmom. Pri tom se,
uglavnom, služi dokumentima iz listova i časopisa Magyar Szó, 7 Nap, Dol-
gozók, Ifjúság Szava, Ifjúság i Híd.

U prvom i drugom poglavlju date su napomene o metodu analize gradje
i kompletna bibliografija dvogodišnje diskusije u čijem se okviru ondašnja
nova generacija mladih književnika pokušala „odlepiti” od teorije i prakse
našeg književno-idejnog dogmatizma.

Treće poglavlje se bavi pokušajem osamostaljenja nove generacije, što
je onemogućen od strane pobornika starih, Drugim kongresom Saveza knji-
ževnika Jugoslavije prevaziđenih shvatanja.

Četvrto poglavlje analizira opšte-jugoslovensku estetsko-idejnu pozadinu
polemike madjarskih književnika u Vojvodini; književne poglede nove, u kon-
stituisanju ometane generacije; i, na kraju poglavlja, „kontra”-pogleda za-
stupnika dogmatizma.

Peto poglavlje podrobnije dokumentuje književno-politički i estetski stav
B. Szabó-a u prethodnim poglavljima skiciranoj, dvogodišnjoj polemici. Pri tom
se ukazuje i na neke Szabó-ove kontroverze koje su bile uslovljene opštim
književno-političkim prilikama. Na osnovu analize dolazi se do zaključka da
je B. Szabó bio jedan od najvatrenijih protivnika književnog i estetskog dog-
matizma i pobornik sveopšte književne obnove u nas, ali je pri tom — vo-
djen imperativom stvaranja „jedinstvene” madjarske književnosti u Jugo-
slaviji — pravio taktičke ustupke konzervativnom taboru naših književnika.
Na taj način je i njegov odnos prema novoj generaciji književnika neminovno

morao biti dvojak: **teoretski** je svesrdno podržavao nove poglede, ali **praktički** je i sâm — makar i indirektno — učestvovao u „razoružavanju“ nove generacije, a samim tim i u stvaranju estetsko-idejnog eklekticizma koji je karakterizirao mađjarsku književnost u Jugoslaviji sve do pojave novije generacije književnika (1961), koju je već i B. Szabó — u posedu negativne pouke iz 1951/52 — podržao bez pomenute dvojnosti.

Utasi Csaba

A „RAPSZÓDIA”-RÓL, MAI SZEMMEL

Valahányszor B. Szabó György irodalmunkkal kapcsolatos írásaira terelődik a szó, a *Rapszódia négy szólamra az emberről, a tárgyakról, a művészetről és önmagunkról* jut eszünkbe elsőként, szerzőnknek ez a talán legteljesebb töredéke, amely megjelenésekor, 1962 nyarán majd-csaknem akkora port vert föl, mint az irodalmunkon eluralkodott aluszékony önelégültséget, látszatösszhangot, a „minden a legnagyobb rendben” érzetét „váratlanul” kikezdő és ismételten megrohamozó Symphonion-melléklet első számai, jó fél esztendővel azelőtt.

Nyilvánvaló, hogy alaposan elvetnénk a sulykot, amennyiben pusztán a feltűnő fiatal nemzedék hars hangú kitörési kísérleteiből eredeztetnénk a *Rapszódia* nyílt kritikusságát s azt a belőle lépten-nyomon kiütköző felfokozott igényességet, mellyel a szerző, művészként szemlélődve, az akkori vajdasági mindennapokon végigpásztáz. De legalább ekkorát tévednénk az esetben is, ha a tanulmány rapszodikus hangvételében és utalásaiban egyáltalán nem vennénk észre a fiatalok újat és többet akarásával való messzemenő egyetértés jeleit, azt, hogy irodalmunk hirtelen táguló életterében B. Szabó György olyan impulzusokat kapott egyebek közt az új törekvésektől, amelyek lappangó, valószínűleg évek óta érlelődő mondanivalóinak sürgős papírra vetésére készítették. Annál inkább, mert ő csak az új nemzedék nosztalgiáival, teljességvágyával, provincializmus-gyűlöletével tud maradéktalanul rezonálni, ám harci módszereivel és eszközeivel már kevésbé. Nem véletlen, hogy közvetlenül a tanulmány elején így gondolkodtatja egyik „főhősét”, a költőt: „A fiatalok mindig elevenséget, dacot, konok szembeszegülést jelentenek mindennel szemben, ami a megcsontosodást képviseli az életben, mindennel, ami idejétmúlt ostobaság: a tiszteletlenség és a tekintélyrombolás az ifjúság privilégiuma.” Kétségkívül arra utal ez, hogy a negyvenes éveit taposó B. Szabó, „privilégiumát” immár elvesztve, távolról szemléli a megmozdulást, más magaslati pontról és más perspektívából, s így természetesen másként is fogja megközelíteni a közös „témát”: provincializmusnak változatait.

A fiatalok nevek és idézetek hosszú sorát csillagszóróztatják föl a jugoszláv, a magyar és a világirodalomból, egymással „versengve” eszszéket gyúrnak élet és művészet kérdéseiről, kritikáinkban, jegyzeteikben pedig nagyhangú petárdákat hajigálnak betokosodó irodalmunk kisebb-nagyobb tekintélyeinek műveire. Nyelvük még pallérozatlan, meg-meg-

alatt, s ráadásul még csak igen halványan, ellentmondásosan vagy éppen sehogyan sem rajzolódik ki írásaik „háttere”. Nincs még kellően meg-alapozott esztétikai alapvetésük, minek következtében a megállapodott kívülállók, éppen mert *megállapodtak* már, önös érdekek módfelelt gya-nús és visszataszító megnyilvánulásának találják kirohanásaikat, borzas erőfeszítéseiket.

Ebben természetesen nemcsak a megállapodottság mozzanata ját-szott szerepet, hanem irodalmunk akkori helyzete is. Az ötvenes évek második felében, mint tudjuk, válságos periódusát élte a jugoszláviai magyar irodalom: nem volt kiadóháza, amelynek feladata lett volna a kéziratok szelektálása, gondozása és kiadása, az alkotók serkentése stb., márpedig enélkül egy évről évre gazdagodó, polifón irodalmi életet elképezlni is nehéz. Az objektíve feltételezett válság az ötvenes évek végén, a Forum Könyvkiadó megalakulása után, megszűnni látszott: végre tervszerűen és rendszeresen jelenthettek meg kiadványaink, me-lyek között a befutottak köteteit éppúgy fellelhetjük, akár a szárnypró-bálgatók első versesfüzeteit, sőt, végre tanulmánykötetek is elhagyják a sajtót, s megszületik háború utáni irodalmunk egészével számoló első köl-tészeti antológiánk is. Egyidejűleg megindul a magyarországi könyvbe-hozatal is, s hamarosan kiderül, hogy a vajdasági magyarságnak egy nem kis rétege, mintegy a több évtizedes előítéletre rációfolva, igenis olvas, legalábbis könyvek ezreit vásárolja, következésképpen a vajdasági író szavának sem kell okvetlenül pusztába kiáltott szónak maradnia. Minden jel arra mutatott tehát, hogy irodalmunk fejlődése és megizmosodása előtt nem állnak már nagyobb akadályok, csak *munkálkodni* kell, *össze-fogni* az erőket, s maholnap realitássá válik az eszményi színvonal.

Ezt a csöndes örömmel, elégedettséggel megkezdett és végzett mun-kát ellenpontozta aztán hitesen, mi több, illúziókat dédelgetve s pillan-atnyi erejével nem számolva, a Symposium körül gyülekező fiatalok csoportja. S mekkora megbotránkozást váltott ki! Még ha a fentebb érin-tett körülményeket egyetlen pillanatra sem tévesztjük szem elől, akkor is megdöbbentő, hogy irodalmunknak nem egy számottevő munkása egy emberként fordult szembe az új akarásokkal, s mondta ki enyhébb vagy szigorúbb formában a rendreutasító nem-et. Mások, hogy meg ne süssék kezüket a fellángolt vitában, a „bölc” kivárás taktikáját választották, és makacsul hallgattak. *Egyedül B. Szabó György foglalt el más állás-pontot* — Sinkó Ervin ekkor nem szól hozzá *közvetlenül*, neveket és mű-veket érintve, a jugoszláviai magyar irodalomban felmerült kérdésekhez, a hatvanas évek elején lezajlott csatározásokról majd csak a Kontra-punkt előszavában sommázza véleményét, egyértelműen a fiatalok törek-véseinek adva igazgat —, egyedül ő lépett ki az óvatos szimpatizáns szerepköréből, s létesített újabb „frontot” a vidékiesség ellenében, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy mindkét, vagy inkább mindhárom „félre” hasson. Már-már kínos precizitással *szerkeszti meg* tanulmányát, kilúgoz belőle mindennemű professzionátus bőbeszédűséget, több helyütt tömon-datok sorozatára redukálja mondandóját, egyszóval a feleslegességek-től megtisztított, feszes kritikusi beszéd modelljét kívánja felmutatni mind a fiataloknak, kiknek munkáiban még sok az indulatoktól fűtött impro-

vizsgáló, fölluzulás, mind pedig „kritikánknak”, amely ahelyett, hogy a költészet kritikáját gyakorolta volna, a kritika „költészetét” művelte, „tegnap és ma” egyaránt. Ezenfelül, miként a *Rapszódia* fináléjából kiderül, az eszményinek vélt kritikusi beszédmodell „gyakorlati” célt is szolgált, hiszen segítségével feltérképezte költészetünk az évi termését, s a gyilkos irónia eszközeitől sem idegenkedve, leleplezte annak periferikuságát, kiégettségét és költészetellenességét.

Mindez arra vall, hogy B. Szabó, cselekvésének irányultságától függetlenül, egyféle *közbülső pozíciót* foglalt el a hatvanas évek elején, olyan pozíciót tehát, amely egyfelől kizárja az irodalmi harcok során óhatatlanul jelentkező szélsőségességet, a feltámadó előítéletek elveszejtő lázait, másfelől pedig távlatot nyit az ún. „objektív vizsgálódás” előtt, mely az adott időponton felülemelkedve tartós értékeket eredményezhet. Éppen ezért érdemes több mint tíz esztendő után újra a tanulmány fölé hajolnunk s felmérnünk, hogy mennyiben és miért hat ma is, illetve hogy mely kérdésekkel nem tudott megbirkózni, hol lett hűtlen önnön szempontjaihoz a szerző.

A *Rapszódia* „nyitányában” a havas, decemberi utcát járó festő és író párbeszédének vagyunk tanúi. Valójában itt rajzolja meg B. Szabó a tanulmány valós, „kinti” hátterét, azokat a kulisszákat, amelyek között a költészetünkről elmondottak fölerősödnek, többszörösen visszhangzanak később. „A megmozdulás szándéka itt van: rájöttünk: a mozdulatianság gyötrelmes, ostoba, értelmetlen, fizikailag és szellemileg elviselhetetlen” — szólal meg elsőként a festő, majd a nemrégiben teljes *mozdulatlanság* gyökerét így világítja meg: „Nyomorúságosan és ostobán éltünk tegnap, és milyen igénytelenül (...), eszményíteni kívántuk az igénytelenséget mindig és mindenben: simára gyalult életek, ragyogóra esztergályozott érzések, döccenők, ficamok és kitörések nélkül gördülő olajozott mondatok, valami modern akadémizmus lett úrrá, pedig nyersen, darabosan, füstölögve, szikrázva kellett volna szólni (...), igénytelenek lettünk: az élelet arra akartuk megtanítani, hogy legyen simára gyalult, az ember ragyogóra esztergályozott, kicirkalmazott érzésekben éljen, s minden megy magától: az ember már kivetette magából poklait, kétségeit, kapzsiságát, ravaszkodásait, kicsinyes ostobaságait, kétszínűségét, önteltségét, s a tartalmat tanulta meg tisztelni, nem a tekintélyeket.”

Félreértés ne essék, ez a festő nem a szocrealista korszakot idézi meg, nem a szivárványölő fekete-fehér ábrázolás ellen lázad és lázít, hanem ami égtájunkon az után következett: a vértelen „irodalmi” irodalom ellen, mely klisékbe gubózva elrugaszkodott a valóságtól, csupán látszatkapcsolatokat tartott fenn vele, mesterséggé degradálódott, egy helyben topogó játszadózássá a szavakkal. Kár, hogy B. Szabó festőjének nem jutott ideje arra, hogy kétségkívül elevenbe vágó megállapításainak mélyebb okait is taglalja s egyebek közt megvilágítsa, mekkora szerepet játszhattak e „modern akadémizmus” kialakulásában a zsdanovi elvek, melyeknek visszaszorítása után íróink nagy része az ellenkező véglet, a „tisztá” irodalom felé sodródott, ki keserűen csalódva, ki pedig örömmel gyorsítva e folyamatot. A festő nem tud elemzően a múltba fordulni, minthogy a jelen látványa köti le maradéktalanul, a modern akadémizmus és a modern giccs szemetszűrő áradata: köztereinken, középületein-

ken, a ktrakatokban, a lakóházakban, szobáinkban, öltözködésünkben, ipari termékeinkben — mindenütt, úgy.annyira, hogy monológja végén már pattanásig feszülnek a húrok, s a lehető legélesebben todul föl az emberben a kérdés: vajon a mindenekre ráboruló igénytelenségben miért nem akadt költő a vajdasági ég alatt, aki a „szavakban, a nyelvben rejtlő erő, szépség, harmónia” felszabadítására vállalkozott volna.

B. Szabó György „költője” mindenekelőtt a kritikát hibáztattja költészetünk áldatlan állapota, tehetetlensége miatt. „A költészet kritikáját és a kritika »költészetét« kellene szemügyre venni elsősorban. Érdemes lenne, mert irodalmunk konformizmusa itt a legszembetűnőbb” — állapítja meg, majd egy paradoxonra hívja fel a figyelmet, amely híven tükrözi „irodalmunk és irodalmi kritikánk tegnapi és mai tévelygéseit”. A paradoxon lényege a következő: „Ha a kritika költészetet kíván teremteni mindenáron, akkor kénytelen versírást, verselést, versfaragást a költészettel kiegyenlíteni, s ezzel önmagát megfosztani képességétől, hogy felismerje azt, ami költészet; bár a kritika állandóan a költészetről beszél, egyetlen szót sem ejt a költészetről, s mert elmulaszt állást foglalni mindazzal szemben, ami nem költészet, bár annak látszik, semmi érdemlegest sem tud mondani a költészetről. Azaz: a kritikus nem a költészet kritikáját gyakorolta, hanem a kritika »költészetét« művelte.”

Mai nap is aktuális megállapítások ezek. Igaz ugyan, hogy az elmúlt tíz évben kritikánk — elsősorban költőink jóvoltából — nagyrészt megszabadult önnön „költőiségétől”, ám kivételes esetektől eltekintve, ma is idegenkedik a nem-költészettel való konfrontációtól, s ily módon, bármennyire pártfogolja is az igazi költészetet, egyúttal a rossz költészet útját is egyengeti, amely aztán az egész irodalom életét mérgezi olyképpen, hogy az érvényesülését nehezítő körülmények leküzdése érdekében különféle művészettől idegen fegyvereket vet be, miközben tisztázottnak hitt kérdéseket időszerűsít újra meg újra, csakhogy igazoltta, „funkcionálissá” válhasson. Kritikánkat tehát ma is fenyegeti a „költőiség” veszélye, annál inkább, mert nem lehet előre tudni, hogy sorozatos megfutamodásai nem csapnak-e át bizonyos ponton ismét „énekbe”, bár ezzel kapcsolatban Schöpflin Aladár hatvan évvel ezelőtt megfogalmazott, jobbára ma is érvényes véleményéről sem szabad megfeledkeznünk, miszerint „ritka kritikus tud a mi kritikára alkalmatlan talajunkban olyan biztos és független irodalmi pozíciót teremteni magának, hogy a teljes függetlenség nemes luxusát megkockáztassa”.

Néhány „tétellel” később B. Szabó egy másik aspektusból is megvizsgálja a kritikus tevékenység elengedhetetlen feltételeit. Figyelmeztet a „versboncolás” nehézségeire, melynek során még „biztos kéz és megbízható műszerek” ellenére is gyakran megbénul a vers, az önálló részletek mintegy felszámolják egységét, s ennek következtében vagy „tartalomfelmondássá minősül”, vagy „formai eszközök felsorolásává lesz”. A „tartalmi” és „formai” elemek *egyszerre-hatásának* kikezdését költészet elleni merényletnek nevezi, s ezen a ponton valójában a kritikus „csodaszarvas-képzetet” eleveníti föl. Hiszen a kritika, a jó kritika mindig is ennek az egyszerre-hatásnak a titkait fürkészi, összes komponensének felkutatására vállalkozik, az „elérhető elérhetlent” veszi célba megújulón, s éppen ez ad értelmet sziszifuszi erőfeszítéseinek, ez

rokonítja a költészettel, illetve taszítja el a „költészettől”, így a kritika „költészettől” is.

Nem véletlen tehát, hogy egy olyan megnyugodott költészettel, mint amilyen általánosságban a miénk volt az ötvenes években, a szintén megnyugodott kritika nem tudott mit kezdeni: az elhasznált költői szerkezetekre csakis „költőileg” reagálhatott, vagyis a „tartalmi” magasztosságok, mélységek és magasságok leírását, csipkéző újramondását gyakorolhatta csupán. Bármily nagyok voltak is azonban mulasztásai, tévedés lenne feltételezni, hogy ezek a mulasztások sorsdöntően kihatottak költésztünk életére. A kritika, „másodlagos” műfaj lévén, mindig az alkotás függvénye: a megvalósuló művészi értékek kényszerítik rá, hogy ismételtlen szembenézzen magával, felülvizsgálja oly könnyen előítéletté meredő szempontjait, egész eszköztárát. Ez természetesen azt is jelenti egyben, hogy ha a teljességre törő kritika művek nélkül „marad”, illegitimitásba kényszerül, hiszen a nem-művészettel kellene megvívnia nap nap után, amitől nemcsak azért fázik, mert nyilván az egész irodalom haragját hívná ki maga ellen, hanem mert a művészet visszáját, a művészi *nemléte*t kellene mindennapi életemül elfogadnia. A „nemes luxus”-ról többek közt ez okból mond le, s menekül a nagyobb ellenállást tanúsító „idegen” művek világába, ahol cselekvése, az átmenetileg elutasított irodalom jövőjét illetően is, értelmessé válhat. Míhelyt azonban a békesség, az egyenletes/csöndes haladás hiú reményében megalkuszik magával, s az adott időpont irodalmi valóságához idomul, elkerülhetetlenül a „költőiség” zátonyára fut.

B. Szabó György „költőjének” paradoxona, sőt e paradoxon továbbgondolása sem adhat azonban feleletet arra a kérdésünkre, hogy annak idején vajon miért nem tudta egyetlen vajdasági költő sem „ellensúlyozni” versvilágában a tanulmányban rapszodikusán eltúlzott és általánosított nagy-nagy „kinti” igénytelenségét. Nem adhat választ, mivel szerzőnk okfejtése nem bicsaklik meg, nem tolódik el a jelenségeket, eseményeket „fejük tetjére állító” gondolkodás felé. Abból a tézisből ugyanis, hogy a konformista kritika nem teremthet költészetet a versfaragásból, nem vonja le gépiesen a csábító következtetést, hogy ezzel szemben a nonkonformista kritikának költészetteremtő hatalma van. Amennyiben ezt a merőben téves következtetést magáévá tenné, az dedülnélne ki, hogy költésztünk súlyos válságának előidézője voltaképpen a behízsgő „költői” kritika volt, nem pedig a költők maguk elsősorban — szegény félrevezettek.

B. Szabó tudatosan elkerüli a csapdát, s ily módon kérdésünkre a *Rapszódia* egy másik tételéből nyerhetünk csak választ, abból, ahol irodalmi életünk provincializmusának fő jellemzőjét próbálja megnevezni. Kiindulópontja itt is egy paradoxon, az ti., hogy a jó alkotás mindig magában foglalja „az időnek és a térnek a jelenvalóságát”, de „ugyanakkor mindkettőnek a tagadása is”. Irodalmunk azonban képtelen volt erre a dinamikus egyensúlyra, „mérlegének” hol egyik, hol másik serpenyője bizonyult nehezebbnek, s az eredmény ilyenformán nem is lehetett más, mint szerepjátszó, önelégült álművészet. „Szellemi életünk provincializmusát — írja szerzőnk — jellemzi az időnek és a térnek túlzott figyelembevétel, akár a couleur locale, akár a művészet célját a patikus

igazságként értelmező felfogás alapján álló, hasznossági elveket hangoztató magatartás formájában, vagy az időnek és a térnek a tényét teljesen tagadó álláspont alakjában, amely, vagy öt ujjnyira, *mindennapi* sarunk felett lebeg, és az örökkévalóságra kacsingat, rendületlenül." Ha az egyensúlymegbomlás e találóan megnevezett okát egybevetjük a maradandó művek „tartalmi” és „formai” elemeinek egyszerre-hatásáról mondottakkal, egyszeriben nagyon közel kerülünk a keresett válaszhoz. Hiszen a „művészet célját praktikus igazságként értelmező”, „hasznossági elveket hangoztató” magatartás lezárt, célirányos, súlyosnak vélt „tartalomra” alapoz, amelyhez aztán amúgy félkézzel kész formaelemeket válogat, félkézzel, minthogy ezek az elemek úgysis csak kiegészítői, alárendeltjei a tartalomnak. De ugyanez történik a „térnek és az időnek a tényét” teljesen tagadó álláspont esetében is, csakhogy fordított előjellel. Itt az „időfeletti”, „örök emberi” mozzanatokon való inszisztálás a görcsös formakutatást, az időálló építkezés lehetőségének keresését teszi meg elsődlegesnek, természetesen a „tartalom” kárára. Vagyis egyik törekvés eredményeinek sem sajátja az egyszerre-hatás képessége, annál az egyszerű oknál fogva, mert struktúrájukban rendkívül erős a „tartalmi” és a „formai” összetevők kollíziója.

A *Rapszódia* írója tehát pontosan, lényegláttatón diagnosztizál, annak ellenére, hogy elemzésében csak ritkán tekint vissza a múltba az okozati összefüggések komplexebb felderítése végett, s a tanulmány keletkezése időpontjának ismeretében még az sem túl zavaró körülmény, ma sem, hogy olykor már-már esztétikai közhelynek számító gondolatokat is papírra vet. Annál meglepőbb azonban a „finálé”. Nem azért, mintha jó tíz év után nem tudnánk már egyetérteni szerzőnknek az 1962-es év költészeti termésére vonatkozó írtéleteivel, hanem mert a befejező akkordokban hirtelen „elvékonyul” a *Rapszódia*, s a logikus érvelés helyét átveszi benne a szellemes csipkelődés, az ironikus rögtönzés.

A versírói tehetetlenséget bizonyítandó, többoldalas szóstatistikát készít a megjelent könyvek „költői” szavaiból, de a jelzős szerkezeteknek, szóképeknek e langy tengere valójában semmit sem bizonyít. Valószínű ugyanis, hogy akár nagy költőink műveinek szavaiból is összeállíthatnánk egy-egy hasonló mozaikot, amelynek elemei, szövegkörnyezetükből kiszakítva, hasonló benyomást váltanának ki. Verseket sorjáz egymás után, a legrosszabakat, mindegyik elé néhány szavas minősítést csatol, mint például Ibolyaszínű „költői” divat, Majdnem „ibolyaszínű”, S ismét „ibolya” stb., majd végül e versek soraiból — költészetünk „nyelvén”, szabadon — új „verseket”, kollázsokat szerkeszt, melyeknek tragikomikus ostobasága, üressége, együgyűsége a szó szoros értelmében megdöbbentő. A *hatás* tehát *teljes*, csak éppen önmagához, a versboncolásról” vallott nézeteihez, a saját „műszereihez” lett hűtlen a szerző. Feldolgozatlanul hagyta a felhalmozott anyagot, s alkalmasint épp ennek tudatában zárta „részlet egy készülő tanulmányból” megjegyzéssel a *Rapszodiát*. De ne legyünk hozzá túl szigorúak, hiszen huzamosan és türelemmel szembenézni a tömény *művészi nemléttel* igencsak szomorú és nehéz dolog.

Végezetül még csak azt szögeznénk le, hogy B. Szabó György tanulmánya hasznos útmutató lehet mindazok számára, akik felszabadulás utáni irodalmunk történetének kutatásába fognak, s ami ennél jóval fontosabb, a meg-nem-elégedés, a többet és jobbat akarás emlékezetes dokumentuma marad, kisebb-nagyobb fogyatékoságaival egyetemben is.

Szei István

EGYETEMI JEGYZETÉRŐL

B. Szabó György életművének sajnálatos befejezetlensége különösen akkor lesz láthatóvá, ha nyomon követjük a (saját magát is kötelező) nyilatkozatait, terveit és programadó írásait a felszabadulás utáni első esztendőktől fogva korai haláláig, s szembesítjük őket azzal, ami belőlük testté vált. Ma, kellő időbeli távlatból visszatekintve a feladat-kijelölés és a megvalósulás viszonyára B. Szabó művében, mind pontosabbnak látszanak Sinkó Ervin nekrológjának szavai, amelyek a „kezdeményező” ember vonásait emelték ki. De, úgy véljük, ezzel a vonásával is híven fejezi ki a háború utáni első évtized ma már talán romantikusnak is látszó, nagy tettek irányuló hevületét, mert hiszen tervek kovácsolásában, „meglátásokban”, a teendők felismerésében mintha mindig (akkor is) inventívebbek lettünk volna, mint abban, amit elgondolásaink realizálása s elképzeléseink megvalósítása terén sikerült felmutatnunk. Értethető s könnyen magyarázható ez: szellemi életünk meg nem oldott kérdései (akkor is, azóta is) sokszorosát tették a megoldottaknak, sőt a megoldhatóknak. S minél mélyebbre hatolunk közelmúltunkba, annál torzabbnak látszanak az arányok e tekintetben. B. Szabó pedig azokban az évtizedekben élt, s akkor igyekezett *tenni* is valamit ezeknek az arányoknak reálisabb kialakításaért, amikor fejlődésünk üteme és általános irányai még csak az erők mozgósítását, a célok megjelölését, a tenni-valók körvonalazását tűzték napirendre (a könyv- és tankönyvkiadás, az iskolarádió, a magyar nyelvű televízió-műsor, a magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatása, a tudományos kutató munka, a tágabb publikációs lehetőségek megteremtése: mindez éppen még csak csírájában mutatkozik a halála előtti néhány évben, de arra is nyomatékkel kell rámutatnunk: nem egyszer az ő kezdeményezésére).

Első könyvének (*Tér és idő*, 1958) alaptónusát a sürgetés, az ébresztés, a szervező munka, az indítványozó kedv adja meg. A másodikban (*Éjszakák, hajnalok*, 1963) már néhány eredményről is beszámolhatott, jóllehet annak az embernek a hangvételével, akinek — mint ő maga írja a Tanszékről szólva — a „felnövő évekkkel nőttek problémái, tágult látóköre, sokasodtak gondjai.”

A két könyv közé egy harmadik ékelődik. Nem is könyv ez, hanem egy kétszázhatvan oldalas „skripta” (*A régi magyar irodalom*. I. rész, 1960.), mégis alkalmat nyújt a tervezés és a megvalósítás dialektikájának

nak a kulturális életünkben észlelt jelenségeknek a szemléltetésére is, amelyek másfél évtizeddel ezelőtti viszonyainkat általában jellemezték. Ennélfogva nem is annyira a régi magyar irodalom alkotóiról és műveiről tett megállapításai foglalkoztatnak bennünket ezúttal (egyébiránt az a véleményünk, hogy a tárgyalt anyagot és a vele összefüggő kérdések megvilágítását illetően szerzőnk járt úton halad), hanem maga a vállalkozás, a módszer és az eljárás ébreszti fel a figyelmünket. A jegyzet ugyanis (a magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatásának első tanévében jelent meg) annak ellenére, hogy — mint az ilyenemű litografált, „kézirát gyanánt” közreadott művek általában — korlátozott felelősséggel és természetes visszafogottsággal szól anyagáról, mégis afféle „jegyzőkönyve”, dokumentuma lehet akkori elképzeléseinknek, koncepcióinknak, mozgási lehetőségünk határainak; annak, hogy miféle ambíciókkal, célokkal és gondolatokkal fogalmaztuk meg teendőnket és tevékenységünk körét.

Ez az egyetemi jegyzet számonkérés és felülvizsgálat egy olyan korszakban, amelyben az eszmei sarkítás és az ideológiai megítélés az irodalomtudományban is aránytalanul fontosabbnak látszott a filológiai konkrétumoknál, a materiális tények vallomásánál. S hogy még világosabb legyen előttünk a szerző álláspontja és metodológiája, tudnunk kell, hogy e jegyzetomb voltaképpen a szerző ötvenes években kialakult, de még a Tanszék munkájának megindulásakor is képviselt irodalomszemléletének jegyeit őrizi.

1954-ben írta, ahogy hitte és remélte: „Talán hónapok kérdése, hogy a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke a noviszádi Bölcsészeti Fakultáson megkezdje munkáját.” (Akkor még nem tudhatta, hogy még fél évtizedet kell erre várni.) E majd húsz évvel ezelőtt írt cikk sürgető és mindenekelőtt megvalósítandó célként jelöli meg az irodalom oktatásában a „romantikus legendákkal” való leszámolást, a „tévhittek” eloszlatását. A Tanszéknek — mint írja — „A haladó tudományos gondolatot kell szembeállítania a misztifikációval és a pragmatizmussal”, ami azt követeli meg »tudományos munkásaitól és munkatársaitól, hogy a tudományos marxizmus alapján, bátran és határozottan lássanak hozzá a magyar nyelv és irodalom addig elhanyagolt problémáinak vizsgálatához, vegyék fel a harcot mind a „Szent István”-i, mind a feudokapitalista-nacionalista felfogásokkal a tudományban. S ugyanakkor szálljanak szembe a Rákosi-féle álmarxista és bürokratikus és a nyugati eklektikus tudományos felfogással is.« Szinte megható az a fölényesség és magabiztosság, amellyel oly megfellebbezhetetlennek látszó és nagyvonalú ítéletet mond a tudományszak egész addig elért eredményéről, nem kisebb feladatot szánva az újonnan nyíló Tanszéknek, minthogy vizsgálja felül mindezt, s teremtsen meg a magyar irodalomkutatás igazi otthonát, amely majd mentes lesz a tudományt károsan befolyásoló minden külső hatástól és tényezőtől: „A tudományos munka eredményei a magyar nyelv és irodalom területén revízióra szorulnak: alapos elemzés alá kell vetni a múltban elért eredményeket s kritikailag elemezni azokat a megállapításokat és véleményeket, amelyeket ma a hungarológia magyarországi és külföldi tudósai képviselnek.” (*Gondolatok a Magyar Tanszékről*).

Úgy látszik, minden fiatalúgnak (az intézmény fiatalúgának is) természetes velejárója a szertelen erőfifogtatás, a neofita buzgalom, a nagy fogadkozás, amely lomtárba való kacatnak tartja a lehetőségek mérlegeletét, a koncepció szfvós és fokozatos munkával való megközelítést. S ez így jó, mert az igényesség, a felfokozott munkakedv jele, mert teremtő hozzáállást sejtet és alkotókedvet sugalmaz. De előbb vagy utóbb el kell jönnie a felmérés pillanatának, amely az ambíciót és a vállalkozó szándékot szembesíti az eredményekkel, számonkérve a tettet a „számonkérőtől” magától is.

Természetes és önként kínálkozó szempontja lehet tehát ennek a rövidre fogott vizsgálódásnak is: mennyiben és hogyan tett eleget a szerző az 1954-ben proklamált és elsősorban önmagát kötelező irányelveknek? Sikerült-e módszertanilag megújítania, eszmeileg revidálnia a diszciplína — egykori mesterének, Horváth Jánosnak a szavával élve — „hözományát”, kritikailag megtisztítania az irodalomról való gondolkodást a pozitivistista, szellemtörténeti, önelvű-nemzeti, álmarxista, eklektikus-polgári stb. felfogástól, beleértve a régi magyar irodalom kutatás olyan tekintélyeinek úgyszólván lezárt és végérvényesnek látszó ítéleteit is, mint pl. Horváth Jánosé vagy Kardos Tiboré?

A cikkünkben emlegetett szertelenség nem ötletszerűen indító tétele írásunknak. A *régi magyar irodalom I.* mai olvasója ugyanis nem tud megszabadulni attól az impressziótól, hogy a szerző marxista újjáértékelést sürgető türelmetlensége jóval nagyobb, mint valóságos hozzájárulása a feladat elvégzéséhez. Sietünk kijelenteni: nem őt magát marasztaljuk el ezért. Ő erre — ma már tudjuk — nem is vállalkozhatott volna. Nemcsak a tudományos felszereltség (könyv- és levéltárak, intézetek, forrásművek, kritikai kiadások stb.) híja miatt, hanem az ötvenes évek légkörében uralkodóvá lett nézeteink következtében is, amelyek ugyanis megkövetelték a „sajátszerű”, „másféle” interpretálást, de meg is elégedtek a „merész”, „egyéni”, a „nem hagyományos” felfogás érvényesítésének látszatával, teljesen mellékesnek tartva a bázis-kutatást, a feltárást, a nehézkesnek mondott filológiai módszereket. Mi több: nemcsak elhanyagolhatónak, hanem fölösleges tehertételnek, károsnak és tévesnek az „átértékelés” feladatai mellett, mert az a „lényeg”-ről terelte volna el a figyelmet. Ez a „módszer” nem is volt tudatában, hogy voltaképpen ugyanazt teszi, mint a jogosan bírált idealista szellemtörténet: a tagadás princípumára épít, s a marxista módszerekkel ellentmondónak nyilvánít bizonyos (nem egyszer ténylegesen is ilyen) értelmezési kísérleteket, anélkül azonban, hogy eljutott volna olyan szintetikus szempontokhoz, amelyek megbízható alapot szolgáltathattak volna egy modern rendszerezéshez és az irodalomtudomány tényleges revíziójához. Ennek folytán a meghirdetett elv és a gyakorlat megint különválnak: a marxista pretenziókkal fellépő felülvizsgálat (a gazdasági és társadalmi hatóerőkre való gyakori hivatkozás ellenére is) a „polgári eklekticizmus” elemeivel párosul a jegyzet tekintélyes részében.

A magyar irodalom egyetemi oktatásának e biztató, de nem egy ponton már meghaladott dokumentumát lapozgatva az a gondolat is gyakran megkísért bennünket, hogy itt ismét a „tetőn kezdtük az építkezést”. A litografált jegyzet első része (1—123. l.) jobbra Farkas Gyula

monográfijára támaszkodva, bevezetésként az egyetemi stúdiumokba, a magyar irodalomtörténetírás fejlődésének áttekintését adja; lexikonokról, historiográfusokról, irodalomtudósokról szól, Czvittinger Dávidtól kezdve Lukács Györgyig, s különösen a legújabb korszakokra nézve igyekszik kifejezésre juttatni a kritika hangját és egy sajátos álláspontot, anélkül azonban, hogy azt félreérthetetlenül megfogalmazná. De a rossz szövegközlések, a kivonatos vagy népszerű ismertetések, a nehezen hozzáférhető töredék-szövegek nem is adtak neki lehetőséget arra, hogy a magyar irodalomtudomány régi vagy még ma is időszerű feladatait megnyugtatóbban oldja meg, mert olyan körülmények között volt kénytelen munkáját végezni, amelyek közepette még az ItK vagy az It közleményei is gyakorlatilag hozzáférhetetlenek voltak számára, nem is szólva a forrásoktól való teljes elszigeteltségéről. („Ma még objektív nehézségekbe ütközik ezeknek a folyóiratoknak a beszerzése, tanulmányozása, de a lehetőségekhez képest meg kell ismerkednünk velük, figyelemmel kísérni a bennük kifejezésre jutott elvi álláspontok megfogalmazását és kritikai szempontok alapján mérlegelni a magyar irodalomtudomány módszerét és e módszer eredményeit és fogyatékosságait.”)

Ilyen feltételek mellett nem kell tehát csodálkoznunk, ha a jegyzet írója átadja a tollát az első kézből értesült irodalomtörténészeknek, hiszen nemcsak tanítványainak, hanem neki magának sem volt alkalma szövegek alapján, induktíve megformálnia ítéleteit tárgyalt anyagáról. Az elmélyült tanulmányozás objektív lehetőségeinek hiányával magyarázzuk, hogy a magyar irodalomtudomány képviselőinek e névsorát szépírók, kritikusok, esszéisták, a tudomány „alkalmi vendégeinek” a neve tarkítja (Szabó Dezső, Ignóus stb.), míg pl. a magyar pozitívizmus nem egy igen jeles tudósa csak alig néhány művének címével van említve, kézzelfogható bizonyítékeként annak, hogy a jegyzet anyagát nem a magyar irodalomtudomány konkrét, történeti feltáráson alapuló kritikai felmérése, nem szövegek, könyvek, művek szolgáltatták, hanem az ún. „szekundér literatura” s az alkalmilag, pillanatnyilag beszerezhető feldolgozások.

Az a posteriori tapasztalatok birtokában ma már tudjuk, hogy a jegyzet oly sok helyen hangoztatott törekvése („... kötelességünk kritikai igényrel közeledni azokhoz a megállapításokhoz és véleményekhez, amelyeket a magyar irodalomtudomány tegnapi és ma képviselői megfogalmaztak és kialakítottak”) akkori lehetőségeink és viszonyaink között szükségszerűen meg kellett hogy rekedjen a szándék, az igénybejelentés fokán.

A korabeli kritika (Magyar Szó, 1960. IX. 25.) természetesen még nem figyelhetett fel ezekre a kérdésekre, legfeljebb ha a részleteket illetően tehette meg az észrevételeit: „Amit sajnálhatunk, az mindössze annyi, hogy sokszor másnak (Horváthnak, Kardosnak) engedi át ennek [az értékelésnek] elvégzését. S még valami: többet szerettünk volna olvasni az irodalmi műveltség e kezdetleges fokának — hogy úgy mondjuk — esztétikai állapotáról, a középkori (Pesti és Sylveszter előtti), lassan irodalmivá váló nyelv stílussajátságairól, mert ez vált — Horváth szerint is — minden további irodalmi fejlődés alapjává. ... Elsősorban a költői alkotás módszereit, formai, verselési, nyelvi eredményeit kell majd

tízetesebb vizsgálatnak alávetni, s az ebben a szövegben megkezdett elemzéseket tovább fejleszteni. Itt főleg az olyan helyekre gondolunk, ahol a jegyzetfő csak utal az esztétikai értékekre.”

A fenntartásait óvatosan megfogalmazó egykori recenzens csak bizonyos részletek gondosabb megmunkálását kéri számon, holott nyilvánvaló, hogy a kutató-feladatok és a tanszéki teendők reálisabb körvonalazásáról, tudománypolitikánk koncepcióiról kellett volna szólnia; arról, hogy mire kell és lehet vállalkoznunk, mi az, amit sajátosan és természetesen lehet vállalnunk a hungarológia egyetemes és különleges problémaköréből: magát a magyar nyelv- és irodalomtudomány egészét-e, szerteágazó, szövevényes problémavilágával, vagy pedig az anyagában és kérdésfelvetéseiben gondosabban körvonalazott s a hazai feladatokat inkább szem előtt tartó témával? Mindez akkor még nem volt egészen tisztázott kérdés előttünk, mint ahogyan az sem, hogy éppen a régi magyar irodalom-e az a különleges terület, amelynek a művelését és kutatását kell minden egyéb fölé helyoznunk?

Végezetül — aggályaink és fenntartásaink ellenére is — azzal kell észrevételeinket zárunk, hogy B. Szabó György a régi magyar irodalom olyan szemléleti képével és panorámájával gazdagított bennünket, amely máig sem gazdag irodalomtörténeti szakmunkáink sorában megbecsülésre tarthat számot nemcsak történeti értékei, dokumentumjellege folytán, hanem elevevége, összefoglalásra törekvő szempontjai, olvasmányossága alapján is. Megint csak a korabeli kritikára kell hivatkoznunk, amely ezekre az erényekre nyomatékosan figyelmeztet, s valóban jellemző példáját mutatja meg B. Szabó magas szintű íráskultúrájának, a lényegét jól láttató fogalmazásának:

„Az előadás a maga szakszerűségében sem terhes az olvasó számára. Ezt azzal éri el, hogy kerüli a szakmai zsargon elkülönítő nyelvét, s egy olyan kiművelt, könnyen folyó, természetes nyelven adja elő az elvont kérdéseket is, ami biztosítéka az akadálytalan megértésnek. A hang szorosán simul a tárgyához, de még a polemizáló részekben sem válik bántóan személyessé. Ahol pedig össze kell foglalni a fejtegetés lényegét, ott szinte epigrammatikusan formálja meg mondanivalóját. Egy költői sors, egy életmű klasszikus tömörségű megragadása pl. ez a Janusról írt három sor:

„A hatalom és erőszak ütközött össze a költészettel — s a költészetnek kellett elnémulnia: Janus emberei és költői életműve ezt példázza”.

REZIME

SKRIPTA GYÖRGYÁ B. SZABÓÁ

B. Szabó je bio do svoje rane smrti (1963) jedan od najvrednijih poslenika kulturnog, literarnog i naučnog života Mađara u Jugoslavaji. Jedan od najznačajnijih dokumenata njegove delatnosti su skripta iz stare mađarske književnosti (Novi Sad, 1963. g., 260. str.) koja ima dva obeležja. Prvo: nastojanje da na bazi marksističke teorije vrednuje svoj materijal, a drugo: samo deli-

mični uspeh tog nastojanja usled veoma otežanih radnih mogućnosti za takvo interpretiranje građe, jer su tekstovi knjige i druge publikacije iz te oblasti kod nas bili veoma oskudni. Zbog toga se u nekim poglavljima nužno javljaju eklektizam, nedorečenost, površnost. Kao dokument marksističkih pretenzija našeg vrednovanja književnog nasleđa njegova skripta su ipak vredno delo i dragocen dokaz visokog nivoa nastavnog rada na Katedri za mađarski jezik i književnost.

*Herceg János***VACSORA A KÉK
SZŐLŐBEN**

Gyanús kis kocsmá volt a Kék Szőlő, szemben a ligettel, a megyeháza mögött. Részeg német katonák és festett szájú gyereklányok dülöngéltek egymáshoz simulva az érzelmesen elnyújtott tangó dallamára, miközben a konyha felől hamisítatlan, békebeli peccsenyeillatok szálltak, s a kenyérhez se kellett jegy. Néha női sírás hallatszott, majd turbékoló nevetés, talán ugyanabból a szájból, majd harsány férfihahota, hogy időnként szerb szevdalinkák foszlányai keveredjenek el a tangóval, mert munkaszolgálatos honvédsapkák is feltűntek a fejek között, míg a mellettünk lévő asztalnál valaki dörgő hangon jelentette ki: „Ja, der Iwan kommt bald!” S nem volt járőr, hogy elvigye, besúgó sem akadt, hogy feljelentse az illetőt, a zene tovább szólt, mintha senki se félt volna már.

— Már nem is bánom, hogy nem mentem akadémiaira — mondta Gyurka, amíg a pincér elébünk tette a csevapcsicsát, s Milán rögtön rászólt:

— Mondtam, hogy nekem ne hozza hagymával! Csak bebüdösíti vele a húst Szenfjük nincsen? Nahát akkor! Micsoda? Akadémia? Ugyan, hogy tönkretegyenek? Én nem bírtam ki egy hétig, menekülnöm kellett, s a tájékára se mentem többé.

— Igaz, hogy ott festhettem volna! Csak kérdés, hogyan!

— Hát ez az! Ha az ember nem dolgozhat úgy, ahogy szeretne, akkor lógassa inkább a lábát az ároksparon, vagy ácsorogjon reménytelen randevúkon, szakadó esőben késő estig.

A fiatal festő lehorgasztott fejjel sokáig nevetett ezen.

A délután Miláné volt, az ő képeit néztük a műteremnek kinevezett üveges folyosón, amely előtt virágos kert volt, s a kapualjban mély hangú húzós csengő kolompolt, a ház belsejéből pedig reszketeg női hang kiáltotta: „Ko je? — Ja sam!” — felelte Milán, mire megjelent egy pillanatra a kert fölött, a nagy ablak négyszögében nagynénje, ezüst csigákba szedett hajával, vékony fekete bársonyszalaggal a nyakán, amelyen egy ovális arany amulett függött, rövid fényeket szikrázó türkizkővekkal kirakva.

A délután Miláné volt, az este, itt a Kék Szőlőben, Gyurkáié. Pestről jött Bánáton át, s Reiter László levelét hozta a gettóból, hogy Milán szerezzen pár kiló zsírt. És Becskerekről mesélt, ahol a boltokból kifogyott a vörös kelme, mert mindenki zászlót varr magának.

Vörösbort ittunk talpas pohárból, s minduntalan keceltani kellett, mert kicsi volt a pohár.

— Most olvastam, hogy meghalt Edward Munch — mondta komoran Gyurka és lassú mozdulattal megtörölte kezefejével a száját. — Most már hiába is mennék Norvégiába, még ha lehetne is! Hajnalban elment a pékhez, ő hozta mindig reggelihez a kenyeret, még most, nyolcvan éves korában is, mert szerette a szép piros tüzeket a kemencében. Ott halt meg a pékségben!

— Ne beszélj! — kiáltott fel Milán. — Honnan veszed ezt? Egész életében gyászházakat festett és halottképeket! Még az ég is fekete volt nála! Közben a paraszt ment bámulni a pékhez, mi?

— Reiter mutatta a cikket egy párizsi lapból. Kassák küldte be neki, meg három pogácsát. „Tudja maga, milyen rideg egy ember volt ez a Kassák”, mesélte Reiter és sajnálkozott, hogy a pogácsát megette, már nem kínálhatott meg vele. „Kassáktól csak kritikát lehetett kapni, s ha kivételes kedvében volt, akkor jótanácsot. Pogácsát? Ilyen nagyokat, mint az öklöm, ezt nekem nem is akarja elhinni senki.”

— Na jó, de mit akartál te Munchnál?

— Tiszteletemet tenni . . .

— Az más! Párizsban nem volt divat az ilyesmi. Különben én is elmentem volna Picassóhoz. De ilyesmiért ott kiröhögték volna az embert. Ott egyszerűbben mentek a dolgok. Maga a Kmetty barátja, szólított meg egyszer ugatós hangján szegény Tihanyi, ígyunk meg egy bakkot.

— Senki a világon úgy nem tudta belesűríteni a szomorúságot egyetlen vonalba, mint ő — folytatta Gyurka, pedig Milán még be se fejezte visszaemlékezését a Dom-kávéházra, még Ilja Ehrenburgnál tartott, aki majd fellökte őt a kijáratnál, de nem lehetett haragudni rá, a kabátját kellett nézni, amely elől szürke volt a hamutól, ahogy a pipájával teleszórta. — Pedig nem is származott proletárcsaládból! Hogy honnan volt benne annyi fájdalom és annyi tragikum, én nem tudom!

Töltöttem, mert én voltam a venédg látó, s ittunk.

Kolompár Pero jött, a kucséber, nagy ezüst rudakban sorakozott a műcsokoládé a hasán fekvő lábában. Megrázta a zacskót, paar-unpaar, s vihorásztak a csitri lányok, hogy a német katona folyton veszít, míg a kocsmárosnak, Michels Hansinak egyszerre eszébe jutott, hogy azért magyarok is volnának itt, hát felvetett egy Karády-lemezt.

— Én is szeretem a tüzet, az én bátyám mozdonyvezető, — folytatta Gyurka —, és kimondhatatlanul irigylem azokat, akik részleteiben tudják kifejezni a tragikumot. Nálam az egész egyben van, mintha szurokból volna!

— Érdekes, hogy téged ez gyötör és nem a festői probléma. Mintha valaki sorsot akarna festeni, és nem embert. Pedig ez a feladat, az ember! A sorsának rajta kell lennie, mert nem választható el tőle.

A csevapsicsa rég elfogyott, háborús adag volt, csak a bor tartott ki híven, miután újabb literrel hozattunk, s én arra gondoltam, hogy talán Stijn Streuvels volt az a pék, aki nagy piros tüzeket csinált hajnalban a festőnek, s akinek a regényéről olyan elragadtatással írtak pár

év előtt a Naša Sivarostban. Én még ezer szerencse, hogy nem ketyogtam ki mindjárt buta fellevesemet, hiszen a regényíró pék, aki nagy-öklű munkásokat festegetett, akkor kaptam észbe, flamand volt, s tán kenyeret se sütött már régen.

— A te képeiden azért ott van Bácska gazdasága — mondta Gyurka. — Nálad még az illegális pártmunkás is magvető és végtelen szántások területnek el mögötte. Az én bátyám mozdonyvezető, és nekem nagyon keserves gyerekkorom volt. Ez, persze, magánügy, nem is illik beszélni róla . . .

— Hogyhogy magánügy! A művészetben nincs magánügy! És én leborulok mindenki előtt, akinek küzdelmes élete volt!

Még morgolódtott és dörmögött, de aztán némán hajtotta le mégis a fejét, mint aki tudomásul vette, hogy a délután az övé volt, ez az este Gyurkáé, hadd panaszkodja hát ki magát.

— Nem akarok én írni se! Utálom az esztétizálást. De azon kívül, hogy a pénz is kell, amit a Kalangya fizet, valahogy leszámolás az ilyesfajta írás önmagammal. Így gondolom tisztázni a problémákat.

Milán a levegőbe bökött jobb kezének mutatóujjával, s Gyurka folytatta:

— Tudom, mit akarsz mondani. Hogy a festő csak egyféleképpen oldhatja meg a problémáit: ecsettel vagy ceruzával. Igen. És mindennapi rendszeres munkával. Alig várom, hogy ezt tegyem én is!

De akkor egyszercsak odajött az asztalunkhoz egy lány, tizenhat éves, ha volt, hosszú szempillákkal és durván festett arccal, mint akinek semmi érzéke tónushoz, s azt mondta, szemmel láthatóan részegen, s Gyurkára mutatva, miközben a szeme, mintha könnyes lett volna:

— Magával szeretnék táncolni!

— Ohohó! — mondta Milán vidáman felnyerítve, s én is a nyakendőmhöz kaptam önkéntelen, csak Gyurka meredt rá a lányra dacosan lebiggyesztett alsó ajakkal, kidülledt szemmel, és mind a két kezével megfogta az asztal szélét, mintha fel akarta volna borítani.

— Hát igazán nem tetszem magának? — sírta el magát a kislány, s arra kellett gondolni, hogy ennek is borzasztó gyerekkora lehetett, így lökte ki az utcára a háború, mint annyi proletárlányt még. — Pedig úgy szerettem volna magával táncolni, nem tudom, miért! Csak egy kört! Csak pár lépést. Csak addig, amíg vissza nem jön az a katona!

Sírt és könyörgött, s reménykedő mosollyal sasszézott hátrafelé, úgy hogy a blúz megfeszült a mellén és széles csípője megvonaglott a tánclépésben, de Gyurka azt mondta ridegen és könyörtelenül:

— Mit akar? Nem is ismerem magát!

Szerencsére jött a részeg katona: Ibi! — kiáltotta és úgy elrántotta a lányt, hogy a zenekarig penderült, s a szakszafónos még le is nézett a pódiumról, hogy mi van itten.

Ideje volt indulni.

A kármeliták templomából kihallgatszott a barátok éjféli zsolozsmája, ahogy talán védszentjük ünnepére, Szent István napjára készül-

tek, s Gyurka megállt közöttünk a ligeti sétányon, hazafelémenet, s azt mondta:

-- Ha hinnék istenben, akkor most bemennék, letérdelnék a barna csuhás barátok közé, s úgy könyörögnék, hogy csak festenem lehessen, amíg élek!

Az ég alja vörös volt, pedig még messze volt a hajnal, s az augusztusi éjszaka fülledt csedjében úgy hangzott ez, mint valami fogadalom.

Schneider Júlia

**B. SZABÓ GYÖRGY
BARANYÁBAN**

B. Szabó György jóakarómnak, jóbarátomnak bizonyult már akkor is, amikor még csak hallomásból ismertük egymást. Egy újvidéki barát-nőm és kartársnőm beszélte el neki, hogy egyetemi végzettséggel egy kis baranyai faluban, „sínylődöm”, kis nebulókkal vesződöm a vörösmarti, úgynevezett „algimnáziumban”. „Sínylődöm” — ahogy már ezt a bácskaiak elképzelik, hiszen nem ismerhették eléggé Babits „kék, finom, fantasztikus Dunántúl”-jának varázsát. Úgy gondolták el, a vidékiesség fojtogat itt, „mint végzet, mélabú és fogyatékosági érzés.”³, ezért szorgalmazták akkora kitartással, annyi szuggesztíóval, menjek el Újvidékre magyartanárnak, akkoriban úgyis olyan kevés volt belőlük.

Nem mondom, a fogyatékosági érzésből rejlett bennem éppen elég, hiszen a magyar nyelv nem is volt szakmám, csak szerelmem; mindig többet foglalkoztam vele, mint a germanisztikával, amit a sors kényszerített rám a régi Jugoszláviában. Az első világháború után, pécsi érettségivel sokunknak az életcélja, álma síklott félre ezen a vidéken. Pesti vagy pécsi egyetem? Mintha a Holdon lett volna . . .

A régi Jugoszláviában nagyrészt messzi és ismeretlen vidékeken lezajlott, zaklatott, zilált pedagógiai pályám után Vörösmarton vállaltam állást. Én is itt kezdtem elemibe járni, itt tanulta a betűvetést apám, tán még öregapám is; azonkívül csak hat kilométernyire volt a falutól a monyorósi erdészlak, gyermekkorom álomvilága. Nagyon szegény öregemberek a falu peremén, nehezen kaptatva fel a löszdombokra, még „Juliskám”-nak szólítottak magányos sétáim alkalmával. Jólesett. Másokat márt tanítottam magyarra a háborús években, de itt voltak először magyar anyanyelvű diákjaim. Hazaérkeztem. Innen menjek el?

Végül aztán, ha kellenél is, engedtem az intenzív rábeszélésnek, s jelentkeztem Újvidéken. Majd csak történik valami, amitől itthon maradhatok.

Történt is . . . Eltervezett újvidéki tanárságomat egy palicsi tanfolyam előzte meg; nyolcvan magyartanár számára szerveződött. Egy szabadkai tanárnő cipelt utánam pokrócot, párnát ideiglenes szállásunkra. Legnagyobb megdöbbenésemre éppen ennek a tanárnőnek támadt már első napokban éles összeütközése B. Szabó Györggyel, azaz inkább annak

³ Babits szavai Juhász Gyuláról, a vidéki tanárról (Pók Lajos: Babits M., 15. old.)

újvidéki csoportjával, volt főiskolai hallgatóival. Két tíz közé kerültem. Kenyértörésre került a dolog, felállással kellett színt vallani a szabadkai tanárnő ellen vagy mellett. Vannak helyzetek, amikor tertium non datur. Győzött a pokróc és a párna. Hogy nyilatkozzam valaki ellen, akinek a párnáján hajtom álomra a fejem? Általános konsternáció... A néptelen palicsi parkban találkoztam először Szabó Györggyel az „ eset” óta. „A nevemet adtam magáért” — mondta.

Éjjel a szabadkai színházból hazajövet, lelöktek a feltolakodók a villanyos lépcsőjéről. Hagytam, hogy lelökjenek, nem volt már akkor semmi lelki ellenállás bennem. Legőszintébb jóakarómat kellett megsértenem... Valamiféle vasra estem, nagyon megsérültem. Ma is megvan még a nyoma.

Újvidéken találkoztam újból Szabó Györggyel, közös barátainknál Kedves, barátságos volt hozzám, és én meghívtam, jöjjen el hozzánk Vörösmartra, ha majd egyszer pihenni akar. Megígérte, hogy eljön, s ettől lassan oldódni kezdett bennem a Palicson szerzett lelki görcs...

1959 novemberében jött el hozzánk, a súlyos golniki műtét után, de addig is leveleztünk. Babits és Kodolányi világára utalva azt írta Gólnikról: „Igen, így dédelgetem én is magamban Baranyát”. Ekkor már édesanyám és nagynéném is Vörösmarton lakott egy parasztházból átalakított, fecskefészek kedvességű kis sárpalotában. Laskafalusi, erdőszéli tanyánk helyett vettük. Édesapám a laskafalusi temetőben maradt, hiába várta olyan sóvárogva, hogy nyugdíjas életének legalább utolsó esztendejét a baráti Vörösmarton töltsse.

Ide érkezett tehát Gyurka, s féligmeddig már rendezett háztartás fogadta. Kis birodalmamat, különbejáratú dolgozó- és hálószobámat teljes egészében átadtam neki. Itt rajzolta Gyurka tussal három hétig azt a képet, amely az anyag, a fa pusztulását ábrázolja, saját tragédiáját is beleolvastva.

Rajzol, rajzol „világnak” — újságolta már az első napokban édesanyám, akit néha incselkedő kedveskedéssel Annának szólítottam néha, Pepus nénit meg Peppónak. Gyurka cinkosságából átvette ezt a szokásomat, természetesen csak kettőnk között gyakorolva.

Szegény vendégünk rosszkor érkezett, vagy jobbanmondva a pélmonostoriak kérése jött alkalmatlanul, tanítsam a németet a monostori kereskedelmiben, segítsen ki őket, nem találnak újonnan megnyíló iskolájukba némettanárt, s elmondták, hogy ez milyen fatális rájuk nézve. Teljesítenem kellett kívánságukat. Ez azt jelentette, délelőtt Vörösmarton tanítom a magyart teljes óraszámommal, délután ugyanúgy a németet Monostoron, plusz az utaztatásokat. Dolgozatjavítások, konferenciák itt, dolgozatjavítások, konferenciák ott. Sebten, néha állva kaptam be az ebédemet. Este értem haza, elég későn, és ilyenkor, hogy a túlságosan angolos vendéglátást enyhítsem, bekopogtattam Gyurka szobájába. Panaszkodott:

— Anna rossz feketekávékat főz nekem, gyengéket. Talán, hogy ne mérgezzem...

Esténként a szobájában méregerős kávé ittunk, „café corrigé”-t, feketét konyakkal felöntve. Ilyenkor mutatta meg, mennyit haladt tusrajzával, megmagyarázta a kép egy-egy részletére vonatkozó elgondo-

lását, verseket olvasott fel, legszívesebben Balumalt, Csokonalt, megkeres-
tette velem kis tanulmányomat Adyról és a tájról, felolvastatta. Elbe-
szélgettünk volna éjfélig, de hát: Anna! Anna, a világ leggyengédebb
lénye, nem volt mindig kedves. Az öregek hálószobájának falán átkopog-
tatott az ágyából, és nyugdőlődve, panaszosan megszólalt:

— Gyere már aludni! Tudod, mi vár rád holnap! És szegény ven-
dóget se hagyod nyugton. Dobja ki, kérem, azt a lányt! Azon nyomban
indultam az ajtó felé. Gyurka mosolygott:

— Ez lelki terror. Anna rémuralma...

Mosolygott, mert tudta, szeretetből is feléled néha valamilyen terror.
Ő ne tudta volna?

Elvonultam tehát „vadászebédlőnkbe”, a szarvasagancsok, őzgamók
és az öklelő agancs-csillár közé, hogy elaludjam egy rossz díványon. Ven-
dégjáráskor mindig itt volt a helyem. Néha látogatóba is mentünk azért
későn este, s a magányos Novák Blanka kúriába is elkerültünk. Úgy
terelgettem a szót, hogy Blanka elmesélje, miként hallotta meg egyszer
a szférák földöntúli zenéjét fent a Várhegyen, s hogyan találkozott a saját
búzaföldjén eltemetett öregapja, Béni Izsák Ferenc sírjánál Kossuth
szellemével: „Görnyedt, fehérszakállas öregember volt, rózsét kötött ép-
pen, pedig meg volt az már kötve rég...”

— Persze, maga már ismeri a műsort — mondta Gyurka már oda-
kint az utcán. — Sok erre magukfelé a csodabogár, ugye?

— Sok, de még milyenek voltak! Lassan elmennek... Szép kis gyűj-
teményem van belőlük, beleivódtak az emlékezetembe ezek a drága, fur-
csa, régi emberek. Krúdynam való hely lett volna ez...

— Ugye, Blanka nem fogadott volna mindenkit ilyen szívesen? —
kérdezte Gyurka hirtelenül.

— Nem bizony! Van, akit egyáltalán nem fogadott volna — erősít-
tettem meg vendégemet önérzetében.

— Érdekes... Blanka pedig kálvinista, s mégis ennyire hajlik a
miszticizmus felé?

— Hátha még spiritiszta szeánszait ismerné! Mesélik, szerettei lelkén
kívül, Lucianus, e vidék hajdani római legionárusának szelleme a leg-
hívebb látogatója a túlvilágról...

Repülő Sándor hóval borított kulipintyója elé értünk. Újságpapírral
kipótolt, törött ablak... Lakója onnan kapta a nevét, hogy egyszer egy
magas padlás ajtajából zuhant le saját szerkesztésű repülőgépén. Sándor
bomlott cimbalmán mindig ugyanazt a tépett akkordot verte ki a hó-
hullásos téli éjszakában. Mindig ugyanazt...

— Baranya megbomlott lelke — mélézött el Gyurka a pilinkéző
hóban, a gidres-gödrös, elhagyatott, rosszul megvilágított utcán.

Vendégünk hamarosan észrevette, hogy nincs alkalmazott a házban.
Reggelente maga tisztította sáros cipőjét.

— Finom ember. Az igaziak közül való — mondta Peppó, a csendes
filozófus és aszkéta, aki nem evett ezüstkanállal, „míg annyian éheznek”.
igényű volt az emberekkel szemben. Megnyugodtam. Láttam, Anna meg-
szerette Gyurkát, s még Peppó is megkedvelte.

Vendégünk így rendezkedett be nálunk:

Ha majd nyáron leszek itt, ugye, odautdj nekem a padlásszobát is a terrasszal? Miga meg Anna menjenek el nyaralni, én jól megleszek Peppóval. Majd várom magát, hogy visszajöjjön, és megmutassam, mit írtam, mit rajzoltam.

Nevetve egyeztem bele Gyurka eredeti elgondolásaiba, most azonban eljött ittlétének utolsó vasárnapdélutánja is. Hosszan és némán néztük az ablakból a szembenlevő gyümölcsösöket. A fák tejesen kék ködből nyújtották ki csupasz ágaikat, már-már öntudatlanul, téli félálomba merülve.

— Látja ezt még valaki? — kérdezte Gyurka halkán, mintegy önmagától.

Úgy éreztem akkor, hogy rajtunk kívül valóban nem látja így senki a baranyai téli kerteket, a sápadó délutánokat, az elnémult, csaknem lakatlan, fehéroszlopos házakat, a senki meggyfáját fönt a szurdok meredek partjának legszélén, amint erőttől duzzadó, sima izmú karjaival felmutatja a pannón ég felé egyetlen megmaradt, aranyló levelét, a novemberi nap déli fényétől átizzítva, idvezülten átlényegülve.

Elhatároztuk Gyurkával, hogy ezt az utolsó vasárnapdélután Csúzáán töltsük.

Csúza... Egykorú Vörösmarttal, Árpád-kori település, de ősbib ízű, bensőségebb levegőjű, kedvesebb szavú, mint a civilizáció hatásának korán kitett, forgalmas Vörösmart. Mindig Csúzáán találtam meg a régi Baranyát, a nagyon régít.

Benyitottunk a magára maradt Varga Juliska óriási falusi kúriájába, amely vidéki kis kastélynak is beillenek, ha valahol szabadon, kint a természetben állana. Lakója hasonló sorsú, magányos barátnőjével szövetkezett, Lénárt Irénkével. Ketten laknak most a házban a legnagyobb barátságban, megértésben. A kúriában: termék, azonkívül ilyen szoba, olyan szoba. Meghittebb méretű „őszi” nappali, s téli a télikonyha mellett, aztán a nyári főzőcskéknak megfelelő intim „tücsöklük”. A szobákban könyvek, Zsolnay-porcelánok, zongora. Saághy Etelka játszott rajta utoljára Chopint, Beethowent. Lénárt Irén saját festésű olajképei a falakon. Fürdőszoba. A széles folyosókon a hidegtől megóvott leanderek, citromfák, miagyéb. Valóságos télikert, de kint is virágoskert eredeti holland tulipánokkal, ritkasép árvácskákkal kora tavaszkor. Elkerített, kitéglázott gazdasági udvar. A világosbarna istállók ajtaja körül még világosabbra festett keret. Fészter, ahol minden kosárnak, szitának megvan az örökös helye. Seholy egy kintfelejtett szakajtó, vödör, búcsér vagy söprű az udvaron. Innen nyílik a löszdomb partjába vájt, de kitéglázott, mélyrenyúló borospince is két hordósrával, a hordókon pirosra festett abroncsok... Homokkal megszórt, frissen gereblyézett pincealj. Fönt a löszdombon a temető, tehát úgyszólván otthon nyugszik a régi gazda, Varga János bácsi a feleségével — kriptában. A lányuk is gazdálkodó zseni volt, csak most, kora miatt kezd mállani, széthullani a gazdaság.

A házak modora tökéletes, gyengéden kedélyes, halk. Egész életüket Csúzáán töltötték pedig... Jó a helyesírásuk is, ami örökség, beidegződöttség, hagyomány. A 400 éves baranyai iskolakötelezettség eredménye. Előkelő emberek; minden feltűnés nélkül beülhetnének egy grófi szalonba.

Gyurka csodálkozva figyel. Amikor a háziak uzsonna után a pincébe vezetnek bennünket, Gyurka elismerően széjjelnézve az udvaron, kijelentette: „Ez Európa!”

János, Vargáék gyermekeg lelkű, csupa jószág embere szívozta a bort; mindegyikből gyűszűnyi ízelítőt: bouvier-t, és szürkebarátot, sou-vignon-t, elegáns kéknyelút, könnyed gamin blanch-t. Aztán, ki mit választott. A vendég óvatosan ízelgette a borfajtákat, de mindenkor koc-cintgatott Jánossal, aki kevésbé volt óvatos, és kissé már bezsongott. Juliska rigmusok mondására bízatta, s a nagy darab ember jámboran, gyermektegen bele is kezdett egy újévi versikébe:

*Újesztendő, vígságszerző
Most kezd újulni,
Újulással vig örömet
Akar hirdetni.
Hirdeti már, a Messiás
El fog majd jönni,
Legyetek hát az Istennek
Áldott fiai.*

— Öreganyámtú tanútam még — fúzta hozzá szerényen. Én jól vi-selem el a bort, három pohárka is alig változtat valamit a kedélyállapotomon, s ennyit akkor szoktam megkockáztatni, ha végképpen közöm-bös társaságba esem bele. Hogy kölcsönösen elviselhetők legyünk egy-más számára... Most megmaradtam egy kis pohár szürkebarát mellett, de a hosszú séta a hideg levegőn, s most a pince zárt levegője megtette a magáét. Furcsa szédülés fogott el. Gondoltam, biztos, ami biztos, és leültem az ászokra. Gyurka féligtelt pohárral elibém állt s mély hang-jában kedves évelődéssel megérdeklődte:

— Júlia, örül, hogy Csúzán van?

Amikor kiléptünk Vargáék kapuján a koraesti szürkületbe, felém-fordult:

— Nem kell tehát okvetlenül Dániáig menni, hogy az ember mintagazdaságot és magas színvonalat lásson, csak Csúzáig... De ha a falusi gazdálkodó eléri mindazt, amit itt láttunk, akkor csak a hirtelen zuhanás következhet. Itt sincs örökös... Vége mindennek. Nem lett volna szabad Juliskának ennyire kifinomodnia, kiválnia a faluból. De ki tudja, ki akarja ezt saját magának megtiltani, ha annyi hajlama van a finom-sághoz...

— Diplomás emberek is kérték, de azt hitte, csak a pénze kell nekik. Amikor kimentek a házból, kinyitotta az ablakokat. Szellőztetett...

— Milyen kedvesen lányos mozdulatai vannak Juliskának — mondta egy kis meghatottsággal Gyurka.

Berta Imréékhez is benéztünk, a papékhoz. Meséltem a vendégemnek, hogy Berta Imre beszél talán ebben az országban a legszebben magyarul. Kíváncsivá tettem. Megbűvölten állt meg már az udvarban, hosszan elnézte a folyosó fehérre meszelt, nyújtott boltíveit, a párkányon nyugvó rövid, tömzsi oszlopait, a vöröstéglás lépcsőfeljárat mellett a napraforgók

elsötétült arcát Immár vidám, sárga elgúnnyasszonyfejkenőnk nélkül. Állt, állt Gyurka, és csak ennyit mondott:

— Erdély . . .

A lelkész gyerekkori ismerősöm. Kopácsi származék, s mint fiatal teológus minden nyáron monyorósi szomszédainknál nyaralt nagybátyjánál, Berta Jánoséknál. Esténként a töltésről a fűzfák és a Duna vadvizei felé fordulva gyakorolta magát a szónoklásban. Megigézve hallgattam, nem azt amit fejteget, azt talán még nem is értettem egészen, hanem inkább a módot, ahogyan kifejezi magát. Akkor fedeztem fel a magyar nyelv gazdagságát, csodálatos lehetőségeit. Nagy, izgalmas és kitörőhetetlen élmény volt ez a 10—12 éves kislány számára, s szinte nem illett bele akkori lázas hangulatomba édesanyám váratlan kérése Berta Imréhez, tanítson meg engem — németül. Heidelbergi tanulmányai során ezt a nyelvet is jól megtanulta az ifjú teológus, habár egy kissé kurucos hangsúllyal beszélt németül. A „témadás” váratlanul ért mindkettőnket, kínlódtunk egy darabig fent a Habsburg főherceg erdészlakának emeleti verandáján, aztán abba hagytuk . . .

Most itt ült Berta Imre Ács Gedeon hajdani parókiájának könyves-szobájában a kályha mellett, s egy félig szétroncsolt, a háborúban véletlenül eltalált Wertheim-szekrény szomszédságában, amelyből kissé kigyűrődtek fontos, hajdan oly sokat ígérő jegyzetei, írásai.

Üldögélt nyolcvan évesen ványadt télikabátjában, nyeszlett vidrakucsmájában a kályha mellett, a zsenialitás világosan felismerhető nyomával az arcán, minden szaván. Ó, istenem . . . Vállán kedvenc macskája, Bence. Gyakran gyűlnek könnyek a szemébe, néha egy-egy végig is pereg az arcán, csak ennyit kell mondani: Monyorós, szomszédbácsi, „nénóka”, Lemondott az élet minden hívságáról, de annál kényesebb és magasabb vagy arra kell emlékeztetni, estente milyen hűségesen terelte be mindig a tyúkokat az ólba „szülike”: „Bé ólába, bé, bé, bé!” Közös meghatottsággal emlékeztünk vissza arra is, miként jelentek meg négy óra tájban vakációzó öccsei, a Berta-fiúk, a nyárikonyha előtt rázendítve: „Szülike, kérünk kenyeret!” A válasz néha így hangzott: „Ördög tédorogjék a bé-lötökbé!”, de annál nagyobbra sikerült a leszelt karéj . . . A legveszélyesebb volt azonban Berta Imre előtt kimondani ezt a szót: Baranya. Könnyezve olvasta már Adyt és az öreg Károlyit is . . .

Felesége, egy pesti baptista lelkész leánya is igen szépen, szabályosan, sőt parádésan, elegánsan beszéli a nyelvet. Véletlenül sem mondja: megizzadtam, hanem „kinyirkosodtam”.

Ottfogtak bennünket vacsorára. A tágas télikonyhába vonultunk. Beépített, hatalmas tűzhely, meszelt falak, szoklatlanul hosszú asztal, a végiben Lidi néni ül, a papék csaknem félévszázados, hűséges segítőtársa. Megint itt-találjuk Jánost, alkalmasint segédkezhetett valamiben. Előtte ételmaradék, s üresen tátongó pohár. A pap mélyen megbotránkozva kérdi:

— Hát János! Az asszonyok nem adtak neked bort?

— Nem, tiszteletös úr.

— Nahát, ezek az asszonyok, ezek az asszonyok! — botránkozik tovább a tiszteletes, és színültig tölti János poharát jóféle kádárkával:

— Egyél, János, igyál, János! Ne nézd, hogy a papné sajnálja!

— Mamma én is éneköttem ám a zsoltárokat a templomba! Nem hallotta, tiszteletös úr az én hangomat?

Berta Imre János vállára téve a kezét, gyermeknek kijáró kedvességgel, minden szót szélesen és külön kihangsúlyozva így biztosította Vargáék jócemberét:

— Dehogynem hallottam én, édes fiam, a te hangodat! Dehogynem hallottam!

A szokásos papi vacsorát ettük: tejszes túrót, délről maradt, hideg sültcsirkét. Lidi kisvártatva állával a pap felé mutatott és halkán megjegyezte asszonyának:

— Má megin' sok húst eszik vacsorára...

A tiszteletes meghallotta a megjegyzést, és így válaszolt:

— Tudod-e, Lidi, hogy milyen a te lelked? Olyan, mint egy finom porcellántál s benne egy durva fakanál. — Közben észrevette, hogy egy kis fényes szárnyú, fekete bogár mászik el a tányérja mellett. Óvatosan mutatójújjára helyezte, s kivitte a folyosóra...

Lidi néni mentegetőzött Gyurka előtt, hogy elmaradt az őszi meszelés.

— Majd rajzolk és magának, Lidi néni, olyat a falra, hogy mindenki majd azt nézi, nem a meszelést — biztatta Gyurka a csodálkozástól, rémülettől kitágult szemű Lidit.

Hirtelenül jókedve kerekedett Gyurkának. Ilyenkor láttam, mennyi kedvesség, varázs árad egyéniségéből. Vajon, mi villanyozhatta így föl? Ez a darab múlt a mában? A bájos, patriarchális környezet? A találkozás anyanyelvének, itt az isten háta mögött is ilyen ékes, gazdag alakjával, igazi, hibátlan, teljesen romlatlan hangsúlyával? Szokása szerint alig eszegetett valamit, csak csipegetett, és gyéren fogyasztotta az édes, sűrű kadárt is. Berta Imre állva elmondott, minden alkalomra külön rögtönzött, meglepően eredeti asztali áldása, után újból bevonultunk a dolgozószobába. A háziak sajnálták, hogy Gyurka nem olvashat fel valamit egyik művéből, de kitudódott, ő számított erre a kívánságra, s pesti élményeiről számolt be a Rákosi-korszak idejéből. Azaz csak akart. Alig olvasott fel egy szakaszt, hangja a legnagyobb csodálkozásomra fakóvá, vontattá vált, majd egészen elcsuklott.

— Nem látod, hogy a vendéged nem jól van? — fordult felém Berta Imre. — Nézd, milyen sápadt!

Gyurka ekkor végtelenül rezignált kézlegyintéssel felállt és kiment. Utánasiettem, az udvarban találtam meg háttal a falnak támaszkodva. Vigasztalt: „Mindjárt jobban leszek itt a friss levegőn.” Nemsokára jobban is érezte magát, de a hangulat elromlott. Hazai gyerekeztünk, a hólatyakban. Imre bátyám, utánam szólt a kapuból: „Karolj belé!” Belékaroltam, és Gyurka szokatlan határozottsággal kért:

— Fogjon erősen! Még erősebben! Majd így folytatta, tenyerét a szíve tájára helyezve: Látja, mégis itt van, itt lakik... Restellte kimondani a patetikus szót: a halál.

Egy kis gyaloglás után a szabad levegőn, Gyurka már aránylag jól érezte magát. Megkérdeztem:

— Ilyennek képzelte el világomat?

Ilyennek, de ez még ilyenebb. Bájos, de süllyedő életforma, amely el fog tűnni minden varázsával. Mi ketten láttuk utoljára. Mi vagyunk ennek a süllyedő világnak utolsó s egészen tudatos tanúi. Másutt talán már nincs is meg. Elmúlt. Az újabb nemzedék el se tudja majd képzelni, milyen is volt.

— Tanult-e szép, új szót Imre bátyámtól?

— Hogyne! Például: „ráütő”. Lerohanó stílusról már hallottam, de ráütőről még nem, pedig van, akinek éppen ráütő a stílusa. Remek jelző, s milyen kifejező! Berta Imre majd ezt a szót is elviszi magával, s annyi más mindent . . .

Odaértünk Bitó néni hajdani, százévesnél is régibb házához. Barokk homlokzatú eleje az útra nézett, s közepes magasságú volt, de a ház erősen lejtős talajra épült, tehát a vége, a rétek felé emeletesre sikerült. Beépített falépcső vezetett föl. Sokszor néztem én ezt a házat sóvárogva, szinte lelki otthonom volt. Udvarában víz csillant meg őszi alkonyatokon, nádas állongott körülötte, fűzfa ezüstlött a partján. Beszélük, a magányos, öreg Bitó néni hajdan tele tányér tejet helyett a lépcső aljára a siklók-nak . . . Fehéren álmódó, merengő baranyai ház volt kerek oszlopokkal. Mindig itt szerettem volna lakni. Gyurka váratlanul megállt előtte, hosszan és némán elnézte, aztán megszólalt:

— Mért nem ezt a házat vette meg, Júlia?

Nincs már meg ez a ház, lerombolták, s álmaiban nincs már hova hazamennem. Gyurka hirtelenül felém fordult:

— Tudja, hogy maga a legérdekesebb ember?

Megkérdeztem, mi érdekeset talál rajtam, hiszen olyan aggályoskodó, balogul félszeg lény vagyok, tele mindenféle gátlással.

— Nem lehet soha tudni, mit miért tesz. Másoknál tudom. Mondja, mi is történt ott Palicson, amikor olyan határozottan ellenem fordult. Objektív oka volt rá vagy szubjektív?

— Szubjektív — mondtam én röviden, határozatlanul, s megintcsak nem meséltem el a pokróc és a párna történetét. Néha éppenséggel így megbénul az ember. Talán úgy éreztem, lesz még erre alkalom, de nem volt soha többé.

Utolsó levelét 1963. máj. 24-én írta Újvidékről, közvetlenül a legutolsó útja előtt. Éppen akkor indult a Muraközbe, hogy irodalmi előadásokat tartson az ottani magyar tanítóknak, tanároknak. Rövid, végrendelkezésszerű írás volt ez az utolsó híradás, s az én soraim előzték meg. Belecsúsztattam a borítékba egy fényképet is Vörösmart réti világáról: elhagyatott, sáros kocsit, mély kerékvágásokkal, de ezeket is elborítja, elmossa a víz . . . A távolban: magányosan merengő, téli nyárfák, a vénségtől összeroskadt, eldőlt fűzfa törzse. Gyurka levele így kezdődik: „A baranyai képeslap szívenütött, fák, füvek, szőlődombok ébredtek fel bennem . . .”, és így zárul, elsősorban önarcképére utalva: „Küldöm a fotóját, — s egyben annak a képnek a fényképét is, amit ott készítettem 59 novemberében. Ezt a képet Júliának adom — az eredetit! — hogy szeresse és őrizze. Első alkalommal, ha útnak indulok Baranya felé — szállítani fogom.

Hajszás, ostoba életet élek; de jó így is.”

Halálával nagy veszteség érte Baranyát. Még mielőtt ideérkezett,

már Gólnikon, sokat álmodott „az őszl szőlődombokról és a dércsapte fák finom vonalairól, a későbbi Baranyáról.” „Egy világ kezd kibontakozni előttem, - írja tovább 1958. jan. 26-án Gólnikról - , amely megörökítésre vár: izgalmas feladat, nyugtalanító, tragikus és felemelő, süllyedő világ, eltűnőben és alámerülőben egy kivesző életforma, emberfajta!” Ugyanebben a levélben így egészíti ki elgondolásait: „A feladatot én nem tartom túl egyszerűnek alkotói szempontból. Az élmény formálódni fog, alakul, változik, és én nem a témák alapján szeretném kifejezni azt a világot!”

Nem került már sor arra, hogy egy kiállításra való rajzsorozat alapján bemutassa vidékünket egész tragikumával a nagy nyilvánosságnak, a szőlődombok hajlataiba ágyazott üresen kongó házak néma udvarával.

Bensőségesebb természetű, de talán annál sajtóbb, egyéni kis fájdalmat jelent számomra, hogy elmaradt az ígért rajz is padlásszobám meszelt faláról: egy nagyon kócos, pityergő mezítlábas kislány képe, s alatta kajla betűkkel, szabálytalan helyesírással a neve: Júlia. Csak nagy művészen és a fokozhatatlanságig kifinomult emberben születhetik meg ez a végtelenül kedves, gyengéd és eredeti ötlet.

Ó, még nagyobb fájdalom is ért B. Szabó György távoztával. Nincs már, akivel azonos szemekkel néztem az elnémult, oszlopos baranyai házakat, a kiszorított vadvizek tétova bánatát, magam fejtem meg ezután az útkeresztetések titkát a löszdombokon, s most már mindig egyedül álmodom majd oda a papszerre pusztulásnak indult százötven éves szőlőtőkék közé, a Pázmány által is számontartott vörösmarti páloskolostor falait.

Csáky S. Piroska

KÖNYVEK VALLOMÁSA**B. Szabó György munkássága
könyvkiadásunk tükrében**

A felszabadulástól egészen a haláláig B. Szabó György volt kulturális életünk egyik legtevékenyebb és legkiválóbb szellemi mozgatója. Jelen volt a „jugoszláviai magyar kultúra szinte valamennyi érdemleges vállalkozásában”¹ és „felsorolni is nehéz lenne a témáit: a felszabadulás utáni jugoszláviai magyar kultúrában meghonosodásra váró magyar irodalmi klasszikusok; a jugoszláviai magyar festészet múltja, hagyománya és jelene; nehézkesen kibontakozó irodalmi életünk problémái s alkotói megvalósulásai...”²

Az ember megszűnt létezni — tíz év távlatából már bemerjük valani —, de művei itt maradtak, hogy tanúvallomást tegyenek egy sokoldalú munkásságról.

B. Szabó György tevékenységét szemlélve könyvészeti adatok alapján csak vázlatosan tudjuk érzékeltetni mindazt, amivel foglalkozott. Ez a kimutatás nem tükrözi világosan, hogy valóban mennyivel lendítette elő könyvkiadásunkat szervezői munkájával, a tipográfiai megoldások keresésével pedig mennyire emelte kiadott könyveink esztétikai értékét stb. Sajnos, nincs minden könyvön feltüntetve, ki rendezte sajtó alá, ki készítette a jegyzeteket. Minden ilyen kikövetkeztetés, ha nincsen kellőképpen dokumentálva, magában rejti a tévedések lehetőségét. Az illusztrátort könnyebb megállapítani, ha neve nincs is kiírva; stílusa és a vonalai felfedik a szerzőt.

Első és egyetlen könyvalakban megjelent fordítása Ivan Cankar: Szolgák c. drámája, 1949-ben látott napvilágot a Színpadunk füzetek között. Bár tudunk róla, hogy fordított szlovénból és szerbhorvátból³, ő maga mondta: „nincsenek műfordítói ambícióim”⁴. A Dolgozóknak adott interjújában a készülődő Vidmar-fordításról tett említést — ez azonban könyv alakban nem jelent meg. Szó esett ott még néhány fordítói kísérletéről: Juš Kozak elbeszéléseiből fordított — ezekből néhány meg is jelent napi és hetilapjainkban —, Beno Zupančič egyik elbeszéléskötetét szerette volna magyarra átültetni (a nyersfordítással majdnem el is készült), de ez sem jelent meg.⁵

1950-től már a Testvériség-Egység Könyvkiadó kiadói tanácsa elnökeként irányította könyvkiadásunkat. Ebben az évben 5 könyv előszavát írta meg; a magyar irodalom 4 klasszikusáról (Arany János: Toldi és Válogatott lírai versei, Móra Ferenc és Tömörkény elbeszélés-kötetei

elő), valamint Swiftről írt bevezetőt. Ezen kívül grafikai megoldást adott a Hány János ébresztéséhez.

Ilyen jellegű munkássága később is élénk volt: előszó, illusztráció, címlap... 1951-ben három könyv közül kettőnek a címlapját is ő tervezte, egyikhez előszót is írt, és egy könyvet illusztrált is.

Táblázatba tömörítve B. Szabó György könyvkiadói tevékenységét, világosan kitűnik, hogy az ötvenes évek elején volt a legaktívabb — legalábbis látszatra. A későbbi években (1958 után, amikor megindul a rendszeres könyvbehozatal Magyarországról) már nem ír előszókat, mivel a klasszikusok és világirodalmi művek behozatali példányai kerülnek a vajdasági olvasó asztalára, s nincs szükség újabbak kiadására. 1963-ig könyveket illusztrál és néhány könyv borító- vagy fedőlapját díszítik rajzai, halála után pedig már csak néhány könyv borítólapja őrzi nevét.

év	kötet	antológia	bevezetés	illusztráció	fedőlap	fordítás	szöveg-gondozás	összesen
1949						1		1
1950			5	1				6
1951			(1)	1	2			3
1952			1	1				2
1953				3				3
1954			1					1
1955			1	1				2
1958	1							1
1959				1	3			4
1960				1	1			2
1962				1				1
1963	1			1			1	1
1964	1	1						2
1966					1			1
1967					1			1
1968					1			1
1970					1			1
Összesen:	3	1	8	11	10	1	1	35

Összesen tehát 11 könyvet illusztrált, 10 fedőlapot készített, 9 bevezető tanulmányt írt, 3 kötete jelent meg (ebből 1 tankönyv társszerzője), 1 antológiában szerepel, 1 könyvet fordított és egy könyv szöveggondozója volt.

1960-ban sokszorosított technikában kiadta egyetemi előadásait a régi magyar irodalomról. Ezt a kiadványt nem vettük be bibliográfiánkba, mert nem nyomtatott könyv volt.

Milan Konjović csak festőnek szerette volna tudni B. Szabó Györgyöt⁶ s ő maga is elsősorban festőnek vallotta magát, mert döntő élményeit legjobban a festészet nyelvén tudta kifejezni⁷. Szerinte a rajz állás-

foglalás is. Illusztrációjában jobbára az embert ábrázolja. „Néha előtérbe kerül egyetlen alak, de a háttérben mozgó alakok hozzák közelebb egyéniségét, magyarázzák jellemét, társadalmi szerepét és helyzetét”⁸. Majtényi Mihály Bige Jóska házassága című regényét illusztrálva papírra vetette, hogyan is született meg az illusztráció-sorozat; feltárva az olvasó előtt tépelődéseit egy egy rajz kialakításakor.⁹ Nemcsak a rajzok, írásai is hasonló gonddal készültek. Ritkán került az olvasó elé az első papírra vetett gondolatsor javíthatás, csiszoltság nélkül.

Mit nem tükröz a mellékelt kis bibliográfia B. Szabó György munkásságából a jugoszláviai magyar könyvkiadás terén? Többek között azt sem, hogy ő rendezte sajtó alá a magyar klasszikusok kiadását (köztük — a bibliográfiában felsoroltakon kívül — Fazekas Mihály Ludas Matyi-ját, Móricz-regényeket, Ady összes verseit — ez utóbbihoz előszót is tervezett, de később a kötet mégis nélkül jelent meg), ő szerkesztette a Kisregénytár és az Olcsó könyvtár sorozatokat, azt remélve, az irodalom gyöngyszemeit ilyen formában könnyebben eljuttatja az olvasóhoz. A kisregénytár sorozatban találjuk Móricz Zsigmond, Mikszáth Kálmán, Bora Stanković, Émile Zola és Jack London egy-egy kis remekművét.¹⁰

Nézzük tehát a könyvek vallomását!

A mellékelt bibliográfia B. Szabó György munkásságát mutatja be a könyveken feltüntetett adatok alapján s a következő csoportosításban: könyvek, antológia, fordítások, előszók, szöveggondozás, illusztrációk és fedőlapok. (Az illusztrációktól külön választva közöljük a borító- és fedőlapokat, mert nagyon megtévesztő adatokat kapnánk, ha mindent illusztrációnak minősítenénk.) A tárgykörökön belül időrendben következik a művek leírása. Egy-egy könyv újabb kiadását csak utalással jelöltük.

J E G Y Z E T E K

¹ Bosnyák István: Hét év múltán. — HITK, II. évf. 1970. 3. sz. 11. l.

² Bosnyák István, uo. 17. l.

³ Szelei István: Utak egymás felé. — Újvidék, 1969. 272. l.

⁴ B. Szabó György: Ejszakák, hajnalok. — Novi Sad, 1963. 186. l.

⁵ B. Szabó György, i. m. 186. l.

⁶ „Több mint tíz esztendeje kísérem érdeklődéssel B. Szabó György művészi munkásságát. S mindjárt meg kell mondanom, hogy nem mindig azt láttam, amit vártam tőle, amire egészen sajátos érzékenységu képzőművészeti alkata kétségtelenül predestinálja. ... szeretném B. Szabó Györgyöt csak festőnek tudni. A mi mesterségünk ugyanis nem enged meg más érdeklődést. Minden hűtlenség megbosszulja magát. De B. Szabó György mintha a kivételek közé tartoznék. Irodalomtörténettel foglalkozik, tanári állást tölt be és ki tudja, még hány mellékes funkciót, s ennek ellenére mégis tiszta hangon szólal meg művészi alkotásaiban.” (Konjović Milan: A „Tavaszi Jánoska” és a „Vas Ferkó” illusztrátoráról. — Könyvbarát, Újvidék, I. évf. 1954. 2—3. sz. 3—4. l.)

⁷ B. Szabó György, i. m. 186. l.

⁸ B. Szabó György: Tér és idő. — Novi Sad, 1958. 347. l.

⁹ „Az első rajz: az „ösvázlat”. Ezt olvasás után azonnal felvázoltam; a másodiknál elégedetlen voltam a főalak térbehelyezésével... a harmadik rajz: a téma első végső megfogalmazása. ... a további munka folyamán rájöttem, hogy túlságosan kemény a vonalvezetése, a kompozíciója pedig nem világos. Sok a felesleges, zavaró részlet, ami eltereli a figyelmet a lényegestől. Így született meg az utolsó rajz, a végső változat. (Tér és idő, 348—349. l.)

¹⁰ „Íme pár szóban mennyi változatos téma! És mindezek a kis könyvek B. Szabó György, Hangya András, Sztójnics Mirkó és Sáfrány Imre művészi rajzaival illusztrálva, tarka köntösben diszelegnek a könyvkereskedések kirakataiban.” — (Koloszi Tibor írásából). — Könyvbarát, Újvidék, I. évf. 1954. 4—5. sz. 8. l.

KÖNYVEK

1. **B. SZABÓ GYÖRGY**
Tér és idő. — Novi Sad
(a továbbiakban: Nsz. és N. S.)
Progres, 1958. 380. l. 20 × 14
(a szerző arcképevel)
2. **B. SZABÓ GYÖRGY**
Éjszakák, hajnalok (Napló
és feljegyzések). A borítón
B. Szabó György kompozíciója.
— N. S., Forum, 1963. 271. l.
20 × 14. Forum ny. N. S. (600 pl.,
félvászon borítóval, fülszöveggel)
3. **B. SZABÓ GYÖRGY ...**
Az irodalom könyve.
A középiskolák II. osztálya
számára. Összeállították ~,
dr. Bori Imre, dr. Széli István. —
N. S. Forum, 1964. 537 + 14 tábla
kép, 24 + 17.
Forum ny. N. S. (3100 pl.,
félvászon) (A második kiadáson
már nem szerepel B. Szabó
György neve.)

ANTOLÓGIA

4. **BORI IMRE**
Irodalmunk kiskönyve.
Összeállította, az előszót és az
életrajzi jegyzeteket írta ~.
A fedőlapot Miša Nedeljković
tervezte. — N. S. Forum, 1964.
245. l. 17 × 12.
Az én olvasmányaim.
Forum ny. N. S. (3000 pl., fűzve).
(A tartalomból: B. Szabó
György: Séta bölcsőhelyem
körül) 2. kiadása:
3. kiadása: 1973 (bővített kiadás).

FORDÍTÁS

5. **CANKAR IVAN**
Szolgák [Hlapci] Dráma
5 felvonásban. Fordította
B. Szabó György. — Nsz,
Bratstvo-Jedinstvo, 1949. 59. l.
2014.
Szinpadunk, 27.

Híd könyvek.

Minerva ny. Subotica (2000 pl.,
fűzve).

ELŐSZÓ

1950.

6. **ARANY JÁNOS**
Válogatott lírai versei. (B. Szabó
György: Arany János lírája).
— Nsz, Testvériség-Egység
(a továbbiakban: TE), 1950.
140. l. 20 × 14.
Ny. n. (4000 pl., fűzve)
7. **ARANY JÁNOS**
Toldi. Illusztrálta Oláh Sándor.
(B. Szabó György: Arany János
„Toldi”-járól). — Nsz, TE, 1950.
88. l. 20 × 14.
1. kiad. 4000 pl., fűzve.
2. kiad. 1952. (4000 pl., fűzve)
3. kiad. 1958. (3000 pl., fűzve)
8. **MÓRA FERENC**
Eelbeszélések. [Előszó: B. Szabó
György: Móra Ferenc
és a magyar tárca-irodalom
válsága]. — Nsz, TE, 1950.
111. l. 20 × 14. Budućnost nyv.
Nsz, (300 pl., fűzve).
9. **TÖMÖRKÉNY ISTVÁN**
Válogatott elbeszélései. [Előszó:
B. Szabó György: Tömörkény
István]. — Nsz, TE, 1950. 139. l.
20 × 14.
Ny. n. (3000 pl. fűzve).
10. **SWIFT, JONATHAN**
Gulliver utazásai (Gulliver's
travels). Fordított Karinthy
Frigyes. Illusztrálta Karlo
Napravnik. [Előszó: B. Szabó
György: Jonathan Swift]. —
Nsz, TE, 1950. 238. l. 19 × 14.
Ny. n. (3000 pl., fűzve, kötve is)

1951.

11. **PETŐFI SÁNDOR**
Elbeszélő költeményei.
A rajzokat Oláh Sándor

festőművész készítette.

A címlapot B. Szabó György rajzolta. [Bevezető: B. Szabó György: Petőfi elbeszélő költészetének néhány alapvető sajátosságáról]. — Újvidék, TE, 1951. 311. l., 20 × 14.
Gradska štamparija N. S. (3500 pl., füzve, jegyzetekkel)

1952.

12. **ARANY JÁNOS**
Toldi. Vö. 7. sz. (2. kiadás)
13. **JÓZSEF ATTILA**
Összes versei és műfordításai. Sajtó alá rendezte B. Szabó György. A címlapot Almási Gábor József Attila-szobra alapján Eszter János tervezte. [Bevezető: B. Szabó György: József Attila életműve]. — Nsz, TE, 1952. 562. l. 20 × 14.
Zvezda ny. Újvidék (4000 pl., füzve, füljegyzettel és kötve is).
- 1954.
- Egri csillagok. A fedőlap Stojnics Mirko munkája. [Előszó: B. Szabó György: Gárdonyi Géza: Egri csillagok]. — Újvidék, TE, 1954. 523. l. 21 × 15.
Zmaj ny. Újvidék (4000 pl., füzve és kötve is, borítóval)
- 1955.
15. **GELLÉRI ANDOR ENDRE**
Elmúlás. Novellák. A fedőlap Gábor Zoltán festőművész munkája. [Előszó: B. Szabó György: Gelléri Andor Endre. (1908—1944)]. — Nsz, TE, 1955. 125. l. 17 × 12.
Olcsó könyvtár.
Minerva ny. Szubotica (2000 pl., füzve).
- 1958.
16. **ARANY JÁNOS**
Toldi. Vö. 7. sz. (3. kiadás)

NSZÖVEGGONDOZÁS

1963.

17. **SINKÓ ERVIN**
Magyar irodalom.
(Tanulmányok). Első kötet. (Első és második könyv). A szöveget szakmailag ellenőrizte és gondozta B. Szabó György. A borítót és kötést Kapitány László tervezte. — N. S. Forum, 1963. 456. l. 20 × 14 (2. kiadás).
Forum ny. (994 pl., félvászon, borítóval)

ILLUSZTRÁCIÓK

1950.

18. **HÁRY JÁNOS ÉBRESZTÉSE**
Komáromi József Sándor tanulmánya (Perújítás) és Garay János verses elbeszélése (Az obsitos). A címlap és a belső díszítések B. Szabó György, a címlap és a belső díszítések betűi Eszter József munkája. — Nsz, TE, 1950. 52. l. 16 × 12.
Budučnost ny. Nsz. (3000 pl., karton).
- 1951.
19. **KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR**
Választmányi ülés. A védőboríték és a könyv rajzai B. Szabó György munkája. — Újvidék, TE, 1951. 184. l. 16 × 12.
Budučnost ny. Újvidék (2000 pl., füzve).

1952.

20. **MIKSZÁTH KÁLMÁN**
A két koldusdiák. [Illusztrálta B. Szabó György]. — Újvidék, TE, 1952. 146. l. 20 × 14.
Minerva ny. Szubotica (3000 pl., füzve).

1953.

21. **HERCEG JÁNOS**
Vas Ferkó a vitéz kovács.

- B. Szabó György rajzival.
Újvidék, TE, 1953. 52. l. 25 × 17.
Zmaj nyv. Újvidék (2000 pl.,
fűzve).
2. kiadása 1958-ban (3000 pl.)
22. **MÓRICZ ZSIGMOND**
Mese a zöld fűvön. A fedőlap
és az illusztrációk B. Szabó
György munkái. — Újvidék, TE,
1953. 453. l. 17 × 12.
Kisregénytár.
Budučnost ny. Újvidék (3000 pl.,
fűzve).
23. **THURZÓ LAJOS**
Tavaszi Jánoska elindul...
Az illusztrációk és a fedőlap
B. Szabó György munkája. —
Újvidék, TE, 1953. 48. l. 24 × 17.
Zmaj nyv. Újvidék (2500 pl.,
fűzve).
- 1955
24. **MAJTÉNYI MIHÁLY**
Bige Jóska házassága. Regény.
Írta ~. A címlapot rajzolta
és a könyvet rajzokkal ellátta
B. Szabó György. — Nsz. TE,
1955. 201. l. 20 × 14.
Zmaj ny. Nsz. (2500 pl., fűzve).
- 1958.
25. **HERCEG JÁNOS**
Vas Ferkó a vitéz kovács. Vö.
19. sz. (2. kiadás).
- 1959.
26. **ÁCS KÁROLY**
Csönd helyett vers. (Versek.
1952—1959). A rajzokat B. Szabó
György készítette. — N. S.
Forum, 1959. 84. l. 18 × 10.
Forum ny. N. S. (600 pl.,
félvásznon, borítóval és
fülszöveggel).
- 1960.
27. **FEHÉR FERENC — MIROSLAV
ANTIC**
Színek és szavak. Versek. Borító
és fedőlap: Miša Nedeljković.
Műmelléletek: B. Szabó György,
Milivoje Nikolajević. — N. S.
Forum, 1960. 171. l. 16 × 14.
Forum ny. N. S. (581. pl.,
félvásznon, borítóval), (kétnyelvű)
- 1962.
28. **DAVIČO, OSKAR**
A költemény. (Pesma) 1—2. kötet.
Fordította Herceg János.
A borítólapot Miša Nedeljković
készítette. Illusztrálta B. Szabó
György. — N. S. Forum, 21 × 12.
1. kötet: 403. l. + 9 kép.
2. kötet: 405. l. + 7 kép.
Forum ny. N. S. (1228 pl.,
félvásznon, borítóval).
- 1963.
29. **PAP JÓZSEF**
Rés. A fedőlapot Kapitány
László tervezte. A rajzokat
a fedőlapon és a versek között
B. Szabó György művei. — N. S.
Forum, 1963. 107 l. 16 × 10.
Forum ny. N. S. (388 pl., vásznon,
borítóval)
- 1968.
30. **HERCEG JÁNOS**
Egy meg egy. Arcképek.
A fedőlap rajza és az
illusztrációk B. Szabó György
munkája. — N. S. Forum, 1968.
118 l., 21 × 13.
Forum ny. N. S. (1200 pl., karton,
borítóval).
- FEDŐLAPOK**
- 1951.
31. **DICKENS, CHARLES**
Copperfield David élete
és viszontagságai, amiképpen
ő maga feljegyezte. Az ifjúság
számára átdolozott kiadás.
[Fordította Mikes Lajos. Fedőlap:
B. Szabó György]. (Illusztrálva).
— Újvidék, TE, 1951. 399 l.
21 × 17.

- Budučnost ny. Naz. (2500 pl.,
fűzve és karton).
32. **PETŐFI SÁNDOR**
Elbeszélő költeményei, vö. 11. sz.
1959.
33. **BOGDÁNFY SÁNDOR**
Se füle, se farka. A borítólap
B. Szabó György műve. — Nsz.
Progres, 1959. 210 l. 17 × 12.
Vidám könyvtár, 1. kötet.
Forum ny. Nsz. (1500 pl., fűzve).
34. **FEHÉR FERENC**
Övig a földbe ásva. A borító- és
fedőlapot B. Szabó György
készítette. — N. S. Forum, 1959.
119 l. 18 × 18.
Forum ny. N. S. (1000 pl.,
félvásznon).
35. **GÁL LÁSZLÓ**
Dal a szegény halászárról.
A borító és fedőlapot B. Szabó
György festőművész készítette.
— N. S. Forum, 1959. 100 l.
21 × 15.
Forum ny. N. S. (1030 pl.,
félvásznon, borítóval).
- 1960.**
36. **THURZÓ LAJOS**
Emlékfüzet. A költő halálának
10. évfordulójára. Kézirat
gyanánt mint értesítő
az ünnepségről. A címlapon
B. Szabó György rajza.
[Bevezetés: Szeli István]. —
Zenta, Népkönyvtár, 1960. 17 l.
21 × 15.
- Zenta füzetek, 1.
Udarnik ny. Zenta (500 pl.,
fűzve).
- 1963.**
37. **B. SZABÓ GYÖRGY**
Éjszakák, hajnalok. Vö. 2. sz.
1966.
38. **MAJTÉNYI MIHÁLY**
Bige Jóska házassága. A borító-
és kötéstart Kapitány László
munkája. A borítólap rajzát
B. Szabó György készítette. —
N. S. Forum, 1966. 388 l. 20 × 15.
Forum ny. N. S. (2463 pi.,
félvásznon és fűzve, borítóval).
39. **KOMÁROMI JÓZSEF SÁNDOR**
Jó szó. Kisregények, elbeszélések.
A fedőlap rajza B. Szabó György
munkája. — N. S. Forum, 1967.
334 l. 21 × 13.
Forum ny. N. S. (800 pl., karton,
borítóval és fülszöveggel)
- 1970.**
40. **THURZÓ LAJOS**
Lélekkel magasba szállni.
Válogatott versek. Válogatta
és az előszórt írta Szeli István.
A borítót és a fedőlapot
Kaplány László tervezte.
A borítón B. Szabó György
rajza. — Újvidék, Forum, 1970.
100 l. 20 × 13.
[Megjelent Thurzó Lajos
halálának huszadik évfordulója
alkalmából].
Forum ny. Újvidék (710 pl.,
selyem, borítóval és fülszöveggel)

Péter László

AZ ADY-KIADÁSOK TÖRTÉNETÉHEZ

Az Ady-kiadások bozótosában Koczkás Sándor, az Ady-versek kritikai kiadásának úttörője világos rendet teremtett (*Ady Endre Összes Versei*. 1. köt. Sajtó alá rendezte Koczkás Sándor. Bp. 1969. 198—205. p.). Nem ő tehet róla, hogy az Ady-összesek közül egy igen jelentős és különleges érdeklődésre számot tartó kiadás hiányzik: nem szerezhették róla tudomást. Magam is csak az újvidéki egyetemen 1973 tavaszán tartott textológiai előadásaim során Juhász Erzsébetnek az Ady-textológiáról tartott szemináriumi beszámolóján vehettem először kézbe.

Külön föl kell rá hívnom a figyelmet két okból is. Először azért, hogy Koczkás kiadástörténetét kiegészítsük, teljesebbé tegyük, másodsor pedig azért, hogy ennek a kiadásnak egy páratlan ötletét kellően méltassuk.

A mű címfölvétele a következő.

ADY Endre

összes költeményei. (+ Ady verseinek időrendje. Összeáll.

Földessy Gyula.) [Sajtó alá rend. B. Szabó György.]*

Noviszád, 1956, Testvériség-Egység Kiadó, Zmáj ny. [2], 599 p. 21 cm.

Jelentősége pedig abban áll, hogy B. Szabó György (1920—1963), akinek egyébként a József Attila kiadástörténetből ugyancsak hiányzó újvidéki József Attila-összest is köszönhetjük, a Földessy-féle Ady-összesekhez eredeti leleménnyel hozzácsatolta az Ady Múzeum 2. kötetében (1925) található, szintén Földessytől származó Ady verskronológiát. Jelentős ez azért, mert B. Szabó ezzel annak a fölismerésének adta tanújelét, hogy Ady verseinek eddigi kiadásai, amikor a versek, a szerzői szándéknak megfelelően, zártan komponált ciklusrendben tárulnak az olvasó elé, akaratlanul is elfödnek egy másik, az utókor számára nem kevésbé fontos értelmező szempontot: az időrendét. Arra ő sem mert, érthetően, vállalkozni, hogy a Földessy-féle kronológia alapján átcsoportosítsa, időrendbe rakja a szintén Földessy-féle „összes” kiadást, hiszen ez voltaképpen a kritikai kiadással fölértő munkát kívánt volna, s ehhez akkor még Magyarországon sem voltak meg a tudománytörténeti föl-

* Hogy B. Szabó György a sajtó alá rendező, Jung Károly szíves szóbeli közléséből tudom. Neki köszönöm a kiadvány egy példányát is.

tellen verskronológiát közkincsesé tette, lehetőséget adva az olvasónak, hogy ha akarja, akár az időrend fonalán haladva olvassa végig — csekély kivétellel — Ady verseit. Ő maga célját így fogalmazta meg: „Ady Endre összes verseinek reprezentatív kiadása nem nélkülözheti ezt az időrendi mutatót, mely segítségével lesz nemcsak az Ady alkotásaival foglalkozó szakembernek, hanem az olvasónak is abban, hogy Ady fejlődését még világosabban áttekinthesse. A versek keletkezési rendjének, a megjelenése idejének és helyének számbavétele (a kötetben pedig az esetleges címváltozás is) mind-mind közelebb fogja hozni számunkra Ady életművének megértését.” (563. p. — Az idézet eredetijét kétszeres sorcsere teszi nehezen olvashatóvá! — P. L.)

Ez a fölismerés a maga idejében kitűnő; ma talán természetesnek tűnik, hiszen ha van is vita, hogy az Ady kritikai kiadás kövesse-e a kötetek és a köteteken belüli ciklusok rendjét, avagy a kritikai kiadások szabályai szerint a fejlődést jobban megmutató időrend kedvéért fölbontsa-e őket, abban nem lehet véleményeltérés, hogy akár egyik, akár másik rendező elvet választja majd a sajtó alá rendező, a másik szempontot (ciklusrendi közlés esetén az időrendet, időrendi közlés után a ciklusrendet) mutatóban kell tükröztetnie. Ezt B. Szabó már korán észrevette, s dicséretes kezdeménnyel meg is valósította. Jellemzőnek tartom, hogy Földessynek magának — holott a kronológia ötlete az övé, tehát ezzel tanújelét adta, hogy az időrend jelentőségét ő is észrevette Ady költészetének értelmezésében —, nem jutott eszébe, hogy kiadásába időrendjét fölvegye.

Nem dönthető el teljes bizonyossággal, hogy B. Szabó melyik budapesti Ady-összest vette alapul az újvidéki kiadáshoz. Abból, hogy közli *A kötetekben meg nem jelent versek* című összeállítást is, az következik, hogy a Koczkás összeállításában 8. számmal jelzett Ady-összes, vagy ennek változatlan utánnomásai (9—11) lehettek forrásai. Az utolsó ezek közül 1948-ban jelent meg; ehhez még B. Szabó hozzájuthatott. S bár elvileg utóbb, 1953-at követően, megszerezhetette az újabb, s némileg megváltozott kiadásokat (12—17), erre úgy látszik, nem került sor. Ezért perze kár, mert az 1954-i kiadás révén 25, korábban kötetben nem szereplő Ady-verssel is gazdagíthatta volna gyűjteményét.

B. Szabó György Ady-kiadásának így is megvan úttörő kiadástörténeti és textológiai jelentősége.

*Bela Duranci***B. SZABÓ GYÖRGY
EMLÉKTÁRLATÁNAK
KATALÓGUSA**

B. Szabó György képzőművészeti hagyatékának e katalógusa nem teljes. Valószínű, hogy teljes katalógus soha sem jelenik meg.

Miért?

Elsősorban azért, mert a művészek csak a legritkább esetben pedánsak. Azon kívül nincsenek meggyőződve róla, hogy alkotásaik érdekelhetnek valakit, s így műveik jegyzékbe foglalása ellentmondana e meggyőződésüknek. Végezetül, a művész csak elvétve válik meg alkotásától, ha másfelől biztosítva van megélhetése.

A művészember ugyanis tudja, hogy a más birtokába jutó alkotás csupán egy tárgy, amelyet tulajdonosa akként is kezel, érdekeinek megfelelően.

Van, aki nagy gonddal őrzi a művet, s az mások számára a kollekció holt tárgyává válik.

Gyakoribb az olyan eset, hogy a műalkotás fennmarad, nyilvántartják, de maga az alkotó feledésbe merül.

A kényelmesség ugyancsak oka lehet annak, hogy a kép tulajdonosa féltékenyen őrzi a művet, s nem bocsátkozik a kikölcsönzés, a leltárba foglalás kalandjaiba, s a műalkotás életével együttjáró hasonló szükségtelen bonyodalmakba.

Váratlan halála után B. Szabó György hagyatékát egybegyűjtöttük, s körültekintő gonddal mutattuk be a közönségnek. A kiállítás után azonban a képek elég siralmas állapotban kerültek vissza tulajdonosaikhoz. Legalábbis ez hírlik.

Nem csoda, ha ezúttal senki sem akarta, hogy a tulajdonában levő kép hasonló sorsra jusson, s helyrehozhatatlan kárt szenvedjen.

Ez olyan következménnyel járt, hogy ez a katalógus még azokat a műveket sem foglalja magába, amelyekről bizonyosan tudjuk, hogy a művész barátaink birtokában vannak.

Így ez a katalógus a művész özvegyének, Gordana Szabónak a tulajdonát képező alkotások alapján készült el. Az itt említettekén kívül nagy számú, rendezett egészlet képező vázlat található még birtokában.

A jegyzék egyes magánszemélyek képeit is felöleli, amelyeket — mint Gordana Szabó is a saját gyűjteményét — a zrenjanin Modern Művészeti Galéria rendelkezésére bocsátottak az 1973 novemberében Zrenjaninban megrendezendő kiállítás számára.

Természetesen történtek kísérletek, hogy nyomúra jussunk a többi alkotásoknak is, de kísérleteink nem jártak eredménnyel. Például a gol-niki szanatórium, ahol minden bizonnyal van néhány rajza, egyáltalán nem válaszolt levelükre. Feltételeztük, hogy Oto Bihalji Merin, az ismert képzőművészeti kritikus tulajdonában is lehet Szabó egy-két műve. Levelünk Belgrádon, Németországon keresztül jutott el hozzá Svájcba, de a nemleges válasz meglepő gyorsan megérkezett. A jeles kritikus kötelességének tartotta, hogy értesítsen bennünket: nagyra értékeli Szabó művészetét, de sajnálattal közli, hogy egyetlen rajza sincs tőle.

Akad még néhány kép a múzeumokban is. A Matica srpska Képtárában például van egy képe, úgyszintén Becsén, Zentán is. Egy rajzát nemrég a szabadkai Képzőművészeti Találkozóon fedeztük fel. Mindezt összegezve: e katalógus — s az összes ezt követők — lezárása után is fennáll annak a lehetősége, hogy előkerüljön még egy-két képe, mert vannak még alkotásai másutt is: intézmények vagy magánlakások falán.

Jogosan feltételezzük, hogy a művész Budapesten is hagyott néhány képet, ahol tanulmányait végezte, a képek cseréje ugyanis szokásos formája egymás megbecsülésének művészek körében.

Hisszük, hogy a bemutatásra kerülő művek által előidézett izgal-munk egy lendületes alkotótevékenység továbbélésének és további kutatásának az ösztönzéséhez járul majd hozzá.

A műalkotásokat következőképpen csoportosítottuk:

- I. B. Szabó Gordana tulajdonában levő alkotások,
- II. intézmények, illetve
- III. magánszemélyek tulajdonában levő alkotások.

A műalkotások első csoportjánál a keletkezés időrendjét, illetve fel-tételezett időrendjét követtük.

A képek leírásánál — amennyiben lehetséges volt — feltüntettük a címet, a keletkezés évét, a technikát, a formátumot és a kézjegyet. Eköz-ben a következő rövidítéseket használtuk:

szign. — kézjegy
l. j. — lent jobbra
l. b. — lent balra
f. j. — fent jobbra
f. b. — fent balra

I. B. SZABÓ GORDANA TULAJDO-NÁBAN LEVŐ ALKOTÁSOK

1. FÉRFI ARCKÉP
1934
ceruzarajz; 18 × 14,5 cm
szign.: Szabó Gyuri, 1934 — l. j.
2. FATANULMÁNY
diófapác — toll; 17 × 13,5 cm
szign.: Szabó György 1937 — l. j.

3. FÉRFIARCKÉP
1937
ceruzarajz; 34 × 27,5 cm
szign. Szabó György 1937 — l. b.
4. LEÁNY ARCKÉP
1938
diófapác — toll; 25 × 18,5 cm
szign.: Szabó György 1938 — l. j.

5. PROLETÁR
1938
tus — toll; $26 \times 19,5$ cm
szign.: Proletár — l. b.; Szabó György 1938 — l. j.
6. BEGA-PART
1943
tus — toll; $23,7 \times 33$ cm
szign.: 1943. jún. 2. BSzGy — l. j.
7. HÍD A BEGÁN
1943
ceruzarajz; 24×33 cm
szign.: —
8. NAGYBECSKEREK
1943
ceruzarajz; 24×33 cm
szign.: —
9. ILLUSZTRÁCIÓ
(Milan Tuturov: *Izbeglice*,
Bečkerek, 1943.)
1943
tus — toll; $19,5 \times 16,5$ cm
szign.: rajzok és betűk B. Szabó György (cirill betűkkel)
10. ÖNARCKÉP
1946 — 1948 (?)
pasztell; 38×30 cm
szign.: —
11. CSÁRDÁS (vázlat)
1952
tus — ecset; $27 \times 18,5$ cm
szign.: ajánlás — l. j. B. Szabó György 1952. VI. 3. — l. j.
12. HÍD A BEGÁN
1954
tus — ecset; 34×42 cm
szign.: BSzGy — l. b.
13. MUNKÁS
1954
tus — ecset; 35×26 cm
szign.: BSzGy 54 — l. b.
14. A BEGA-PARTON
1954
tus — ecset; 34×42 cm
szign.: BSzGy — l. j.
15. ÖNARCKÉP
1954
tus — ecset; 30×20 cm
szign.: BSzGy 54 — l. b.
16. LJUBLJANA
1954
tus — ecset; $32,5 \times 23$ cm
szign.: BSzGy — l. j.
17. ILLUSZTRÁCIÓ (körmenet)
1954
tus — toll; $10 \times 22,5$ cm
szign.: BSzGy 54 — l. j.
18. ILLUSZTRÁCIÓ (temetés)
1954
tus — toll; $10,5 \times 27$ cm
szign.: BSzGy 54 — l. j.
19. A BOLMÁNI TÉGLAGYÁR
1955 (?)
tus — ecset; $12,8 \times 18$ cm
szign.: a hátlapon
20. VIHAR ELŐTT (illusztrációk)
1955
tus; $14,5 \times 20,7$ cm
szign.: a hátlapon
21. ILLUSZTRÁCIÓ
1955 (?)
tus $9,4 \times 20,8$ cm
szign.: —
22. HAJÓÉPÍTŐ MŰHELY
KORCSULÁN (illusztráció)
1955
tus; $12,5 \times 17,5$ cm
szign.: a hátlapon
23. ILLUSZTRÁCIÓ
1955
tus; $20,8 \times 14,8$ cm
szign.: BSzGy 55 — l. j.
24. SZTRÁJKOLÓK (illusztráció)
1956 (?)
tus; $22,5 \times 13$ cm
szign.: —
25. „MILYEN TERVEIDRŐL
BESZÉLTÉL?” (illusztráció)
1956 (?)
tus; $10,1 \times 9,8$ cm
szign.: cím a hátlapon

20. „NOVELLA DEBRECZENI”
(illusztráció)
1956
tus; 11,5 × 8,8 cm
szign.: BSzGy 56 — 1. j.
27. ILLUSZTRÁCIÓ
1956 (?)
tus; 11,3 × 8,7 cm
szign.: —
28. ILLUSZTRÁCIÓ
1956
tus; 14,6 × 6,6 cm
szign.: BSzGy 56 — 1. j.
29. ILLUSZTRÁCIÓ
1956
tus; 4 × 8,8 cm
szign.: BSzGy. 56 — 1. j.
30. 5. RAJZ
1956 (?)
tus; 4,3 × 4,4 cm
szign.: —
31. KOSÁRFONÓ (illusztráció)
1956
tus; 40 × 24,5 cm
szign.: BSzGy — 56 — 1. j.,
ceruzával
32. DISZNÓK (vázlat)
1956 (?)
tus; 28,5 × 42 cm
szign.: —
33. „ITT IS OTT IS KISEBB
CSOPORTOK ALAKULNAK”
(illusztráció)
1956 (?)
tus; 29,4 × 10 cm
szign.: cím a hátlapon
34. ILLUSZTRÁCIÓ
1956 (?)
tus; 9,1 × 8,6 cm
szign.: —
35. ILLUSZTRÁCIÓ
1957 (?)
tus; 27,5 × 12 cm
szign.: —
36. „TOLLAS CESENDŐRÖK”
(illusztráció)
1957 (?)
tus; 16,6 × 8,8 cm
szign.: BSzGy — 1. j.
37. ILLUSZTRÁCIÓ
1957 (?)
tus; 15,5 × 6,4 cm
szign.: BSzGy — 1. b.
38. TANULMÁNY (gyökerek)
1958
tus — toll; 22,5 × 11,5 cm
szign.: BSzGy 58 — 1. b.
39. TANULMÁNY (korhadt fa)
1958
tus — toll; 10,5 × 13,5 cm
szign.: BSzGy 58 — f. j.
40. TANULMÁNY (erdő)
1958 (?)
tus — toll; 13 × 21 cm
szign.: BSzGy — 1. j.
41. TANULMÁNY (erdő)
1958
tus — toll; 12,5 × 21 cm
szign.: BSzGy 58 — 1. b.
42. TANULMÁNY (tuskó)
1958
tus — toll; 13 × 21 cm
szign.: BSzGy 58 — 1. b.
43. TANULMÁNY (erdei növényzet)
1958
tus — toll; 14,6 × 20,6 cm
szign.: —
44. 7. KOMPOZÍCIÓ (fekete sorozat)
1958
tus — toll; 20 × 17,5 cm
szign.: BSzGy — 1. j.
45. KOMPOZÍCIÓ
1958
tus — toll; 21 × 42 cm
szign.: BSzGy 58 — 1. j.
46. 3. KOMPOZÍCIÓ (fekete sorozat)
1958
tuss — toll; 26 × 42 cm
szign.: BSzGy 58 — 1. b.

47. RAJZ
1959
tus — toll; 21,1 × 12,0 cm
BSzGy 59 — 1. j.
48. RAJZ
1959
tus — toll; 8,4 × 6,3 cm
szign.: —
49. KOMPOZÍCIÓ (lombos fa)
1959
tus — toll; 28 × 17,5 cm
szign.: BSzGy 59 — 1. b.
50. KOMPOZÍCIÓ
1959
tus — toll; 40 × 57,5 cm
szign.: BSzGy 59 — 1. j.
51. ÖNARCKÉP
1959
tus — toll; 60 × 42 cm
szign.: BSzGy 59 — 1. j.
52. KOMPOZÍCIÓ
1959
tus — toll; 20 × 38 cm
szign.: BSzGy 59 — 1. j.
53. 5. KOMPOZÍCIÓ (arany-fekete sorozat)
1959
tus — toll; 22 × 11,3 cm
szign.: —
54. 6. KOMPOZÍCIÓ (arany-fekete sorozat)
1959
tus — toll; 25 × 11,5 cm
szign.: BSzGy 59 — 1. j.
55. 1. KOMPOZÍCIÓ (fehér sorozat)
1959
tus — toll; 84 × 58 cm
szign.: B.SzGy 59 — 1. j.
56. 3. KOMPOZÍCIÓ (fehér sorozat)
1959/1960
tus — toll; 84 × 58 cm
szign.: BSzGy 59/60 — 1. j.
57. VÁZLAT
1959 (?)
tus — toll; 28 × 20 cm
szign.: —
58. COLLAGE
1960
collage; 13,3 × 13,1 cm
szign.: BSzGy — 1. j.
59. KOMPOZÍCIÓ
1960 — 1963
tus — toll; 60 × 85 cm
szign.: —
60. KOMPOZÍCIÓ
1960 — 1963
tus — toll; 78 × 58 cm
szign.: —
61. KOMPOZÍCIÓ
1960 — 1963
tus — toll; 85 × 60 cm
szign.: —
62. KOMPOZÍCIÓ
1960 — 1963
tus — toll; 60 × 85 cm
szign.: —
63. KOMPOZÍCIÓ
1960 — 1963
tus — toll; 59,5 × 84 cm
szign.: —
64. KOMPOZÍCIÓ
1960 — 1963
tus — toll; 85 × 60,5 cm
szign.: —
65. KOMPOZÍCIÓ (Hungária sorozat)
1960
tus — toll; 99 × 69,5 cm
szign.: BSzGy 60 — 1. j.
66. KOMPOZÍCIÓ (Hungária sorozat)
1960
tus — toll; 99 × 70 cm
szign.: BSzGy 60 — 1. j.
67. KOMPOZÍCIÓ
1960 — 1963
„arany”, tus, tempera;
26 × 18 cm
szign.: —

68. KOMPOZÍCIÓ

1960 - 1963

„arany”, tus, tempera;
26 × 18 cm
szign.: —

69. VÁZLAT

(?)

tus — toll; 8,5 × 25,5 cm
szign.: —

**II. INTÉZMÉNYEK TULAJDONÁ-
BAN LEVŐ ALKOTÁSOK**

1. TISZA-PART

1953

tus; 29 × 39 cm
szign.: BSzGy — l. j.
Múzeum és Képtár, Becse

2. KOMPOZÍCIÓ

1960 — 1963

tus — toll; 100 × 71 cm
szign.: BSzGy — l. b.
Korszerű Művészetek Képtára,
Écska

3. HALAK

(?)

tus; 13,8 × 36,4 cm
szign.: BSzGy — l. b.
Korszerű Művészetek Képtára,
Écska

4. KOMPOZÍCIÓ

1960

tus — toll; 84 × 58 cm
szign.: BSzGy 60 — lent, középén
Korszerű Művészetek Képtára,
Écska

5. ILLUSZTRÁCIÓ I

(?)

tus; 20 × 39 cm
szign.: —
Korszerű Művészetek Képtára,
Écska

6. ILLUSZTRÁCIÓ II

(?)

tus; 20 × 40 cm
szign.: —
Korszerű Művészetek Képtára,
Écska

7. HOO-RUK

(?)

tus; 41 × 34 cm
szign.: BSzGy — l. b.
Népmúzeum, Zrenjanin

8. OLAJFÚRÓ KÚT

1954

tus; 34 × 42 cm
szign.: BSzGy — l. b.
Népmúzeum, Zrenjanin

9. KOMPOZÍCIÓ

(?)

tus; 41 × 34 cm
szign.: BSzGy — l. b.
Matica srpska Képtára, Újvidék

10. KONCERT

1956

tus; 40 × 23 cm
szign.: l. j.
Művésztelep, Zenta

11. BETEG LÁNY

1957

tus; 29,5 × 15 cm
szign.: BSzGy 57 — l. j.
Művésztelep, Zenta

12. KOMPOZÍCIÓ

1954

tus; 30 × 21 cm
szign.: BSzGy 54 — l. b.
RTV, Újvidék

13. CSATA UTÁN

(?)

tus; 16,5 × 39,6 cm
szign.: —
RTV, Újvidék

**III. MAGÁNSZEMÉLYEK TULAJ-
DONÁBAN LEVŐ ALKOTÁSOK**

1. TISZAPARTI TÖLTÉS

1941 (?)

pasztell; 41 × 31 cm
szign.: BSzGy — f. b.
Korom Tibor, Újvidék

2. KOMPOZÍCIÓ

1960

tus — toll; 99 × 70 cm

szign.: BSzGy 60 1. j.
Nada Radojević, Belgrád

3. TOPOLYAI VÁSÁR

(?)
(?)
Szlivka László, Topolya

4. (?)
(?)
tus
Szabó Mihály, Becse

5. (?)
(?)
akvarell
Szabó Mihály, Becse

6. (?)
1938
akvarell
Szabó Sándor, Becse

7. (?)
1962
tus
Szabó Sándor, Becse

8. Bogdánfi Sándor, Újvidék:
2 műalkotás

10. Dr. Goldman Stevan, Újvidék,
1 műalkotás

11. Toma Gramfil, Belgrád,
1 műalkotás

12. Kovács János, Újvidék,
1 műalkotás

13. Mrkšić Ljuba, Újvidék,
1 műalkotás

14. Schneider Júlia, Vörösmart,
1 műalkotás

15. Zeković Boško, Újvidék,
1 műalkotás

ÉRTEKEZLETEK

Tóth Ferenc

IV. ZENTAI FOLKLÓR SZEMINÁRIUM

A Hungarológiai Intézet szervezésében folyó folklór gyűjtés és folklorisztikai kutatások összefogása és még eredményesebbé tétele érdekében az idén is tartottunk tanfolyamot. Minthogy a Tartományi Tudományügyi Közösség mindössze 3.000 dinárt juttatott a tanfolyam megszervezésére, a Községi Művelődési Közösségekhez fordultunk anyagi támogatásért, hogy ily módon fedezhessük a tanfolyamon részt vevő gyűjtők kiadásait. Kérelmünk, sajnos, a vártnál sokkal csekélyebb visszhangra talált, egy-két község kivételével még csak nem is válaszoltak a leveleinkre. Megfelelő anyagi támogatás híján az előadó és a szervezők költségein kívül a résztvevőknek csupán az útiköltségét fedezhettük. Ennek következményeként gyűjtőink egy része nem jelentkezett, elmaradt a tanfolyamról. Helyettük azonban újak jöttek; a becsei, kanizsai, topolyai és zentai gimnázium tanulóival, valamint a Magyar Tanszék néprajzi érdeklődésű hallgatóival több mint harmincra növekedett a résztvevők száma.

A Hungarológiai Intézet és a Zentai Múzeum szervezete IV. folklór szemináriumot 1973. június 29-én és 30-án tartottuk meg Zentán. A szervező bizottság megállapodása szerint ebben a munkaévben egészen 1974 júniusáig elsősorban a népszokásokat és a szokásköltészetet gyűjtjük. Ennek megfelelően dr. Katona Imre, az ELTE Folklóre Tanszékének docense a szeminárium első napján a népszokásokat ismertette, majd a gyűjtés módszertanába vezette be a gyűjtőket. Szokásismertető előadását a gyűjtők magnetofon-felvételeikkel szemléltették. Az első szemináriumi munkanap délutánján egy horgosi adatközlőkből álló csoport — a régi betlehemes játékok hangulatának és dramaturgiájának megfelelően — a betlehemes játékot jelenítette meg, majd Jaramazovics János, oromhegyesi adatközlőnkkel együtt válaszolt a gyűjtők kérdéseire.

A szeminárium második napján Mangurásné Nagy Anna, Banka Mihályné Hecskó Erzsébet, Sőreg Pálné Mihályi Zsófia és Beszédes Etelka adatközlők bevonásával dr. Burány Béla a női nemhez kötődő szokásokat, valamint a kérdéses technikáját igyekezett szemléltetni. A szokások után a gyermekjátékok és a néphit kérdései felé tolódott el a gyűjtők érdeklődése.

A szeminárium záróbeszélgetésében rendkívül hasznos és tanulságos kérdések vetődtek fel, mint pl.:

felelő anyagi támogatás híján hogyan képzelhető el ily rövid idő alatt az eredményes néprajzi gyűjtés?,

- A Hungarológiai Intézet tud-e a gyűjtőknek magnetofont, szalagot biztosítani?,
- Mi lesz a szalagra gyűjtött anyaggal? Hol jelenik meg, s egyáltalán van-e lehetőség, hely arra, hogy megjelenjék?,
- Amennyiben egy-egy községben vagy iskolában toborzódik néprajzi gyűjtőcsoport, ki vállalja, hogy előadásokat tartson számukra? stb.

A felsorolt kérdések azért tanulságosak, mert a legfájóbb hiányokra mutatnak rá. Jó gyűjtést természetesen csak a folklór alapos ismeretében lehet végezni, ez utóbbi elsajátításához pedig nélkülözhetetlen az alapvető szakirodalom. Ennek beszerzésében és a gyűjtőinkhez való eljuttatásában rendkívül sokat számíthatunk a magyarországi folkloristák és rokon intézmények segítségére. Nem utolsósorban a megfelelő anyagi támogatás is késlelteti és nehezíti a munkánkat. Hiányoznak a gyűjtőpályázatok. Egyelőre még a legjobb gyűjtések megjelentetésére sincsen lehetőség.

A gyűjtőmunkát mindazáltal így, ilyen nehéz körülmények között is vállalnunk és folytatnunk kell. A jugoszláviai magyarság rendkívül árnyalt és gazdag folklórkincsének gyűjtése, rendszerezése és feldolgozása nem lehet egy-két ember ügye és feladata, csakis közös erővel képzelhető el, hogy ezt az önismeretünkhöz tartozó szellemi kultúrát, múltunknak ezt a még lépten-nyomon érzékelhető rétegét feltárjuk. Különösen a gyűjtésben már eddig is kitűnt gyűjtőkre, valamint azokra az általános iskolai, gimnáziumi és egyetemi tanárookra számíthatunk, akik a néprajzi vetélkedők, néprajzi gyűjtőutak és előadások révén már eddig is sok diákkal és egyetemistával gyarapították néprajzi gyűjtőink táborát.

**SZOCIOLINGVISZTIKAI
TÉMÁK**

1973. augusztus 22—25-e között a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Tanszéke *Szociolingvisztika és anyanyelvi oktatás* címen konferenciát rendezett Nyíregyházán. Az alábbiakban az ott tárgyalt témákról szólnunk.

1. TÁRSADALMI RÉTEGEZŐDÉS ÉS NYELVI MAGATARTÁS

Basil Bernstein szerint az alsóbb társadalmi rétegekből származó gyerekek nyelvi közléseire a korlátozott kód (restricted code) használata a jellegzetes, a magasabb társadalmi rétegekből származó gyerekek pedig a kidolgozott kódot (elaborated code) használják. A gyerekek nyelvi viselkedése híven tükrözi azokat a különbségeket, amelyek a munkásosztály és a polgárság közlési közegei között fennállnak. A munkások gyermekei nyelvi hátrányos helyzetben vannak a polgári rétegekből származó gyerekekkel szemben, amikor iskolába kerülnek.

Magyarországi pedagógusok és szociális kérdésekkel foglalkozó pszichológusok igen nagy érdeklődést mutatnak Bernstein koncepciója iránt. Tapasztalataik és kutatásaik eredményei arra utalnak, hogy a társadalmi és gazdasági tényezők igen nagy hatást gyakorolnak a gyerekek nyelvi fejlődésére és beszédkultúrájára.

A Német Demokratikus Köztársaság szakértői azt állítják, hogy Bernstein kritériumai nem alkalmazhatók országuk pedagógiai gyakorlatában, mert az iskoláskor előtti nevelés kiszélesítésével és a gyermekek bölcsődétől kezdődő kollektív nevelésével nagy mértékben csökkentették a család társadalmi és gazdasági helyzetének hatását a gyermek nyelvi fejlődésére.

Bernstein eszméi bizonyos ideig Franciaországban is érdeklődést keltenek, de most már nem érezni a hatásukat. Bernsteint két oldalról is bírálták. Politikai szempontból kifogásolták, hogy idejét múlt koncepciókat támogat, a „felsőbbrendű” és „alsóbbrendű” társadalmi osztályokról beszél, mellőzve a társadalmi osztályok mozgékony voltának tényét, mint merev társadalmi strukturákat állítja szembe egymással az osztályokat. „A nyelvészek számára nem létezik felsőbb- és alsóbbrendű szókincs”

mondják többek közt Bernatein franciaországi bírálói. Bernatein elméletének legnagyobb hátránya azonban az, a franciák véleménye szerint, hogy nem alkalmas olyan statisztikai elemzésre, amilyent a modern kutatás módszertana megkövetel.

Deserjev (SZSZKSZ) véleménye szerint a szocialista és a kapitalista társadalmi berendezés közötti különbségek tekintetbevétel nélkül nem lehetséges a nyelvi viselkedésben észlelhető társadalmi és gazdasági tényezők hatását felmérni. A kultúra koncepciója is, Deserjev szerint, eszmei-politikai szempontok függvénye: egyesek a kultúra fogalmán a társadalmi elitnek a kultúráját értik, mások pedig a tömegek kultúráját. Ez a két fogalom pedig semmiképpen sem lehet azonos, mert a társadalmi elitnek a kultúrája más kritériumokon alapul, mint a tömegek kultúrája.

2. A NYELVI RÉTEGEZŐDÉS ÉS A NYELVI STANDARDOK

Szociolingvisztikai szemszögből nézve a nyelv nem alkot egységes egészet, hanem különböző változatokból áll, amelyek kétfélek lehetnek:

- (1) beszélők szerinti variánsok (lokális és szociális dialektusok),
- (2) használat szerinti variánsok.

A használat szerinti variánsoknál a *regiszterek elmélete* alkalmazható. Jean Ure (Nagy-Britannia) definíciója szerint a regiszter fogalmán azt a nyelvváltozatot értjük, amelyik egy meghatározott szituációban alkalmazható. Úgy is lehetne mondani, hogy a regiszter a meghatározott beszédshituációban érvényes nyelvi normák összessége. Regiszterek segítségével a nyelvi repertóriumban létező összes struktúrák közül az adott beszédshituációban legalkalmasabb struktúrák kiválogatását végezzük.

A regiszterek meghatározása négy bináris oppozíció alapján történik:

- (1) A beszélő és beszédpartnere között létezik vagy nem létezik közvetlen kapcsolat.
- (2) A közlés írásban vagy szóban történik.
- (3) A közlés tárgya megköveteli vagy nem követeli meg a szaktudást.
- (4) A közlésnek célja vagy nem célja, hogy tevékenységet váltson ki.

Neubert (NDK) véleménye szerint a regiszterek kontrasztív elemzése igen fontos a tolmácsok és a fordítók képzésénél. A fordítónak pontosan tudnia kell például, hogy mikor kell az egyik nyelv formális regiszterét a másik nyelv nem formális regiszterével fordítani. A regiszterek tanulmányozása azonban, Neubert szerint, sokszor igen bonyolult és ezért gyakran bírálat tárgyává is válik.

A funkcionális stilisztika valamivel hagyományosabb módon közelíti meg ezt a szociolingvisztikai témát. „A stílus a válogatás eredménye” — mondja Szathmári István (Magyarország). A funkcionális stilisztika célja, hogy megállapítsa a stílus értékét, és hogy vizsgálja a társadalmi tényezőknek az egyes nyelvek stílusainak rétegződését.

és a nyelvi standardok közötti viszony tisztázásához, de nincs minden nyelvjárási atlaszban kellőképpen képviselve a szociolingvisztikai nézőpont.

Neubert mondja, hogy Európában a szociolingvisztikának sok előfutára volt, s ezért azt mondhatjuk, hogy itt nyitott ajtón kopogtat ez az új tudományág. Az új szociolingvisztikai kérdések azonban Amerikában termékeny talajra találtak, mert a társadalom és a nyelv közötti viszonyok sokáig háttérbe szorultak.

Felmerül az a kérdés is, hogy a kétnyelvű környezetekben és az olyan környezetekben, ahol a köznyelv és a nyelvjárások közötti különbség igen jelentős, mennyire tudatosodott a nyelvi norma. Ezt a tudatosodást nagyban befolyásolja az adott társadalmi közösség nyelvi politikája.

3. SZOCIOLINGVISZTIKA MINT DISZCIPLÍNÁK RENDSZERE

A szociolingvisztikáról mint diszciplínák rendszeréről különféle álláspontok léteznek.

Verdoot (A Szociolingvisztikai Kutatások Nemzetközi Bizottságának egyik alelnöke) véleménye szerint a szociolingvisztika nem önálló tudományág, hanem a társadalmat és a nyelvet egyformán érintő kérdések *interdiszciplináris megközelítése*. Ezért mindazok a társadalmi kérdések, amelyek részben a nyelvészetet is érintik, és mindazok a nyelvi kérdések, amelyek részben a szociológiát is érintik, a szociolingvisztika tárgykörébe tartoznak. A szociolingvisztika interdiszciplináris rendszerének a sémája Verdoot szerint a következő:

T Á R S A D A L O M	É S	N Y E L V
1. erőviszonyok		I. nyelvten
2. ideológiák		II. szemantika
3. társadalmi magatartás		III. beszéd

A témák listája nem meríti ki a tárgykört, hanem csak illusztrálásként szolgál. A két diszciplína közötti térközben szereplő nyilak a lehetséges kapcsolatokra utalnak, és a szociolingvisztika tulajdonképpeni tárgykörét ábrázolják.

A szociolingvisztika ilyen interdiszciplináris jellegét Verdoot a tudományág jelenlegi fejlődési fázisának tulajdonítja, és arra a lehetőségre utal, hogy a szociolingvisztika további fejlődése e tudományág önállósulásához vezethet.

Neubert (NDK) a Verdoot sémáján levő térköz szociolingvisztikai tartalommal való kitöltését javasolja, és a nyelvészeti és a szociológiai kérdések közötti viszony rendszerezését szorgalmazza.

Sumpf (Franciaország) és Trim (Nagy-Britannia) a szociolingvisztika még szélesebb és elasztikusabb definiálását követelik, és azokra a hátrá-

nyokra és vonzásokra utalnak, amelyeket a szociolingvisztika mint unitáris és exkluzív tudományág magában hordhatna. Véleményük szerint elegendő a szociolingvisztika elméleti keretét meghatározni, amelynek alapja a *nyelvi konfliktus* volna. Szépe György (Magyarország, arra utal, hogy az egységesítés a szociolingvisztikában ideológiai szinten folyik, a különválás pedig módszertani szinten észlelhető.

Nikolszkij (SZSZKSZ) szerint a szociolingvisztika a nyelvészet egyik ága mint a pszicholingvisztika is. Tárnya — a Verdoot által javasolt témakörökön kívül — a nyelvi magatartás és a társadalmi normák, amelyek a nyelvhasználatot szabályozzák.

Spitzbart (NDK) a szociolingvisztikát nem a nyelvészet egyik ágának tekinti, hanem ellenkezőleg azt állítja, hogy a szociolingvisztika tulajdonképpen nem más mint maga a nyelvtudomány, amely azon az elven alapul, hogy a nyelvi rendszerek nyitott rendszerek, és a nyelvtudomány kutatásának a tárgyja nem a nyelv mint elvont fogalom, hanem a konkrét nyelvek.

(Magyarország)

AZ AILC KONGRESSZUSA

A NEMZETKÖZI ÖSSZEHAONLÍTÓ IRODALMI TÁRSASÁG (AILC), amely minden három évben összegyűjti az összehasonlító irodalomtudomány neves szakértőit a világ minden tájáról, hetedik kongresszusát Kanadában — Montréalban és Ottawában — tartotta meg 1973. augusztus 13—19-e között.

Ezen a tudományos összejövetelen, amelyen 350 tudós közölte kutatásainak legújabb eredményeit. A két főtéma a következő volt:

1. Az amerikai irodalmak (függés, függetlenség, egymástól való függés)
2. Az összehasonlító irodalom jelenlegi irányai az irodalomtudományban.

Ezen kívül a Kongresszus még három szimpóziumot is szervezett, amelyek Amerika és Afrika, Kelet és Nyugat irodalmainak egymáshoz való viszonyát vizsgálták, valamint az összehasonlító irodalom helyzetét az egyetemeken.

A Kongresszust Sötér István akadémikus (Budapest), az AILC elnöke nyitotta meg. Megnyitó beszédében az összehasonlító irodalom jelentőségéről beszélt, és rámutatott a különféle álláspontokra az összehasonlító irodalom tanulmányozásában. Utána Marcel Bataillon (Collège de France, Paris) beszélt az AILC munkájának egyes mozzanatairól a múltban. Az ezt követő előadások plenáris ülésen és szekciókban hangzottak el.

„Az érték fogalmai az összehasonlító irodalomban” témakörével számos előadás foglalkozott. Ezek közül a következőket emeljük ki: Jean Weisgerber (Bruxelles), *Le jugement de valeur en littérature comparée: Le comparatisme au service de l'évaluation artistique* (Értékkítélet az összehasonlító irodalomban: az összehasonlítás a művészi becslés szolgálatában), Klaus Träger (Leipzig), *Weltgeschichte-Nationalliteratur, Nationalgeschichte-Weltliteratur* (Világtörténelem-nemzeti irodalom, nemzeti történelem-világirodalom), Mihai Novicov (Bukarest), *L'étude sociologique des relations entre la circulation de la littérature et les veleurs, comme source des recherches comparatistes* (Az irodalmi körforgásnak és az értékek közötti viszonylatoknak szociológiai tanulmányozása, mint az ösz-

tiques et jugement esthétique dans les études de littérature comparée (Esztétikai értékek és esztétikai ítélet az összehasonlító irodalom tanulmányozásában), Kőpeczi Béla (Budapest), *Valeur esthétique et valeur éthique relation entre la vie et oeuvre chez Petőfi* (Esztétikai érték és etikai érték: Petőfi életének és művének viszonya).

A Comment articuler et périodiser le processus historique en littérature comparée? (Hogyan tagolni és periodizálni a történelmi folyamatot az összehasonlító irodalomban?) témakör több érdekes referátumot ölelt fel, amelyek közül a következőket emelnénk ki: R. Bauer (München), *La thématologie et la typologie au service de l'histoire* (Tematológia és tipológia a történelem szolgálatában), Dragan Nedeljković (Beograd), *Possibilité et difficultés d'une définition et d'une périodisation du réalisme dans la littérature européenne comparée* (A realizmus egy meghatározásának és egy korszakolásának lehetőségei és nehézségei az európai összehasonlító irodalomban), valamint Sziklay László (Budapest), *Périodisation du processus historique dans la littérature comparée de l'Europe centrale et orientale à la fin du XVIIIè et XIXè siècle* (Az összehasonlító irodalom történelmi folyamatának periodizációja Közép- és Kelet-Európában a XVIII. sz. végén és a XIX. században).

Külön érdemelnek említést azok az előadások, amelyek a jelzett téma keretében panell-vitaként zajlottak le:

Périodisation de la littérature de la Renaissance (A Renaissance irodalom periodizációja), amelyben részt vettek: J. Chitimai (Bukarest), W. Dietze (Leipzig); Klaniczay T. (Budapest) és W. Melczer (Syracuse); *Périodisation of 20th century literature* (A XX. század periodizációja), amelyben I. Blonski (Krakkó), M. Calinescu (Bukarest és Bloomington), C. Cluever (Bloomington), Z. Konstantinović (Innsbruck), D. McWilliams (Athens, Ohio) és R. Wellek (New Haven) vettek részt.

Megemlítjük még a keleti és a nyugati irodalmakra vonatkozó panell-vitát *Western literary theories and the study of Chinese literature* (Nyugati irodalomelméletek és a kínai irodalom tanulmányozása), amelyhez az albany-i, cambridge-i, hong-kong-i, urbana-i, taipei-i, sauthorange-i, New Brunswick-i és montréal-i tudósok szóltak hozzá.

Számos amerikai tudós mellett értékes előadásaikkal tűntek ki a magyar és a román összehasonlító irodalomtörténészek.

A záró ülésen a Kongresszus egyhangúlag elfogadta a magyar delegáció javaslatát, hogy a következő kongresszust Magyarországon tartsák meg.

A montréalai—ottawai kongresszus, csakúgy mint az előző AILC kongresszusok is, jelentős eredményeket hozott az összehasonlító irodalomtudomány terén. Az előadások készülő publikációja ennek legjobb bizonyítéka lesz.

* * *

A JUGOSZLÁV FOLKLORISTÁK KONGRESSZUSA

A JUGOSZLÁV FOLKLÓREGYESÜLETEK SZÖVETSÉGÉNEK XX. KONGRESSZUSÁT 1973. szeptember 27-étől október 1-éig tartották meg Újvidéken. A kongresszus fő témái a következők voltak:

1. Vajdaság népi alkotóművészete.
2. A népi, a nemzetközi és az általános a népi alkotóművészetben.
3. A „naív” kérdése a mai népi alkotóművészet fejlődésében.

A kongresszuson képviselve volt minden vajdasági nemzet és nemzetiség, és így tematikailag igen gazdag volt. E rövid beszámolóban lehetetlen az összes érdekes és érdemes előadást elemezni, de még a választás is nehéz közülük.

Szó esett többek közt a vajdasági népek vokális zenéjéről, zenei hagyományukról és a népzenei hangszerekről, a népi iparművészetről, a vajdasági falu építkezési jellegzetességeiről.

Több beszámoló foglalkozott a vajdasági horvátok, bunyevácok, sokácok, magyarok, szlovákok, ruszinok, románok, lengyelek, macedónok, hercegovinai telepések és albánok szájhagyományával, szóbeli költészetével, népszokásával és hiedelmével.

A jugoszláv referensek mellett előadást tartottak még magyarországi, romániai, bulgáriai és lengyelországi kutatók is.

A kongresszus szervezői (a Jugoszláv Folklóregyesület Szövetsége, Szerbia Folklór Szövetsége, a Vajdasági Múzeum és a Vajdasági Zenei Egyesületek Szövetsége) jó munkát végeztek, s az igyekezetük, hogy minél többet nyújtsanak a kongresszus részvevőinek, teljes sikerrel járt. Különösen tanulságos volt a bánáti Kovačica és Uzdin megtekintése, ahol a látogatók megismerhették a neves szlovák és román naív festők alkotásait, sőt a festőket magukat is.

A Kongresszus itt is folytatta munkáját. Kovačicán két előadás hangzott el a vajdasági szlovákok folklórijából, Uzdinban pedig a vajdasági román folklórból.

A Kongresszuson bemutatták a vajdasági népek táncait, s szabadkai Városi Múzeum pedig az újvidéki Községi Képviselőtestület előcsarnokában bemutatta a Szabadka környéki „szalmásnők” kiállítását, a varrás, ragasztás és fonás technikával búza- és rozsszalmából készült képeket, amelyek a bunyevácok szállási életét és népszokásait ábrázolják.

AZ INTÉZET ÉLETÉBŐL

Szeli István

KONGRESSZUSOK, ÉRTEKEZLETEK

A július—szeptemberi periódus a nyári szabadságolások folytán viszonylagosan eseménytelen időszaka volt Intézetünknek. Munkatársaink néhány jelentős kongresszuson vettek részt, s az Intézet is megszervezte szokásos folklór-szemináriumát. Megemlítjük még, hogy miután könyv-állományunk — főleg ajándékozás révén — örvendetesen gyarapodik, megkezdtük könyv- dokumentum- és folyóirattárunk (szakosított) rendezését is.

Munkatársaink a jelzett időben a következő kongresszusokon vettek részt:

Dr. Mikes Melánia:

a) A MTA szervezésében s az UNESCO támogatásával tartott nyíregyházi nemzetközi nyelvészkongresszuson (1973. VIII. 22—25.) előadást tartott A vajdasági többnyelvűség szociolingvisztikai aspektusai címen.

b) Megbeszélésen vett részt Budapesten a MTA Nyelvtudományi Intézete munkatársaival a szerbhórvát—magyar kontrasztív nyelvtan szerkesztésének soron következő feladatairól (1973. VIII. 27/8.)

Dr. Veselinović-Šulc Magdolna:

a) Augusztus 13—19-e között részt vett az AILC Montrealban és Ottavában megtartott nemzetközi értekezleten s előadást tartott Les analogies dans la poésie lyrique du romantisme hongrois et sud-slave címen.

b) Szeptember 27. és október 1-e között részt vett a Jugoszláviai Folklóregyesületek Szövetségének újvidéki kongresszusán, s előadást tartott a vajdasági magyar népköltészet kutatásának kérdéseiről.

Június 29-én és 30-án tartottuk meg Zentán a helyi múzeum támogatásával szokásos folklór-szemináriumunkat, amelynek mintegy 30 résztvevője volt. Az említett kongresszusokról és szemináriumokról munkatársaink jelentést adnak jelen számunkban.

A Hungarológiai Intézet és a MTA Irodalomtudományi Intézete közötti megállapodás alapján Intézetünk vendégei voltak Dr. Pomogáts Béla tudományos munkatárs és Dr. Bodnár György osztályvezető (1973. VI. 25—VII. 1)

Intézetünk 1973 januárjában aláírta a társult munka vajdasági tudományos alapszervezeteinek öngazgatói megállapodását a jövedelem és a

személyi jövedelem felosztásának alapelveiről, amelynek értelmében Intézetünkre nézve is érvényesekké váltak a társadalmi megállapodás előírásai.

Itt jelentjük be, hogy Stojanović-Káich Katalin, Intézetünk tanársegédje 1973. március 17-én a budapesti ELTE Magyar Irodalmi tanaszékén megvédte az Egy fejezet a szerbhorvát—magyar irodalmi és kulturális kapcsolatok történetéből, Zombor 1875—1918 című doktori értekezését.

A HITK 15. számának megjelenése óta az alábbi intézmények és személyek járultak hozzá könyv- és folyóirattárunk gazdagításához:

Dr. Fried István, dr. Kósa László, Néprajzi Múzeum, MTA Régészeti Intézete, Országos Széchényi Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár — Budapest; Jelenkor szerkesztősége — Pécs; Tiszatáj szerkesztősége, Somogyi könyvtár, Móra Ferenc Múzeum — Szeged; Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága — Veszprém; Instituti albanologjik i Prishtines — Priština; Matica srpska, Jó Pajtás, Híd szerkesztősége, Magdalena Veselinović-Sulc — Újvidék; Életjel szerkesztősége — Szabadka; Népszerűség szerkesztősége — Muraszombat.

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI:

BÁNYAI JÁNOS, EGYETEMI TANÁRSEGÉD — ÚJVIDÉK; DR. BORI IMRE, EGYETEMI TANÁR — ÚJVIDÉK; BOSNYÁK ISTVÁN, EGYETEMI TANÁRSEGÉD — ÚJVIDÉK; CSAKY S. PIROSKA, KÖNYVTÁROS — ÚJVIDÉK; DR. DÁVID ANDRÁS, A TARTOMÁNYI TANKÖNYVKIADÓ INTÉZET IGAZGATÓJA — ÚJVIDÉK; BELA DURANCI, MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ — SZABADKA; PASZKAL GILEVSZKI, ÍRÓ — SZKOPJE; GEROLD LÁSZLÓ, EGYETEMI TANÁRSEGÉD — ÚJVIDÉK; HERCEG JÁNOS, ÍRÓ — ZOMBOR; KOROM TIBOR, ÚJSÁGÍRÓ — ÚJVIDÉK; DR. BOZIDAR KOVAČEK, A MATICA SRPSKA KÖNYVTÁRÁNAK IGAZGATÓJA — ÚJVIDÉK; DR. MIKES MELÁNIA, A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET TUDOMÁNYOS MUNKATÁRSA — ÚJVIDÉK; DR. PÉTER LÁSZLÓ, KANDIDÁTUS — SZEGED; SCHNEIDER JÚLIA, TANÁR — VÖRÖSMART; DR. SZELI ISTVÁN, EGYETEMI TANÁR — ÚJVIDÉK; TÓTH FERENC, A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET ASSZISZTENSE — ÚJVIDÉK; UTASI CSABA, EGYETEMI TANÁRSEGÉD — ÚJVIDÉK; DR. MAGDALENA VESELINOVIC-SULC, A HUNGAROLÓGIAI INTÉZET TUDOMÁNYOS MUNKATÁRSA — ÚJVIDÉK.

TARTALOM

PETŐFI-SZIMPOZION

<i>Bori Imre</i> : A XIX. századi magyar és szerb népiesség problémáiról	7
<i>Djordje Radišić</i> : Petőfi Sándor alakja és munkássága a jugoszláv népek felszabadító harcában	13
<i>Bányai János</i> : A Petőfi-olvasás kérdéséhez	23
<i>Milan Pražić</i> : A forradalomnak nincs vége	29
<i>Dávid András</i> : Petőfi költői művének délszláv vonatkozásairól	39
<i>Božidar Kovaček</i> : Zmaj Petőfi-köetele	51
Petőfi > Zmaj < Branko Radičević	55
<i>Gerold László</i> : Petőfi művei a vajdasági színpadon	59
<i>Paszkal Gilevszki</i> : Petőfi a macedón költészetben	77
<i>Veselinović-Sulc Magdolna</i> : Rokonvonások Petőfi Sándor és Djura Jakšić lírájában	83

B. SZABÓ GYÖRGY (1929—1963)

<i>Szeli István</i> : Emlékbeszéd	101
---	-----

Curriculum vitae

Önéletrajz I.	105
Önéletrajz II.	106
<i>Korom Tibor</i> : B. Szabó György levelei	109
<i>Csáky S. Piroska</i> : Adalék egy életrajzhoz	121

Irodalmi hagyatékából

<i>B. I.</i> : B. Szabó György két dokumentuma	123
<i>B. Szabó György</i> : Sinkó Ervin köszöntése a Híd-díj átadásakor	123
Az Ifjúsági Tribünről és könyvkiadásunkról 1962-ben	124

Az irodalompolitikus

<i>Bosnyák István</i> : Megújhodás — megoszlás nélkül	127
<i>Utasi Csaba</i> : A „Rapszódia”-ról, mai szemmel	171

Az irodalomtörténész

<i>Szeli István</i> : Egyetemi jegyzetéről	179
--	-----

Emlékezés az emberre

<i>Herceg János: Vacsora a Kék Szőlőben</i>	185
<i>Schneider Júlia: B. Szabó György Baranyában</i>	189

Könyvkiadásunk úttörője

<i>Csáky S. Piroska: Könyvek vallomása</i>	199
<i>Péter László: Az Ady-kiadások történetéhez</i>	207

Katalógus

<i>Bela Duranci: B. Szabó György emléktárlatának katalógusa</i>	209
---	-----

ÉRTEKEZLETEK

<i>Tóth Ferenc: A IV. zentai folklór szeminárium</i>	219
<i>Mikes Melánia: Szociolingvisztikai témák</i>	221
<i>Veselinović-Sulc Magdolna: Az AILC kongresszusa</i>	225
<i>A jugoszláv folkloristák kongresszusa</i>	227

AZ INTÉZET ÉLETEBŐL

<i>Szeli István: Kongresszusok, értekezletek</i>	231
--	-----

S A D R Ő Z A J

SIMPOZIJUM O PETEFIJU

<i>Imre Bori: O problemima narodskog u mađarskom i srpskom pesništvu XIX veka</i>	7
<i>Đorđe Radišić: Delo i lik Šandora Petefija u oslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije</i>	13
<i>Janoš Banjai: Prilog problemu čitanja poezije Šandora Petefija</i>	23
<i>Milan Pražić: Revoluciji nije kraj</i>	29
<i>Andraš David: O južnoslovenskim elementima Petefijevog poetskog dela</i>	39
<i>Božidar Kovaček: Zmajev primerak Petefijevih dela</i>	51
<i>Petefi > Zmaj < Branko</i>	55
<i>Laslo Gerold: Dela Šandora Petefija na vojvođanskim pozornicama</i>	59
<i>Paskal Gilevski: Petefi u makedonskoj poeziji</i>	77
<i>Magdalena Veselinović-Sulc: Srodnosti u lirici Šandora Petefija i Đure Jakšića</i>	83

ĐERĐ B. SABO (1920—1963)

<i>Ištvan Seli: Komemoracija</i>	101
--	-----

Curriculum vitae

<i>Đerđ B. Sabo: Autobiografija I</i>	105
<i>Autobiografija II</i>	106

<i>Tibor Korom: Plana Đerđa B. Saboa</i>	109
<i>Piroška S. Čaki: Prilog za biografiju</i>	121

Iz književne baštine

<i>B. I.: Iz književne baštine</i>	123
<i>Đerđ B. Sabo: Pozdravni govor Ervinu Šinku prilikom predaje nagrade</i>	
<i>Hid</i>	123
<i>O Tribini mladih i o izdavačkoj delatnosti 1962</i>	124

Književni političar

<i>Ištvan Bošnjak: Obnova — bez diferencijacije</i>	127
<i>Caba Utaši: O „Rapsodiji” iz današnje perspektive</i>	171

Istoričar književnosti

<i>Ištvan Seli: Skripta Đerđa B. Saboa</i>	179
--	-----

Sećanje na čoveka

<i>Janoš Herceg: Večera u Plavom grožđu</i>	185
<i>Julija Snajder: Đerđ B. Sabo u Baranji</i>	189

Pionir naše izdavačke delatnosti

<i>Piroška S. Čaki: Ispovesti knjiga</i>	199
<i>Laslo Peter: Prilog istoriji izdavanja Adijevih dela</i>	207

Katalog

<i>Bela Duranci: Katalog spomen-izložbe Đ. B. Saboa</i>	209
---	-----

KONFERENCIJE

<i>Ferenc Tot: Četvrti seminar folklorista u Senti</i>	219
<i>Melanija Mikeš: Sociolingvističke teme</i>	221
<i>Magdalena Veselinović-Šulc: Sedmi kongres AILC</i>	225
<i>Dvadeseti kongres jugoslovenskih folklorista</i>	227

IZ ŽIVOTA INSTITUTA

<i>Ištvan Seli: Kongresi, konferencije</i>	231
--	-----

INHALT

PETŐFI-SYMPOSION

<i>Imre Bori: Über die Probleme der ungarischen und serbischen Volkstümlichkeit im XIX. Jahrhundert</i>	7
<i>Djordje Radišić: Petőfis Gestalt und Werk im jugoslawischen Volksbefreiungskampf</i>	13

<i>János Hányfal:</i> Zur Frage des Petőfi-Lesens	23
<i>Milan Pražič:</i> Die Revolution ist nicht beendet	29
<i>András Dávid:</i> Über südslawischen Elementen in Petőfis Dichtung	39
<i>Božidar Kovaček:</i> Zmaj's Exemplar der Petőfi-Gedichte	51
Petőfi > Zmaj < Branko Radičević	55
<i>László Gerold:</i> Petőfis Werke auf der Vojvodinaer Bühne	59
<i>Paskal Gilevski:</i> Petőfi in der mazedonischen Poesie	77
Erinnerung an den Menschen	
dor Petőfi und Djura Jakšić	83

GYÖRGY B. SZABÓ (1920—1963)

<i>István Szeli:</i> Denkrede	101
---	-----

Lebenslauf

<i>György B. Szabó:</i> Autobiographie I.	105
<i>György B. Szabó:</i> Autobiographie II.	106
<i>Tibor Korom:</i> Die Briefe von Gy. B. Szabó	109
<i>Piroska S. Csáky:</i> Beiträge zu einer Biographie	121

Aus der literarischen Erbschaft

<i>B. I.:</i> Zwei Dokumente von György B. Szabó	123
<i>György B. Szabó:</i> Ervin Sinkós Begrüssung bei der Übergebung des Híd-Preises	123
Von der „Jugendtribüne“ und der Publikationstätigkeit im Jahre 1962	124

Der Literaturpolitiker

<i>István Bosnyák:</i> Erneuerung — ohne Spaltung	127
<i>Csaba Utasi:</i> Über die „Rapsodie“, heute	171

Der Literaturhistoriker

<i>István Szeli:</i> Über seine Universitätsnachschriften	179
---	-----

Erinnerung an der Menschen

<i>János Herceg:</i> Abendessen in Blauer Traube	185
<i>Júlia Schneider:</i> György B. Szabó in Baranya	189

Der Bahnrecher unserer publizistischen Aktivität

<i>Piroska S. Csáky:</i> Aussagen der Bücher	199
<i>László Péter:</i> Zur Geschichte der Ady-Publikationen	207

Katalog

<i>Bela Duranci:</i> Der Katalog der Gedenkausstellung von György B. Szabó	209
--	-----

KONFERENZEN

<i>Ferenc Tóth:</i> Das vierte Folkloreseminar in Senta	213
<i>Melanie Mikes:</i> Sociolinguistische Themen	221

AUS DEM LEBEN DES INSTITUTS

István Szeli: Kongresse, Konferenzen 231

CONTENS

PETŐFI SYMPOSIUM

<i>Imre Bori</i> : On the problems of Hungarian and Serbian popularism in the 19th century literature	7
<i>Djordje Radišić</i> : Sándor Petőfi's figure and work in the War of National Liberation of the Yugoslav peoples	13
<i>János Bányai</i> : On the questions of reading Petőfi	23
<i>Milan Pražić</i> : The revolution is not finished	29
<i>András Dávid</i> : On the Yugoslav elements of Petőfi's poetry	39
<i>Božidar Kovaček</i> : Zmaj's copy of Petőfi	51
Petőfi > Zmaj < Branko Radičević	55
<i>László Gerold</i> : Petőfi's works on the Vojvodinian stage	59
<i>Paskal Gilevski</i> : Petőfi in Macedonian poetry	77
<i>Magdolna Veselinović-Sulc</i> : Similarities between the lyrical poems of Sándor Petőfi and Djura Jakšić	83

GYÖRGY B. SZABÓ (1920—1963)

István Szeli: Memorial speech 101

Curriculum vitae

<i>György B. Szabó</i> : Autobiography I.	105
<i>György B. Szabó</i> : Autobiography II.	106
<i>Tibor Korom</i> : B. Szabó György's letters	109
<i>Piroska S. Csáky</i> : Contribution to a biography	121

From the literary heritage

B. I.: From the literary heritage	123
<i>György B. Szabó</i> : Welcoming Ervin Sinkó on the occasion of presenting him the Híd prize	123
On the "Ifjúsági Tribün" and the editory activity in 1962	127

The literary politician

<i>István Bosnyák</i> : Renewal — without division	127
<i>Csaba Utasi</i> : On the "Rhapsody", today	171

The literary historian

<i>István Szeli</i> : On his university lecture notes	179
---	-----

The remembrance of the man	
<i>János Hercegy: A dinner in the Blue Grape</i>	185
<i>Júlia Schneider: György B. Szabó in Baranya</i>	189

The pioneer of our publishing activity	
<i>Piroska S. Csáky: Confessions of books</i>	199
<i>László Péter: To the history of Ady publications</i>	207

Catalogue	
<i>Bela Duranci: The catalogue of György B. Szabó's memorial exhibition</i>	209

CONFERENCES

<i>Ferenc Tóth: The 4th Folklore Seminar at Senta</i>	219
<i>Melanie Mikes: Sociolinguistic topics</i>	221
<i>Magdolna Veselinović-Sulc: The 7th Congress of AILC</i>	225
The 20th Congress of Yugoslav Folklorists	227

WORK IN THE INSTITUTE

<i>István Szeli: Congresses, conferences</i>	231
--	-----

